POLIROM

Lucian Leuștean

România, Ungaria și Tratatul de la Trianon

1918-1920

HISTORIA

Seria *Historia* este coordonată de Mihai-Răzvan Ungureanu.

Lucian Leuştean este lector la Facultatea de Istorie a Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, pe specialitatea istorie universală contemporană. Interesele sale de studiu se focalizează cu precădere asupra relaţiilor internaţionale din perioada interbelică, asupra începutului „războiului rece" şi istoriografiei din ţările blocului comunist; o direcţie aparte a cercetării sale o constituie „noua ordine mondială" şi metamorfozele spaţiului Europei Centrale şi Răsăritene după primul război mondial. Aceste preocupări s-au materializat în studii publicate în revistele „Xenopoliana", „Anuarul Institutului «A.D. Xenopol»", „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza»"

www.polirom.ro

Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Copou nr. 4, P.O. BOX 266, 6600
Bucureşti, B-dul I.C. Brătianu nr. 6, et. 7, P.O. BOX 1-728, 70700

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României:

LEUŞTEAN, LUCIAN

România, Ungaria şi Tratatul de la Trianon: 1918-1920 / Lucian Leuştean – Iaşi: Polirom, 2002.

240 p.; 24 cm (Historia)

Bibliogr.
Index

ISBN: 973-683-928-1

94(498)

Printed in ROMANIA

Lucian Leuștean

România, Ungaria și Tratatul de la Trianon 1918-1920

POLIROM
2002

Torocică[*] *la Budapesta*

prof. Serafim Ionescu

Doi ani dup'aceia, în Pesta cu bine
Intră Torocică şi să cânte-i vine.
Ai noştri îl roagă să zică „Chindia",
Să joace, să'ncheie prin chef veselia.
El cântă pe-o strună o doină duioasă
Ce părea c'atuncea din suflet fu scoasă.
- „Ce faci, Torocică ?... Ce tot cânţi de jale ?"
- „Cânt prohod de moarte Împărăţiei sale !"

---

* Ion Torocică a fost soldat în compania 6, regimentul 14 de infanterie, Roman. (În „Cultul eroilor noştri", anul IV, nr. 3-4, iunie-iulie 1923, p. 9.)

Introducere

A scrie despre relaţiile româno-maghiare din oricare dintre perioadele incluse în cele douăsprezece secole de convieţuire a celor două popoare nu este o operaţiune facilă decât dacă eşti în posesia unor certitudini şi nu doreşti să-ţi pui convingerile sub semnul întrebării. Este greu să scrii despre relaţiile dintre români şi unguri, tocmai pentru că trebuie să te confrunţi cu aserţiunile aparent infailibile ale celor mai mulţi dintre cei care s-au ocupat înaintea ta de această temă. De asemenea, este dificil să abordezi ştiinţific un subiect tratat de obicei în registru pasional, să fii echilibrat, deşi implicaţiile politice ale oricărei afirmaţii sunt majore, să ţii cumpăna dreaptă acolo unde nu sunt mulţi care par a se sinchisi de aşa ceva. Tratând o asemenea temă, de un inconfort psihologic evident, prin metodele cercetării istorice, îţi asumi un risc deloc neglijabil, acela al izolării: „ai tăi" te vor considera dacă nu „trădător", atunci cel puţin „slab", „şovăitor" şi „mult prea flexibil", iar pe „duşmani" nu-i vor convinge echilibrul şi nuanţările tale.

În acelaşi timp, a scrie despre relaţiile româno-maghiare este o adevărată provocare pentru un cercetător din domeniul istoriei, un adevărat test pentru capacităţile lui. Este, de asemenea, o provocare, dacă îţi propui să realizezi mai degrabă o „lucrare de cercetare" decât una „de compilaţie", mai curând o „lucrare monografică" decât una „panoramică" şi, în sfârşit, o lucrare mai mult „ştiinţifică" decât „politică"[1]. Preferinţa pentru „cercetare", „analiză" şi „echilibru" nu exclude, evident, apelul critic la opiniile predecesorilor şi contemporanilor, nici concluziile cu un grad mai ridicat de generalitate, şi nici emiterea unor judecăţi de valoare cu implicaţii politice. Iar abordarea „ştiinţifică" a raporturilor dintre români şi maghiari nu presupune renunţarea la sentimentul naţional, ci mai curând plasarea acestuia într-un context de genul celui sugerat de Nicolae Iorga: „Evident că ideea naţională este dintre acelea pe care trebuie să le aibă fiecare, nu numai în inima sa, ci în toată fiinţa sa; dar să vorbeşti de ideea naţională cât mai rar şi numai în anumite împrejurări, cum se vorbeşte rar de lucruri pe care le simţi adânc şi în care crezi cu toată puterea sufletului tău"[2].

A prezenta faptele istorice, după spusele lui Tacitus, fără ură şi părtinire (*sine ira et studio*) şi, potrivit lui Leopold von Ranke, aşa cum s-au întâmplat ele (*wie es eigentlich gewesen*) este mai mult un deziderat decât o posibilitate reală. Şi aceste formule celebre, aidoma multor maxime, îşi datorează în mare măsură succesul tocmai ambiguităţii lor. Mesajul transmis de ele este unul dublu: pe de o parte, cuprind un îndemn la probitate, iar, pe de altă parte, solicită de la istoric o anumită pasivitate. Dacă prima componentă,

---

1. Vezi Umberto Eco, *Cum se face o teză de licenţă. Disciplinele umaniste*, Ed. Pontica, Constanţa, 2000, pp. 11, 17, 35.
2. Nicolae Iorga, *Politica culturii*, conferinţă ţinută la Institutul Social Român (20 noiembrie 1927), în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", an VII, nr. 3-4/1928, p. 470.

cea care face apel la onestitatea istoricului, nu poate fi pusă în discuţie, cea de-a doua însă a fost şi este încă de multe ori contestată. Istoricul nu se poate limita doar la a relata faptele, ci trebuie să încerce să le dea sens: „să înţeleagă ce s-a întâmplat şi de ce s-a întâmplat"; altfel spus, să dea dovadă de curiozitate istorică[3]. În orice caz, dacă istoricul împărtăşeşte cu judecătorul aceeaşi povară a imparţialităţii, amândoi fiind obligaţi să caute adevărul, indiferent de sentimente, nu trebuie uitat faptul că la un moment dat drumurile celor doi se despart. Judecătorul execută o operaţiune suplimentară atunci când emite o sentinţă de natură etică. Dacă istoricul nu poate rezista tentaţiei de a călca pe urmele magistratului, atunci el îşi trădează menirea[4]. Este mult mai uşor să denunţi ceva sau pe cineva, decât să înţelegi ceva sau pe cineva. În plus, verdictele judecătorului ajung să excludă, în final, posibilitatea apelului, spre deosebire de înţelegerea istoricului, care, deschizând şi ea „cutia Pandorei", lasă totuşi loc şi unui dram de speranţă.

Din această perspectivă, ne simţim dezabuzaţi citind sentinţele moralizatoare ale atâtor istorici, politologi, eseişti sau ziarişti - români, maghiari, occidentali sau de aiurea - cu privire la evenimente complexe din proximitatea finalului primei conflagraţii mondiale. Noi nu ne considerăm capabili să emitem judecăţi cu caracter axiologic privitoare la „mersul Istoriei" sau la „legile Istoriei" şi respingem, *ab initio*, infatuarea de a ne crede în posesia unor verdicte grandioase, providenţiale sau finaliste. Nu credem că misiunea istoricului este, spre exemplu, de a stabili dacă promotorii confederaţiei economice danubiene au procedat „bine" sau „rău", dacă liderii români sau maghiari au acţionat în consens sau nu cu „legile Istoriei". Experienţa noastră - istorică şi istoriografică - ne permite doar să încercăm, cu moderaţie şi precauţie, să căutăm şi să consemnăm câteva dintre resorturile eşecului, din acel moment, al proiectului confederativ danubian, precum şi să prezentăm raţiunile reuşitei, la fel de strâns legată de acea perioadă, a constituirii României Mari. De prea multe ori am văzut în Istorie că existenţa unor premise minunate în aparenţă nu conduce inevitabil la un efect pe măsură; de aceea, vom evita să lucrăm cu noţiunile de bine „evident" şi de adevăr „comun".

Titlul pe care l-am ales pentru cartea noastră, *România, Ungaria şi Tratatul de la Trianon. 1918-1920*, necesită câteva precizări. În primul rând, am preferat „România şi Ungaria..." în locul tradiţionalei formule „Relaţii româno-maghiare...", cu intenţia de a sublinia dorinţa noastră de realizare a unui studiu de istorie diplomatică, cel puţin preponderent, dacă nu în totalitate. Pentru noi, raporturile dintre două etnii sau două naţiuni ar fi însemnat mai mult decât relaţiile dintre statele naţionale respective; ar fi presupus, spre exemplu, prezentarea şi analizarea pe larg a relaţiilor dintre românii şi maghiarii din Transilvania. Or, în ceea ce ne priveşte, părerile lui István, Lájos, Béla sau Miklós din vreun sat sau oraş ardelean despre Ion, Gheorghe, Vasile sau Iuliu din aceeaşi localitate, ca şi cele ale ultimilor despre primii, precum şi raporturile dintre aceştia toţi, nu le-am considerat semnificative din perspectiva cercetării noastre, decât în măsura în care au influenţat relaţiile dintre România şi Ungaria; ca urmare, am abordat aceste aspecte doar tangenţial.

De asemenea, am optat pentru analizarea raporturilor dintre statul român şi cel maghiar în context european, întrucât limitarea strictă la relaţia România-Ungaria ar fi denaturat rezultatele cercetării; s-ar fi rezumat totul la prezentarea confruntărilor militare

---

3. A.J.P. Taylor, *Originile celui de-al doilea război mondial*, trad. Lucian Leuştean, Ed. Polirom, Iaşi, 1999, p. 5.
4. Marc Bloch, *The Historian's Craft*, Knopf, New York, 1953, pp. 138-139.

din 1918-1919 şi a acelui adevărat „dialog al surzilor” dintre guvernele de la Bucureşti şi Budapesta din perioada 1918-1920. Relaţiile dintre România şi Ungaria devin mai comprehensibile dacă introducem în ecuaţie Conferinţa de pace de la Paris, marile puteri, statele vecine, conjunctura internaţională, situaţia regională din diverse momente etc.

Raporturile dintre România şi Ungaria s-au derulat în cadrul „Noii Europe”, ceea ce nu reprezintă doar o aluzie străvezie la influentul periodic britanic editat de Robert W. Seton-Watson, ci şi un indiciu al faptului că, la finalul primului război mondial şi în primii ani interbelici, continentul european a suferit transformări radicale. Nu considerăm că era o Europă complet „nouă”, dar în orice caz era o „altă” Europă decât cea din 1914. Şi nu era vorba numai de schimbările de natură teritorială – dispariţia Imperiului Austro-Ungar şi a celui Otoman, pierderile teritoriale suferite de Imperiul German şi de cel Rus, apariţia sau reapariţia unor state pe harta europeană, precum şi mărirea teritorială a unora din cele deja existente –, ci şi de modificările pe care le experimenta, pe toate planurile, Bătrânul Continent: în domeniul politic, în cel economic şi, nu în ultimul rând, în privinţa mentalităţilor colective şi individuale. Vom încerca să surprindem în cadrul lucrării noastre dacă şi în ce măsură România şi Ungaria s-au adaptat noilor realităţi europene.

În privinţa documentării pentru tema aleasă, am pornit de la premisa că, fără un apel la documente inedite şi/sau necunoscute, cercetarea pe care am putea-o face, oricât de savant ar fi realizată sau oricât de cuceritor i-ar fi stilul de redactare, nu ar fi totuşi deplină. Căutările noastre în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe şi în Arhivele Naţionale Istorice Centrale din Bucureşti ne-au oferit şansa de a trăi o experienţă dragă oricărui istoric, aceea de a descoperi lucruri noi şi de a spera că este posibilă o contribuţie personală cât de mică la cercetarea temei. Avatarurile alcătuirii acestei lucrări ne-au fost înlesnite de sentimentul că oricât de restrâns ar fi aportul nostru la analizarea segmentului de istorie ales, el totuşi există. Am trăit cu senzaţia – poate îndreptăţită, poate iluzorie – că textul scris devenea mai dens, mai substanţial, atunci când apelul la documente inedite şi nefolosite era mai frecvent.

În orice caz, folosirea unei documentaţii inedite reprezintă o condiţie necesară, însă nicidecum suficientă, a unei cercetări istorice. Spre exemplu, nu te ajută să eviţi o capcană în care au căzut mulţi alţii, aceea de a „descoperi” în arhive documente deosebit de importante, dar care fuseseră deja publicate sau folosite de alţii. În consecinţă, am încercat, pe cât ne-a stat în putinţă, să utilizăm în cercetarea noastră şi documente editate prin eforturile altor cercetători. Din seriile de volume la care am avut acces, ne-au fost extrem de utile următoarele: *1918 la români/Desăvârşirea unităţii naţional statale a poporului român...*; *Documents on British Foreign Policy...*; *Papers relating to the Foreign Relations of the United States...*; *Papers and Documents relating to the Foreign Relations of Hungary...*; *The Hungarian Peace Negotiations...*, ca şi volumele singulare: *Relaţii româno-sovietice...*; *La Consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919), Témoignages français...* (editat de Gh. Iancu şi G. Cipăianu), *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)...* (editat de Liviu Maior)[5]. Fără consultarea acestor volume de documente, demersul nostru ştiinţific ar fi fost mai greu de realizat şi, inevitabil, mai sărac.

5. Titlurile complete, informaţii referitoare la volume, serii, locuri şi ani de apariţie, ca şi numele editorilor (acolo unde nu este vorba de colective de editare alcătuite din zeci de persoane) pot fi consultate la finalul lucrării („Izvoare şi bibliografie”).

De asemenea, documentele pe care le-am folosit, inedite sau publicate, n-ar fi fost suficiente, fie şi pentru unicul motiv că ele au necesitat o interpretare atât în sine, cât şi din perspectiva altor cercetări în domeniu. În consecinţă, pe lângă apelul pe care l-am făcut la surse aşa-zise „secundare" (memorii, jurnale, amintiri, mărturii contemporane, presă ş.a.), am încercat să stabilim, pe cât ne-a stat în putere, care este „stadiul cercetării" în privinţa subiectului pe care l-am ales. Aparatul critic al lucrării noastre stă mărturie faptului că operaţiunea a fost, pe de o parte, laborioasă şi aducătoare de satisfacţii, iar, pe de altă parte, inevitabil incompletă şi cauzatoare de dezamăgiri. Altfel spus, am citit mult, dar nu suficient, am citit cărţi şi studii care ne-au incitat, ne-au inspirat şi ne-au marcat modul de cercetare, de înţelegere şi de redactare, însă am citit şi o cantitate semnificativă de „maculatură" cu pretenţii ştiinţifice, un apendice care însoţeşte aproape orice subiect, dar care este parcă mai voluminos în chestiunea relaţiilor româno-maghiare.

Aidoma celor mai mulţi istorici români, ne-am simţit copleşiţi de operele maeştrilor, Nicolae Iorga şi Gheorghe Brătianu, primul prin sugestiile metodologice[6], iar cel de-al doilea printr-o lucrare specială de cea mai mare importanţă pentru subiectul nostru[7]. Fără a trăi iluzia că ne-am molipsit de la geniul acestor patriarhi ai istoriografiei române, dar şi fără a fi întotdeauna de acord cu ei, operele acestora ne-au stat permanent alături şi ne-au călăuzit cercetarea. De asemenea, deşi nu le-am dat dreptate în toate aserţiunile lor, am fost impresionaţi de modul în care doi istorici britanici din perioada interbelică, Robert Seton-Watson şi C.A. Macartney, au fost capabili să schiţeze istoriografic realităţile central- şi est-europene, altfel atât de absconse pentru occidentali. În acelaşi timp, ne-am sprijinit pe lucrările multor istorici români, maghiari sau occidentali în materie de metodă de cercetare, de informaţii istorice oferite şi de concluzii privitoare la diverse aspecte ale istoriei Europei în primii ani interbelici. Pentru a aminti doar câteva nume dintr-o listă mai lungă, trebuie să ne exprimăm recunoştinţa – pentru că am avut ce să învăţăm, chiar dacă opiniile noastre n-au fost întotdeauna similare – faţă de: Emilian Bold, I. Ciupercă, Gheorghe Iancu, George Cipăianu, Ion Calafeteanu, Ion Stanciu, Viorica Moisuc, Eliza Campus, Nicolae Dascălu, Valeriu Florin Dobrinescu, Dumitru Preda, Constantin Iordan, Tibor Hajdu, Magda Ádám, Mária Ormos, András Siklós, Peter Pastor, David Sherman Spector, Glenn Torrey, Piotr Wandycz, Kalervo Hovi, Anne Orde, Christopher Seton-Watson, Alan Sharp, Maurice Pearton ş.a.[8].

Am citat însă, din mai multe raţiuni, şi din lucrările unor istorici, cu ale căror concluzii, metodă de cercetare sau stil nu suntem de acord. În primul rând, pentru că informaţii utile pot fi identificate şi în lucrări inferioare calitativ. În al doilea rând, am considerat că trebuie ţinută în viaţă tradiţia criticii istoriografice, un catalizator decisiv, în opinia noastră, pentru evoluţia fericită a disciplinei istorice. În sfârşit, ne-au folosit şi lucrările proaste, în măsura în care ne-au învăţat cum nu trebuie făcută cercetarea şi cum nu trebuie scrisă istoria. Aproape că suntem recunoscători şi acelor autori care ne-au permis să evităm erorile lor, cărările înfundate pe care s-au aventurat, ca şi stilul de gândire ilustrat de sintagma „Cine nu-i cu noi este împotriva noastră".

---

6. N. Iorga, *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ed. a IV-a, introd., note şi comentarii de Andrei Pippidi, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.
7. Gheorghe Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţii diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, ediţia a II-a, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1940.
8. Lucrările consultate de noi ale acestor autori sunt menţionate în secţiunea dedicată izvoarelor şi bibliografiei.

În mod special nu ne-am simţit apropiaţi de cei care au „judecat" faptele istorice din perspectiva unor aşa-numite „legi ale Istoriei". Dacă înainte de 1989 această idee era un fel de ordin „de partid" - însă nu toţi istoricii s-au conformat unor asemenea ordine -, începând cu 1990, ea ar fi trebuit îngropată definitiv în cimitirul aberaţiilor pseudoştiinţifice. Şi aceasta pentru că argumentaţia de acest tip este în acelaşi timp hiperambiţioasă în mod arogant - deoarece nu reuşeşte să sesizeze caracterul parţial şi limitat din punct de vedere istoric al oricărei înţelegeri, chiar şi al celei proprii -, cât şi concepută periculos, datorită incapacităţii de a aborda lumea aşa cum este, ci aşa cum ar trebui să fie[9]. Această familiaritate cu „legile Istoriei" reprezintă o păcătoasă imoderaţie, o infatuare pretenţioasă. Dacă „legile Istoriei" reprezintă o parafrază pentru a-l desemna pe Dumnezeu, atunci ar fi o impietate să sugerăm că avem cu El un schimb familiar de opinii. Nu ne putem permite să vorbim în numele Lui, iar despre ce este de făcut aici, în lumea aceasta trecătoare, nu credem că a informat încă pe nimeni. Dacă însă „legile Istoriei" sunt cele marxist-leniniste, atunci ne exprimăm profunda îndoială în privinţa valabilităţii lor. Ca să nu mai vorbim despre adânca nepotrivire dintre „internaţionalismul" şi „generalitatea" lor, pe de o parte, şi problema statelor naţionale, pe de alta. Finalul „ineluctabil" profeţit de respectivele legi nu avea nici un fel de conotaţii naţionale, ci era, pur şi simplu, „orânduirea comunistă", regretată de unii, probabil nu fără motive substanţiale, după 1989. Credem că cea mai insidioasă, mai pernicioasă şi mai durabilă „moştenire" a regimului ceauşist în România este reprezentată de ideea, împărtăşită în cercuri foarte largi, inclusiv de mulţi istorici, potrivit căreia susţinerea cauzei naţionale spală toate păcatele posibile, inclusiv pe cel al marxism-leninismului încrâncenat.

Obiectivul nostru este, aşa cum am mai spus, redactarea unei cărţi de istorie diplomatică. Parafrazând celebra definiţie a diplomaţiei a lui Sir Ernest Satow, putem spune că am încercat să prezentăm şi să analizăm maniera şi măsura în care liderii politici şi diplomaţii români, maghiari şi occidentali şi-au pus în valoare inteligenţa şi tactul în desfăşurarea relaţiilor oficiale şi semioficiale dintre guvernele statelor lor independente, în primii ani interbelici[10]. În acelaşi timp, am căutat să nu pierdem din vedere ceea ce spunea diplomatul britanic Bruce Lockhart: „În afacerile externe, o mică naţiune este întotdeauna dezavantajată; doar marile puteri îşi pot permite luxul de a face greşeli. Diplomatul unei naţiuni mici trebuie să ştie totul, să vorbească toate limbile şi să cunoască psihologia atât a prietenilor, cât şi a duşmanilor"[11]. Analizarea din aceste două perspective a prestaţiilor internaţionale ale românilor şi maghiarilor în perioada 1918-1920 reprezintă esenţa demersului nostru.

---

9. Despre acest tip de gândire, vezi Raymond Aron, *D'Une Sainte Famille à l'autre. Essais sur les marxismes imaginaires*, Gallimard, Paris, 1969, p. 20; trad. rom. *Marxisme imaginare. De la o sfântă familie la alta*, Ed. Polirom, Iaşi, 2001; Idem, *The Opium of the Intellectuals*, trad. de Terence Kilmartin, Doubleday, Lanham, 1957, pp. 133, 137.
10. J.M. Mitchell, *International Cultural Relations*, Allen & Unwin, Londra, 1986, p. 1.
11. *Apud* Zbynek Zeman, Antonin Klimek, *The Life of Edvard Beneš, 1884-1948, Czechoslovakia in Peace and War*, Clarendon Press, Oxford, 1997, p. 88.

Capitolul I

România şi Ungaria între război şi pace
(noiembrie 1918 – ianuarie 1919)

1. Primul război mondial şi soarta Austro-Ungariei

Mândra Monarhie Bicefală a fost cea dintâi dintre marile puteri care a pornit ostilităţile în primul război mondial. Tot ea avea să fie prima care a încercat să găsească o soluţie pentru ieşirea onorabilă din conflagraţia care se dovedea a fi un război total, purtat la o scară de nebănuit, cu o evoluţie şi urmări cu totul imprevizibile. Războiul a scos la iveală slăbiciunile Imperiului Austro-Ungar, carenţe care pe timp de pace ar fi putut să pară mai puţin acute. Deşi s-a afirmat că armata austro-ungară a fost, cu prea puţine excepţii, fidelă împăratului până aproape de sfârşit[1], construcţia imperială multietnică începuse să se clatine într-un mod semnificativ. Iar liderii Antantei au sesizat că Austro-Ungaria reprezenta veriga slabă din lanţul Puterilor Centrale şi n-au ezitat să acţioneze pentru desfacerea verigii.

Acestea au fost, în fapt, şi cauzele fundamentale care au dus la dezintegrarea Dublei Monarhii. Pe de o parte, acutizarea tensiunilor interne, preponderent de natură etnică – dar nu numai – din Imperiul Austro-Ungar, iar pe de altă parte acţiunile marilor puteri inamice, care au încurajat mişcările naţionale ale cehilor, slovacilor, polonezilor, românilor şi slavilor de sud. Componenta internă a complexului de cauze care a dus la disoluţia Imperiului Habsburgic a avut o evoluţie constant ascendentă, culminând cu explozia din septembrie-decembrie 1918; în schimb, componenta externă a aceluiaşi complex de cauze a avut o evoluţie mai sinuoasă. Cu alte cuvinte, nu întotdeauna conducătorii Antantei – iar din aprilie 1917, ai Puterilor Aliate şi Asociate – au fost la fel de entuziaşti în privinţa dezmembrării Austro-Ungariei; însă aceste ezitări n-au mai avut forţa de a submina caracterul evolutiv al procesului.

Presimţirea conducătorilor Imperiului Habsburgic că se ajunsese într-o fază periculoasă pentru existenţa statului austro-ungar s-a concretizat în prima propunere de pace, semnificativă, din timpul Marelui Război (denumirea din epocă a primului război

---

1. Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ediţia a VIII-a, vol. II, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 595; István Deák, *The Habsburg Empire*, în vol. *After Empire, Multiethnic Societies and Nation-Building, The Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires*, ed. by Karen Barkey and Mark von Hagen, Westview Press, Boulder, 1997, pp. 131-132.

mondial). Poate că această propunere s-a datorat şi bănuielilor pe care Viena le avea în privinţa promisiunilor care fuseseră făcute Italiei şi României în schimbul intrării în război, aceasta în ciuda caracterului evident secret al Tratatului de la Londra, din 6 aprilie 1915, şi al celui de la Bucureşti, din 4/17 august 1916. Oferta austriacă a venit din partea noului împărat de la Viena, Carol I (ca rege al Ungariei, era Carol al IV-lea), cel care îi luase locul lui Franz Joseph, mort la 21 noiembrie 1916. Noul conducător al Imperiului a emis un manifest prin care şi-a exprimat dorinţa de a face tot ce-i stătea în puteri pentru a opri cât mai curând posibil ororile şi sacrificiile războiului[2]. Jenaţi de această declaraţie, liderii germani s-au simţit obligaţi să elaboreze un memoriu, în care se propunea ca toate ţările beligerante să înainteze sugestii pentru a se putea opri războiul. Răspunsul din partea Puterilor Aliate a venit imediat, sub forma mai multor memorii. Primul, datat la 30 decembrie 1916, respingea oferta Puterilor Centrale pe motiv că era doar propagandă fără substanţă şi insista asupra crimelor Germaniei şi ale aliaţilor ei, crime care solicitau „sancţiuni, reparaţii şi garanţii"[3]. Celelalte texte cuprindeau aserţiuni asemănătoare, subliniindu-se necesitatea obţinerii unor garanţii precise pentru securitatea internaţională[4].

În aceeaşi perioadă, preşedintele Statelor Unite ale Americii, Woodrow Wilson, şi-a schiţat pentru prima oară, la 16 decembrie 1916, viitoare sa doctrină de pace. El recomanda găsirea unor soluţii de compromis şi sugera ideea unei asociaţii de naţiuni bazată pe principiile libertăţii şi suveranităţii. Totodată, Wilson chema guvernele statelor beligerante să-şi declare obiectivele de război[5].

Aliaţii au răspuns la 10 ianuarie 1917. Răspunsul lor ilustra, pe de o parte, dorinţa de adaptare la gândirea wilsoniană, cu scopul de a se obţine sprijin american în purtarea războiului, iar, pe de altă parte, credinţa că ostilităţile trebuiau continuate până când statele inamice acceptau condiţiile puse de Aliaţi în privinţa reparaţiilor şi garanţiilor[6]. Acest gen de atitudine ambivalentă avea să caracterizeze reacţia marilor puteri europene faţă de doctrina wilsoniană până în 1920, când preşedintele american avea să fie blocat definitiv în încercările sale chiar de către însuşi Congresul american.

Acelaşi memoriu al Antantei, din 10 ianuarie 1917, se referă pentru prima oară în mod explicit la dreptul naţionalităţilor de a fi recunoscute, cerându-se chiar „eliberarea italienilor, slavilor, românilor şi cehoslovacilor de sub dominaţia străină". În această formulare „slavii" însemnau „slavii de sud" ; polonezii nu erau menţionaţi în document decât tangenţial, motivul evident fiind menajarea susceptibilităţilor Rusiei. Finalul textului sublinia hotărârea Antantei de a nu încheia pace dacă aceste condiţii nu erau îndeplinite. Astfel, la începutul anului 1917, soarta Monarhiei Bicefale părea pecetluită

2. Charles Petrie, *Diplomatic History, 1713-1933*, Hollis and Carter, Londra, 1944, p. 317.
3. *A History of the Peace Conference of Paris*, edited by H.W.V. Temperley, H. Frowde and Hodder & Stoughton, Londra, 1921, vol. I, pp. 172-173.
4. Mária Ormos, *From Padua to Trianon, 1918-1920*, Social Science Monograph, Boulder, Colorado ; Atlantic Research Publications, Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, 1990, p. 23.
5. *Papers relating to the Foreign Relations of the United States* (în continuare *F.R.U.S.*), *The World War, 1916*, Supplement, Washington, 1929, pp. 97-99.
6. *Ibidem, 1917*, Supplement I, Washington, 1931, pp. 6-8 ; vezi Stanley J. Kernek, *The British Government's Reaction to President Wilson's „Peace" Note of December 1916*, în „The Historical Journal", Cambridge, vol. XIII, 1970, pp. 721-766.

în condiţiile în care Aliaţii obţineau victoria. Tratatele secrete ale Antantei cu Italia şi România, precum şi declaraţia fermă din ianuarie 1917 ilustrează acest fapt.

Situaţia avea să se modifice semnificativ o dată cu evoluţiile politice şi militare din cursul anului 1917. Trei evenimente importante au potenţat această schimbare : revoluţia rusă din februarie 1917, intrarea SUA în război în aprilie 1917 şi propunerea de pace concretă, venită din partea Austro-Ungariei prin intermediul prinţului Sixtus de Bourbon, cumnatul împăratului de la Viena[7]. Aprehensiunile Aliaţilor occidentali privitoare la faptul că scăderea influenţei ruseşti în Europa Răsăriteană ar necesita o eventuală menţinere a statului austro-ungar, idealismul wilsonian concretizat, printre altele, şi în nerecunoaşterea tratatelor secrete semnate înainte de intrarea americanilor în război, precum şi cererea de pace austriacă ce conţinea inclusiv cedări teritoriale din partea Imperiului Habsburgic au părut a-i da acestuia o şansă reală de existenţă în cazul de-acum previzibilei victorii a „Puterilor Aliate şi Asociate"[8]. Lovitura de stat bolşevică din 25 octombrie/7 noiembrie 1917 a sporit exponenţial temerile occidentalilor că în răsăritul Europei va apărea un vid de putere după încheierea ostilităţilor. În plus, în decembrie 1917, frontul oriental a sucombat, Rusia sovietică şi România încheind armistiţii cu Puterile Centrale, ceea ce, în cazul românilor, punea în discuţie şi valabilitatea Tratatului din august 1916.

În acest context, celebrele declaraţii ale lui David Lloyd George, primul-ministru britanic, şi ale lui Woodrow Wilson din ianuarie 1918 au fost precaute în privinţa Monarhiei Dualiste. Premierul britanic nu a plasat, la 5 ianuarie 1918, dezmembrarea Austro-Ungariei printre ţelurile Marii Britanii[9], iar preşedintele american, în cele „14 puncte" din 8 ianuarie 1918, s-a exprimat în sensul că „popoarelor Austro-Ungariei, al cărei loc printre naţiuni noi îl dorim apărat şi asigurat, trebuie să li se acorde libertatea unei dezvoltări autonome"[10].

Declaraţia lui Wilson nu a fost percepută de mişcările naţionale din cadrul Imperiului Austro-Ungar ca un pas înapoi[11]. Dimpotrivă, sentimentul general era că şeful poate al celui mai puternic stat din lume la momentul respectiv putea fi considerat susţinătorul cauzei naţionalităţilor[12]. Liderii din emigraţie ai cehilor, slovacilor, polonezilor, sârbilor, croaţilor şi românilor au făcut eforturi deosebite pentru a obţine binecuvântarea wilsoniană pentru acţiunile lor. Probabil că aceşti factori de presiune au avut influenţa lor asupra modificărilor care au survenit ulterior în declaraţiile preşedintelui american.

---

7. Z.A.B. Zeman, *The Gentlemen Negotiators : A Diplomatic History of the First World War*, Macmillan, New York, 1971, pp. 116 şi urm. ; I. Agrigoroaiei, „Poziţia marilor puteri faţă de România. 1914-1918", în vol. *Românii în istoria universală*, I, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Universitatea „Al.I. Cuza" Iaşi, 1986, pp. 464-466.
8. Vezi David Stevenson, *The Failure of Peace by Negotiation in 1917*, în „The Historical Journal", Cambridge, vol. 34, no. 1/1991, pp. 65-86. Stevenson este de părere că, fără intrarea americanilor în război, confruntarea s-ar fi încheiat cu o pace de compromis (p. 84).
9. Harry Hanak, *The Government, the Foreign Office and Austria-Hungary, 1914-1918*, în „The Slavonic and East European Review", vol. XLVII, no. 108/1969, p. 184.
10. *F.R.U.S.*, *1918*, vol. I, Washington, 1933, p. 15 ; *The Wilson Reader*, ed. by Frances Farmer, Oceana Publications, New York, 1956, pp. 172-180.
11. Însă, prin contrast, guvernul de la Iaşi a privit cu îngrijorare poziţia preşedintelui american ; vezi I. Agrigoroaiei, *op.cit.*, pp. 472-473.
12. Gheorghe Şora, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost*, Ed. Helicon, Timişoara, 1993, p. 325.

Oricum, vreme de câteva luni, în prima jumătate a lui 1918, nici un lider al unei mari puteri occidentale nu a declarat în mod deschis necesitatea dezmembrării Austro-Ungariei. Asemenea declaraţii şi acţiunile concrete care le-au însoţit au venit abia în vara şi toamna anului 1918. Ce a contribuit la această transformare a politicii Puterilor Aliate şi Asociate în privinţa Imperiului Habsburgic? Mai mulţi factori au concurat la modificarea de perspectivă[13]. Unii istorici au scris despre faptul că masacrele de pe frontul occidental din 1916-1917 au dus la radicalizarea spiritelor; că mobilizarea tuturor sectoarelor societăţilor din statele aflate în conflict a determinat blocarea oricăror încercări de pace negociată; cu alte cuvinte, că „războiul total" - sau „războiul hiperbolic", cum l-a numit Raymond Aron[14] – presupunea o victorie totală[15]. Alţi istorici au vorbit despre propaganda naţională şi propaganda de război ca elemente hotărâtoare în deciziile luate în privinţa Austro-Ungariei[16] sau despre faptul că liderii occidentali s-au hotărât să-i pedepsească pe austrieci şi maghiari prin interzicerea accesului lor la beneficiile aplicării nobilelor principii wilsoniene[17]. Un punct de vedere mai pragmatic argumentează că Antanta şi-a dat seama că propunerile de pace ale Imperiului Austro-Ungar nu puteau fi luate în serios câtă vreme acest stat nu fusese capabil să-şi detaşeze semnificativ politica de cea a Germaniei, iar Marea Britanie şi în special Franţa au început să cocheteze cu ideea că influenţa rusească din jumătatea răsăriteană a continentului european nu trebuia neapărat înlocuită cu cea a Imperiului Dualist, ci mai degrabă cu cea a noilor state naţionale care ar fi apărut în zonă[18]. Acestea păreau a fi mai capabile decât Imperiul Habsburgic de a se opune expansionismului german şi de a bloca exportul rusesc de revoluţie[19]. În plus, italienii, deşi rolul lor n-a fost decisiv, erau totuşi

13. Vezi W.R. Callcott, *The Last War Aim: British Opinion and the Decision for Czechoslovak Independence, 1914-1919*, în „The Historical Journal", Cambridge, vol. 24, no. 4/1984, pp. 979-983.
14. Vezi Raymond Aron, *The Century of Total War*, Doubleday, New York, 1954, pp. 24-31.
15. Béla K. Király, *Total War and Peacemaking*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 18-19. Király foloseşte argumente de bun-simţ pentru a ajunge la o concluzie bizară: liderii Aliaţi au abdicat de la propriile principii şi au „dictat" o pace pregătitoare de noi războaie. Uşurinţa cu care Király tranşează istoria Europei în secolul XX se cuvine a fi moderată. Poate că o concluzie mai judicioasă ar fi aceea că o conflagraţie de asemenea proporţii avea nevoie de un final pe măsură, iar dezmembrarea unora dintre imperiile multietnice (Austro-Ungar, German, Otoman şi Rus) s-a dovedit a fi un asemenea final.
16. Stephen Borsody, „Hungary's Road to Trianon: Peacemaking and Propaganda", în vol. *War and Society...*, vol. VI, pp. 23-38.
17. Károly Vigh, *Causes and Consequences of Trianon: A Re-Examination*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, p. 67.
18. Unii dintre specialiştii actuali în relaţii internaţionale sunt de părere că înlocuirea Austro-Ungariei ca factor de putere în Europa Centrală şi Răsăriteană cu statele naţionale din regiune nu numai că nu a blocat ambiţiile germane şi ruseşti, dar chiar le-a catalizat (vezi, printre alţii, Frederick H. Hartmann, *The Relations of Nations*, Sixth Edition, Macmillan, New York, 1983, p. 356).
19. Vezi I. Ciupercă, „Bucureşti-Washington: diplomaţie şi petrol", în vol. *Relaţii româno-americane în timpurile moderne*, editat de Gheorghe I. Florescu, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1993, p. 163 şi *passim*.

campionii sentimentelor antihabsburgice. Era vorba nu numai de interesele lor naţionale, ci şi de credinţa că statutul de mare putere al Italiei depindea ineluctabil de dispariţia centrului de putere vienez[20].

În orice caz, nu trebuie uitat nici o clipă faptul că Austro-Ungaria nu s-a prăbuşit doar din cauza deciziilor luate la Paris, Londra sau Washington, ci şi din cauza acţiunilor întreprinse de naţionalităţile din Imperiu, care, împreună, reprezentau în fond majoritatea din totalul populaţiei Monarhiei habsburgice. În acelaşi timp, este evident că între hotărârile cancelariilor occidentale şi acţiunile diferitelor naţionalităţi în scopul cuceririi libertăţii a existat o legătură cu dublu sens. Declaraţiile conducătorilor Puterilor Aliate şi Asociate în favoarea principiului autodeterminării naţionale au catalizat mişcările etnice, dar, pe de altă parte, efervescenţa naţională din Europa Centrală şi Răsăriteană şi speranţele renăscute ale zecilor de milioane de oameni s-au constituit într-un factor de presiune formidabil asupra liderilor americani, francezi şi britanici, blocându-le acestora posibilitatea unor schimbări semnificative de poziţii, a unor paşi înapoi.

În acest context trebuie înţelese asigurarea lui Robert Lansing, secretar de stat al SUA, la 11 mai 1918[21], în privinţa sprijinului american al luptei popoarelor oprimate pentru libertate şi independenţă[22], comunicatul Consiliului Suprem de Război, reunit la Paris, la 3 iunie 1918, în sensul că Puterile Aliate şi Asociate se considerau solidare cu cauza naţiunilor central-europene[23], recunoaşterea de către preşedintele francez Raymond Poincaré a Consiliului Naţional Cehoslovac, la 28 iunie 1918 (urmat în acest sens de ceilalţi Aliaţi)[24], discursul lui Wilson de Ziua Independenţei (4 iulie 1918)[25] şi declaraţia sa din 27 septembrie 1918[26] în care afirma că Slovacia era parte a statului cehoslovac, iar Transilvania urma să se unească neîndoielnic cu România. La 23 septembrie 1918, Lansing a comunicat guvernului român, la Iaşi, simpatia americană pentru cauza românească[27], iar la 5 noiembrie a reiterat-o[28].

---

20. René Albrecht-Carrié, *Italy at the Paris Peace Conference*, Columbia University Press, New York, 1938, pp. 70-71. Premierul italian Orlando a fost, de altfel, primul lider occidental care a semnat un memorandum secret cu Stefanik, reprezentantul Consiliului Naţional Cehoslovac, recunoscând armata cehoslovacă ca forţă Aliată, iar Consiliul Naţional ca autoritatea politică şi militară legitimă a poporului cehoslovac.
21. Ion Stanciu, *Aliaţi fără alianţă. România şi SUA, 1914-1920*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1992, p. 152 ; autorul datează declaraţia la 10 mai 1918.
22. *F.R.U.S.*, *1918*, vol. I, p. 802. Însă tot în mai 1918, dar nu în mod oficial, Lansing afirma : „Trebuie să fim sinceri şi dacă există o şansă de pace separată, ea trebuie folosită, chiar dacă ar fi contrară revendicărilor juste ale naţionalităţilor din Imperiu" (*apud* Ivo Lederer, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiermaking*, New Haven, 1963, pp. 34-35 ; Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La Consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919), Témoignages français*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1990, pp. 15-16).
23. *F.R.U.S.*, *1918*, vol. I, pp. 809-810.
24. H.W.V. Temperley, *op.cit.*, vol. IV, pp. 261-262.
25. *F.R.U.S.*, *1918*, vol. I, pp. 270, 319.
26. *F.R.U.S.*, *Paris Peace Conference* (în continuare *P.P.C.*), vol. I, Washington, 1942, p. 359 şi vol. III, pp. 333 şi urm.
27. *F.R.U.S.*, *1918*, vol. I, p. 802.
28. *1918 la români, Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român, Documente externe, 1916-1918*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, vol. II, pp. 1193-1194. Această notă americană din 5 noiembrie 1918 a fost rezultatul faptului că însărcinatul cu afaceri al

2. Armistiţiul de la Padova şi Convenţia de la Belgrad

În acest timp situaţia militară a Imperiului Austro-Ungar se complicase din cauza ofensivei lansate de Aliaţi în Balcani. Bulgaria a capitulat la 29 septembrie[29], iar trupele Aliate înaintau cu relativă rapiditate spre Belgrad, cheia Europei Centrale. Austro-Ungaria pierduse războiul, iar încheierea unui armistiţiu trebuia să certifice acest fapt. Astfel, sfârşitul practic al confruntării active în primul război mondial, văzut din perspectiva popoarelor Monarhiei Bicefale, a venit o dată cu semnarea Convenţiei de armistiţiu între Înaltul Comandament Italian (generalul Armando Vittorio Diaz), reprezentând Puterile Aliate şi Asociate, şi Înaltul Comandament Austro-Ungar (generalul von Weber), la Villa Giusta, la Padova, la 3 noiembrie 1918[30].

Textul documentului stabilea încetarea ostilităţilor, retragerea imediată şi demobilizarea totală a armatei austro-ungare (cu excepţia a 20 de divizii, necesare pentru menţinerea ordinii), predarea materialului militar şi a celui rulant ; armatele Aliate aveau posibilitatea de a ocupa orice punct din teritoriile austro-ungare şi de a utiliza toate căile de comunicaţie disponibile ; Aliaţii aveau dreptul de a rechiziţiona contra cost orice doreau, iar prizonierii Aliaţi trebuiau predaţi imediat, fără reciprocitate ; evacuarea, în termen de 15 zile, a tuturor trupelor germane de pe frontul italian şi din Balcani. În sfârşit, poate cea mai importantă prevedere, armistiţiul nu stabilea o linie de demarcaţie între trupele austro-ungare şi cele Aliate decât pe frontul italian. Cu alte cuvinte, nici un cuvânt despre dezmembrarea statului dualist, nici un indiciu care ar fi putut sugera susţinerea aspiraţiilor naţionale ale cehilor, slovacilor, polonezilor, slavilor de sud sau românilor.

La o primă vedere, s-ar putea considera că acest armistiţiu avea un caracter strict militar şi, drept consecinţă, se dorea ca el să nu aibă nici un fel de implicaţii politico-teritoriale. În plus, la 3 noiembrie 1918, trupele Antantei nu ocupaseră nici o porţiune din teritoriul austro-ungar. Cu toate acestea, linia de demarcaţie stabilită pentru frontul italian era foarte apropiată de ceea ce se hotărâse, din punct de vedere teritorial, prin Tratatul de la Londra din aprilie 1915. S-ar putea crede că armistiţiul de la Padova a fost doar o „afacere" italiană, executată fără consimţământul Aliat.

Cercetări în arhivele franceze au demonstrat că aceste prime impresii nu corespund adevărului[31]. Textul parafat la Padova a fost lucrat în principal de către francezi şi a

---

României la Washington comunicase guvernului american îngrijorarea existentă în România în privinţa atitudinii americane faţă de România, în special în chestiunea Transilvaniei (Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 127 ; *F.R.U.S.*, *1918*, vol. I, p. 786). Interesant este faptul că nota americană nu se referea doar la principiul etnic, ci şi la cel al viabilităţii strategice, ceea ce era o prefigurare a deciziilor pe care le va lua Conferinţa în privinţa chestiunilor teritoriale.

29. Turcia a capitulat la 30 octombrie 1918.

30. Textul armistiţiului poate fi găsit în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională. 1918, Documente interne şi externe*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, vol. III, pp. 32-41 ; în limba engleză în Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, Columbia University Press, New York, 1942, pp. 355-358, iar în limba franceză în Mermeix, *Les Négotiations Secrètes et les Quatre Armistices avec pièces justificatives*, Société d'Éditions littéraires & artistiques, Librairie Ollendorf, Paris, 1919, pp. 345-347.

31. M. Ormos, *op.cit.*, pp. 41-60.

trebuit adaptat la opiniile celorlalte mari puteri. Altfel spus, a fost un compromis rezultat din ciocnirile de interese ale Franţei şi SUA, în primul rând. Militarii francezi pregătiseră, încă din 15 octombrie 1918, o schiţă de armistiţiu a cărei linie de demarcaţie separa Transilvania de Ungaria, iar în sud prefigura ceea ce avea să fie frontiera maghiaro-iugoslavă[32]. Însă acest proiect iniţial a trebuit schimbat din două motive. În primul rând, din cauza dorinţei lui Wilson, care cerea includerea în textele armistiţiilor a principiilor sale, adică inclusiv a celor referitoare la „libertatea mărilor", „libertatea comerţului", deloc agreate de francezi şi britanici. Drept urmare, s-au preferat nişte armistiţii „pur militare", urmând ca principiile wilsoniene să-şi găsească locul „binemeritat" în tratatele de pace care urmau să fie semnate mai târziu. Aşa s-a hotărât în şedinţa Interaliată de la Paris din 29 octombrie 1918[33], iar în reuniunea din 31 octombrie, la propunerea ministrului de externe britanic, Arthur Balfour, s-a adăugat la textul armistiţiului ideea că trupele Antantei puteau ocupa orice teritoriu din Imperiul Austro-Ungar, „pentru menţinerea ordinii"[34].

Un al doilea motiv pentru care planul din 15 octombrie a trebuit abandonat a fost acela că Monarhia Dualistă se prăbuşea mai repede decât se putea aştepta cineva. Paradoxal, Austria a fost prima ţară care, formal, a abandonat Imperiul Bicefal ; la 21 octombrie 1918, o Adunare Naţională Provizorie a discutat proclamarea independenţei[35]. Puterile Aliate şi Asociate au înţeles că situaţia le scăpa de sub control. În special francezii erau îngrijoraţi că o Austrie germană independentă, neocupată încă de nici un fel de trupe ale Antantei, se putea uni în orice moment cu o Germanie care încă nu semnase încetarea ostilităţilor. În consecinţă, Franţa nu a recunoscut hotărârea Adunării Naţionale austriece (pe motiv că fusese convocată ilegal), tot aşa cum, după 31 octombrie, nu va recunoaşte nici statul maghiar. Francezii au luat decizia de a menţine în viaţă Imperiul Austro-Ungar, fie şi numai pentru scurt timp, prin măsuri artificiale. Cât timp la Viena mai exista un reprezentant al dinastiei de Habsburg, *Anschluss*-ul nu părea iminent. Nu în ultimul rând, armistiţiul era foarte exact în privinţa italienilor, pentru ca acestora să nu le vină ideea de a ocupa Austria.

În concluzie, armistiţiul de la Padova a fost „strict militar" şi a fost încheiat cu un general care conducea o armată aflată în proces de dezintegrare, aparţinând unui imperiu ajuns într-un stadiu avansat de disoluţie, aceasta deoarece francezii şi britanicii aveau nevoie de timp pentru a-şi concepe condiţiile de pace potrivite propriilor interese, fără a fi obligaţi de a contrasemna „cele 14 puncte" wilsoniene, şi pentru a găsi o soluţie de a bloca unitatea germană. Mai existau câteva motive care alimentau incertitudinea pe care înţelegerea de la Padova o lăsa în privinţa slavilor de sud, românilor şi cehoslovacilor : italienii făceau deja presiuni pentru a împiedica realizarea unui stat iugoslav puternic[36], iar liderii marilor puteri au considerat că lipsa de precizie a textului favoriza controlul lor asupra aspiraţiilor naţionale din regiune. Toate popoarele din Europa Centrală şi Răsăriteană, inclusiv învinşii, au sperat că-şi pot atinge obiectivele teritoriale maximale, iar aceste

32. *Ibidem*, pp. 41-42.
33. *Ibidem*, p. 49.
34. Mermeix, *op.cit.*, p. 208.
35. E. Zöllner, *op.cit.*, vol. II, p. 606.
36. Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism, 1870-1925*, Methuen, Londra, 1967, p. 535.

speranţe, inevitabil conflictuale, au produs tensiuni şi confruntări care vor influenţa, mai târziu, ceea ce s-a întâmplat în timpul Conferinţei de pace de la Paris.

Dezmembrarea Imperiului Austro-Ungar era un fapt împlinit. Nici măcar maghiarii nu mai susţineau cauza dualismului. Guvernul Wekerle din Ungaria şi-a exprimat nemulţumirea faţă de principiile federative şi autonomiste pe care ultimul împărat din dinastia de Habsburg, Carol I, le-a enunţat în Manifestul său din 16 octombrie 1918, o tardivă şi disperată încercare de a resuscita un organism politic deja mort[37]. În consecinţă, guvernul maghiar proclamă *Ausgleich*-ul din 1867 ca fiind nul[38], în speranţa că renăscutul Regat al Sfântului Ştefan va putea face faţă aplicării principiului autodeterminării naţionale. Numai că nu Wekerle sau István Tisza erau cei mai potriviţi lideri pentru noua Ungarie, din pricina compromiterii lor prin susţinerea războiului în tabăra Puterilor Centrale.

În noaptea de 30/31 octombrie 1918 s-a desfăşurat la Budapesta aşa-numita „Revoluţie a crizantemelor”, ce a adus la putere Consiliul Naţional Maghiar, condus de contele Mihály Károlyi[39], o personalitate care îşi dovedise în anii precedenţi sentimentele sale pacifiste, antigermane şi proantantiste[40]. Cei mai mulţi dintre maghiari au sperat că marile puteri victorioase vor simpatiza cu principiile wilsoniene şi democratice ale guvernului Károlyi şi, pentru a-şi arăta aprobarea, vor trasa în mod favorabil noile frontiere ale Ungariei. Realităţile internaţionale nu vor lăsa nici o şansă unor astfel de iluzii. Puterile Antantei erau mult mai puţin interesate de caracterul democratic al guvernului, decât de faptul că Ungaria era unul dintre învinşii în război[41]. Astfel, regimul lui Károlyi era etichetat, de la început, ca fiind urmaşul unui sistem compromis din punct de vedere moral[42].

În legătură cu poziţia lui Mihály Károlyi faţă de armistiţiul de la Padova, punctele de vedere ale istoricilor maghiari diferă uneori foarte mult. Francis Deák şi Peter Pastor susţin că noul lider maghiar considera uniunea cu cealaltă jumătate a Imperiului ca fiind încheiată, el refuzând să recunoască competenţa Înaltului Comandament Austro-Ungar de a reprezenta Ungaria la negocierile purtate în vederea semnării armistiţiului[43]. András Siklós este de altă părere, afirmând că Mihály Károlyi dorea ca tocmai „cei care au făcut

---

37. Ferenc Tibor Zsuppán, *The Early Activities of the Hungarian Communist Party, 1918-1919*, în „The Slavonic and East European Review”, vol. XLIII, no. 101/1965, p. 314.
38. *Ibidem*; A.M.A.E., *Fond 71/920-1944*, Transilvania, Studii istorice, vol. 348, f. 7.
39. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 45, f. 285.
40. *Histoire de la Hongrie*, ed. Ervin Pamlenyi, Éditions Corvina, Budapest, 1974, p. 450; József Galántai, *Hungary in the First World War*, Budapest, 1989, pp. 316-319.
41. Un secretar de stat în Ministerul de Externe german remarca: „Antanta nu se va lăsa uşor abătută de la planurile ei de către un Károlyi...” (*1918 la români...*, vol. II, p. 1178).
42. Când şi-a scris memoriile, Károlyi însuşi s-a lamentat că a ajuns la putere prea devreme, că ar fi trebuit să aştepte ca dreapta să preia responsabilitatea înfrângerii şi să suporte consecinţele (Mihály Károlyi, *Faith without Illusion. The Memoirs of Count Michael Károlyi*, Z. Cape, Londra, 1956, p. 131). Iar Oszkár Jászi, unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai săi, susţinea că, dacă guvernul Károlyi ar fi venit la putere cu câteva săptămâni mai devreme, „istoria ar fi luat un alt curs” (Oszkár Jászi, *Revolution and Counter-revolution in Hungary*, H. Fertig, New York, 1969, p. 19). Deci preluarea puterii ar fi trebuit să se facă sau mai devreme, sau mai târziu! Din păcate pentru stânga democratică maghiară, „istoria” nu a avut punctualitatea dezirabilă!
43. F. Deák, *op.cit.*, p. 7; Peter Pastor, *Hungary Between Wilson and Lenin: the Hungarian Revolution of 1918 and the Big Three*, East European Quarterly, Boulder, Colorado, Distributed by Columbia University Press, New York, 1976, p. 44.

războiul şi au luptat în el" să fie aceia care „să-l lichideze şi să poarte responsabilitatea încetării focului"[44]. Iniţial, susţine Siklós, planul guvernului maghiar fusese să trimită o delegaţie la Padova, dar din cauza dificultăţilor de transport şi a dorinţei de a sfârşi ostilităţile cât mai rapid, s-a acceptat varianta materializată în cele din urmă[45]. Totuşi, în aceeaşi zi de 3 noiembrie, doi reprezentanţi ai guvernului maghiar s-au prezentat la Belgrad, la generalul Louis Franchet d'Esperey, comandantul Armatei Aliate a Orientului, tatonând terenul pentru încheierea unui armistiţiu[46]. Generalul şi-a arătat imediat disponibilitatea în acest sens. Au urmat câteva zile de incertitudine pentru guvernul maghiar. Armistiţiul de la Padova nu eliminase posibilitatea unor operaţiuni Aliate ulterioare în Ungaria, împotriva germanilor care se aflau încă în război. Părea chiar probabil ca trupele lui Franchet d'Esperey să intre în Ungaria în urmărirea germanilor[47]. Acest drept de invazie, stabilit prin armistiţiu, era privit cu îngrijorare de către maghiari. Guvernul se temea că, dacă trupe sârbeşti şi cehoslovace vor intra în Ungaria împreună cu Franchet d'Esperey, ele nu vor mai părăsi regiuni însemnate din teritoriul pe care Budapesta îl considera drept unul maghiar[48]. Temerile guvernului ungar erau alimentate şi de faptul că, la 4 noiembrie 1918, mareşalul Ferdinand Foch preluase comanda supremă pe toate fronturile. Rolul militar important al Italiei se încheiase. Pe de altă parte, o dată ostilităţile sfârşite, Italia părea să aibă o cauză comună cu Ungaria : limitarea aspiraţiilor teritoriale ale Serbiei[49]. Guvernul Károlyi era nehotărât în privinţa căii de urmat. Mai presus de toate, el era dornic să semneze orice fel de înţelegere militară cu cineva din tabăra Aliată, ceea ce ar fi însemnat o recunoaştere *de facto*. Disponibilitatea manifestată de Franchet d'Esperey şi noua funcţie a lui Foch – comandant suprem al forţelor Aliate – i-au convins pe maghiari să-i abordeze pe francezi[50].

La Belgrad, la 13 noiembrie 1918, delegaţia maghiară condusă de Béla Linder[51] a semnat o Convenţie militară cu Aliaţii reprezentaţi de generalul Henrys şi de comandantul armatei sârbeşti, voievodul Zivojin Mišic. Scopul acestui act era de a facilita punerea în practică a termenilor de armistiţiu în legătură cu Ungaria[52]. Principalele prevederi erau

44. *Apud* András Siklós, *Revolution in Hungary and the Dissolution of the Multinational State. 1918*, Budapesta, 1988, p. 68.
45. *Ibidem.*
46. J. Horváth, *A trianoni békeszerzödes megalkotása és a revizió útja* (*Geneza tratatului de la Trianon şi calea spre revizuire*), Budapesta, 1939, vol. II, p. 9.
47. *General Henri Berthelot and Romania, Mémoires et Correspondance 1916-1919*, edited, with a biographical introduction, by Glenn Torrey, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1987, p. XXXIV.
48. P. Pastor, *op.cit.*, p. 60.
49. Italienii sperau să ajungă la o înţelegere cu maghiarii. În schimbul sprijinirii de către Ungaria a pretenţiei italiene cu privire la Fiume, Italia urma să împiedice statul slavilor de sud să preia teritorii de la Ungaria. Vezi I. Lederer, *op.cit.*, pp. 66-67.
50. Cea mai bună descriere a negocierilor de la Belgrad se găseşte în Bogdan Krizman, *The Belgrad Armistice of 13 November 1918*, în „The Slavonic and East European Review", vol. XLVIII, nos. 110/1970, pp. 67-87.
51. Linder a fost, pentru o scurtă perioadă, ministrul apărării în guvernul Károlyi ; din delegaţie a făcut parte şi ministrul naţionalităţilor, Oszkár Jászi (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 5).
52. Textul Convenţiei poate fi găsit în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 70-74, în Nicolae Daşcovici, *Interesele şi drepturile României în texte de drept internaţional public*,

următoarele: trupele maghiare trebuiau retrase în spatele unei linii care pornea de pe valea Someşului Mare, trecea în continuare pe valea Bistriţei, mergea de-a lungul Mureşului până la vărsarea în Tisa, apoi prin Subotica, Baja şi Pécs şi ajungea până la râul Drava[53]; evacuarea trebuia să aibă loc în opt zile; teritoriul evacuat urma să fie ocupat de către trupele Aliate, dar administraţia civilă urma să fie controlată de către guvernul maghiar; armata maghiară trebuia să fie redusă la şase divizii de infanterie şi două de cavalerie; Aliaţii aveau dreptul de a utiliza toate mijloacele de transport şi căile de comunicaţie din ţară, să ocupe toate localităţile şi punctele strategice indicate de către Înaltul Comandament Aliat; Ungaria era obligată să rupă orice relaţii cu Germania; în sfârşit, se stabilea că Aliaţii nu vor interveni în afacerile interne ale ţării. Convenţia nu făcea nici o referire la nordul Ungariei.

Deşi neprietenos[54], Franchet d'Esperey a fost, de fapt, un partener de negocieri corect şi înţelegător faţă de Ungaria, dar poziţia sa a devenit contrară politicii Antantei referitoare la aceste părţi ale Europei, contrară promisiunilor pe care marile puteri le făcuseră aliaţilor lor români, cehoslovaci şi iugoslavi. Din acest motiv, termenii pe care generalul francez i-a comunicat maghiarilor erau nerealişti[55].

În privinţa poziţiei Parisului faţă de Convenţia de la Belgrad, există mai multe puncte de vedere. Unii dintre istoricii care s-au ocupat de această chestiune[56] au susţinut că Franchet d'Esperey a acţionat fără încuviinţarea lui Clemenceau şi Foch, din dorinţa personală de a deveni cuceritorul Budapestei, Vienei şi poate chiar al Berlinului[57], sperând să ocupe capitala Ungariei cu ajutorul românilor, care probabil ar fi fost încântaţi de o asemenea eventualitate[58]. Aceşti istorici îşi bazează argumentaţia pe scrisoarea lui Georges Clemenceau, din 1 decembrie 1918, către generalul d'Esperey, în care se afirma că armistiţiul fusese încheiat cu reprezentanţii „unui pretins stat maghiar", un stat pe care Aliaţii nu l-au recunoscut şi care nici măcar nu exista din punct de vedere internaţional. Primul-ministru francez ar fi declarat foarte bucuros Convenţia nulă şi

---

Tipografia Concesionară Alexandru Terek, Publicaţiile Institutului de Drept Public al Universităţii Mihăilene, Iaşi, 1936, pp. 526-527, în limba engleză în H.W.V. Temperley, *op.cit.*, vol. IV, pp. 351-352 şi în F. Deák, *op.cit.*, pp. 359-361, iar în limba franceză în Général Bernachot, *Les Armées Françaises en Orient après l'Armistice de 1918*, vol. I, *L'Armée Française d'Orient, L'Armée de Hongrie*, État-Major de l'Armée de terre, Service historique, Paris, 1971, pp. 235-237.

53. Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, Ed. Viitorul Românesc, f.l., 1996, p. 16. Autorul greşeşte şi data armistiţiului, şi traseul liniei de demarcaţie.
54. O. Jászi, *op.cit.*, pp. 53-54.
55. În toamna lui 1919, la Paris, Franchet d'Esperey şi-a cerut scuze, în faţa unor membri ai delegaţiei româneşti, pentru încheierea Convenţiei de la Belgrad. Alexandru Vaida-Voevod, într-un moment în care românii cuceriseră Budapesta, şi-a permis eleganţa de a-i răspunde „că spargerea frontului bulgar şi tot ce a făcut de la armistiţiu încoace pentru noi ne-a obligat atât de mult să-l admirăm, încât lumea noastră, fericită că unitatea naţională s-a înfăptuit, a şi uitat de armistiţiul de la Belgrad" (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 24).
56. David Sherman Spector şi Peter Pastor, spre exemplu.
57. David Sherman Spector, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris, Diplomaţia lui Ion I.C. Brătianu*, Institutul European, Iaşi, 1995, p. 60.
58. Acest plan a fost anulat definitiv de către Consiliul Suprem de Război abia la 22 decembrie 1918, *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, vol. II, pp. 214-216.

neavenită, dar, din raţiuni politice, a consimţit ca ea să fie pusă în practică, „ca un aranjament făcut cu autorităţile locale, şi numai acele prevederi care nu intrau în contradicţie cu armistiţiul de la Padova"[59]. Această reacţie a lui Clemenceau era logică, mai ales că, probabil, el îl detesta pe Franchet d'Esperey[60]. Părea normal să-i ceară socoteală unui subordonat care acţionase fără a aştepta ordinele superiorilor ; în plus, recunoaşterea *de facto* a guvernului Károlyi şi lăsarea zonelor locuite de slovaci sub administraţie maghiară erau nişte decizii politice care puteau fi adoptate doar împreună cu ceilalţi Aliaţi.

Există însă şi un alt punct de vedere, care pare mai aproape de adevăr[61]. El susţine că Franchet d'Esperey n-a făcut nici un pas fără încuviinţarea Parisului, că termenii conveniţi la Belgrad au fost redactaţi în capitala franceză, că ei vizau extinderea ocupaţiei Aliate asupra Austriei şi Ungariei. Imediat după momentul Padova, Clemenceau şi Pichon au ordonat, la 5 noiembrie, continuarea ofensivei spre Germania[62]. Chiar după încheierea armistiţiului de la Compiègne, la 11 noiembrie, liderii politici şi militari francezi n-au renunţat la ideea ocupării măcar a Budapestei şi a Vienei[63]. O asemenea ocupaţie ar fi avut menirea, din punct de vedere francez, să asigure un control asupra profundelor transformări teritoriale care se prefigurau în regiune, să confere Franţei un ascendent în aranjamentele economice din zonă, să rezolve favorabil chestiunea deja hotărâtă a înfiinţării unui stat cehoslovac, să contribuie la un transfer paşnic al Transilvaniei către România[64] şi, nu în ultimul rând, să preia imensul echipament militar pe care armata lui Mackensen, venind dinspre Ucraina şi România, urma să-l transporte prin Ungaria şi Austria[65].

Guvernul maghiar era extrem de dornic să primească trupele franceze de ocupaţie. Ungurii sperau că, în acest fel, revendicările teritoriale româneşti şi cehoslovace vor putea fi blocate. Toate partidele politice din Ungaria agreau, la începutul lui noiembrie 1918, venirea trupelor Antantei[66]. S-a pregătit chiar o vilă pentru generalul Henrys, comandantul probabil al forţelor de ocupaţie[67]. Se pare că la negocierile de la Belgrad s-a convenit verbal ocupaţia. Primul-ministru maghiar, Mihály Károlyi, ar fi dorit chiar ca francezii să ocupe toate oraşele şi satele revendicate de cehoslovaci, români şi iugoslavi[68].

Până la urmă, ocupaţia nu s-a concretizat din mai multe motive. În primul rând, s-au opus britanicii[69], care nu doreau să se implice direct în complexele probleme naţionale

59. *Apud* Gyula Litván, *Documents des relations franco-hongroises des années 1917-1919*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapesta, Tomus XXI, nr. 1-2/1975, doc. nr. 5, p. 192 ; Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy, 1919-1945*, Budapest, 1979, p. 15.
60. Vezi Comte de Saint-Aulaire, *Confession d'un vieux diplomate*, Flammarion, Paris, 1953, p. 471.
61. M. Ormos, *op.cit.*, pp. 71-78 ; T. Hajdu, *A Contribution to the History of the Proclamation of the Hungarian Republic of Councils in 1919*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Tomus XIX, nr. 1-2/1973, pp. 61-62.
62. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 8.
63. M. Ormos, *op.cit.*, p. 77.
64. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 130. Un oficial francez îşi exprima îngrijorarea, la 9 noiembrie 1918, în privinţa unor violenţe între români şi maghiari în Transilvania, „de genul celor produse când au ocupat Basarabia".
65. Vezi V.A. Varga, *Retragerea armatei germane din România la sfârşitul anului 1918*, în „Studii. Revistă de istorie", XIV, nr. 4/1961, pp. 890-891.
66. T. Hajdu, *op.cit.*, p. 61.
67. *Ibidem.*
68. M. Ormos, *op.cit.*, p. 75.
69. T. Hajdu, *op.cit.*, p. 62.

şi sociale din spaţiul maghiar şi, în plus, preferau să-şi utilizeze forţele militare în regiuni de mai mare interes pentru Imperiul Britanic, spre exemplu în Orientul Mijlociu. Nici italienii nu priveau favorabil o extindere a influenţei franceze în zonă, ei protestând de altfel faţă de încheierea Convenţiei de la Belgrad, la reuniunea Interaliată de la Londra din 3 decembrie 1918[70]. Cu toată neparticiparea britanică şi opoziţia italiană, francezii au părut dispuşi să realizeze operaţiunea singuri[71]. La 18 noiembrie, Clemenceau a dat ordinul ca Viena şi Budapesta să fie ocupate de câte o divizie. În capitala ungară a fost trimisă, la 26 noiembrie, o companie franceză condusă de locotenent-colonelul Vix, a cărui misiune era de a pregăti terenul pentru venirea unei divizii franceze. Dar, spre sfârşitul lunii, Clemenceau s-a răzgândit. Şi-a dat seama că trupele franceze de care dispunea în zonă nu erau suficiente. Mai mult decât atât, în aceeaşi perioadă a fost obligat să trimită detaşamente franceze la Fiume, pentru a preveni potenţialele ciocniri dintre italieni şi slavi. Liderul francez a înţeles că, lipsind şi consimţământul Aliat, eventualele trupe franceze de la Budapesta ar putea ajunge într-o situaţie delicată; era uşor de prevăzut reacţia maghiară care ar fi urmat unirii Transilvaniei cu România. În aceste condiţii, s-a hotărât anularea operaţiunii, această decizie comunicându-i-se şi lui Franchet d'Esperey la 30 noiembrie 1918[72]. Deşi generalii francezi din sudul Ungariei s-au simţit frustraţi iar unele cercuri din Ungaria au solicitat în continuare venirea francezilor[73], hotărârea lui Clemenceau a rămas definitivă, ea fiind confirmată de Consiliul Suprem în şedinţa din 22 decembrie 1918. Renunţându-se la ocupaţie, Convenţia de la Belgrad a început să deranjeze, şi liderii francezi au început să dezavueze actul din 13 noiembrie, să-l acuze pe Károlyi pentru colaborarea cu Germania şi pentru acţiuni anticehoslovace[74]. În acest context, Clemenceau i-a trimis lui Franchet d'Esperey, la 1 decembrie 1918, scrisoarea amintită mai devreme.

Deci, în ciuda unor speranţe care s-au dovedit pasagere, situaţia rezultată în regiune după semnarea Convenţiei militare de la Belgrad nu a satisfăcut nici guvernul maghiar, nici guvernele din ţările vecine. Primul experimenta amarul sentiment al înfrângerii şi anxietatea că teritoriile cedate vor fi definitiv pierdute, dar, în acelaşi timp, privea cu încredere unele prevederi din armistiţiu: „Se recunoştea că linia de demarcaţie nu avea nimic de-a face cu viitoarele frontiere politice şi că, dincolo de linia de demarcaţie, administraţia şi menţinerea ordinii vor rămâne în mâinile statului maghiar... Doar dacă aceste puncte fundamentale ar fi fost respectate în mod onorabil..., ce înţelegere extraordinară ar fi fost acest armistiţiu!", scria mai târziu Oszkár Jászi, unul dintre membrii cabinetului Károlyi[75].

Pentru români, armistiţiul de la Padova şi Convenţia de la Belgrad nu puteau fi, în nici un caz, mulţumitoare. Dacă înţelegerea de la Padova satisfăcea exigenţele teritoriale ale italienilor, iar cea de la Belgrad pe cele ale slavilor de sud[76], românii (şi cei din

70. *Ibidem*, p. 63.
71. M. Ormos, *op.cit.*, pp. 78-79.
72. *Ibidem*, p. 88.
73. T. Hájdu, *op.cit.*, p. 69.
74. G. Litván, *op.cit.*, pp. 192-193.
75. O. Jászi, *op.cit.*, p. 54.
76. Convenţia de la Belgrad oferea sârbilor posibilitatea de a ocupa nu numai cea mai mare parte a Banatului, dar şi o porţiune din sudul Ungariei, cu mult peste ceea ce urma să fie atribuit Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor prin Tratatul de la Trianon. Vezi studiul secretarului

Transilvania, şi guvernul Regatului României) erau dezamăgiţi de aceste documente în care nu se regăseau premisele pentru realizarea unităţii lor naţionale[77]. Mai mult, situaţia internaţională a României era, în toamna anului 1918, una extrem de delicată. Înfrângerile suferite în faţa trupelor Puterilor Centrale în 1916 şi 1917, precaritatea ajutorului material şi strategic primit din partea Antantei în această perioadă şi mai ales „defecţiunea" rusească au obligat statul român să semneze, în decembrie 1917, armistiţiul cu Puterile Centrale, iar la 24 aprilie/7 mai 1918 să încheie Pacea de la Bucureşti[78]. Deşi duritatea condiţiilor de pace din acel tratat ar fi trebuit să fie un indiciu că nu era vorba de o înţelegere cu inamicul, ci doar de faptul că România ajunsese să fie singură, înconjurată de duşmani şi astfel în incapacitate de luptă cu Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria şi Turcia, avându-i şi pe bolşevici în spate, cu toate acestea, alianţa din 1916 nu devenise caducă. Aceasta în ciuda asigurărilor liniştitoare date de reprezentanţii Antantei la Iaşi[79]. Drept urmare, obiectivul prioritar al celor care conduceau destinele româneşti în toamna anului 1918 era reintrarea ţării în război, împotriva Puterilor Centrale. Exista un factor favorizant pentru o asemenea evoluţie : înaintarea Armatei Aliate a Orientului în Balcani, însoţită de capitulările Bulgariei şi Turciei. Au fost însă şi elemente care au întârziat decizia de a se declara război Puterilor Centrale : existenţa unor trupe germane şi austro-ungare în Ucraina şi pe teritoriul românesc, precum şi imensele greutăţi legate de reorganizarea, echiparea şi aprovizionarea unei armate capabile de luptă. Aşa s-a făcut că la 3 noiembrie 1918 – data semnării armistiţiului austro-ungar – statul român nu se afla în război cu Puterile Centrale. Abia la 10 noiembrie, cu o zi înainte de încheierea oficială a ostilităţilor primului război mondial (armistiţiul cu Germania), România a adresat un ultimatum germanilor[80]. Deşi se cunoşteau pregătirile româneşti pentru

---

de legaţie Zeno Câmpeanu, în A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, Studii istorice, vol. 348, f. 11. Se pare că sârbii l-au manipulat cu abilitate pe Franchet d'Esperey (B. Krizman, *op.cit.*, p. 82).

77. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 78-86.
78. O excelentă analiză a condiţiilor păcii de la Bucureşti poate fi găsită în Alexe N. Ştefănescu, *Tratatul de pace de la Bucureşti*, în „Arhiva pentru Ştiinţă şi Reformă Socială", Bucureşti, an I, nr. 1/aprilie 1919, pp. 243-256.
79. *F.R.U.S.*, *1918*, Supplement 1, I, p. 771, 778.
80. Eliza Campus, *La Roumanie rentre en guerre (novembre 1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome X, no. 6/1971, pp. 1063-1069 ; autoarea, folosind un text al lui Victor Antonescu în care acesta relata despre discuţiile, prin viu grai sau prin corespondenţă, ale unor fruntaşi români cu lideri politici şi militari Aliaţi, ajunge la concluzia că „4 noiembrie, data când a fost adoptată decizia, este data reală a reintrării României în război" (p. 1069). Este totuşi imposibil de susţinut o asemenea opinie. Reprezintă, în fond, acelaşi lucru cu a spune că războaiele încep şi se sfârşesc atunci când anumiţi conducători îşi exprimă anumite intenţii sau dorinţe. În realitate, războaiele încep fie printr-o declaraţie de război, fie printr-o acţiune concretă care să dovedească dispoziţii belicoase. Or, la 4 noiembrie 1918, statul român era condus încă, măcar din punct de vedere formal, de guvernul Marghiloman ! Mai mult decât atât, noi nu am putut descoperi dacă ultimatumul din 10 noiembrie 1918 a fost urmat de o declaraţie formală de război (poate nu a mai fost nevoie, ultimatumul fiind considerat suficient) ; pentru că, despre vreo acţiune semnificativă împotriva impunătoarei armate a lui von Mackensen nici nu putea fi vorba. Prin ianuarie 1919, autorităţile americane încă se mai întrebau dacă România izbutise să reintre în război înainte de 11 noiembrie 1918 (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. II, pp. 700-701, 708-709). Nu putem fi de acord nici cu cei care consideră că nota adresată germanilor la 10 noiembrie

reintrarea în război (ele se făceau cu asistenţă franceză), iar liderii Antantei aşteptau în orice moment declaraţia românească de război[81], este foarte probabil ca ştirile despre evenimentul propriu-zis să nu fi ajuns la Paris, la 11 noiembrie, şi nici la Belgrad, la 13 noiembrie. În această conjunctură, documentele de la Padova şi Belgrad puteau arunca o umbră de incertitudine asupra aspiraţiilor româneşti.

Totuşi trupele austro-ungare au fost retrase din România până la 7 noiembrie 1918[82], cu toate că această operaţiune nu era precizată în armistiţiul de la Padova. Consiliul Suprem de Război, reunit la Paris, la 4 noiembrie 1918, a luat în discuţie chestiunea statutului României în cadrul preconizatului armistiţiu cu Germania. Stephen Pichon, ministrul francez al afacerilor străine, a cerut ca România să fie considerată un aliat în cadrul termenilor de armistiţiu, ca răspuns la o cerere a lui Take Ionescu, care a acţionat în calitatea sa de preşedinte al Consiliului Naţional al Unităţii Române din Paris[83]. Baronul Sidney Sonnino, ministru de externe italian, a subliniat că, deoarece România încheiase Pacea de la Bucureşti, armistiţiul nu i se poate aplica. Până la urmă, s-a ajuns la un compromis, cerându-i-se Germaniei să evacueze România în trei săptămâni de la semnarea armistiţiului şi să nu facă rechiziţii în această perioadă. Consiliul a adoptat sugestia colonelului Edward M. House, reprezentantul american, de a se solicita Germaniei renunţarea la „fraudulosul" Tratat de pace de la Bucureşti[84]. Aliaţii s-au declarat de acord să permită tuturor naţiunilor care „se sacrificaseră din greu pentru cauza Aliată" să participe la Conferinţa de pace, dar accesul statelor mici, inclusiv cel al României, urma să fie limitat la discuţiile privitoare la propriile lor interese[85]. Oricum, statutul României, ca ţară „Aliată", nu a fost restabilit oficial. Mai mult decât atât, acest statut avea să fie lăsat în suspensie în cele două luni care au urmat.

3. Adunarea Naţională de la Alba-Iulia

Existau însă şi veşti mai îmbucurătoare pentru evoluţia cauzei naţionale româneşti. Ele se datorau, în primul rând, acţiunilor românilor din teritoriile aflate sub dominaţie străină. Încă de la 6 octombrie 1918, la Iaşi, Comitetul Românilor din Austro-Ungaria, format din transilvăneni refugiaţi, declara necesitatea unirii cu România[86] a teritoriilor locuite de români din Monarhia Bicefală. La 29 septembrie/12 octombrie, la Oradea Mare, Comitetul executiv al Partidului Naţional Român din Ardeal şi Ungaria[87], sub

---

avea „*caracter de ultimatum şi de declaraţie de război*" (Ion Agrigoroaiei, *Diplomaţie şi război : România 1914-1918*, în vol. *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale*, coord. Mihai Timofte, Ed. Ankarom, Iaşi, 1997, p. 75). O asemenea afirmaţie nu face cuvenita diferenţă între dorinţă şi putinţă !

81. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 135.
82. D.S. Spector, *op.cit.*, nota 184, pp. 83-84.
83. *Ibidem*, pp. 64-65 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 41-44.
84. *F.R.U.S.*, *1918*, Supplement I, pp. 409, 411.
85. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 60.
86. Jean-Noël Grandhomme, *Le Soutien de la France à la cause Transylvaine jusqu'à l'union d'Alba-Iulia (août 1916-décembre 1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXVI, nos. 3-4/ 1997, p. 236.
87. Vezi Gh. Şora, *op.cit.*, pp. 331-333.

preşedinţia lui Teodor Mihali, a hotărât că naţiunea română din Transilvania şi Ungaria se va folosi de dreptul de a-şi hotărî singură soarta, refuzând de atunci înainte ca Parlamentul şi guvernul de la Budapesta să le „reprezinte" interesele : „naţiunea română care trăieşte în monarhia austro-ungară aşteaptă şi cere... afirmarea şi valorizarea drepturilor ei nestrămutate şi inalienabile, la deplină viaţă naţională"[88]. La 5/18 octombrie, această hotărâre a liderilor românilor ardeleni a fost prezentată şi Parlamentului din Budapesta prin glasul lui Alexandru Vaida-Voevod[89], iar la 27 octombrie/9 noiembrie 1918, Consiliul Naţional Român s-a constituit ca autoritate administrativă supremă pentru teritoriile locuite de români[90].

Printre nenumăratele probleme cu care se confrunta guvernul maghiar în toamna anului 1918, aceea a naţionalităţilor este de cea mai mare importanţă pentru cercetarea noastră. A existat o încercare maghiară de ultimă oră în scopul găsirii unei soluţii în această privinţă. Cel care a inspirat această rezolvare tardivă a fost Oszkár Jászi, ministru fără portofoliu în cabinetul Károlyi. Partizan al unei abordări de sorginte marxistă, el considera că problemele naţionalităţilor derivau din exploatarea economică şi credea că acordarea de libertate culturală şi lingvistică va rezolva aceste probleme. Într-un eseu intitulat *Viitorul Monarhiei, prăbuşirea Dualismului şi Statele Unite Danubiene*, scris în vara lui 1918, Jászi a sugerat organizarea unei „pentarhii". Prin acest termen, el înţelegea o confederaţie a cinci dintre naţiunile Imperiului Bicefal (maghiarii, croaţii, polonezii, cehii şi sârbii)[91]. Jászi vedea în confederaţie soluţia problemei, deoarece credea că, în acele vremuri, statele mici, izolate, deveniseră un anacronism. Dacă ele nu se unesc, raţiona el, nu vor fi altceva decât state-tampon impotente. În cadrul unui sistem confederat, el vedea Ungaria ca un fel de „Elveţie răsăriteană"[92], considerând că naţiunea maghiară, datorită unei hegemonii economice şi culturale naturale, va fi capabilă să stimuleze cooperarea eficientă cu celelalte naţionalităţi, dacă va renunţa la feudalism şi la politica inutilă de asimilare[93].

---

88. *1918 la români. Documentele Unirii, Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, vol. VII, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, p. 38.
89. *Ibidem*, pp. 39-44.
90. Z. Câmpeanu, *op.cit.*, f. 8, scrie despre 26 octombrie/8 noiembrie. Această dată apare în J.-N. Grandhomme, *op.cit.*, p. 237, ca 18/31 octombrie, în Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari, Campania armatei române din 1918-1919*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 90, ca 20 octombrie/2 noiembrie, iar în D. Tuţu, *Les actions de l'Armée roumaine en Transylvanie au cours des années 1918-1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nos. 1-2/1987, p. 105, este 22 octombrie/4 noiembrie ; în Ion Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 80, se vorbeşte de 27 octombrie/9 noiembrie 1918 ; în *1918 la români...*, vol. VII, pp. 200-201, data e tot 27 octombrie/9 noiembrie. Se pare că această din urmă dată este cea reală, mai ales că este susţinută documentar.
91. Nu însă şi românii !
92. Despre viziunea lui Oszkár Jászi privitoare la organizarea cantonală a Ungariei, vezi Zsolt K. Lengyel, *„Östliche Schweiz" und Siebenbürgen 1918/1919. Aus der Geschichte der ungarischen Alternativvorstellungen zu großrumänischen Staatidee*, în „Siebenbürgische Semesterblätter", München, 6, 2/1992, pp. 111-113 ; Olga Zobel, *Ungarn Gesellschaft und Staat bei Oszkár Jászi*, în „Ungarn-Jahrbuch", München, 3/1971, p. 170.
93. P. Pastor, *op.cit.*, p. 40. E inutil de comentat proiectul lui Jászi : nu era decât o creaţie livrescă, fără nici o legătură cu realităţile Europei Centrale şi Răsăritene. Nici măcar Jászi nu

Ca ministru al naţionalităţilor în guvernul Károlyi, Jászi credea că, din moment ce noul sistem era unul democratic, menţinerea naţionalităţilor în cadrul vechilor frontiere ale Ungariei era posibilă[94]. În fond, cu tot radicalismul său democratic, Jászi nu s-a îndepărtat niciodată de ideea integrităţii teritoriale a Ungariei: „Noi nu am renunţat nici o clipă la gândul conservării integrităţii teritoriale a Ungariei, într-un sens geografic; dar eram convinşi că Aliaţii cuceritori vor arăta o maximă bunăvoinţă guvernului ei pacifist şi antimilitarist, şi în special lui Károlyi, care de atâtea ori susţinuse, cu un curaj fără egal, politica Antantei; eram siguri că ei vor aplica principiul plebiscitar pe care de atâtea ori îl subliniaseră"[95].

În aceste fraze găsim esenţa regimului Károlyi. Cei mai mulţi dintre maghiari au crezut că atitudinea acestuia din timpul războiului - demnă de respect, într-adevăr - îl transformase, la finalul conflagraţiei, într-un fel de reprezentant al Antantei pe pământ maghiar, un salvator neaşteptat al Ungariei. Nu întâmplător, popularitatea lui Károlyi a fost cvasiabsolută în zilele revoluţiei[96]; cei mai mulţi dintre maghiari au crezut că prezenţa lui Károlyi în fruntea ţării va determina un miracol: Ungaria va putea escamota responsabilităţile privitoare la război şi la politica sa anterioară, ceea ce-i va permite să-şi menţină integritatea teritorială. Károlyi însuşi a împărtăşit această iluzie: era de părere că, prin Convenţia de la Belgrad, asigurase Ungariei un statut de ţară independentă şi neutră, iar teritoriul era aproape intact[97]. Acest tip de optimism complet nejustificat avea să se întoarcă mai târziu împotriva lui Mihály Károlyi şi a oamenilor săi: au fost consideraţi, în următoarele două-trei decenii, drept principalii vinovaţi ai dezastrului maghiar din 1918-1919. Nu erau însă decât ţapii ispăşitori ai eşecului maghiar de a se adapta la noile realităţi.

Revenind la încercarea lui Jászi de a găsi o soluţie de compromis în problema naţionalităţilor, trebuie spus că sociologul marxist din guvernul Károlyi a ajuns să poarte convorbiri directe cu părţile interesate. Un prim contact a fost încercat cu Senatul român din Viena[98], un ofiţer de legătură fiind trimis în capitala austriacă cu propunerea de a purta discuţii cu privire la Transilvania[99]. Senatul refuzând orice discuţie, guvernul

---

înţelegea la vremea respectivă că naţiunea maghiară nu era decât una dintre multele naţiuni ale regiunii, iar influenţa ei pe plan internaţional din precedenta jumătate de veac nu se datorase decât Dualismului.

94. Zsolt K. Lengyel, *Kulturverbindung, Regionalismus, föderativer Kompromiß. Betrachtungen zur Geschichte des frühen Transsilvanismus 1918-1928*, în „Ungarn-Jahrbuch", München, 15/1987, p. 55.
95. O. Jászi, *op.cit.*, p. 37.
96. T. Hajdu, *op.cit.*, p. 66.
97. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 23-24.
98. Este vorba de Senatul militar al ofiţerilor şi soldaţilor români din Viena, condus de generalul Ioan Boeriu (D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 154; vezi şi A.N.I.C., *Fond Onisifor Ghibu*, dosar 450, f. 1). Se pare că a existat un plan prin care C.N.R.C. a urmărit organizarea, alături de gărzile naţionale, a unei forţe militare. Iuliu Maniu a fost la Viena în acest scop, înfiinţând iniţial o secţie militară pe lângă C.N.R. din Viena, reorganizată apoi sub denumirea de Senat militar (vezi Constantin Nuţu, *Partidul Naţional Român din Transilvania şi problema unirii*, în „Studii. Revistă de istorie", XXI, nr. 6/1968, p. 1027).
99. Ştefan Pascu, *Făurirea Statului Naţional Unitar Român*, vol. II, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1983, p. 90.

maghiar a propus o întâlnire cu membrii Consiliului Naţional Român Central de la Arad[100]. Liderii de la Budapesta trebuiau, într-un fel sau altul, să răspundă cererii ultimative adresate de C.N.R.C., la 27 octombrie/9 noiembrie, în vederea preluării teritoriilor în care românii reprezentau majoritatea[101]. Astfel s-a ajuns la negocierile cu reprezentanţii românilor din Transilvania, la Arad, la 13 şi 14 noiembrie 1918[102].

Aceste convorbiri au demonstrat încă o dată idealismul teoriilor lui Jászi. Acesta a înaintat două propuneri reprezentanţilor români conduşi de Iuliu Maniu, Ştefan Cicio Pop şi Vasile Goldiş. Prima propunere era ca în Transilvania să se formeze blocuri naţionale omogene; urmându-se modelul cantoanelor elveţiene (*Eidgenossenschaften*), aceste blocuri urmau să deţină autonomie administrativă şi culturală, iar afacerile comune urmau să fie rezolvate de către organisme interetnice[103]. Ca o soluţie temporară, a doua propunere sugera ca reprezentanţii Consiliului Naţional Român să preia administraţia publică în toate districtele şi oraşele care erau locuite de majorităţi româneşti[104]. Liderii români au respins ambele propuneri. Replica românească afirma că guvernul maghiar „nu recunoaşte dreptul naţiunii române de a-şi exercita puterea executivă asupra zonelor populate de naţiunea română"[105].

Era evident că aceste convorbiri de la Arad au eşuat, cele două puncte de vedere fiind ireconciliabile[106]. Mai mult decât atât, românii, în aceeaşi perioadă, au protestat vehement împotriva Convenţiei de la Belgrad, încercând chiar să trimită un reprezentant la acele negocieri (Valeriu Branişte)[107].

---

100. Mai existaseră nişte discuţii, la fel de infructuoase, între reprezentanţii Partidului Naţional Român şi contele Mihály Károlyi, la începutul lunii octombrie, înainte de schimbarea de regim din Ungaria (vezi Alexandru Porţeanu, *Partidul Naţional Român din Transilvania – factor de seamă în lupta pentru făurirea Marii Uniri*, în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 11/ 1988, pp. 1051-1052).
101. *1918 la români...*, vol. VII, pp. 200-201.
102. Descrierea negocierilor de la Arad poate fi găsită în *Ibidem*, pp. 320-333; Şt. Pascu, *op.cit.*, pp. 121-125; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, sub redacţia: Ion Popescu-Puţuri, Augustin Deac, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1972, pp. 611-616; vezi şi Gh. Şora, *op.cit.*, pp. 338-340; Alexandru Ghişa, *Discussions roumano-hongroises à la fin de la Première Guerre mondiale*, în „Transilvanian Review", vol. 5, no. 1/1996, pp. 79-81; Peter Haslinger, *Arad, November 1918. Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918*, Böhlau, Viena, 1993, *passim*.
103. Jászi a rămas adeptul organizării de tip elveţian şi după ce n-a mai fost ministru; în noiembrie 1920, când a făcut o vizită în România, a susţinut aceeaşi idee a organizării cantonale în cazul României Mari (vezi A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 6).
104. Interesant este faptul că Jászi le-a spus românilor, sub forma unei ameninţări vagi, că Rusia sovietică va fi cea care va avea ultimul cuvânt de spus în privinţa păcii şi a frontierelor! (*1918 la români...*, vol. VII, pp. 326-327).
105. *Ibidem*. Jászi era şi el un „adept" al doctrinei lui Wilson, atâta vreme cât acesta părea a favoriza şansele unei „Ungarii Mari". Ministrul maghiar a prezentat la negocierile de la Arad nişte statistici, evident nereale, care susţineau că în Transilvania erau sub trei milioane de români şi aproape patru milioane de maghiari şi germani.
106. Vezi şi Traian Rus, *Atitudinea democratică a Consiliilor Naţionale Române în perioada octombrie-decembrie 1918*, în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 11/1988, p. 1069 şi nota 7 (p. 1080).
107. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 24, 26-27; V.F. Dobrinescu, *op.cit.*, pp. 16-17.

Deşi canalele de comunicaţie cu Budapesta nu s-au blocat complet – C.N.R. acreditând chiar un reprezentant, Ioan Erdelyi, pe lângă guvernul Republicii Populare Ungare[108] – la 18 noiembrie 1918, C.N.R. – care se va numi de-acum înainte Marele Sfat al Naţiunii Române – a publicat o proclamaţie, tradusă şi în franceză, şi în engleză. Adresată popoarelor din întreaga lume, proclamaţia anunţa intenţia de secesiune în termeni inechivoci: „Naţiunea română din Transilvania şi din Ungaria nu doreşte, în nici un fel de circumstanţe, să trăiască în vreun fel de comunitate statală cu naţiunea maghiară". Proclamaţia nu făcea nici un fel de diferenţă între politica naţională a fostelor guvernări maghiare şi cea a noului regim şi adăuga că „în ciuda acestui fapt, noi nu vom face apel la forţă, ci vom aştepta arbitrajul internaţional, care va înlocui forţa crudă cu justiţia"[109]. Acesta era un eufemism, deoarece românii transilvăneni erau în aşteptarea armatei române[110], care se pregătea să intre în Transilvania, mai ales că tensiunile dintre români şi maghiari sporeau în intensitate, iar agitaţiile de sorginte bolşevică începeau să se înmulţească[111].

Proclamaţia C.N.R. din 18 noiembrie era, de asemenea, un răspuns la ceea ce se întâmplase la Budapesta, în adunarea reunită pentru proclamarea republicii, unde discursurile politicienilor maghiari au gravitat în jurul ideii de integritate teritorială. Preşedintele Camerei Deputaţilor, Károlyi Szász, a afirmat că „menirea republicii e să asigurăm viitorul paşnic şi fericit al Ungariei renăscute şi să-i apărăm integritatea teritorială", iar preşedintele Casei Magnaţilor, Gyula Wlassics, considera că „trebuie să asigurăm în contractul de pace integritatea teritorială a statului. Deşi în prezent tendinţe egoiste periclitează integritatea teritorială a ţării, să nu ne pierdem speranţa că în zilele istorice ale încheierii păcii se va înţelege şi se va preţui ce înseamnă menirea istorică pe care o împlineşte Ungaria"[112]. Însuşi Mihály Károlyi era de aceeaşi părere, dar, în acelaşi timp, el atrăgea atenţia asupra necesităţii de a stabili căi de comunicare cu marile puteri victorioase, pentru a le convinge de bunele intenţii maghiare, mai ales că „ţara e atacată din cinci părţi, deşi singura ei vină e că n-a putut îndeajuns de repede să se rupă de trecut"[113]. După proclamarea republicii, guvernul maghiar a adresat o telegramă tuturor guvernelor lumii – o ilustrare a bunelor intenţii maghiare, inclusiv în problema naţională: „au încetat controversele ce-au existat între cei cu buze maghiare şi cei cu buze nemaghiare"[114].

În acelaşi timp, guvernul ungar luase în serios Convenţia din 13 noiembrie, ceea ce l-a făcut să se creadă îndreptăţit să administreze şi teritoriile locuite de slovaci şi români. Această încercare a atras reacţia C.N.R., care, la 8/21 noiembrie 1918, a protestat împotriva faptului că funcţionarii români erau obligaţi să presteze un jurământ oficial de credinţă faţă de Republica Populară Ungară, împotriva practicii instanţelor judecătoreşti de a-şi pronunţa sentinţele în numele Republicii şi împotriva numirii lui Elemér Horváth,

108. *1918 la români...*, vol. VII, p. 361.
109. *Ibidem*, pp. 394-396.
110. Consiliul Naţional Român a adresat, la 13/26 noiembrie 1918, guvernului României o cerere de înaintare a armatei române. Vezi Z. Câmpeanu, *op.cit.*, f. 15.
111. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 469-471; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 125-126.
112. *1918 la români...*, vol. VII, pp. 412-413.
113. *Ibidem*, p. 413.
114. *Ibidem*.

unul dintre campionii încercărilor trecute de deznaţionalizare a românilor, în funcţia de comisar guvernamental pentru Ardeal[115].

Însă răspunsul cel mai tranşant al românilor a fost cel de la Alba-Iulia, din 1 decembrie 1918. Totuşi a mai existat, cu câteva zile înainte, o încercare de comunicare între C.N.R. şi Budapesta. Iuliu Maniu s-a mai întâlnit o dată cu Jászi pentru a afla atitudinea guvernului maghiar faţă de preconizata adunare de la Alba-Iulia; deşi liderii maghiari considerau că românii o luaseră pe un drum greşit, cabinetul de la Budapesta nu se opunea desfăşurării reuniunii[116].

În aceste circumstanţe, Adunarea Naţională a românilor din Transilvania şi Ungaria s-a reunit la Alba-Iulia, la 1 decembrie 1918[117]. Cei 1.228 de delegaţi, reprezentând zecile de mii de participanţi şi milioanele de români din Ardeal, Maramureş, Crişana şi Banat, au declarat unirea teritoriilor pe care le locuiau cu Regatul României[118]. Textul rezoluţiei de la Alba-Iulia a fost dus la Bucureşti, la 14 decembrie, de o delegaţie formată din cinci persoane şi înmânat ceremonios regelui Ferdinand[119]. Trei membri ai Parlamentului din Partidul Naţional Român (Alexandru Vaida-Voevod, Vasile Goldiş şi Ştefan Cicio Pop) au devenit miniştri fără portofoliu în guvernul central[120], care a fost remaniat la mijlocul lui decembrie, sub conducerea lui Ion I.C. Brătianu, liderul scenei politice româneşti între 1914 şi 1927.

---

115. *Ibidem*, p. 450.
116. Şt. Pascu, *op.cit.*, p. 161.
117. Istoriografia românească privitoare la Unirea din 1918 este una extrem de bogată cantitativ. Practic, acest subiect a beneficiat de o atenţie excepţională din partea istoricilor români, încă din perioada interbelică şi până în prezent. I s-au dedicat sute de prezentări, analize şi comentarii istorice. Titlurilor textelor pe această temă scrise până în 1968 le-a fost consacrat un studiu bibliografic de aproape 100 de pagini: Ştefan Pascu, Marcel Ştirban, *Bibliografia Unirii Transilvaniei cu România*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", tom XI, 1968, p. 171-258. Începând cu 1968, anul semicentenarului Unirii, în condiţiile în care regimul comunist din România redescoperise valenţele naţionale ale istoriei neamului, cercetările au sporit exponenţial. Numere întregi din cele mai importante reviste româneşti de istorie („Studii. Revistă de Istorie" - din 1974, „Revista de Istorie" -, „Revue Roumaine d'Histoire", „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Iaşi" şi altele), în special atunci când se împlineau aşa-numitele „numere rotunde" de ani - 1968, 1973, 1978, 1983, 1988 şi chiar 1993 -, au fost dedicate unirii românilor din 1918. Zeci de lucrări şi sute de articole au abordat aceeaşi temă. Încununarea acestei activităţi titanice a istoriografiei româneşti a fost, poate, publicarea seriei de volume de documente *1918 la români*. În pofida caracterului inevitabil repetitiv al multora dintre abordările momentului 1918, s-au descoperit în permanenţă aspecte şi valenţe noi ale subiectului, iar puterea de atracţie a acestei teme asupra mediului istoriografic nu a dispărut nici măcar astăzi (vezi Pompiliu Teodor, *Istoriografia unirii Transilvaniei cu România*, în vol. *Convergenţe europene, Istorie şi societate în epoca modernă*, îngrijit de Nicolae Bocşan, Nicolae Edroiu, Vasile Vesa, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, pp. 76-84). E un fenomen care ar putea fi comparat, păstrând evident proporţiile, cu ceea ce a însemnat Revoluţia din 1789 pentru istoriografia franceză.
118. Vezi *Marea Adunare Naţională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte şi documente*, f.a., f.l., vol. I, p. 10.
119. Gh. Şora, *op.cit.*, pp. 364-365; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 105-106.
120. Gheorghe Iancu, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918-1919)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 35.

Ceea ce s-a întâmplat la Alba-Iulia, la 1 decembrie 1918, a fost opera românilor din Transilvania, Maramureş, Crişana şi Banat[121]. Caracterul reprezentativ al acelei adunări pentru voinţa românilor de peste munţi a fost analizat şi demonstrat cu prisosinţă, în repetate rânduri, încă din perioada interbelică[122]. Din această perspectivă, impunerea în istoriografia română a unei sintagme precum „adunare cu caracter plebiscitar"[123] ni se pare improprie[124]. Plebiscitul înseamnă cu totul altceva: consultarea individuală a tuturor locuitorilor dintr-o regiune într-o anumită chestiune. Plebiscitul presupune întrebări precise şi răspunsuri tranşante, ce-şi găsesc finalitatea în nişte procente seci şi exacte. Or, nu despre aceasta a fost vorba la Alba-Iulia. Acolo a fost mai mult decât atât, a fost o explozie de entuziasm a românilor în sfârşit eliberaţi, o consacrare explicită a voinţei naţiunii române de a exista şi de a trăi împreună. De fapt, termenul de „adunare cu caracter plebiscitar" este, din păcate, doar o aşa-numită „reacţie în oglindă" a istoriografiei româneşti la ceea ce s-a sugerat în permanenţă de către politicienii şi istoricii maghiari, la aluziile insidioase că un eventual plebiscit în Transilvania ar fi decis altfel soarta regiunii. Adunarea de la Alba-Iulia nu şi-a propus stabilirea unui raport numeric precis; nu prin procente cu zecimale se poate măsura entuziasmul şi bucuria eliberării, şi nici, în ultimă instanţă, forţa lăuntrică a unei naţiuni. Aserţiunile maghiare trebuie plasate în categoria „ce s-ar fi întâmplat dacă...", adică pe un tărâm în care istoricii n-ar trebui să se aventureze. De asemenea, nu putem fi de acord cu o concepţie metodologică ilustrată de afirmaţia că „întreaga naţiune română, acţionând în deplină concordanţă cu legile istoriei, s-a ridicat la luptă pentru realizarea dezideratului său fundamental: unitatea naţional-statală"[125]. Oare ce înseamnă sintagma „legile istoriei"? Noi ne simţim incapabili să-i acordăm vreun sens.

4. Înaintarea armatei române în Transilvania (noiembrie 1918 – ianuarie 1919)

Adunarea de la Alba-Iulia s-a desfăşurat fără prezenţa trupelor române. Primii soldaţi au trecut Carpaţii la 13 noiembrie 1918, iar acţiunea s-a intensificat după 20 noiembrie[126], primele oraşe în care au intrat unităţile militare române fiind Topliţa şi Miercurea Ciuc,

121. Germanii din România Mare s-au raliat unirii la 8 ianuarie 1919, însă maghiarii nu au făcut-o de-a lungul perioadei interbelice.
122. Vezi, spre exemplu, Titu Onişor, *Alba-Iulia în lumina Tehnicei juridice*, în „Revista de drept public", 1935, p. 281.
123. Vezi, printre alţii, Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 643; Ion Agrigoroaiei, *Atitudinea României faţă de marile puteri (1918-1928)*, în vol. omagial *Profesorului Constantin Cihodaru la a 75-a aniversare*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1983, p. 206; Florin Enache, *România, marile puteri şi graniţa de Vest până la 1919*, în vol. *Omagiu istoricului Dan Berindei*, coord. Horia Dumitrescu, Ed. D.M. Press, Focşani, 2001, p. 257.
124. Uneori apare şi formularea, la fel de inadecvată, de „adunarea naţională cu caracter constituant" (vezi Augustin Deac, *1918: Marea Unire*, în „Revista arhivelor", an LV, vol. XL, nr. 4/1978, p. 398; M. Muşat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 630).
125. Ion Agrigoroaiei, *Contextul intern şi internaţional al înfăptuirii Marii Uniri*, în „Carpica", XXI/1990, p. 129.
126. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 127.

la 26 noiembrie[127], deci în zona secuiască a Transilvaniei, care oricum nu şi-a trimis reprezentanţi la Alba-Iulia. La 1 decembrie, trupele române nu trecuseră linia Mureşului – linia convenţiei de la Belgrad – decât într-un singur loc, în zona oraşului Târgu-Mureş[128]. Este de remarcat faptul că armata română, departe de a-şi propune „mobilizarea" românilor transilvăneni, n-a făcut decât să controleze singura zonă majoritar maghiară din Ardeal, cea secuiască[129].

După momentul Alba-Iulia, atitudinea guvernului Károlyi faţă de românii ardeleni s-a radicalizat. Adunarea Naţională românească nu a fost recunoscută şi nici înfiinţarea Consiliului Dirigent[130]; mai mult decât atât, la 8 decembrie, Károlyi l-a numit pe István Apáthy şef al „Comisariatului pentru Ungaria de Est"[131]. Pe de o parte, guvernul maghiar şi-a dat seama că lipsa unor forţe militare regulate îi submina situaţia în teritoriile pe care le considera maghiare, pornind din decembrie să-şi reorganizeze armata. Pe de altă parte, începute încă înainte de 1 decembrie, au continuat şi s-au intensificat conflictele între români şi maghiari în Transilvania, prevalând represiunile ungare asupra populaţiei româneşti[132]. Era absolut necesară înaintarea trupelor române dincolo de Mureş, fie şi numai din acest motiv[133]. În plus, pentru guvernul român de la

127. D. Tuţu, *op.cit.*, p. 16.
128. Z. Câmpeanu, *op.cit.*, f.16.
129. Mai există un motiv pentru care armata română a preferat trecătorile Carpaţilor Orientali, deşi nu sunt cele mai facile. Valea Prahovei era străbătută de trupele germane în retragere, însuşi generalul von Mackensen aflându-se la Braşov până în primele zile ale lui decembrie (V.A. Varga, *op.cit.*, p. 889).
130. Károlyi i-a comunicat delegatului de la Budapesta al Consiliului Naţional Român: „Guvernul Republicii poporale maghiare declară că aceste hotărâri sunt în cea mai flagrantă contrazicere cu hotărârile tratatului de armistiţiu, în sensul cărora administraţia are să rămână şi mai departe fără schimbare sub suveranitatea guvernului maghiar, şi astfel guvernul Republicii poporale maghiare nu ia spre ştire aceste hotărâri şi protestează împotriva lor cu cea mai mare hotărâre" (Horia Salcă, Florin Salvan, *Dr. Alexandru Vaida-Voevod, corespondenţă, 1918-1919*, Ed. Transilvania Press, Braşov, 2001, p. 147).
131. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 39.
132. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 86-88; documentul reprezintă o adresă a Marelui Cartier General al Armatei române către Comandamentul Armatei franceze de la Dunăre în care se afirmă că „populaţia românească... este în continuu maltratată şi terorizată de unguri" şi că „marile unităţi ale trupelor ungare sunt în curs de organizare şi de mobilizare în regiunile Cluj, Dej, Oradea Mare". În consecinţă, se solicita ocuparea de către trupele române, „în cazul în care Comandamentul francez nu ar dispune de forţele necesare", a unor „puncte strategice" (se utiliza formula din convenţiile de armistiţiu!); vezi şi scrisoarea adresată de Alexandru Vaida-Voevod lui Iuliu Maniu, la 10 noiembrie 1918, în Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Ed. Sincron, Cluj-Napoca, f.l., 1993, pp. 249-250.
133. Mai exista un motiv foarte serios pentru care era extrem de utilă prezenţa armatei române în întreaga Transilvanie. Agitaţiile de sorginte bolşevică căpătau amploare nu numai în rândurile maghiarilor din Ardeal, dar chiar şi printre români. Gărzile naţionale, care iniţial fuseseră destinate să asigure ordinea, ajungeau de multe ori să-şi extindă nejustificat atribuţiile, iar activităţile lor degenerau sub influenţa pernicioaselor idei venite dinspre Răsărit. În cele din urmă, aceste gărzi naţionale „se înroşeau" (vezi Virgil Arifeanu, *Răsboiul nostru contra Ungurilor 1918-1920*, ed. a II-a, Bucureşti, 1925, p. 13). Printr-o ironie a sorţii (sau a Istoriei! ?), cercetările istoriografiei româneşti din anii '50-'60 – înregimentate comandamentului de a

Bucureşti, Convenţia de la Belgrad nu era decât o „bucată de hârtie", pe care nici măcar nu o semnase, şi nu un obstacol major în drumul către „România Mare".

Au urmat câteva săptămâni foarte agitate în care s-a aranjat „tabla de şah" româno-maghiară pentru începerea Conferinţei de pace de la Paris. Au contat în această perioadă câţiva factori precum: fermitatea guvernului român (la 14 decembrie, Ion I.C. Brătianu a redevenit prim-ministru), ineficienţa guvernului maghiar, prezenţa militarilor şi a reprezentanţilor diplomatici francezi în regiune şi deciziile Aliate care s-au luat la Paris în privinţa statutului celor două ţări.

Lipsit de autoritatea pe care i-ar fi dat-o chiar şi o mică forţă militară[134], guvernul Károlyi n-a făcut decât să încerce să controleze extinderea zonelor preluate de sârbi, cehoslovaci şi români şi a făcut presiuni, aproape zilnic, pe lângă Vix (şeful misiunii militare franceze în Ungaria) şi Henrys (comandantul trupelor franceze de la Belgrad). Guvernul maghiar nu a fost capabil nici măcar să obţină o trasare precisă a liniei de demarcaţie. Ca replică a numeroaselor cereri maghiare, a sosit un răspuns abia la 19 decembrie 1918, în care se afirma că detaliile despre linia de demarcaţie vor fi comunicate de către generalul d'Esperey „de îndată ce el va fi strâns materialul referitor la acest subiect"[135].

Când a devenit clar că armata română se pregătea să treacă linia de demarcaţie[136] şi s-a aflat că generalul Berthelot[137] autorizase ocuparea Clujului şi, ulterior, a altor nouă oraşe transilvănene[138] – acest lucru era posibil în virtutea Convenţiei de la Belgrad –, guvernul maghiar, după câteva şedinţe în care s-a discutat problema demisiei, a ajuns la

---

descoperi conflicte sociale permanente şi de a atesta influenţa „Marii Revoluţii din Octombrie" în spaţiul românesc – ne oferă acum o imagine clar conturată asupra pericolului bolşevic în Transilvania şi nu numai. Vezi, spre exemplu, Maya Kertész, *Caracterul şi activitatea sfaturilor din perioada revoluţiei burghezo-democratice în Ardeal (octombrie 1918-martie 1919)*, în „Studii. Revistă de Istorie", X, nr. 5/1957, pp. 127-1940 („în unele judeţe încadrate mai târziu în regatul român, revoluţia burghezo-democratică s-a transformat în dictatura proletariatului", p. 130); V. Cheresteşiu, *Pătrunderea ideilor Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", an I-II, 1958-1959, pp. 241-276; Josif Kovács, *Date cu privire la lupta ţărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, AIIC, I-II, 1958-1959, pp. 313-342; A. Bunea şi G. Tomuţa, *Frământări în rândurile tineretului muncitor din Transilvania în perioada anilor 1917-1922*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", I-II, 1958-1959, pp. 345-367. Şi în Banat agitaţiile de tip bolşevic îşi făceau simţită prezenţa (vezi Radu Păiuşan, *Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire*, Ed. de Vest, Timişoara, 1993, pp. 98-99).

134. Sir Thomas Cuninghame, *Between the War and the Peace Treaties, A Contemporary Narrative*, în „The Hungarian Quarterly", vol. V, no. 3/1939, p. 416.
135. *Apud* F. Deák, *op.cit.*, p. 12.
136. Lipsindu-i trupele pentru a dezarma marile contingente din armata lui von Mackensen, aflate încă în zonă, chiar Franchet d'Esperey, care mai târziu avea să se opună înaintării armatei române din cauza relaţiei sale tensionate cu Berthelot (biografia lui d'Esperey, scrisă de Paul Azan – Paris, 1949 –, reflectă această ostilitate), a intenţionat atunci să-i folosească pe români pentru a ocupa Transilvania. Vezi Jean Bernachot, *op.cit.*, vol. II, Paris, 1970, p. 21; vezi şi *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 90.
137. Generalul Berthelot fusese numit, în noaptea de 8/9 octombrie 1918, comandant al Armatei Aliate a Dunării, unitate formată cu scopul iniţial de a proteja flancul ofensivei Armatei Aliate a Orientului spre Germania, în condiţiile în care existau numeroase trupe germane în Ucraina şi România (vezi Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 8). Ulterior, Armata Dunării trebuia să intervină împotriva trupelor bolşevice din sudul Rusiei.
138. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 91-92; J. Bernachot, *op.cit.* p. 48.

concluzia că situaţia le era defavorabilă şi s-a pronunţat împotriva luptei armate şi a vărsării de sânge[139]. Aliaţii afirmau că ocupaţia trupelor române avea să fie temporară, urmând ca acestea să se retragă atunci când vor putea fi trimise trupe franceze[140]. Protestele maghiare n-au fost de nici un folos[141] şi, în afară de o rezistenţă sporadică şi spontană în câteva puncte izolate, puţinele trupe maghiare s-au retras lent către centrul ţării. Înlocuirea efectivelor militare române de către cele franceze nu a mai avut loc niciodată, şi aceasta nu pentru că francezii n-ar fi dorit-o, ci pentru că nu existau trupe Aliate disponibile în acea zonă[142].

La sfârşitul lui decembrie, generalul Berthelot – a cărui vizită în Transilvania de la sfârşitul lui 1918 şi începutul lui 1919 a fost însoţită de entuziasmul eclatant al populaţiei locale[143] – a negociat o înţelegere cu reprezentantul din Transilvania al guvernului maghiar, István Apáthy, cu privire la stabilirea unei zone neutre de-a lungul liniei Deva – Cluj – Baia Mare[144], dar această înţelegere n-a fost recunoscută nici la Budapesta, nici de către Înaltul Comandament Român. Guvernul maghiar a refuzat recunoaşterea oficial, pe temeiul că aranjamentul viola Convenţia de la Belgrad. România considera înţelegerea neconcordantă cu ţelurile ei: „de a presa în continuare către linia Satu Mare – Carei – Oradea – Békéscsaba"[145].

Până la începerea Conferinţei de pace de la Paris, la 18 ianuarie 1919, armata română controla două treimi din Transilvania şi aştepta cu nerăbdare o nouă ocazie de a înainta. Cu toate acestea, linia frontului va rămâne relativ stabilă până în momentul instalării la putere în Ungaria a comuniştilor, la 21 martie 1919[146].

Politica guvernului Károlyi a fost aceea de a convinge marile puteri că situaţia era intolerabilă, contrară principiilor wilsoniene, încălca legile internaţionale şi anticipa deciziile Conferinţei de pace[147]. Protestele maghiare[148] au fost adresate locotenent-colonelului

---

139. A. Siklós, *op.cit.*, p. 118.
140. Interesant este că, deşi Franchet d'Esperey îşi dăduse acordul pentru traversarea liniei Mureşului încă de la 17 noiembrie, Henri Berthelot a emis ordinul de ocupare de către români a celor mai importante oraşe transilvănene la 12 decembrie, fără a-şi consulta superiorul, ceea ce a tensionat şi mai mult relaţiile dintre cei doi generali francezi (M. Ormos, *op.cit.*, pp. 116-117); există şi opinia – ce pare mai apropiată de realitate – că d'Esperey nu a acceptat înaintarea românilor dincolo de Mureş decât după vizita sa la Bucureşti, în perioada 9-13 decembrie 1918 (vezi D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 132 şi nota 62).
141. Maghiarii au protestat chiar şi la Bucureşti; vezi A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 28, f. 149, 155.
142. Au fost utilizate totuşi nişte trupe franceze pentru separarea românilor şi sârbilor în Banat, aranjament stabilit cu ocazia vizitei lui Franchet d'Esperey la Bucureşti (vezi Nicolae Dascălu, *Diplomaţia franceză şi unirea românilor din 1918* (I), în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 11/1988, p. 1107).
143. *General Henri Berthelot and Romania...*, p. XXXVI.
144. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 149.
145. G.D. Mărdărescu, *Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei, 1919-1920*, Bucureşti, 1921, p. 38; A. Siklós, *op.cit.*, pp. 118-119; generalul Prezan precizase implicit obiectivele româneşti atunci când declarase la Miercurea Ciuc, la 26 noiembrie 1918, că garantează viaţa şi securitatea „întregii populaţii până la Tisa şi Dunăre, indiferent de naţionalitate sau de religie" (M. Ormos, *op.cit.*, p. 84).
146. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 161-175.
147. P. Pastor, *op.cit.*, pp. 97-111.
148. Vezi, spre exemplu, A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 28, f. 149, 155.

Vix care le înainta superiorilor săi de la Belgrad şi Constantinopol, generalii Henrys, de Lobit şi d'Esperey. Toţi aceşti ofiţeri francezi au fost de acord cel puţin cu unele dintre nemulţumirile maghiare.

Pe de altă parte, nici românii nu erau mulţumiţi cu situaţia din Transilvania, cu faptul că trupele româneşti se opriseră de-a lungul liniei Sighetul Marmaţiei - Ciucea - Zam[149]. Şi tabăra română avea susţinători printre francezi: generalul Berthelot şi echipa sa[150], precum şi contele Beaupoil de Saint-Aulaire, ministrul Franţei la Bucureşti[151].

Se ajunsese într-o situaţie paradoxală: reprezentanţii militari şi politici ai Franţei în zona central-est-europeană ajunseseră să susţină puncte de vedere uneori contradictorii, care ajungeau inevitabil la Paris, să facă schimb de mesaje tăioase, certându-se pe chestiuni de insubordonare, acuzându-se reciproc de incapacitatea de a înţelege corect situaţia existentă[152]. Confuzia a fost sporită şi de atitudinea oscilantă a Parisului faţă de aceste chestiuni, cel puţin până în ianuarie 1919.

În plus, vrând-nevrând, Puterile Aliate şi Asociate trebuiau să abordeze şi „chestiunea rusă". Dezbaterile legate de intervenţia în Rusia sovietică au condus în mod natural la întrebarea referitoare la statele pe care se putea conta într-o asemenea acţiune, la modul cum se putea preveni răspândirea comunismului, în special în bazinul dunărean, unde valul bolşevic era încă în ascensiune. Cel mai hotărât susţinător al distrugerii Rusiei sovietice şi al înlăturării pericolului revoluţionar prin forţa armelor era Franţa[153]. În plus, trupele occidentale aflate în zona sud-est-europeană erau în principal franceze. Comandantul trupelor intervenţioniste Aliate din sudul Rusiei era generalul Berthelot. Forţele sale militare din România - Armata Dunării - au rămas în subordinea lui Franchet d'Esperey[154]. Intervenţia franceză în Rusia a început la 17 decembrie 1918 cu debarcarea a 1.800 de militari la Odessa[155]; Berthelot, pentru a-şi duce planul la bun sfârşit, miza pe aportul unor divizii franco-române[156]. Colaborarea cu statul român presupunea, printre altele, şi clarificarea statutului internaţional al României, lăsat în suspensie

---

149. Glenn Torrey, *The Romanian Intervention in Hungary, 1919*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, Boulder, Colorado, Social Science Monographs; Highland Lakes, New Jersey, Atlantic Studies on Society on Change; Distributed by Columbia University Press, New York, 1988, p. 305; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 124-147.
150. Traian Sandu, *L'appui contesté du général Berthelot aux revendications roumaines au sujet de la Transylvanie et du statut d'Allié, décembre 1918-avril 1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIV, nos. 3-4/1997, pp. 242-244.
151. *Ibidem*, p. 245; Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 18.
152. Vasile Vesa, *Les rapports entre les généraux Henri Mathias Berthelot et Louis Franchet d'Esperey durant l'hiver 1918-1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXV, nos. 1-2/1996, pp. 53-57.
153. Cu privire la planurile Aliate (în special franceze) concepute în vederea unei cruciade antibolşevice, vezi John M. Thompson, *Russia, Bolshevism and the Versailles Peace*, Princeton University Press, Princeton, 1966, pp. 178-212.
154. J. Kim Munholland, *The French Army and Intervention in Southern Russia*, în „Cahiers du Monde russe et sovietique", XII, 1/1981, p. 45.
155. John Bradley, *Allied Intervention in Russia*, Basic Books, New York, 1968, p. 152.
156. Michael Jabara Carley, *Revolution and Intervention: The French Government and the Russian Civil War*, McGill-Queen's University Press, Kingston, 1983, pp. 115 şi urm.

aproape două luni după încheierea conflagraţiei mondiale, în pofida felicitărilor pentru reintrarea în război[157], a declaraţiilor de încurajare venite din partea Statelor Unite sau a sprijinului acordat pentru refacerea armatei române.

5. Recunoaşterea României ca ţară „Aliată" şi nerecunoaşterea internaţională a regimului de la Budapesta

Istoricii s-au întrebat de unde provenea această reticenţă în privinţa reintegrării României în tabăra Aliată. Pretextul utilizat de guvernele occidentale era cel juridic : pacea separată cu Puterile Centrale anulase alianţa semnată în august 1916. Însă nu se punea în mod serios problema anulării susţinerii Aliate pentru România, ci doar s-a amânat recunoaşterea statutului său de aliat. Răspunsurile istoricilor la această întrebare au fost diverse, nu neapărat divergente, ci mai ales complementare. O linie de argumentaţie se bazează pe motivaţii de ordin economic : marile puteri îşi propuneau extinderea influenţei lor economice în România şi făceau presiuni „pentru a ne muia şi a ne face mai mlădioşi"[158].

Alte explicaţii se întemeiază pe argumente de natură politico-strategică : s-a dorit temperarea impetuozităţii românilor, redimensionarea promisiunilor teritoriale făcute ; Aliaţii au vrut să-şi păstreze libertatea de mişcare, necesară în atingerea propriilor obiective etc.[159]. S-a mai scris şi despre faptul că Georges Clemenceau îi antipatiza pe regele Ferdinand (un rege „neamţ" !) şi pe Ion I.C. Brătianu ; acelaşi Clemenceau nu se simţea obligat să respecte alianţa din 1916 câtă vreme nu el fusese la conducerea guvernului francez atunci când s-au promis românilor acele extinderi teritoriale majore ; de asemenea, poziţia americană privitoare la nerecunoaşterea înţelegerilor secrete făcute înainte de intrarea lor în război i-a făcut pe francezi şi britanici să înţeleagă că Tratatul cu Italia de la Londra (aprilie 1915) nu va putea fi aplicat complet, aşa că au preferat să nu execute până la capăt nici Tratatul de la Bucureşti (august 1916)[160].

De fapt, statutul de aliat al României nu a fost ameninţat nici o clipă în mod serios. Problema nu era dacă, ci când, în ce formă şi cui i se va comunica acest statut[161]. Un raport redactat de un expert în probleme româneşti din Ministerul francez de Externe, Lacombe, pare să ofere indicii semnificative despre poziţia Franţei în această chestiune[162]. Raportul îl considera pe regele Ferdinand „incapabil de a lua decizii", iar Ionel Brătianu, „deşi mai inteligent", se afla într-o situaţie personală instabilă şi avea nevoie de o declaraţie Aliată în favoarea sa, ceea ce ar „constitui pentru el o veritabilă învestitură"[163]. Lacombe îşi încheia nota prin indicarea lui Take Ionescu ca fiind cea mai potrivită

157. *1918 la români...*, vol. II, pp. 1228-1229.
158. Gheorghe Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţii diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, ediţia a II-a, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1940, p. 31 ; vezi şi I. Ciupercă, *Romania Facing Recognition of Its National Unity*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", Iaşi, tom XXV/2, 1988, pp. 26-27.
159. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 17.
160. M. Ormos, *op.cit.*, p. 42.
161. *Ibidem*, p. 83.
162. Nota Lacombe din 9 noiembrie 1918, în Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 128-131.
163. *Ibidem*, p. 129.

alegere, din perspectiva intereselor franceze, pentru a conduce guvernul român şi delegaţia românească la Conferinţa de pace[164]. Este greu de spus în ce măsură acest raport a avut o influenţă decisivă asupra lui Clemenceau, însă trebuie remarcat faptul că Aliaţii nu i-au acordat „învestitura" lui Brătianu[165], iar recunoaşterea statutului de aliat al României a venit abia după ce liderul liberalilor români s-a dovedit capabil a se „învesti" singur ca prim-ministru, la 14 decembrie 1918[166]. În sprijinul acestei idei stă şi faptul că dorinţa regelui Ferdinand de a vizita Parisul la începutul lui decembrie 1918 a fost refuzată de către autorităţile franceze, pe motiv că erau deja prea mulţi oaspeţi în capitala Franţei (!)[167] şi că statutul României nu era încă lămurit[168].

După formarea guvernului Brătianu, când nu mai era nimic de sperat din partea lui Take Ionescu[169], care pierduse şi susţinerea românilor ardeleni[170], au venit şi recunoaşterile oficiale ale statutului României: cea franceză la 30 decembrie 1918[171], urmată de cea italiană la 1 ianuarie 1919[172], iar câteva zile mai târziu, după destule reticenţe, şi cea britanică[173]. În schimb, Tratatul din 1916 nu a fost recunoscut, ca de altfel nici hotărârile Adunării de la Alba-Iulia[174], ceea ce punea sub semnul întrebării acceptarea de către

164. *Ibidem*, p. 131. Este interesant faptul că nota Lacombe a fost de mai multe ori comentată de către istoricii români, fără însă a se remarca legătura dintre părerile expertului francez şi avatarurile obţinerii de către statul român a reintegrării în tabăra Aliată (vezi, spre exemplu, N. Dascălu, *op.cit.*, pp. 1109-1110).

165. Nu numai francezii l-ar fi vrut pe Take Ionescu ca prim-ministru; britanicii manifestau aceeaşi simpatie pentru liderul „conservator-democrat", în contrast cu atitudinea lor defavorabilă faţă de I.I.C. Brătianu (vezi *1918 la români...*, vol. II, pp. 1186-1187, 1213-1214, 1219-1220, 1310-1312). La rândul lor, italienii aveau o poziţie asemănătoare (vezi *1918 la români...*, vol. VII, pp. 467-468).

166. Raportul lui Victor Antonescu din 15 decembrie 1918, trimis extraordinar şi ministru plenipotenţiar al României la Paris, în care relatează întâlnirea cu Pichon din 10 decembrie, este ilustrativ pentru „ezitările" franceze din prima jumătate a lunii decembrie 1918 (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 57, f. 8-9).

167. M. Ormos, *op.cit.*, p. 115.

168. Nicolae Dascălu, *Diplomaţia franceză şi unirea românilor din 1918* (II), în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 12/1988, pp. 1185-1186.

169. Deşi D.S. Spector, *op.cit.*, p. 91, afirmă că britanicii l-ar fi susţinut, fără succes, pe Take Ionescu şi după formarea guvernului Brătianu.

170. *1918 la români...*, vol. II, pp. 1241-1242.

171. *Ibidem*, pp. 1284-1289; Ion Calafeteanu, *Recunoaşterea statutului de aliat al României de către marile puteri în ajunul Conferinţei de pace de la Paris*, în „Revista arhivelor", an LV, vol. XL, nr. 3/1978, p. 283.

172. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 100.

173. Vezi Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România şi Conferinţa de pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 307. Valeriu Florin Dobrinescu (*Relaţii româno-engleze (1914-1933)*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986, p. 37) şi Nicolae Dascălu (*op.cit.*, p. 1186) consideră că britanicii au fost cei care au catalizat reacordarea statutului de aliat României.

174. *1918 la români...*, vol. II, pp. 1292-1294; cu aceeaşi idee fusese întâmpinat la Paris şi Victor Antonescu, atunci când şi-a prezentat scrisorile de acreditare, la 15 decembrie 1918 (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 57, f. 8-9).

marile puteri învingătoare a tuturor revendicărilor teritoriale româneşti. În orice caz, se poate constata, începând din decembrie 1918, o revalorizare a poziţiei României în planurile franceze privitoare la regiunea danubiană[175]. Potrivit unei alte opinii, certificată de o telegramă a lui Clemenceau către Berthelot, la 15 ianuarie 1919, momentul în care Aliaţii au devenit unanimi în a considera că România *reintrase* în tabăra Aliată trebuie plasat la mijlocul primei luni a anului 1919[176].

Însă, în privinţa guvernului maghiar Aliaţii au fost intransigenţi. În ciuda eforturilor ungare stăruitoare[177], desfăşurate pe căi oficiale şi neoficiale, cu scopul de a intra în contact cu puterile Antantei, rezultatele au fost nule până la finele anului 1918[178]. La 3 decembrie, locotenent-colonelul Vix l-a informat pe Mihály Károlyi despre decizia guvernului francez. Franţa nu recunoştea guvernul maghiar. La scurt timp după aceea, Londra şi Washingtonul au susţinut poziţia franceză[179]. Liderii maghiari experimentau înfrângerea pe toate planurile. Deşi autodeclarat independent, statului maghiar îi lipseau atributele care ar fi dat consistenţă independenţei: recunoaştere internaţională, reprezentanţe diplomatice[180], armată, bancă de emisiune monetară etc.[181]. Speranţele lui Károlyi că wilsonismul ar putea reprezenta un panaceu[182] pentru toate problemele Ungariei se dovedeau, cu fiecare zi care trecea, din ce în ce mai neîntemeiate. Şi sprijinul de care dispunea Károlyi pe plan intern începea să slăbească[183]. La începutul lui ianuarie 1919 s-a produs o criză guvernamentală care s-a soldat cu formarea guvernului Denés Berinkey, Mihály Károlyi devenind, la 11 ianuarie 1919, preşedinte provizoriu al Republicii Populare Ungare[184]. Politica externă a noului guvern nu s-a modificat însă, din simplul motiv că părea a nu exista alternativă, în afară de soluţia bolşevică.

175. Kalervo Hovi, *Cordon Sanitaire or Barrière de l'Est ? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917-1919*, Turun Yliopisto, Turku, 1975, pp. 176-180.
176. Gh. Jancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 19, 156-157.
177. Vezi *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. II, pp. 193-195 şi 204-205.
178. Unii istorici maghiari se întreabă cu uimire şi astăzi de ce Aliaţii nu i-au tratat pe maghiari la fel cum au făcut-o cu cehii, slovacii, românii, sârbii, croaţii, polonezii etc., altfel spus de ce au impus o distincţie între învinşi şi învingători în perioada imediat următoare încheierii primului război mondial (I. Deák, *op.cit.*, p. 131).
179. G. Juhász, *op.cit.*, p. 17.
180. Primele relaţii diplomatice, timide, au fost stabilite cu Austria şi Elveţia. Zsuzsa L. Nagy, *The Hungarian Democratic Republic and the Paris Peace Conference, 1918-1919*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, p. 274, nota 29.
181. T. Hajdu, *op.cit.*, p. 64.
182. Mihály Károlyi a declarat la o reuniune de partid din decembrie 1919: „Întemeiez politica noastră pe principiile lui Wilson. Avem o singură maximă: Wilson, Wilson şi iar Wilson... Sunt absolut convins că Wilson va cuceri Europa aşa cum a cucerit America. Acum America se confruntă cu sarcina de a remodela complet Europa, de a îndepărta gândul de revanşă şi de a crea o pace care să nu lase vreun resentiment în inima nimănuia" (în „Pesti Hirlap", 31 decembrie 1918, *apud* Z.L. Nagy, *op.cit.*, pp. 261-262).
183. Pamfil Şeicaru, cu stilul său pătimaş, a emis o sentinţă în cazul liderului maghiar: „Prin diletantismul său revoluţionar, Károlyi nu a făcut decât să grăbească desfăşurarea evenimentelor. Nimeni nu ar fi putut salva Ungaria de la dezmembrare..., însă un om politic energic ar fi putut să cruţe poporul maghiar de experienţa tragică a lui Béla Kun" (Pamfil Şeicaru, *România în Marele Război*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994, p. 352).
184. T. Hajdu, *op.cit.*, pp. 69-70.

În a doua jumătate a lunii ianuarie 1919, când a debutat Conferinţa de pace de la Paris, situaţia central-est-europeană, din perspectiva României şi Ungariei, era departe de a fi stabilă. Guvernul maghiar nu fusese recunoscut de Aliaţi, iar eforturile Ungariei de a sparge izolarea nu aduceau rezultate concrete. Guvernul român obţinuse recunoaşterea statutului de aliat al României, însă în nişte condiţii pe care nu le considera pe măsura aşteptărilor sale. Cu toate acestea, faptul că românii n-au primit sprijin total din partea Puterilor Aliate şi Asociate s-a dovedit până la urmă de bun augur. România a trebuit să se bazeze pe propriile forţe, ceea ce a dus finalmente la rezultate semnificative.

Oricum, în preajma începerii Conferinţei de pace, armata română deţinea linia Sighet - Baia Mare - Zalău - Ciucea - Zam[185], iar autorităţile române făceau presiuni pentru a înainta şi a putea controla teritoriul etnic românesc[186], în condiţiile în care în zona din Transilvania rămasă sub control ungar conflictele dintre români şi maghiari se intensificau[187]. Guvernul român a cerut sprijinul reprezentanţilor Aliaţi la Bucureşti. Cei patru ambasadori din capitala României au protestat, la 7 ianuarie 1919, împotriva formulei utilizate pentru recunoaşterea statutului României, acuzând Antanta că îşi încalcă promisiunile şi îşi neglijează îndatoririle[188]. Generalul Berthelot a adresat, la 9 ianuarie 1919, un memoriu generalului d'Esperey şi o scrisoare către Clemenceau, în ambele sprijinind cauza românească[189]. Însă d'Esperey era nemulţumit de iniţiativele lui Berthelot, iar vizita pe care comandantul Armatei Orientului a făcut-o la Paris, în ianuarie 1919, a fost determinantă în impunerea punctului său de vedere în faţa lui Clemenceau şi Foch[190]. Drept urmare, la 15 şi 24 ianuarie 1919, Clemenceau i-a expediat două telegrame lui Berthelot, folosind un ton brutal şi cerându-i să nu-şi depăşească atribuţiile şi să se supună ordinelor ierarhice[191].

Lunile ianuarie şi februarie 1919 au fost marcate, din perspectiva relaţiilor româno-maghiare, de acutizarea ciocnirilor armate şi de multitudinea de misiuni militare şi economice Aliate care au vizitat România (inclusiv Transilvania) şi Ungaria. Invariabil, indiferent de provenienţa trimişilor, rapoartele celor care călătoreau dinspre Belgrad sau Viena spre Budapesta şi apoi eventual în Ardeal erau favorabile Ungariei, susţinând că se încălcase convenţia din 13 noiembrie, că situaţia economică a Ungariei era în prag de colaps şi că guvernul maghiar trebuia sprijinit pentru a se putea opune ascensiunii bolşevismului[192]. Pe de altă parte, cei care mergeau înspre Transilvania şi Ungaria venind

185. Avansarea românilor pe acest aliniament s-a făcut în primele zile din ianuarie 1919 (D. Tuţu, *op.cit.*, p. 109).
186. G.D. Mărdărescu, *op.cit.*, p. 38.
187. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 159-180.
188. M. Ormos, *op.cit.*, p. 123.
189. *1918 la români...*, vol. II, pp. 1302-1308 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 125-127.
190. Glenn E. Torrey, *General Henri Berthelot and the Army of the Danube, 1918-1919*, în vol. *War and Society...*, XX, p. 286 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 158-163.
191. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 156-159.
192. P. Pastor, *op.cit.*, pp. 97-104, 107-108 ; Idem, *The French Military Mission in Hungary, 1918-1919*, în vol. *War and Society...*, XX, pp. 254-255 ; M. Ormos, *op.cit.*, pp. 129-135 ; Z.L. Nagy, *op.cit.*, pp. 267-268.

de la Bucureşti au scris rapoarte favorabile punctului de vedere românesc, punând accentul pe caducitatea Convenţiei de la Belgrad, pe atrocităţile maghiare comise asupra românilor, pe hotărârea guvernului român de a-şi atinge obiectivele teritoriale pe care şi le fixase, pe situaţia economică grea a României şi pe poziţia anticomunistă a autorităţilor româneşti[193]. Caracterul contradictoriu al acestor rapoarte avea să-şi găsească expresia deplină în deciziile Conferinţei de pace de la Paris, adoptate în privinţa armistiţiului şi a frontierei româno-maghiare.

193. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 140-147 (raportul Landrot), 180-225 (raportul Patey), 226-234 (raportul Sangnier), 241-259 (raportul Brevette Hayaux de Tilly).

Capitolul al II-lea

România, Ungaria și Conferința de pace de la Paris (ianuarie – martie 1919)

1. Soarta istoriografică a Conferinței de pace de la Paris (1919-1920)

A emite judecăți de valoare despre Conferința de pace de la Paris de la finele primului război mondial pare o întreprindere descurajantă; la fel pare și încercarea de a spune ceva nou despre reuniunea din capitala Franței; în sfârșit, nu mai puțin dificil este efortul de a caracteriza în câteva pagini evenimentul de la Paris din anii 1919-1920. Cu toate acestea, ne vom încumeta să răspundem acestei triple provocări, cu speranța că „inițiații" ne vor aprecia fie și numai îndrăzneala.

Vom încerca în următoarele patru capitole să ne referim la relațiile directe dintre România și Ungaria, la raporturile pe care cele două state le-au avut cu marile puteri și țările vecine, la noul context politic și teritorial din Europa Centrală și Răsăriteană de după primul război mondial, toate acestea fiind concentrate asupra celei mai importante probleme din perspectiva cercetării noastre: Tratatul de la Trianon și, în special, frontiera româno-maghiară. Perioada de timp avută în vedere este cea dintre debutul Conferinței de pace de la Paris, la 18 ianuarie 1919, și semnarea tratatului dintre Puterile Aliate și Asociate și Ungaria, la 4 iunie 1920, la Trianon. Nu este posibil ca studiul nostru să cuprindă toate evenimentele care au influențat deciziile finale de la Paris, astfel încât le vom lua în considerare doar pe cele esențiale; nu vom putea să abordăm totalitatea chestiunilor privitoare la România și Ungaria în timpul Conferinței de pace, dar vom încerca să schițăm cursul general al evenimentelor în ceea ce privește Tratatul de la Trianon și, în primul rând, noua frontieră dintre cele două state; vom căuta, mai presus de toate, să ne apropiem de motivațiile, explicite sau implicite, ale acțiunilor, declarațiilor și opiniilor principalilor actori care au evoluat pe scena politică europeană în acele luni de la începutul anului 1919. Acești actori nu vor fi masele, popoarele sau națiunile, ce se vor afla doar în planul care le convine cel mai bine, cel secund, ci diferitele personalități importante care au jucat roluri principale: Ion I.C. Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod, Mihály Károlyi, Béla Kun, Georges Clemenceau, David Lloyd George, Woodrow Wilson și mulți alții; cu alte cuvinte, va fi un studiu ce se va limita la istoria diplomatică.

Sursele documentare, literatura istorică şi memorialistică referitoare la perioada Conferinţei de pace de la Paris alcătuiesc un material imens. Au fost publicate zeci de volume de documente şi memorii, precum şi foarte multe analize şi prezentări istorice ale evenimentelor care s-au desfăşurat la Paris şi în Europa în acei ani atât de agitaţi[1]. În cadrul acestei literaturi, România şi Ungaria deţin un loc privilegiat, deoarece ambele ţări au ţinut în nenumărate rânduri „capul de afiş" în 1919 şi 1920[2]. În plus, istoriografia română nu putea rata abordarea momentului de formare a României Mari, tot aşa cum istoriografia maghiară a fost profund marcată de „catastrofa naţională" de la Trianon[3]. Din nefericire, unele dintre aceste lucrări, în special din mediul istoriografic românesc şi maghiar, au un caracter justificativ, iar autorii se erijează în judecători ai istoriei, fiind afectaţi de emoţii şi sentimente. Vom încerca să ne ferim de această stare hipercontagioasă.

În acelaşi timp, vom încerca să privim lucrurile nu numai dinspre Bucureşti sau, cu atât mai puţin, numai dinspre Budapesta, Paris sau Londra. Cum un loc echidistant faţă de aceste centre esenţiale pentru cercetarea noastră ne este, psihologic vorbind,

---

1. Cea mai bună listă a literaturii despre Conferinţa de pace poate fi găsită în David Sherman Spector, *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu*, Bookman Associates, New York, 1962, pp. 319-352 (vezi ediţia în limba română, Institutul European, Iaşi, 1995 ; bibliografia : pp. 307-335 ; citările ulterioare vor trimite la ediţia românească). Pentru literatura mai recentă, vezi Erik Goldstein, *Winning the Peace. British Diplomatic Strategy, Peace Planning, and the Paris Peace Conference, 1916-1920*, Oxford University Press, Oxford, 1991, pp. 287-298.
2. Alături de lucrarea lui Spector despre România, există două monografii, în limba engleză, despre Ungaria şi Trianon : Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, Columbia University Press, New York, 1942 şi Mária Ormos, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, Social Science Monographs ; Atlantic Research and Publications Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1990, precum şi două importante culegeri de studii : Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, eds., *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I : Total War and Peacemaking. A Case Study on Trianon*, Brooklyn College Press, New York, 1982 şi Peter Pastor, ed., *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolutions and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, Social Science Monographs, Boulder, Colorado ; Highland Lakes, New Jersey, Atlantic Studies on Society on Change ; Distributed by Columbia University Press, New York, 1988.
3. Spre exemplificare, amintim doar câteva dintre lucrările mai importante, care fac referiri, directe sau indirecte, la tema studiului nostru : Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România şi Conferinţa de pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naţionalităţilor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983 ; Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994 ; V.V. Tilea, *Acţiunea diplomatică a României, noiembrie 1919-martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925 ; Gheorghe I. Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţii diplomatice a lui I.I.C. Brătianu*, ediţia a II-a, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1940 ; Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi Ungaria de la Trianon la Paris, 1920-1947*, Ed. Viitorul Românesc, f.l., 1996 ; András Siklós, *Revolution in Hungary and the Dissolution of the Multinational State 1918*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988 ; Peter Pastor, *Hungary between Wilson and Lenin : the Hungarian Revolution of 1918-1919 and the Big Three*, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, New York, 1976 ; Oszkár Jászi, *Revolution and Counter-revolution in Hungary*, H. Fertig, New York, 1969.

greu accesibil, ne vom strădui să combinăm perspectivele pentru a oferi o imagine de ansamblu, favorabilă unei înţelegeri nuanţate.

Parcurgerea unei părţi semnificative din imensa bibliografie dedicată Conferinţei de pace ne-a sporit admiraţia faţă de extraordinara intuiţie a unui autor român, care, în august 1919 (!), făcea nişte remarce care nu şi-au pierdut deloc prospeţimea. Una dintre ele se referea la faptul că „Desigur că multă vreme după trecerea generaţiunii noastre, istoricii vor mai cerceta problema mecanismului psihologic care are ca rezultat hotărârile de azi ale Conferinţei din Paris. Şi nu se poate şti chiar dacă vreodată problema aceasta va ajunge a primi soluţiunea deplină pe care o comportă"[4]. Un alt contemporan al evenimentelor, ziaristul britanic Henry Wickham Steed, împărtăşea o părere asemănătoare: „...vor rămâne goluri pe care nimeni nu le va putea umple. În special va fi imposibil de redat atmosfera de la Paris din primele şase luni ale lui 1919; şi, fără cunoaşterea atmosferei, multe din cuvintele şi acţiunile principalilor actori ai acelei tragicomedii istorice vor rămâne de-a pururea de neînţeles"[5].

Diversitatea opiniilor despre Conferinţa de pace de la Paris este deconcertantă; practic, se acoperă întregul spectru al opţiunilor: de la encomionul bombastic la diatriba vehementă. Au fost remarcate şi prezentate deja anumite abordări istoriografice uneori contradictorii[6]. Ar mai trebui notată cvasiunanimitatea istoriografiei maghiare în condamnarea, deşi cu unele nuanţe semnificative[7], a reuniunii păcii de la Paris[8]. Situaţia este, de altfel, perfect explicabilă. Ungaria trăieşte şi astăzi în „epoca Trianon". Mai interesant este însă faptul că nici istoriografia română nu s-a arătat prea binevoitoare cu forumul păcii de la Paris din 1919-1920. Raţiunile unei asemenea atitudini au fost multiple: de la tensiunile dintre România şi marile puteri în timpul Conferinţei şi până la comandamentele ideologice ale perioadei comuniste, care impuneau în dreptul păcii de la sfârşitul primului război mondial eticheta de „imperialistă". Deşi în momentul de faţă modalitatea românească de abordare a Conferinţei de la Paris nu s-a schimbat radical, încă din anii '80, a început să-şi facă simţită prezenţa o anumită nuanţă: istoricii români au început să vadă mai mult „jumătatea plină a paharului". Cu alte cuvinte, câştigă teren opinia că, în pofida diverselor probleme, disfuncţionalităţi şi nereuşite, Conferinţa de pace de la Paris a avut totuşi nişte realizări semnificative, iar unele dintre acestea şi-au prelungit existenţa benefică până în zilele noastre. Ne alăturăm şi noi, cu argumente, la

---

4. Mircea Djuvara, *Câteva consideraţiuni generale asupra Conferenţei de la Paris*, Bucureşti, 1919, pp. 3-4.
5. Henry Wickham Steed, *Through Thirty Years 1892-1922. A Personal Narrative*, Doubleday, Page & Company, New York, 1925, p. 259.
6. Vezi, spre exemplu, Emilian Bold, *Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920). Câteva consideraţii generale*, în vol. omagial *Profesorului Constantin Cihodaru la a 75-a aniversare*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1983, pp. 196-197; Idem, Valeriu Florin Dobrinescu, *Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920)*, în vol. *Românii în istoria universală*, I, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986, pp. 492-494.
7. Vezi F. Glatz, *Historiography, Cultural Policy, and the Organization of Scholarship in Hungary in the 1920s*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", 17, nr. 3-4/1971, pp. 277-284; Stephen Bela Vardy, *Trianon in Interwar Hungarian Historiography*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, pp. 363-389; István Deák, *Historiography of the Countries of Eastern Europe: Hungary*, în „The American Historical Review", vol. 97, no. 4/1992, pp. 1041-1059.
8. Pentru un punct de vedere maghiar „clasic", vezi John A. Lukacs, *The Great Powers & Eastern Europe*, American Book Co., New York, 1955, pp. 13-20.

această tendinţă a istoriografiei româneşti, mai ales în condiţiile în care în ultima perioadă criticile aduse operei artizanilor păcii de la Paris s-au înmulţit, şi ele nu provin doar din surse germane sau maghiare[9].

Neîndoielnic că s-ar putea aduce nenumărate exemple privitoare la erorile şi chiar gafele comise la Conferinţa de pace de la Paris. Am putea contribui şi noi la prelunga listă de dovezi referitoare la ignoranţa în materie istorică şi geografică a celor care au luat decizii în capitala Franţei în anii 1919-1920. Ne-am putea lăsa seduşi de formulări spectaculoase, precum cea a diplomatului britanic Archibald Wavell: „...după ce am luptat în «războiul destinat să încheie războaiele», am avut succes la Paris în realizarea unei «păci menite să încheie pacea»"[10]. Ne-ar fi facil să ne alăturăm corului de detractori ai reuniunii pariziene, punând un accent apăsat pe diferenţele dintre vorbele şi faptele conducătorilor americani, britanici, francezi şi italieni din acea vreme, pe disensiunile dintre ei şi pe greşelile pe care le-au făcut. Am putea ironiza greutăţile Aliaţilor de a-şi concretiza politic şi economic victoria militară pe care au obţinut-o în 1918[11]. Şi cel mai uşor ne-ar fi să comentăm sarcastic faptul că marile puteri şi-au urmărit cinic propriile interese, „imperialiste" sau de altă natură[12]. În ciuda acestor lucruri, vom prefera să vedem Conferinţa de pace prin grila oferită de cuvintele unui istoric britanic: „S-au făcut greşeli; însă mai puţine decât a devenit la modă să se pretindă în ţările învingătoare, sau a devenit profitabil să se susţină în ţările înfrânte"[13]. Altfel spus, evidenţiind unele

9. Vezi A. Lentin, *Guilt at Versailles, Lloyd George and the Pre-history of Appeasement*, Londra, 1985, în special pp. 74-75; Idem, *What Really Happened at Paris ?*, în „Diplomacy and Statecraft", I, no. 3/1990, pp. 264-275; Idem, *Several Types of Ambiguity : Lloyd George at the Paris Peace Conference*, în „Diplomacy and Statecraft", VI, no. 1/1995, pp. 223-251; Idem, *Une aberration inexplicable ? Clemenceau and the Abortive Anglo-French Guarantee Treaty of 1919*, în „Diplomacy and Statecraft", VIII, no. 2/1997, pp. 31-49. În toate aceste lucrări, Anthony Lentin, un istoric britanic afirmat în ultimele două decenii, este nejustificat de vehement împotriva Conferinţei de pace de la Paris şi a liderilor marilor puteri din acea perioadă, reluând şi accentuând criticile dovedit polemice ale lui John Maynard Keynes.
10. *Apud* John Robert Ferris, *The Evolution of British Strategic Policy, 1919-1926*, Macmillan, Londra, 1989, p. 103.
11. Vezi Brian Bond, *The Pursuit of Victory, From Napoleon to Saddam Hussein*, Oxford University Press, Oxford, 1996, pp. 118-133; Wm. Laird Kleine-Ahlbrandt, *The Burden of Victory, France, Britain and the Enforcement of the Versailles Peace, 1919-1925*, Londra, 1997, *passim*.
12. Este uimitoare această acuză că liderii marilor puteri şi-au urmărit propriile interese. Ca şi cum aşa ceva ar fi blamabil. Ca şi cum nu toţi oamenii de stat, indiferent de mărimea ţării lor, n-ar promova interesele lor naţionale. Ca şi cum conducătorii „micilor puteri" n-au căutat să-şi realizeze obiectivele proprii. Aceasta este o axiomă în domeniul relaţiilor internaţionale pe care numai cine nu vrea nu o vede. Ar trebui să scăpăm de acea sechelă marxistă care afirmă că ar exista interese „progresiste" şi „retrograde" pe plan internaţional, din perspectiva unei concepţii finaliste asupra istoriei. România nu a intrat în primul război mondial din altruism sau din raţiuni transcendentale legate de vreo inevitabilitate istorică, ci pentru că avea nişte ţeluri foarte precise; toate statele din lume, înainte de 1919, în 1919-1920 şi de atunci până azi, state mari sau mici, învingătoare, învinse sau neutre, au căutat să-şi atingă scopurile. Se poate discuta doar dacă liderii au fost capabili să identifice adevăratele interese naţionale şi mai ales dacă au avut succes în acţiunile întreprinse pentru atingerea obiectivelor lor.
13. „Mistakes were made; but fewer than it soon became fashionable in the victorious nations to pretend, and profitable in the defeated countries to assert" (D.W. Brogan, *The Development of Modern France (1870-1939)*, H. Hamilton, Londra, 1944, p. 550).

dintre disfuncţionalităţile reuniunii pariziene şi unele dintre incongruenţele liderilor marilor puteri, nu vom uita nici o clipă reuşitele Conferinţei de pace, cele pe care evoluţia istorică ulterioară le-a validat.

A fost, cu certitudine, cea mai reprezentativă întâlnire internaţională multilaterală de până la acea dată. Orice comparaţie din această perspectivă – a reprezentativităţii – cu reuniunile internaţionale majore din secolul al XIX-lea (Congresele de la Viena – 1814-1815, Paris – 1856 sau Berlin – 1878) nu poate fi decât în favoarea Conferinţei de pace de la Paris de la finele primului război mondial[14]. Deşi modelul de democraţie interstatală ilustrat la Paris în 1919-1920 era foarte departe de ideal, nu se poate contesta că el reprezenta o schimbare radicală pozitivă faţă de trecut şi întrunea premisele necesare îmbunătăţirii sale[15].

A doua mare reuşită a Conferinţei de pace de la Paris a fost confirmarea[16] apariţiei unor state naţionale în Europa Centrală şi Răsăriteană. Deşi există şi astăzi destui contestatari ai conceptului de stat-naţiune, totuşi istoria secolului XX a validat această tendinţă, materializată semnificativ la forumul păcii din capitala Franţei. Şi nu trebuie uitat faptul că Wilson a fost primul lider mondial care a respectat puterea sentimentului naţional şi a încercat să canalizeze marea lui forţă în direcţia democraţiei şi cooperării internaţionale, pornind din Europa Centrală şi Răsăriteană, încorporând însă după aceea o parte semnificativă a globului pământesc[17]. Au existat rezerve serioase faţă de concepţia lui Wilson, faţă de personalitatea preşedintelui Statelor Unite, ba chiar s-ar putea spune că liderul american nu era decât parţial conştient de implicaţiile unora dintre declaraţiile sale, însă el a fost primul şef de stat al unei mari puteri care şi-a coagulat discursul, voit mondial, în jurul principiului autodeterminării naţionale. Faptul că între ceea ce înţelegea

14. Roger MacGinty, *War Cause and Peace Aim ? Small States and the First World War*, în „European History Quarterly", vol. 27, no. 1/1997, p. 49.
15. În fond, Conferinţa de pace de la Paris a fost prima încercare din istorie de a aborda democratic problemele legate de conceperea unor tratate de pace şi, în acest sens, a iniţiat o nouă eră – care durează şi astăzi – în istoria relaţiilor dintre state. Soluţiile găsite atunci pentru combinarea democraţiei cu interesele diverse şi uneori divergente ale unor state diferite ca forţă pot fi identificate apoi în întreaga istorie a secolului XX ; vezi Maurice Pearton, *The Paris Peace Conference (1919) and British Opinion*, în vol. *Great Peace Congresses in History, 1648-1990*, Albert P. van Goudoever, ed., „Utrechtse Historische Cahiers", Jaargang 14, 1993, nr. 2, pp. 69-70 (există şi varianta în limba română : Maurice Pearton, *Conferinţa de pace de la Paris (1919) şi opinia britanică*, în „Revista Română de Studii Internaţionale", XXVII, nr. 1-2 (123-124)/1993, p. 3).
16. Istoriografia română a subliniat, şi pe bună dreptate, că în momentul începerii Conferinţei de pace unirea celei mai mari părţi a românilor într-un singur stat era un fapt împlinit (vezi, spre exemplu, Valeriu Florin Dobrinescu, *Gh.I. Brătianu şi unele probleme ale consolidării statului naţional unitar*, în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 12/1988, pp. 1178-1179). Nu trebuie uitat însă cât de necesară era recunoaşterea internaţională a României Mari (vezi Ion Stanciu, *Aliaţi fără alianţă. România şi SUA, 1914-1920*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1992, p. 168). Afirmaţii ce puneau în discuţie suveranitatea asupra anumitor teritorii au fost făcute de toate naţiunile (inclusiv de maghiari, germani şi bulgari) din partea central-răsăriteană a continentului european, iar multe dintre aceste declaraţii erau inevitabil conflictuale. Capacităţile militare ale fiecărei ţări în acel moment şi mai ales reuniunea de pace de la Paris au fost elementele care au confirmat unele cereri naţionale, infirmându-le pe altele.
17. Vezi Tony Smith, *America's Mission : The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, Princeton University Press, Princeton, 1994, pp. 3-13.

Wilson prin naţiune şi realităţile europene (pentru a nu mai aminti de Asia sau Africa) existau discrepanţe consistente nu anulează meritul preşedintelui american de a fi stabilit nişte coordonate pentru evoluţiile internaţionale din acest secol.

2. Debutul Conferinţei de pace de la Paris

În ianuarie 1919, delegaţii din peste treizeci de state Aliate şi Asociate s-au reunit la Paris pentru o conferinţă a cărei sarcină era să restaureze pacea europeană şi mondială după cel mai devastator război din istoria omenirii de până la acea dată. Conferinţa a fost deschisă formal de preşedintele francez Raymond Poincaré la 18 ianuarie 1919[18].

O mare problemă era organizarea. Marile puteri trebuiau să facă faţă chestiunilor de principiu pe care le amânaseră de la semnarea armistiţiilor; nu exista o viziune comună asupra Europei pe care doreau să o construiască. Rezervele Aliaţilor europeni faţă de cele „14 puncte" ale preşedintelui Wilson[19], în ciuda explicitărilor americane ulterioare (cele patru principii din 11 februarie 1918, cele cinci particularităţi din 27 septembrie 1918 şi mai ales comentariul oficial american al celor „14 puncte" din octombrie 1918)[20], au ieşit pe deplin la iveală după încheierea ostilităţilor, când susţinerea militară, economică şi financiară americană nu mai părea atât de imperioasă[21]. De altfel, doar americanii au fost cei care au regretat finalizarea războiului, deoarece o eventuală prelungire a confruntării ar fi accentuat dependenţa Aliaţilor europeni de SUA[22].

În ciuda aparentei calmări a spiritelor şi a compromisului la care s-a ajuns, în fond nici Marea Britanie, nici Statele Unite şi nici Franţa nu au abordat Conferinţa de pace cu un program detaliat[23]. Faptul că cele trei mari puteri, singurele care contau cu adevărat, aveau ţeluri rareori convergente se integra într-un peisaj internaţional natural. Problema stătea în faptul că cele trei ţări nu aveau un limbaj comun[24]. Iar sciziunea fundamentală

18. Există şi o monumentală istorie „oficială" a Conferinţei de pace – *A History of the Peace Conference of Paris*, ed. by H.W.V. Temperley, 6 vol., H. Frowde and Hodder & Stoughton, Londra, 1921.
19. Lordul Balfour, ministrul de externe britanic, s-a exprimat eufemistic când a caracterizat „cele 14 puncte" ca fiind „admirabile, dar mai degrabă abstracte", iar Clemenceau a spus-o în stilul său coleric: „...mă exasperează cu cele 14 porunci ale sale, când bunul Dumnezeu a avut doar 10!" (*apud* Ruth Henig, *Foreign Policy*, în vol. *The First World War in British History*, ed. by Stephen Constantine, Maurice W. Kirby, Mary B. Rose, E. Arnold, Londra, 1995, p. 215).
20. Vezi Arthur Walworth, *America's Moment: 1918, American Diplomacy at the End of World War I*, Norton, New York, 1977, pp. 275-284.
21. John S. Stoessinger, *Crusaders and Pragmatists, Movers of Modern American Foreign Policy*, Norton, New York, 1979, pp. 21-23.
22. Anne Orde, *The Eclipse of Great Britain, The United States and British Imperial Decline, 1856-1956*, St. Martin's Press, New York, 1996, p. 62.
23. Vezi David Stevenson, *The First World War and International Politics*, Oxford University Press, Oxford, 1988, capitolul VI.
24. Maurice Pearton, *Diplomacy, War and Technology since 1830*, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas, 1984, p. 194. Pearton consideră unilaterală opinia lui Wilson că „vechea" diplomaţie era unica responsabilă pentru catastrofa războiului. Remediul american – „convenţii deschise la care să se ajungă în mod public" – demonstra doar inabilitatea lui Wilson de a sesiza distincţia dintre politica externă şi negocieri, precum şi maniheismul ce determina atitudinile americane faţă de Europa.

nu era, aşa cum se consideră adesea, cea dintre puterile anglo-saxone şi Franţa, ci în special cea dintre puterile europene şi Statele Unite. Sunt celebre vorbele lui Wilson din 17 iulie 1917: „Când se va sfârşi războiul, o să-i obligăm să accepte ideile noastre, pentru că atunci o să fie în mâinile noastre, printre altele şi din punct de vedere financiar"[25]. Nici după mai bine de un an de zile Wilson nu-şi schimbase concepţia: „Anglia nu poate scăpa sau nu se poate dispensa de prietenia cu noi în viitor, iar ceilalţi Aliaţi nu-şi pot obţine drepturile fără ajutorul nostru. Dacă scopul oamenilor de stat Aliaţi este să-mi anuleze influenţa, te rog forţează nota ca acest scop să iasă la suprafaţă şi lasă-mă să vorbesc despre el lumii întregi, aşa cum o s-o şi fac"[26]. Este de sesizat o anumită desconsiderare a partenerilor săi europeni, în condiţiile în care preşedintele american îşi considera ţara ca fiind învestită, „după Dumnezeu", să le judece pe celelalte[27]. Wilson s-a dorit un arbitru[28] la reuniunea de pace, pe o poziţie neutră, de mediator între marile puteri europene, învinse şi învingătoare, care declanşaseră războiul mondial. Însă aceste planuri aveau să fie infirmate de realităţile de pe Bătrânul Continent, „cruciatul" american fiind obligat să-şi modereze atitudinea[29].

Nici relaţiile franco-britanice nu erau dintre cele mai fericite. Pe lângă inevitabilele interese conflictuale dintre cele două ţări aflate în tabăra învingătoare, noua conjunctură de după război a modificat percepţiile britanice despre Franţa. În perioada imediat postbelică, în elita politică şi militară din Marea Britanie s-au conturat două concepţii diametral opuse despre statul francez. Unii considerau că era o mare putere, ba chiar cea mai mare putere continentală, fiind în consecinţă cel mai important adversar al Angliei[30]; iar alţii, dimpotrivă, credeau că Franţa era inevitabil o putere de mâna a doua[31]. Rezultanta acestor opinii contrare, materializată în timpul Conferinţei de pace, şi apoi cu urmări de-a lungul întregii perioade interbelice, ar putea fi sintetizată astfel: Marea Britanie dorea o Franţă îndeajuns de încrezătoare în forţele proprii pentru a fi generoasă faţă de Germania, dar suficient de nesigură pe sine pentru a accepta conducerea britanică. Din nefericire, probabil că singurul mod în care francezii îşi puteau manifesta independenţa

---

25. *Apud* Matthew J. Ouimet, *Woodrow Wilson şi naşterea globalismului american. Beligeranţa şi dincolo de ea*, în „Revista Română de Studii Internaţionale", XXVII, 1-2 (123-124), 1993, pp. 26-27.
26. O scrisoare a lui Wilson către colonelul House, trimisul său în Europa, datată 29 august 1918, în *Ibidem*, p. 37.
27. M. Pearton, *The Paris Peace Conference...*, p. 69.
28. S-a remarcat că Wilson promova o atitudine de tip „*Fiat justitia, ruat caelum*"; cu alte cuvinte, atunci când ajungea la concluzia că o anumită decizie era justă, el îşi pierdea complet disponibilitatea de a modifica ceva, oricât de puţin (D.R. Watson, *The Making of the Treaty of Versailles*, în vol. *Troubled Neighbours. Franco-British Relations in the Twentieth Century*, ed. by Neville Waites, Weidenfeld, Londra, 1971, p. 87).
29. Este interesant de remarcat faptul că cel care a avut mult tact în negocierile cu Wilson, Lloyd George şi chiar Orlando, ceea ce contrasta cu metodele sale brutale faţă de subordonaţi sau faţă de liderii ţărilor mici, a fost Georges Clemenceau, premierul francez (Robert Lansing, *The Big Four*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1921, p. 25).
30. Printre cei care împărtăşeau această părere era şi lordul George Nathaniel Curzon, ministru de externe în perioada octombrie 1919-ianuarie 1924 (Peter Truhart, *International Directory of Foreign Ministers, 1589-1989*, K.G. Saur, München, New York, 1989, p. 25).
31. Printre susţinătorii celei de-a doua opinii era şi lordul Arthur James Balfour, ministru de externe în perioada decembrie 1916 – octombrie 1919 (*Ibidem*).

şi încrederea în sine era prin respingerea liniilor politice britanice şi prin afirmarea celor proprii, ceea ce în ochii englezilor exacerba problemele iniţiale şi justifica ezitarea lor de a-i sprijini[32].

Marile puteri trebuiau să decidă care era funcţia reuniunii pariziene : întâlnire Aliată preliminară ; întrunire la care să participe şi Puterile Centrale ; adunare care să pregătească un congres ulterior[33]. Răspunsurile lor au sporit confuzia. S-a decis ca, în prima fază, Aliaţii să stabilească o poziţie comună, apoi să o negocieze în manieră tradiţională cu învinşii, iar în final să invite toate statele la un congres general care să discute şi să stabilească noile aranjamente de securitate internaţională[34]. S-a presupus că primele două etape vor avea nevoie de o lună de zile, însă până la urmă au necesitat şase luni, iar toate presupoziţiile procedurale au fost invalidate.

Organizarea a fost, de asemenea, echivocă. S-au stabilit nişte organisme care erau parţial ierarhice şi parţial paralele, parţial potrivite unei întâlniri Interaliate şi parţial unui congres[35]. Principala preocupare a marilor puteri a fost să-şi menţină controlul asupra a tot ceea ce se întâmpla[36], dar, în acelaşi timp, erau conştiente că micile state nu vor consimţi la excluderea lor de la luarea deciziilor, mai ales din perspectiva declaraţiilor lui Woodrow Wilson despre „noua diplomaţie"[37]. Astfel, acestor state trebuia să li se găsească un rol, dar nu unul decisiv[38]. Răspunsul a fost Adunarea generală la care participau toate statele recunoscute ca Aliate, dar unde discuţiile urmau să aibă un caracter limitat. Puterea reală urma să fie deţinută de către Consiliul Conferinţei, în fapt un cabinet al marilor puteri. Georges Clemenceau, ales preşedinte al Conferinţei la prima sesiune plenară, a precizat că rolul său era să întărească hotărârile marilor puteri ; colegii săi au fost mai plini de tact, dar la fel de decişi, iar micile puteri au descoperit că influenţa lor în chestiuni ce depăşeau propriul interes direct era insignifiantă[39]. Oricum, în prima

---

32. Alan Sharp, *Standard-bearers in a Tangle : British Perceptions of France after the First World War*, în vol. *Statecraft and Diplomacy in the Twentieth Century, Essays presented to the P.M.H. Bell*, ed. by David Dutton, Liverpool University Press, Liverpool, 1995, pp. 67-68.
33. Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, Meteuhen, Londra, 1965, pp. 95-100 ; C. Botoran ş.a., *op.cit.*, pp. 278-295.
34. M. Pearton, *The Paris Peace Conference...*, p. 72.
35. Emilian Bold, *Diplomaţia de conferinţe. Din istoria relaţiilor internaţionale între anii 1919-1939 şi poziţia României*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991, pp. 17-20.
36. Alan Sharp, *The Versailles Settlement. Peacemaking in Paris, 1919*, St. Martin's Press, Londra, 1991, p. 24.
37. Despre „noua diplomaţie", vezi Keith Hamilton, Richard Langhorne, *The Practice of Diplomacy, Its Evolution, Theory and Administration*, Routledge, Londra, 1996, pp. 136-182. Sunt interesante remarcele lui Maurice Pearton (în *Diplomacy, War and Technology since 1830*, pp. 194-195) despre acest subiect. El observă că „noua diplomaţie" a fost repede însuşită de liderii antidemocratici : „Coexistenţa celor două filosofii despre diplomaţie a răspândit confuzia, precum şi neîncrederea.... Vechea diplomaţie avea virtutea de a încerca să convingă : cea nouă se adresa doar temerilor oamenilor. Schimbarea s-a înregistrat în cadrul instituţiilor privitoare la politica externă ; analiza calmă a dificultăţilor a lăsat loc intuiţiilor şi judecăţilor bruşte ale liderilor... «Războiul total» a dat naştere unei «diplomaţii totale»".
38. Vezi Constantin Botoran, *România şi statele succesorale din centrul şi sud-estul Europei la Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920)*, în „Revista de Istorie", tom 36, nr. 11/1983, pp. 1128-1129.
39. Nici una dintre marile puteri nu avea o simpatie nediferenţiată pentru statele mici. Era foarte răspândită opinia că statele mici au declanşat războiul mondial şi că tot ele vor determina

parte a Conferinţei, principalul for de discuţie şi de decizie a fost, cu excepţia negocierilor despre Liga Naţiunilor[40], Consiliul celor Zece ; în perioada dintre mijlocul lui martie şi sfârşitul lui iunie, Consiliul celor Patru a devenit organismul major de decizie[41] ; în sfârşit, din iulie 1919 până în iulie 1923, responsabilităţile au fost în mod incert divizate între guvernele marilor puteri şi o varietate de organisme Interaliate (Consiliul Suprem – numit uneori Consiliul Şefilor de Delegaţii[42] –, Consiliul Internaţional al Premierilor[43], Conferinţa Ambasadorilor ş.a.).

Europa Centrală şi Răsăriteană a fost unul dintre subiectele principale de pe agenda realizatorilor păcii de la Paris. Ei ştiau că aceea era zona cu potenţialităţile cele mai mari de pericol şi confuzie de pe continent, iar dacă Wilson percepea bolşevismul revoluţionar leninist ca principalul rival al viziunii sale asupra capitalismului reformist, atunci aici se afla câmpul de luptă esenţial al confruntării. De asemenea, ea reprezenta o ocazie unică pentru „noua diplomaţie" de a-şi demonstra superioritatea asupra celei „vechi". Însă liderii Aliaţi trebuiau să facă faţă unor probleme presante şi complicate mai aproape de casă, în timp ce partea estică a Europei era o zonă pe care ei o cunoşteau prea puţin. Astfel, liderii marilor puteri au tins să neglijeze sau să amâne deciziile şi să lase cea mai mare parte a negocierilor pe seama membrilor de rang inferior ai delegaţiilor Aliate. Consiliul celor Cinci (al miniştrilor de externe) şi Consiliul Suprem (după iulie 1919) au fost organismele care au luat deciziile în ceea ce priveşte Europa Centrală şi Răsăriteană.

Problemele erau complicate de faptul, amintit şi de noi mai devreme, că marile puteri victorioase nu se înţeleseseră asupra unei platforme comune clare de la care să se pornească[44]. Astfel, existau promisiuni, aşteptări şi presupuneri contradictorii[45], iar acceptarea treptată de către Marea Britanie şi Franţa a conceptului wilsonian al autodeterminării naţionale a fost un proces lent şi incert, catalizat mai degrabă de presiunile disperate ale războiului şi de promisiunile rivale bolşevice[46], decât de o credinţă fermă în viabilitatea principiului. Acest fapt nici nu este surprinzător dacă avem în vedere implicaţiile revoluţionare ale acestei doctrine secesioniste pentru propriile lor imperii

viitoarea confruntare; în consecinţă, ele reprezentau un focar de complicaţii, perturbator pentru stabilitatea europeană (vezi R. MacGinty, *op.cit.*, p. 51).

40. A. Orde, *op.cit.*, pp. 62-63 ; Wilson a reuşit să plaseze pactul Ligii Naţiunilor pe primul loc în agenda Conferinţei şi să-l includă ca primă parte a Tratatelor de pace. Din păcate, perspectiva apariţiei Ligii nu a creat suficient de rapid acel sentiment de securitate care ar fi permis ca atmosfera să se detensioneze.
41. E. Bold, *Diplomaţia de conferinţe...*, p. 20.
42. Vezi, spre exemplu, Department of State, *Papers relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Peace Conference* (de aici înainte, *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, Washington, 1946, p. 77.
43. *Ibidem*, vol. IX, pp. 872-873.
44. Vezi şi Béla K. Király, *Total War and Peacemaking*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, pp. 16-19.
45. Vezi, spre exemplu, Howard Elcock, *Portrait of a Decision. The Council of Four and the Treaty of Versailles*, Eyre Methuen, Londra, 1972, pp. 5-61.
46. Arno J. Mayer, *The Politics and Diplomacy of Peacemaking, Containment and Counter-revolution at Versailles 1918-1919*, Konpf, New York, 1967 (există şi o ediţie engleză – Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1968). Mayer argumentează convingător teoria potrivit căreia instaurarea la putere a bolşevismului în Rusia şi evenimentele care i-au urmat au influenţat într-un mod semnificativ multe din deciziile luate la Paris la forumul păcii.

multinaţionale. Doar dispariţia oricărei ordini din Europa Răsăriteană a permis acestui concept să fie singura prescripţie, cu excepţia forţei, pentru rezolvarea pretenţiilor conflictuale ale viitoarelor state succesoare[47]. Jurnalul lui Robert Lansing, secretarul de stat al SUA, ilustrează urgenţa situaţiei de la mijlocul lunii ianuarie a anului 1919: „...de fapt, toate neamurile din Europa Centrală şi din Balcani se luptă sau sunt pe punctul de a se lupta unele cu celelalte... Marele Război pare să se fi fărâmiţat într-o mulţime de războaie mici"[48].

Speranţa lui Wilson că principiul autodeterminării naţionale va aduce pace internaţională şi armonie internă era bazată pe un paradox periculos : un fundament revoluţionar pentru stabilitate[49]. El a rezolvat multe probleme, dar a creat şi unele noi[50]. Harta etnică a Europei Răsăritene în 1919 sugera un mozaic complicat şi neregulat, reflectând conexiunile istorice complexe şi mişcările de populaţie din regiune. Dacă autodeterminarea naţională urma să legitimeze noile frontiere, ce criterii trebuiau să determine naţionalitatea? Limba? Cultura? Rasa? Religia? Precedentul istoric? Geografia? Ce naţionalităţi trebuiau să-şi decidă singure soarta şi, mai important, care dintre ele nu trebuiau să beneficieze de acest drept? Şi cum urma să fie măsurată autodeterminarea lor?[51]

Woodrow Wilson nu avea răspusuri clare la aceste întrebări, deşi venea cu presupunerile subiective ale unui liberal occidental. Având în minte modelul „ideal" american, el era înclinat să considere că oameni de diferite origini rasiale sau etnice, cu diferite habitudini culturale, vorbind diverse limbi, s-ar putea în cele din urmă alătura în aceeaşi naţiune dacă ar fi împărtăşit „acelaşi sens al identităţii istorice"[52], adică dacă ar fi trăit aceeaşi experienţă istorică. Wilson presupunea că limba era un element-cheie[53] şi, natural pentru un american, a accentuat principiul alegerii personale. Aceste criterii nu erau acceptate în totalitate în Europa Răsăriteană, unde neamul, limba şi religia erau văzute drept componente determinante ale naţionalităţii. Un individ nu putea alege să fie român: el ori era, ori nu era astfel. Dacă se adăugau şi alţi factori, precum viabilitatea economică şi defensivă a noilor state şi reţelele de comunicaţii, atunci rezultatul era un model instabil, constant doar în refuzul său de a coincide net cu necesităţile şi condiţiile oricărei probleme date.

---

47. Vezi William R. Keylor, *The Principle of National Self-Determination as a Factor in the Creation of Postwar Frontiers in Europe, 1919 and 1945*, în vol. *L'Établissement des Frontières en Europe après les deux guerres mondiales. Actes des colloques de Strasbourg et de Montréal (juin et septembre 1995)*, publiés sous la direction de Christian Baechler et Carole Fink, 1996, P. Lang, Strasbourg, Montréal, pp. 35-44.
48. *Apud* D. Perman, *The Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914-1920*, în vol. *Studies in East European History*, VII, ed. W. Philipp and P. Scheibert, E.J. Brill, Leiden, 1962, p. 105.
49. Woodrow Wilson a sperat că prin doctrina autodeterminării naţionale va putea elimina efectele mai puţin fericite ale naţionalismului (Daniel Patrick Moynihan, *Pandaemonium : Ethnicity in International Politics*, Oxford University Press, New York, 1993, p. 81).
50. Vezi Lucian Leuştean, *Conferinţa de pace de la Paris, Liga Naţiunilor şi problema minorităţilor*, în „Xenopoliana", V, 1997, nr. 1-4, pp. 181-195.
51. Vezi Peter Alter, *Nationalism*, E. Arnold, Londra, 1989, pp. 4-23, 109-110.
52. Lloyd E. Ambrosius, *Dilemmas of National Self-Determination : Woodrow Wilson's Legacy*, în vol. *L'Établissement des Frontières en Europe...*, pp. 26-30.
53. Derek Heater, *National Self-Determination : Woodrow Wilson and His Legacy*, St. Martin's Press, New York, 1994, p. 26.

Perspectivele erau îngrijorătoare. Dificultăţile erau atât de mari, încât era tentant să fie ignorate, în acelaşi timp în care capacitatea artizanilor păcii de a controla evenimentele se diminua pe măsură ce distanţa de Paris creştea. Existau unele forţe militare Aliate în Europa Centrală şi Răsăriteană, dar ele erau în principal franceze şi italiene şi foarte adesea depindeau de bunăvoinţa noilor autorităţi din zonă. Deşi Conferinţa a emis atenţionări de genul: „...posesia obţinută prin forţă va prejudicia serios cererile acelora care folosesc astfel de mijloace"[54], evoluţia ulterioară a evenimentelor a relevat lipsa de substanţă a unor astfel de declaraţii. Italienii aveau interese importante în regiune şi au împărtăşit percepţia franceză[55] asupra Europei Răsăritene ca fiind vitală pentru securitatea lor şi în acelaşi timp o cale potenţială pentru extinderea influenţei lor. Ambiţiile franceze şi italiene nu au fost întotdeauna compatibile, dar ambele ţări au respins profesiunile de credinţă americane, la care se raliau uneori şi englezii, pline de principii nobile, dar în general lipsite de mijloacele de implementare[56].

Deşi succintă, prezentarea acestor caracteristici generale ale Conferinţei de pace de la Paris, precum şi a viziunii celor reuniţi în capitala Franţei asupra problemelor Europei Centrale şi Răsăritene ne poate ajuta în înţelegerea fragmentului ales de noi din drumul României şi Ungariei către semnarea şi ratificarea Tratatului de la Trianon.

3. Revendicările româneşti la forumul păcii de la Paris

Pentru a li se oferi iluzia deţinerii unui rol în cadrul Conferinţei de pace, statelor mici li s-a dat prilejul să-şi susţină revendicările prin intermediul unor memorii scrise şi al unor audieri în faţa Consiliului Suprem. Această formă procedurală s-a datorat şi faptului că între unele dintre statele ce făceau parte din tabăra Puterilor Aliate şi Asociate existau dispute teritoriale care riscau să otrăvească relaţiile dintre ţările învingătoare. Era vorba, în primul rând, de divergenţele polono-cehoslovace referitoare la regiunea Teschen (Tešin)[57] şi de cele româno-sârbeşti privitoare la Banat[58]. Din cauza ciocnirilor armate

---

54. *F.R.U.S., P.P.C., 1919*, vol. I, pp. 324-325, şi vol. III, p. 715.
55. Vezi Frederick J. Cox, *The French Peace Plans, 1918-1919*, în F.J. Cox ş.a., ed., *Studies in Modern European History in Honor of Franklin Charles Palm*, Bookman Associations, New York, 1956, pp. 71-104.
56. Congresul SUA l-a forţat pe Wilson să diminueze asistenţa financiară pentru Europa şi să retragă prezenţa militară americană pe Vechiul Continent, limitându-i astfel libertatea de manevră la Conferinţa de pace (Mária Ormos, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, p. 142).
57. Piotr S. Wandycz, *East Central Europe 1918: War and Peace, Czechoslovakia and Poland*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, p. 402.
58. Vezi Eugene B. Boia, *A Neglected Issue in Romanian Historiography: the Diplomatic Struggle over the Banat, 1914-1920*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIII, nr. 1-2/1994, pp. 43-61; Daniel Lazăr, *Disputa româno-iugoslavă în problema Banatului (1919-1923)*, în „Cercetări Istorice", Iaşi, XVI/1997, pp. 323-325; autorul celui de-al doilea articol, punându-se singur în postura de a alege între „intransigenţa" lui Ionel Brătianu şi „tranzacţia" lui Take Ionescu, „optează" candid pentru ambele variante (pp. 328-330), rezervând semnificaţia peiorativă a „tranzacţiei" pentru ansamblul Tratatelor de pace semnate la Conferinţa de la Paris (p. 320). Despre evoluţia evenimentelor în Banat, vezi Radu Păiuşan, *Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire*, Ed. de Vest, Timişoara, 1993, pp. 132-182; Ioan Munteanu, *Mişcarea naţională din Banat, 1881-1918*, Ed. Antib, Timişoara, 1994, pp. 216-263.

dintre cehi şi polonezi, Consiliul Suprem a trebuit să audieze cele două părţi la 29 ianuarie 1919[59]. A doua zi – 30 ianuarie –, în cadrul aceluiaşi Consiliu al celor Zece s-a desfăşurat o interesantă discuţie privitoare la procedura de audiere a revendicărilor ţărilor mici din tabăra Aliată. David Lloyd George, primul-ministru britanic, şi-a exprimat opinia că o asemenea abordare însemna „o pierdere de timp", el neconsiderând necesară prezenţa reprezentanţilor micilor puteri în faţa organismului director al Conferinţei. Ministrul de externe italian, Sidney Sonnino, premierul francez, Georges Clemenceau, şi preşedintele american, Woodrow Wilson, l-au contrazis[60], argumentând urgenţa rezolvării situaţiei de pe teren şi utilitatea cunoaşterii punctelor de vedere ale ţărilor participante la reuniunea pariziană. Iar lordul Balfour, ministru de externe britanic, a pus punctul pe i: deşi va „consuma foarte mult timp", era necesar a acorda această satisfacţie reprezentanţilor micilor Aliaţi; în plus, experţii marilor puteri vor putea să ia contact cu „ceea ce gândeau" oamenii din Europa Centrală şi Răsăriteană. În final, s-a decis ca sistemul audierilor să continue cu prezentarea opiniilor româneşti şi iugoslave.

La 31 ianuarie 1919, Consiliul Suprem a ascultat cererile României şi ale Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor referitoare la Banat[61] şi, la 1 februarie, Ion I.C. Brătianu, şeful delegaţiei române[62], a prezentat revendicările teritoriale complete ale statului român[63]. Negând orice aspiraţii de natură imperialistă şi afirmând că românii doreau doar încorporarea teritoriului etnic care le aparţinea din punct de vedere istoric, Brătianu a definit de la început ceea ce el considera ca fiind Transilvania şi apoi a susţinut că, potrivit statisticilor maghiare, românii reprezentau 55% şi maghiarii doar 23% din populaţie şi a sugerat că proporţia reală ar fi fost 62% şi, respectiv, 15%. La întrebarea lui David Lloyd George dacă România cerea Aliaţilor să proclame pur şi simplu anexarea Transilvaniei şi a altor teritorii sau cerea Conferinţei de pace să declare că în aceste regiuni adunările legal constituite trebuie să deţină puterea de a se declara pentru unirea cu România, Brătianu a replicat că el cerea recunoaşterea deja proclamatei uniri a acestor provincii[64]. Când prim-ministrul britanic a sugerat că anumite minorităţi nu luaseră parte la alegerile pentru adunările care proclamaseră unirea, premierul român şi-a exprimat îndoiala că maghiarii vor vota în favoarea unirii cu România, deoarece aceasta mersese la război „pentru a-şi impune voinţa naţională asupra minorităţii maghiare din Transilvania". Dând asigurări că drepturile minorităţilor vor fi recunoscute şi respectate, el a cerut autorizarea de ocupare imediată a tuturor teritoriilor revendicate de România, cu excepţia Banatului, care, a sugerat el, trebuia evacuat de către sârbi şi ocupat de către trupele Aliate.

---

59. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. III, p. 813.
60. *Ibidem*, pp. 813-815.
61. *Ibidem*, pp. 822-834; A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 57, f. 17 (1-5); D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 101-107.
62. Componenţa integrală a delegaţiei române poate fi găsită în C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op.cit.*, pp. 315-316, nota 98.
63. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. III, pp. 840-855; A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 57, f. 18 (1-12); *La Roumanie devant le congres de la paix*, II: *Ses revendications territoriales*, ediţie de Alexandru Lapedatu, Paris, 1919; D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 108-112; F. Deák, *op.cit.*, pp. 30-34; Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 51.
64. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 57, f. 18 (1-12).

Un argument de mare importanţă în prezentarea lui Brătianu a fost „pericolul bolşevic", el afirmând că maghiarii organizau agitaţii de-a lungul liniilor bolşevice" şi proclamau „politica lui Wilson... ca nefiind altceva decât o politică capitalistă", pe care radicalii din Ungaria o foloseau ca propagandă pentru programul lor de „împărţire a bogăţiei şi abolire a privilegiilor". El a cerut permisiunea de a ocupa un teritoriu chiar mai mare decât cel revendicat, pentru ca România să poată stârpi bolşevismul, „o boală serioasă şi contagioasă". Ţelul ocupării imediate a unui teritoriu ce depăşea linia de armistiţiu şi se întindea până la râul Tisa urma să fie realizarea unei atmosfere „prietenoase şi chiar fraterne" între diferitele naţionalităţi[65]. Premierul român a promis să facă din România un cap de pod împotriva bolşevismului dacă Aliaţii recunoşteau cererile sale.

Trebuie remarcat faptul că Ion I.C. Brătianu şi-a axat pledoaria pe considerente legale, adică pe Tratatul din 1916 şi, suplimentar, pe argumente strategice, economice şi chiar ideologice[66]. Dreptul istoric, impropriu invocat de unii cercetători contemporani, n-a fost pus, trebuie precizat, în prim-plan de liderul român. Acesta sugera însă, în subtext, „dreptul învingătorului", la care România nu avea de gând să renunţe. Conducătorul delegaţiei române era perfect conştient de faptul că această Conferinţă de pace nu era omnipotentă; pentru el, idealurile, oricât de nobile ar fi ele, nu reprezentau nimic dacă nu erau însoţite de forţa aferentă concretizării lor. „Societatea internaţională a ordinii şi dreptăţii", întemeiată pe „raţiune şi forţă morală", nu era, în opinia premierului român, decât un concept lipsit de conţinut, rod al unor minţi naive[67]. Alternativa înaintată de Brătianu era una în primul rând eficientă: mai întâi şi-a pus în aplicare deciziile şi mai apoi a căutat principiile care să le justifice. Doar în acest fel ideile wilsoniene căpătau relevanţă: erau un splendid veşmânt pentru obiectivele imediate şi de perspectivă ale României, se adaptau perfect la rolul de argumente justificative redutabile.

După prezentarea revendicărilor româneşti şi retragerea delegaţiei române, David Lloyd George, referindu-se la dificultatea extremă a problemelor privitoare la frontiere, a sugerat transmiterea acestor chestiuni unui organism format din experţi, nu pentru ca acesta să ia decizii, ci pentru o investigare preliminară şi recomandări. A urmat o discuţie interesantă, înainte ca propunerea lui Lloyd George să fie acceptată. Astfel, a fost creată Comisia pentru Studiul Chestiunilor Teritoriale referitoare la România.

Aceasta a devenit un standard pentru celelalte organisme de gen. N-au fost întocmite nici un fel de instrucţiuni pentru a ghida activitatea Comisiei şi nici n-a fost furnizată experţilor vreo informaţie cu privire la validitatea alianţei din 1916[68]. Membrii Comisiei trebuiau să se pronunţe asupra corectitudinii revendicărilor particulare, fără a recomanda vreo înţelegere teritorială generală[69]. Dorinţa Consiliului de a grăbi desfăşurarea lucrărilor a determinat eşecul definirii exacte a atribuţiilor Comisiei. Îndatoririle acesteia

65. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 19-20 (studiul secretarului de legaţie Zeno Câmpeanu).
66. C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op.cit.*, pp. 328-336.
67. *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, (de aici înainte, *D.B.F.P.*), ed. by E.L. Woodward and Rohan Butler, First Series, *1919*, vol. VI, Her Majesty's Stationery Office, Londra, p. 174; Gh. Brătianu, *op.cit.*, pp. 54-55.
68. Frank S. Marston, *The Peace Conference of 1919: Organization and Procedure*, Oxford University Press, Londra, 1944, p. 115; Ray Stannard Baker, *Woodrow Wilson and World Settlement*, vol. I, Doubleday, Page & Company, New York, 1922, pp. 186-187.
69. H. Nicolson, *op.cit.*, pp. 125-130.

presupuneau examinarea aspectelor de natură istorică, etnografică, geografică, economică şi strategică, nu însă şi politică[70]. În plus, s-a dovedit decisiv pentru rezultatul final faptul că, dintr-o întâmplare, Conferinţa a abordat problemele teritoriale în termenii revendicărilor statelor mici din tabăra învingătoare, şi nu în cei ai ţărilor învinse. Potrivit lui Harold Nicolson, expert britanic prezent la Paris, „...să fi fost numit un Comitet central german, un Comitet central ungar, este posibil ca aceste comitete să fi abordat problema din perspectiva înţelegerii mai exacte a ceea ce, în total, era luat de la foştii noştri inamici"[71]. Stabilirea Comisiei „româneşti" a fost un fapt deosebit de important, deoarece ea şi prezenţa militară română în zonele disputate au fost elemente determinante ale deciziei finale privitoare la frontiera româno-maghiară.

Consiliul Suprem a numit, la 3 februarie 1919, opt experţi pentru a face parte din Comisia pentru Studiul Chestiunilor Teritoriale referitoare la România[72]. Cei numiţi erau: Sir Eyre Crowe şi Allen W.A. Leeper pentru Marea Britanie, André Tardieu şi Jules Laroche din partea Franţei, Giacomo de Martino şi contele Vannutelli-Rey pentru Italia, Clive Day şi Charles Seymour din partea Statelor Unite ale Americii.

Experţii americani au adus la Comisie un plan complet pentru rectificări teritoriale, rezultat al unor studii laborioase întreprinse de un grup de savanţi, cunoscut sub numele de *Inquiry*, reunit sub supervizarea colonelului Edward House încă din 1917[73]. Recomandările acestui organism[74], prezentate preşedintelui Wilson în ianuarie 1919, sugerau să se acorde României întreaga Transilvanie, zona etnică românească din Ungaria propriu-zisă şi două treimi din Banat[75], dar atrăgeau atenţia asupra necesităţii unei protecţii adecvate pentru minorităţi[76]. Frontiera propusă era destul de asemănătoare cu cea fixată în final, deşi era cumva mai favorabilă Ungariei decât frontiera de la Trianon (diferenţa era în zona oraşelor Satu Mare, Carei, Oradea şi Arad). Raportul american considera esenţial faptul că frontiera trebuia trasată cu maximă atenţie, „astfel încât să rezolve complet problemele relaţiilor comerciale care afectează grupuri dense de populaţie română şi maghiară". În plus, nu exista nici o referire la Tratatul din 1916[77].

Guvernul francez a reunit şi el un grup de experţi, în ianuarie 1917[78], pentru a formula un program de pace. Acel *Comité d'Études* a realizat un plan coerent în domeniul frontierelor[79], plan care a fost editat de către André Tardieu şi Emmanuel De Martonne,

70. *Ibidem*.
71. *Ibidem*, p. 117.
72. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. III, p. 857.
73. Sandor Taraszovics, *American Peace Plans and the Shaping of Hungary's Post-World War I Borders*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, p. 232.
74. Vezi Lawrence E. Gelfand, *The Inquiry: American Preparation for Peace, 1917-1919*, Yale University Press, New Haven, Londra, 1963, pp. 178-179; I. Stanciu, *op.cit.*, p. 184; Keith Hitchins, *W. Wilson and the Union of Transylvania with Romania, 1917-1918*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XVIII, nr. 4/1979, pp. 805-810.
75. Valeriu Florin Dobrinescu, Doru Tompea, *România la cele două Conferinţe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947), Un studiu comparativ*, Ed. Neuron, Focşani, 1996, p. 20.
76. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, I, pp. 34, 41, 85.
77. S. Taraszovics, *op.cit.*, pp. 241-242; D.S. Spector, *op.cit.*, p. 99; F. Deák, *op.cit.*, pp. 27-29.
78. Taline Ter Minassian, *Les Géographes français et la délimitation des frontières balkaniques à la Conférence de la paix en 1919*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine", tome 44, 2/1997, p. 272; organizatorul Comitetului a fost Charles Benoist, conducătorul era Ernest Lavisse, iar „supervizorul" politic era André Tardieu.
79. Vezi France, *Travaux du Comité d'Études*, vol. II, *Questions européennes*, Paris, 1919.

ultimul fiind un cunoscut specialist în geografia şi etnografia Europei Centrale şi Răsăritene. De Martonne, secretarul Comitetului[80], a schiţat recomandările privitoare la România. În privinţa Transilvaniei şi Crişanei, el s-a arătat cel mai favorabil românilor[81], insistând totuşi că „în cazul în care România primea districte locuite de majorităţi maghiare, ea trebuia să garanteze drepturile minoritare"[82].

Echivalentul britanic al lui *Inquiry* a fost *Political Intelligence Department* (P.I.D.) din cadrul *Foreign Office*-ului, condus de Sir William George Tyrrell şi compus din câţiva oameni care au avut o influenţă covârşitoare asupra stabilirii frontierelor în Europa Centrală şi Răsăriteană : Harold Nicolson, Allen Leeper, Robert Seton-Watson, Lewis Namier şi alţii[83]. Într-un memoriu despre *Frontierele viitoare ale Ungariei*, scris în noiembrie 1918, Seton-Watson a sprijinit ideea unităţii naţionale a românilor, cehoslovacilor şi iugoslavilor, împreună cu garanţii speciale pentru drepturile minorităţilor. El a recunoscut că existau anumite „zone gri" la frontierele noilor state şi a recomandat ca graniţele din acele regiuni să fie trasate de comisii specializate. Recunoscând că frontiera româno-maghiară propusă de el lăsa câteva sute de mii de maghiari în România, a cerut „o cartă limpede, care să asigure tuturor locuitorilor anumite drepturi lingvistice clare în Biserică, şcoală şi justiţie"[84].

Comisia „românească" s-a întrunit pentru prima oară la 8 februarie 1919, dar, înainte de această şedinţă, delegaţii britanici şi americani se reuniseră pentru a-şi discuta punctele de vedere proprii, cu rezultatul că s-a ajuns foarte repede la poziţii apropiate. În faza pregătitoare a Conferinţei, britanicii şi americanii ajunseseră în mod independent la concluzii foarte asemănătoare cu privire la România[85]. Discuţiile au relevat doar cât de apropiate erau părerile lor[86]. În mod neobişnuit în cazul negocierilor teritoriale, în primele şedinţe ale Comisiei se părea că existau doar câteva puncte divergente cu francezii, cel puţin iniţial. Cei care au contribuit în mod deosebit la conturarea unui punct de vedere comun anglo-americano-francez au fost doi experţi, francezul Emmanuel De Martonne şi americanul Douglas Wilson Johnson, care, deşi nu erau membri ai Comisiei, au participat la multe dintre şedinţele ei[87]. De-a lungul discuţiilor[88], italienii s-au dovedit oscilanţi, uneori propunând o linie cert favorabilă maghiarilor, alteori

---

80. T.T. Minassian, *op.cit.*, p. 275.
81. Vezi statistica experţilor francezi din februarie 1919 (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 223-226) ; Jacques Bariéty, *Le Comité d'Études du Quai d'Orsay et les frontières de la Grande Roumanie, 1918-1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXV, 1-2/1996, pp. 46-48 ; Florin Enache, „România, marile puteri şi graniţa de vest până la 1919", în vol. *Omagiu istoricului Dan Berindei*, coord. Horia Dumitrescu, Ed. D.M. Press, Focşani, 2001, pp. 272-273.
82. D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 127-128.
83. E. Goldstein, *op.cit.*, pp. 57-59.
84. *Ibidem*, pp. 132-133 ; Hugh and Christopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe, R.W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*, University of Washington Press, Seattle, 1981, pp. 324, 332 ; Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson şi românii, 1906-1920*, vol. II, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, pp. 746-749.
85. E. Goldstein, *op.cit.*, p. 254 ; H. Nicolson, *op.cit.*, pp. 106-107.
86. Hugh Seton-Watson, *Robert W. Seton-Watson and the Romanians*, în „Revue Roumaine d'Histoire", X, 1/1971, p. 39.
87. T.T. Minassian, *op.cit.*, pp. 277, 282 ; cei doi erau prieteni încă din 1916, când De Martonne ţinuse un curs de geografie în Statele Unite, la Universitatea din Columbia.
88. D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 120-123 ; F. Deák, *op.cit.*, pp. 49-50.

susţinând revendicările maximale ale românilor din două motive: în primul rând, ei îşi bazau argumentarea pretenţiilor proprii pe un tratat secret asemănător cu cel semnat de România în 1916 şi, în al doilea rând, doreau să izoleze Iugoslavia. Italienii erau îngrijoraţi de ameninţarea potenţială reprezentată de noul stat iugoslav şi, în spiritul „vechii diplomaţii", căutau un aliat în „spatele" Iugoslaviei[89].

Comisia pentru Studiul Chestiunilor Teritoriale referitoare la România s-a reunit de 12 ori (la 8, 11, 13, 17, 19, 22, 25 şi 28 februarie, precum şi la 2, 7, 11 şi 18 martie 1919). Raportul Comisiei a fost definitivat la 6 aprilie 1919[90]. Nu avem spaţiul necesar pentru a descrie amănunţit toate aceste şedinţe. Însă din perspectiva frontierei româno-maghiare, trebuie spus că toţi membrii Comisiei erau de acord că România trebuia să primească o mare parte din ceea ce înţelegem noi astăzi prin Transilvania, ca şi o bună parte din Banat. În acelaşi timp, toţi se aflau pe aceeaşi poziţie în privinţa faptului că linia Tratatului din august 1916, solicitată acum de Ion I.C. Brătianu ca graniţă, era greu de acceptat din motive de natură etnică. Lăsându-i deoparte pe italieni, a căror atitudine schimbătoare nu a influenţat decisiv evoluţia discuţiilor, se poate spune că francezii, britanicii şi americanii au fost cei care au luat în cele din urmă decizia.

Linia propusă de americani mergea cel mai mult spre est; ea se afla la răsărit de oraşele Satu Mare, Carei, Oradea şi Arad. Motivaţia americană: acele oraşe erau majoritar maghiare. În primele trei cazuri aveau dreptate, nu însă şi în cel de-al patrulea. De asemenea, în zonele din jurul celor patru centre urbane, exista o populaţie românească semnificativă. Experţii americani au acţionat în spiritul cuvintelor lui Wilson: „Tell me what's right and I'll fight for it" (Spuneţi-mi ce este drept şi voi lupta pentru aceasta)[91]. Potrivit lui Harold Nicolson, „să fi fost tratatul de pace redactat doar de către experţii americani, el ar fi fost... unul dintre cele mai ştiinţifice documente concepute vreodată"[92]. Dar n-a fost să fie aşa. Americanii au fost nevoiţi să cedeze în faţa opiniilor europene, care, deşi nu erau opuse, erau mai pragmatice şi mai impregnate cu *Realpolitik*.

La modificarea poziţiei americane au contribuit argumente de ordin istoric (vreme de secole, numai „naţiunile privilegiate" au putut locui în oraşele transilvănene), de natură economică (pentru a se asigura viabilitatea economică a regiunii, România trebuia să primească măcar una din cele două căi ferate care traversau Ardealul pe direcţia nord-sud)[93] şi mai ales de ordin strategico-militar (România avea nevoie de amintita cale ferată din raţiuni de viabilitate strategică, ca şi pentru a fi capabilă să participe la acţiunile antibolşevice concepute de militarii francezi în acea perioadă)[94]. În cele din urmă, experţii au ajuns la un compromis. Potrivit informaţiilor aflate la dispoziţia

89. Vezi Zsuzsa L. Nagy, *Italian National Interests and Hungary*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, pp. 201-226.
90. M. Ormos, *op.cit.*, pp. 187-194.
91. *Apud* Howard Elcock, *op.cit.*, p. 16.
92. H. Nicolson, *op.cit.*, p. 28.
93. Expertul francez Jules Laroche considera că „detaşarea acelor oraşe ar fi ruinat întreaga regiune" (Jules Laroche, *Au Quai d'Orsay avec Briand et Poincaré, 1913-1926*, Hachette, Paris, 1957, p. 73).
94. Exista în Franţa un important *lobby* militar proromânesc. În acest sens, generalii francezi Alby şi Le Rond au participat la mai multe şedinţe ale Comisiei, opiniile lor având o influenţă semnificativă asupra deciziei finale; generalul Le Rond a primit din partea statului român, în 1920, Ordinul „Mihai Viteazul" cu grad de cavaler şi „Steaua României" (T.T. Minassian, *op.cit.*, pp. 283-284, nota 147).

noastră, expertul britanic Allen W. Leeper a deţinut, alături de preşedintele „Comisiei româneşti", André Tardieu, un rol esenţial în trasarea frontierei româno-maghiare.

Leeper aparţinea unui grup de specialişti ce avea cea mai clară concepţie strategică asupra ordinii postbelice[95]. Personalităţile care pot fi reunite sub eticheta grupului *The New Europe* erau oameni care împărtăşeau idealurile întruchipate de periodicul cu acelaşi nume editat de către Robert Seton-Watson[96]. Ei susţineau idei foarte asemănătoare celor exprimate de către Woodrow Wilson, dar nu erau simpli discipoli ai preşedintelui american. Într-un anumit sens, ei reprezentau produsul european al aceleiaşi evoluţii ideatice referitoare la organizarea viitoare a sistemului internaţional. O diferenţă semnificativă stătea în faptul că aceşti oameni erau europeni şi dispuneau de cunoştinţe detaliate despre interconexiunile etnice şi dificultăţile presupuse de o reformare pe scară largă a sistemului statal european. În timp ce preşedintele Wilson s-a rezumat la câteva generalităţi despre cadrul schimbării în Europa, grupul *The New Europe* avea idei foarte precise. Ţelul lor comun era afirmat în editorialul inaugural al revistei „The New Europe": „Ambiţia sa cea mai înaltă va fi să furnizeze un teren comun pentru toţi aceia care văd în reconstrucţia europeană, pe o bază a naţionalităţii, a drepturilor minorităţilor şi a faptelor brute (*hard facts*) ale geografiei şi economiei, singura garanţie împotriva repetării premature a ororilor prezentului război"[97]. Aşa cum a remarcat mai târziu Harold Nicolson, „eu am gândit doar în termenii Noii Europe"[98]. În plus, Allen Leeper şi Harold Nicolson, în mod special, s-au consultat în permanenţă cu Robert Seton-Watson în timpul Conferinţei de pace[99]. Legătura pe care simpatizanţii grupului *The New Europe* au stabilit-o în timpul negocierilor de la Paris cu Sir Eyre Crowe[100], subsecretar de stat pentru afacerile externe, le-a oferit temelia practică pentru idealurile lor generoase şi i-a ajutat să-şi convertească filosofia politică în strategie diplomatică[101]. Această combinaţie a contribuit mult la realizarea noii feţe a Europei.

Comisia pentru Studiul Chestiunilor Teritoriale referitoare la România şi-a trimis raportul către Comisia Teritorială Centrală la 6 aprilie 1919[102] şi, cu foarte mici modificări,

---

95. E. Goldstein, *op.cit.*, p. 117 şi *passim*; vezi şi Thomas Angerer, *Henry Wickham Steed, Robert William Seton-Watson und die Habsburgermonarchie, ihr Haltungswandel bis Kriegsanfang im Vergleich*, în „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung", band 99, 3-4/1991, pp. 435-474.
96. Vezi H. Seton-Watson, *op.cit.*, şi Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *op.cit.*, vol. I-II, *passim*.
97. *Apud* E. Goldstein, *op.cit.*, p. 118.
98. H. Nicolson, *op.cit.*, p. 209.
99. *Ibidem*, p. 126.
100. Despre activitatea lui Crowe la forumul păcii de la Paris, vezi Edward Corp, *Sir Eyre Crowe and Georges Clemenceau at the Paris Peace Conference, 1919-1920*, în „Diplomacy and Statecraft", vol. 8, no. 1/1997, pp. 10-19.
101. Un amănunt poate nu lipsit de importanţă este acela că Sir Eyre Crowe fusese prieten în liceu cu regele Ferdinand (Ion M. Oprea, *România şi Imperiul Rus, 1900-1924*, vol. I, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998, p. 281).
102. Interesant este faptul că Ion I.C. Brătianu a fost prezent la şedinţa Comisiei din 21 februarie 1919 (când Károlyi era încă la putere în Ungaria) şi a susţinut linia stabilită prin Tratatul din 1916; mai târziu, după ce comuniştii au preluat puterea şi după ce misiunea Smuts a eşuat, premierul român a trimis un memoriu Comisiei, la 22 aprilie 1919, solicitând, în principiu, ca Tisa să devină frontieră firească, naturală (vezi lucrarea lui Zeno Câmpeanu, *Frontiera româno-ungară*, în A.M.A.E., *Fond 71*/1920-1944, Transilvania, vol. 348, f. 23-24).

aceste frontiere au fost transmise Consiliului celor Cinci (al miniştrilor de externe), la 15 aprilie. Deoarece cei mai mulţi dintre membrii marcanţi ai delegaţiilor marilor puteri îşi concentrau eforturile în vederea finalizării tratatului cu Germania, raportul Comisiei „româneşti" nu a fost luat în discuţie până la începutul lunii mai[103], după ce tratatul cu Germania fusese definitivat. Consiliul miniştrilor de externe a acceptat frontierele româneşti la 8 mai 1919[104]. Şi abia la 12 mai 1919, Consiliul celor Patru a aprobat raportul, în fond neschimbat faţă de versiunea iniţială[105]. Decizia Conferinţei nu a fost însă comunicată şi ţărilor interesate, în special pentru că, în acea perioadă, atenţia Consiliului Suprem era în mod evident îndreptată spre încheierea păcii cu Germania. Această întârziere a fost importantă, ea permiţându-i lui Brătianu ca, în iunie 1919, pe când armata română era stăpână pe malul stâng al Tisei, să declare că nu avea cunoştinţă de hotărârile Conferinţei. Graniţa româno-maghiară propusă în acest raport era în mod cert favorabilă românilor, ei primind o bună parte din ceea ce le fusese promis prin Tratatul secret din 1916.

Travaliul şi rezultatele Comisiei care a stabilit frontiera româno-maghiară contrazic două dintre opiniile uzuale despre Conferinţa de pace de la Paris de după primul război mondial. Prima este aceea care afirmă că planurile politico-teritoriale ale marilor puteri erau conflictuale, acest fapt răsfrângându-se asupra incongruenţelor dintre experţi[106]. Cu certitudine că au existat interese nu întotdeauna complementare la Paris, iar între experţi au fost şi divergenţe, dar în cazul frontierei dintre România şi Ungaria, punctele de vedere uşor diferite au putut fi apropiate relativ lesne, obstacolele din calea înţelegerii fiind de mică anvergură[107].

În al doilea rând, se afirmă adesea că experţii au jucat un rol minor la forumul parizian al păcii, că liderii marilor puteri nu au ţinut cont de opiniile specialiştilor[108], luând adesea decizii din proprie iniţiativă. Şi aceasta este o aserţiune a cărei valabilitate

103. *Ibidem*, f. 26.

104. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IV, pp. 672-674. Secretarul de stat american, Lansing, s-a întrebat dacă nu s-ar fi putut găsi o soluţie mai „echitabilă" din perspectivă etnică. Tardieu a negat, argumentând că s-a discutat cu cea mai mare atenţie, soluţia fusese adoptată unanim, iar în acele „circumstanţe foarte dificile" era „cel mai bun lucru posibil". Plictisit, ministrul de externe britanic Balfour a rugat Consiliul să nu reia o discuţie deja desfăşurată în Comisie ; ar fi însemnat punerea sub semnul întrebării a efortului Comisiei de a găsi „soluţia echitabilă". Lansing şi-a retras criticile, iar frontiera româno-maghiară a fost adoptată în unanimitate.

105. *Ibidem*, pp. 501-507. Consensul celor „4 mari" a fost temporar risipit de Sonnino, ministrul de externe italian, care a propus modificarea frontierelor din nord-estul Ungariei în favoarea Cehoslovaciei şi României, dar Clemenceau, Wilson şi Lloyd George au reacţionat imediat, nedorind să mai abordeze ceva deja „definitivat". Cu alte cuvinte, la 12 mai 1919, Consiliul Suprem a aprobat frontiera româno-maghiară, aproape identică cu cea care există şi astăzi.

106. Dimitri Kitskis, *Le Rôle des experts à la Conférence de la Paix de 1919, Gestation d'une technocratie en politique internationale*, Éditions de l'Université d'Ottawa, Ottawa, 1972, p. 28.

107. A.D. Low, *The Soviet Hungarian Republic and the Paris Peace Conference*, în „Proceedings of the American Philosophical Society", New Series, vol. 53, part 10, 1963, p. 24. Autorul susţine că a existat o similaritate pe ansamblu a experţilor în privinţa frontierelor din jumătatea răsăriteană a Europei, nici măcar americanii nefăcând notă discordantă.

108. E. Bold, *Diplomaţia de conferinţe...*, p. 19.

generală ar putea fi susţinută, însă frontiera româno-maghiară a fost stabilită de experţi şi nu a mai fost modificată în pofida evoluţiilor tumultuoase de la Paris şi din Europa Centrală şi Răsăriteană, din anul care a urmat până la semnarea Tratatului de la Trianon. Altfel spus, încă de la 2 martie (la 18 martie au fost stabilite ultimele detalii), graniţa româno-ungară era, în fond, stabilită, deci înainte de declanşarea experimentului bolşevic din Ungaria, ceea ce infirmă supoziţia că artizanii păcii de la Paris au vrut să-i pedepsească pe maghiari pentru aderenţa lor la teoriile leniniste[109].

4. Instituirea unei zone neutre între România şi Ungaria ; schimbarea de regim de la Budapesta

Aşa cum am precizat anterior, în luna ianuarie a anului 1919 ofensiva armatei române în Transilvania s-a oprit pe o linie constituită ad-hoc : vest Sighetul Marmaţiei – vest Baia Mare – vest Zalău – est Ciucea – Zam (la vest de Deva)[110]. Motivele opririi ofensivei româneşti nu au fost de natură militară, ci politică. Conducătorii politici şi militari Aliaţi (în special francezi) ajunseseră la concluzia că o eventuală înaintare a românilor ar pune în pericol aranjamentele teritoriale din zonă concepute la Paris[111]. Astfel, la 21 ianuarie 1919, Franchet d'Esperey ordonă îngheţarea ofensivei româneşti[112]. Atitudinea lui Berthelot, favorabilă înaintării româneşti în Transilvania, a determinat reacţiile lui Franchet d'Esperey şi Vix, care s-au plâns lui Clemenceau că astfel se submina autoritatea centrală în Ungaria şi se facilita ascesiunea bolşevismului[113]. Clemenceau a reacţionat la aceste plângeri adoptând un ton mai dur faţă de România şi reconfirmând ordinele sale anterioare ce delimitau zonele de responsabilitate între Berthelot şi d'Esperey[114]. La 24 ianuarie, Clemenceau i s-a adresat din nou tăios lui Berthelot, cerându-i să nu se lase prea uşor convins de argumentele lui Brătianu[115], iar la 28 ianuarie, premierul francez a revenit şi i-a cerut imperios lui Berthelot să oprească înaintarea românească şi să se supună ordinelor lui d'Esperey[116]. Ordinele lui Clemenceau şi disciplinarea lui Berthelot sugerează că în ianuarie, când intervenţia franceză în Rusia se desfăşura cu uşurinţă, chiar fără ajutor românesc, el a luat în serios avertismentele lui Franchet d'Esperey.

109. A.J. Mayer, *op.cit.*, p. 522.
110. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 147.
111. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 183-184 ; ministrul de externe francez, Pichon, preciza, la 30 ianuarie 1919, că „Puterile sunt hotărâte să nu ţină seama, în deciziile lor, de ocupaţia militară la care recurg în acest timp unele state, în ideea că un fapt împlinit ar veni în sprijinul drepturilor pe care le invocă".
112. M. Ormos, *op.cit.*, p. 130.
113. *General Henri Berthelot and Romania, Mémoires et Correspondance 1916-1919*, edited, with a biographical introduction, by Glenn Torrey, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1987, p. XXXVII ; Berthelot era supărat în privinţa atitudinii lui Franchet d'Esperey, care fusese la Bucureşti la începutul lunii decembrie – a fost primit cu onoruri regale ! (p. 195) – şi ştia foarte bine că românii *trebuiau* să înainteze.
114. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La Consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919), Témoignages français*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1990, pp. 156-157.
115. *Ibidem*, pp. 158-159.
116. M. Ormos, *op.cit.*, p. 131.

Situaţia din Transilvania era însă din ce în ce mai tensionată, mai ales în teritoriile necontrolate încă de armata română. Există nenumărate dovezi ale acţiunilor antiromâneşti şi de sorginte comunistă[117]. Diversitatea surselor ce atestă atrocităţile şi activităţile diversioniste şi de răspândire a propagandei bolşevice este remarcabilă: rapoarte ale ofiţerilor Aliaţi trimişi în regiune şi ale serviciilor de informaţii ale armatei române, corespondenţă privată, articole din presa vremii etc. Chiar dacă unele evenimente s-au desfăşurat fără ştirea guvernului maghiar de la Budapesta, acest fapt nu uşura situaţia românilor aflaţi dincolo de linia de demarcaţie[118].

Unele rapoarte ale subordonaţilor lui d'Esperey şi Vix, adică ale ofiţerilor francezi care călătoreau în Transilvania venind dinspre Belgrad şi Budapesta, şi-au exprimat îndoiala în legătură cu veracitatea plângerilor românilor. În special Vix, şeful misiunii militare Aliate, era extrem de sceptic că maghiarii erau vinovaţi în vreun fel de ceea ce se întâmpla în Ardeal şi mai ales că guvernul ungar purta vreo responsabilitate în acest sens[119]. Nu credem că Vix ar trebui acuzat de rea-credinţă, ci ar trebui înţeleasă situaţia extrem de delicată în care se afla: depindea parţial de cooperarea cu guvernul maghiar, canalele sale de comunicare erau în mare măsură obturate, gradul său inferior punându-l într-o poziţie dezavantajoasă într-o regiune unde „roiau" generalii francezi. În plus, Vix fusese trimis la Budapesta pentru „monitorizarea" convenţiei de armistiţiu. Însă situaţia Ungariei se modificase radical între noiembrie 1918 şi ianuarie 1919, iar Vix rămăsese „încremenit" în proiectul iniţial; la finele lui ianuarie 1919, nu mai era nimic de „monitorizat". Credibilitatea ofiţerului francez la Budapesta era în scădere; acesta nu reuşea să înţeleagă politica externă a ţării sale în regiune[120] şi, în cele din urmă, a trebuit să părăsească splendidul oraş de pe Dunăre. Era normal, psihologic vorbind, ca Vix să se simtă disperat şi să-şi verse năduful pe cei responsabili, în concepţia sa, de „dinamitarea" armistiţiului: românii[121].

În general, istoriografia maghiară a considerat că ciocnirile româno-ungare din ianuarie-februarie 1919 au fost în bună măsură exagerate de partea română, cu scopul de a obţine acceptul Parisului pentru o înaintare până la linia stabilită în Tratatul din 1916. Însă sunt şi istorici maghiari care aduc argumente contrare, cel puţin în privinţa agitaţiilor bolşevice din Transilvania. Unii dintre prizonierii unguri din Rusia se bolşevizaseră

117. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 161-166, 169-171; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 190-193, 200-201, 204-205; Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 159-225; Dr. Viorel Faur, *Viaţa politică a românilor din Bihor (1848-1919)*, Oradea, 1992, p. 158; Ion Clopoţel, *Revoluţia de la 1918 şi Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926, p. 146; Liviu Borcea, *Agonia. Oradea - 1919*, Oradea, 1992, pp. 48-49; Gh. Iancu, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918-1919)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985, pp. 16-18.

118. Horia Salcă, Florin Salvan, *Dr. Alexandru Vaida-Voevod, corespondenţă, 1918-1919*, Ed. Transilvania Expres, Braşov, 2001, pp. 40-44, 200-205, 211-215.

119. Maiorul Potopeanu, ofiţerul român de legătură pe lângă misiunea militară Aliată, îl considera pe Vix dedicat cauzei maghiare: „...dl lt.-col. Vix este un om de o inteligenţă cu totul remarcabilă, nu-mi pot dar explica cum poate fi atît de «îmbrobodit»..." (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 232-236).

120. Peter Pastor, *The French Military Mission in Hungary, 1918-1919*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, p. 254.

121. Generalul francez Patey a ajuns la concluzia că Vix trebuia rechemat (vezi Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 200-202).

complet şi au fost însărcinaţi de Lenin şi tovarăşii săi să destabilizeze situaţia din Ungaria şi România, primind în acest sens fonduri considerabile, ceea ce le-a permis să achiziţioneze armament şi muniţii[122].

Pe de altă parte, nu pot exista îndoieli în privinţa faptului că românii doreau să înainteze, iar această dorinţă se datora nu numai evenimentelor din Transilvania[123], ci şi dificultăţilor pe care delegaţia română de la Conferinţa de pace le întâmpina la Paris. În plus, nu trebuie uitat că opinia publică din România era în deplină cunoştinţă de cauză în privinţa situaţiei din Ardeal. Presa română era plină de rapoarte despre atrocităţile maghiare şi multe ziare chemau la acţiune militară în numele „nefericiţilor români terorizaţi din Banat şi Transilvania"[124].

Însă existau şi unele voci care îndemnau la reţinere. Generalul Berthelot, până atunci un important catalizator al înaintării româneşti, acum pare să fi fost instrumentul pentru ponderarea ei[125]. El era din ce în ce mai preocupat în legătură cu turnura nefavorabilă a evenimentelor din sudul Rusiei, atrăgând atenţia asupra pericolului ce ar fi ameninţat România dinspre Nistru. Când, la mijlocul lunii februarie, guvernul român l-a informat cu privire la decizia de a continua înaintarea[126], de această dată până la linia Satu Mare – Oradea – Arad, Berthelot a recomandat renunţarea la această idee.

Între timp, din cauza ciocnirilor româno-maghiare, Franchet d'Esperey a cerut realizatorilor păcii de la Paris stabilirea unei zone neutre între cele două părţi[127]. El se aştepta ca românilor să li se spună să se retragă în spatele liniei Apáthy-Berthelot[128]. Propunerea lui d'Esperey a fost reluată de Jules Laroche, la 17 februarie, în cadrul Comisiei pentru Studiul Chestiunilor teritoriale referitoare la România[129], însă expertul francez susţinea ideea creării unei zone neutre a cărei linie estică ar fi fost la aproximativ 10 km est de Satu Mare – Oradea Mare – Arad. Propunerea a fost trimisă spre studiu experţilor militari, care l-au delegat pe generalul Alby, şeful Marelui Stat-Major al armatei franceze, să prezinte la 19 februarie, un punct de vedere la Comisie. Pornind de la consideraţii de natură strategică şi economică, Alby a susţinut acordarea celor trei oraşe (Arad, Oradea şi Satu Mare) României[130]. La 21 februarie, Tardieu a trimis

---

122. Ferenc Tibor Zsuppán, *The Early Activities of the Hungarian Communist Party, 1918-1919*, în „The Slavonic and East European Review", vol. XLIII, no. 101/1965, pp. 315-320; autorul studiului scrie că pe la sfârşitul lunii februarie, paznicii materialului militar lăsat de armata lui von Mackensen în Ungaria deveniseră nişte oameni de afaceri înfloritori: o puşcă costa 15 coroane, o mitralieră 100.000, iar cei care cumpărau erau comuniştii.
123. Vezi scrisoarea lui I.I.C. Brătianu, din 21 februarie 1919, adresată ministrului de externe francez, Stephen Pichon, preşedintelui „comisiei româneşti", André Tardieu, şi colonelul House, „eminenţa cenuşie" a delegaţiei americane (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 206).
124. *Ibidem*, pp. 228-229.
125. *General Henri Berthelot and Romania...*, p. 212; Berthelot a fost rezervat atunci când generalul Prezan i-a comunicat că se dorea ocuparea zonei Arad – Oradea – Satu Mare.
126. Într-o şedinţă a Consiliului de Miniştri, în noaptea de 7/8 februarie 1919, s-a luat decizia ca armata română „să treacă Munţii Apuseni pentru a ocupa toate ţinuturile revendicate de noi" (D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 166).
127. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IV, pp. 105-107, 120-127.
128. P. Pastor, *Hungary between...*, p.124.
129. M. Ormos, *op.cit.*, p. 166.
130. *Ibidem*, p. 167.

propunerea către Consiliul Suprem, care a decis din nou consultarea militarilor Aliaţi[131]. În plus, la 22 februarie au fost audiaţi la Comisia „românească" şi delegaţii români, Ion I.C. Brătianu şi Alexandru Vaida-Voevod[132]. Premierul român nu a fost echivoc în privinţa intenţiilor sale: „Cerem ungurilor să accepte în mod loial situaţia de azi, să se resemneze noilor stări de lucruri. Dacă trebuie să ocupăm linia revendicărilor noastre, e în interesul bunei convieţuiri cu ungurii s-o putem face cât de curând, spre a împiedica iluziile primejdioase ce pot naşte din prelungirea unui provizorat"[133].

La 26 februarie, Consiliul Suprem (Consiliul celor Zece) a acceptat[134] un tronson de demarcaţie care permitea statului român să ocupe o linie foarte asemănătoare cu cea care va deveni frontiera finală[135]. Se avea în vedere o zonă neutră largă care includea centre urbane importante precum Arad, Oradea şi Satu Mare în partea sa estică[136]. Datorită lipsei de trupe Aliate suficiente în zonă, Cartierul General Francez a recomandat ca aceste oraşe, importante centre de comunicaţie, să fie atribuite României. Consiliul Suprem a făcut un compromis: deşi interzicea „ocupaţia militară", se permitea ca aceste centre, cu excepţia Aradului, să fie utilizate de către armata română şi de locuitorii din zonă pentru nevoi economice.

Această nouă linie de demarcaţie, sancţionată de către diriguitorii Conferinţei de pace, avea în vedere şi asigurarea succesului pentru proiectata mare alianţă a mareşalului Foch împotriva Rusiei comuniste[137]. România, ale cărei trupe erau angajate deja în conflicte sporadice cu bolşevicii, era un aliat natural. Deşi planul lui Foch va fi în curând respins, linia de demarcaţie asigurată românilor nu a fost schimbată. De altfel, chiar şi cei care nu mai susţineau idei intervenţioniste antibolşevice considerau că statele de la marginea spaţiului rusesc trebuiau ajutate. În aceeaşi săptămână în care Conferinţa a stabilit zona neutră între români şi maghiari, David Lloyd George, aflat la Londra, a adresat cabinetului său o notă în care ideea fundamentală era că „responsabilitatea principală a Aliaţilor era să asigure protecţia următoarelor state a căror integritate a fost garantată: Finlanda, Estonia, Letonia, Lituania, Polonia şi România"[138]. Era, în esenţă, ceea ce mai târziu avea să se cheme „cordonul sanitar" sau „bariera răsăriteană".

---

131. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IV, pp. 59-61.
132. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 134; relatarea şedinţei Comisiei din 22 februarie în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 207-211; vezi şi J. Laroche, *op.cit.*, pp. 73-74.
133. *Apud* Gh.I. Brătianu, *op.cit.*, p. 57.
134. Poate că la această decizie a contribuit şi audierea delegaţiei române, la 25 februarie 1919, de către Consiliul Suprem militar (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 32, f. 10). Alexandru Vaida-Voevod îi scria lui Iuliu Maniu că în cazul în care cei de la Paris nu îndeplineau dorinţa românilor, adică „ocuparea ţinuturilor acordate nouă prin tratatul din Bucureşti, iar de la acesta spre Tisa zona neutră cu retragerea trupelor maghiare", atunci el şi cu Brătianu cereau celor de la Bucureşti „să daţi înainte în butul tuturor opreliştilor Dnilor cu capetele mari din Paris şi Versailles", dar aceasta numai „când singura noastră nădejde ne-ar rămânea în un asemenea act de demonstrare a desperării şi a hotărârei de a ne face înşine legea" (*Ibidem*, pp. 10-11).
135. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IV, pp. 145-147, 157-158; stenograma şedinţei Consiliului Suprem din 26 februarie este editată şi în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 215-219.
136. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 210-211.
137. Vezi John M. Thompson, *op.cit.*, loc. cit.
138. *Apud* Richard H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921*, vol. II, *Britain and the Russian Civil War, November 1918-February 1920*, Princeton University Press, Princeton, 1968, p. 134.

Deşi existau unii lideri Aliaţi care negau că decizia din 26 februarie va influenţa trasarea frontierei finale, românii şi maghiarii împărtăşeau o părere contrară, care până la urmă avea să se dovedească pertinentă. Ulterior, frontiera româno-maghiară de la Trianon a fost foarte asemănătoare cu linia de demarcaţie românească, aşa cum a fost ea trasată la 26 februarie 1919[139]. Nu trebuie uitat faptul că între momentul acceptării de către Conferinţă a zonei neutre şi perioada în care s-a definitivat decizia Comisiei „româneşti" în privinţa graniţei româno-maghiare, 2-18 martie, distanţa în timp a fost doar de o săptămână!

Unii istorici[140] au făcut speculaţii în privinţa faptului că deciziile care se vor dovedi fundamentale, adică cele referitoare la zona neutră şi la frontiera româno-maghiară, au fost adoptate într-o perioadă când principalii factori de decizie lipseau de la forumul păcii de la Paris: Woodrow Wilson, David Lloyd George şi Vittorio Emanuele Orlando erau plecaţi acasă, iar Georges Clemenceau se afla în convalescenţă după rana provocată de un atentator la 15 februarie[141]. Nu credem că ceea ce s-a hotărât în cea de-a doua jumătate a lunii februarie şi în prima parte a lunii martie în privinţa României şi Ungariei contravenea opiniilor celor „Patru Mari"; de asemenea, nu putem crede că, dacă aşa au stat lucrurile, Wilson, Clemenceau şi Lloyd George au fost împiedicaţi doar de raţiuni de imagine să îşi impună punctele de vedere.

Există mai multe opinii istoriografice privitoare la stabilirea unei noi zone de demarcaţie între români şi maghiari. Unii istorici scriu despre faptul că trebuia corectată situaţia stabilită în armistiţiile din noiembrie 1918; alţi istorici au pus accentul pe necesităţile impuse de planurile Aliate (în mare măsură franceze) de acţiune antibolşevică[142]; în general, cercetătorii români subliniază problema ciocnirilor militare dintre români şi unguri şi pe cea a suferinţelor populaţiei civile; în sfârşit, unii autori maghiari au accentuat faptul că cei de la Paris îşi propuseseră să blocheze înaintarea trupelor române până la linia stabilită în Tratatul din 1916. Fiecare dintre aceste puncte de vedere neglijează sau chiar exclude celelalte versiuni referitoare la motivaţiile celor de la Paris în privinţa stabilirii zonei neutre[143]. Din perspectiva noastră, nu reuşim să identificăm

---

139. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 16.
140. D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 132-133; M. Ormos, *op.cit.*, p. 203, susţine că frontierele n-au mai fost modificate ulterior din raţiuni de prestigiu.
141. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 12, f. 358.
142. Delegaţia română la Conferinţa de pace îi comunica generalului Alby, şeful Statului-Major al armatei franceze, la 3 martie 1919, că era necesar „un contact intim între armata română şi trupele aliate care ocupă anumite regiuni din Transilvania"; de asemenea, reprezentanţii români îşi exprimau dorinţa ca trupele Aliate din Ardeal să fie subordonate lui Berthelot, la Bucureşti, şi nu lui d'Esperey sau de Lobit, „pentru a se evita... amânări şi neînţelegeri", iar calea ferată Satu Mare - Oradea - Arad „să fie atribuită fără întârziere românilor" (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 230-231).
143. Spre exemplu, Gh. Iancu şi G. Cipăianu contestă (*op.cit.*, p. 34) opinia Máriei Ormos (*op.cit.*, pp. 163-165) potrivit căreia artizanii păcii de la Paris şi-au propus, prin instituirea unei zone neutre, să oprească înaintarea românilor. Este dificil de stabilit cu precizie raţiunile deciziei Conferinţei de pace, însă din reacţia lui Ion I.C. Brătianu putem intui frustrarea guvernului român: „constituirea unei zone neutre în aceste regiuni ar masca răul şi, departe de a-l împiedica, l-ar încuraja, căci emisarii bolşevismului maghiar nu vor putea fi împiedicaţi prin procedee de neutralitate lipsite de interes" (*apud* Ion Rusu Abrudeanu, *România şi războiul mondial, Contribuţiuni la istoria războiului nostru*, Ed. Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1921, p. 374).

nici un motiv pentru care aceste teorii ar trebui să se excludă. Dimpotrivă, le considerăm complementare. Credem că liderii politici şi militari Aliaţi au avut în vedere toate aceste aspecte : amendarea armistiţiilor care nu mai corespundeau situaţiei de pe teren, atragerea României în acţiuni intervenţioniste în Ucraina şi Rusia, stoparea confruntărilor dintre cele două popoare în Transilvania şi, de ce nu, evitarea situaţiei în care România ar fi pus Conferinţa în faţa faptului împlinit în privinţa frontierei cu Ungaria.

Generalul d'Esperey a fost imediat instruit să facă pregătirile militare pentru punerea în practică a deciziei Parisului. Românii au fost informaţi despre lucrurile care urmau să vină[144], dar maghiarii au fost lăsaţi în necunoştinţă de cauză, deşi ziarele româneşti şi ungureşti erau pline de zvonuri despre decizia de la Paris. Guvernul maghiar a rămas izolat. Din acest motiv, agravat şi de lipsa oricărei informaţii despre spiritul păcii de la Paris, guvernul maghiar nu a avut posibilitatea reală de a-şi formula liniile politice care să se potrivească noilor realităţi. Oricum, guvernul maghiar al lui Dénes Berinkey[145] şi preşedintele ungar Mihály Károlyi s-au dovedit incapabili să înţeleagă adevărul.

Pentru a curma eventuale înaintări româneşti, maghiarii se pregăteau pentru rezistenţă militară şi realizau incursiuni în teritoriul controlat de armata română[146]. Măsuri similare erau luate şi de către guvernul român, astfel încât tensiunea din zonă era în creştere[147]. Maghiarii n-au aflat despre decizia de la 26 februarie a Conferinţei de pace decât pe la mijlocul lunii martie. Abia în timpul vizitei la Budapesta a lui Halsey E. Yates, ataşatul militar american în România, adevărul a ieşit la iveală în mod neoficial şi din greşeală[148].

Noile evoluţii din sudul Rusiei au determinat accelerarea desfăşurării evenimentelor referitoare la zona neutră. Până la mijlocul lunii martie, forţele intervenţioniste franceze din regiunea Odessei s-au aflat sub spectrul înfrângerii în faţa bolşevicilor. La 13 martie, Clemenceau i-a ordonat generalului Berthelot să utilizeze trupele româneşti pentru apărarea liniei ferate Tiraspol – Odessa. Criza din Rusia a oferit românilor ocazia de a exercita presiuni pentru punerea în aplicare a deciziei din 26 februarie[149]. La 14 martie, reprezentantul român la Paris, Victor Antonescu, a trimis lui Clemenceau un memoriu din partea guvernului său[150]. Românii se plângeau că, în timp ce Franchet d'Esperey căuta încă un ofiţer francez potrivit pentru a comunica ungurilor termenii Conferinţei de pace, aceştia din urmă pustiau Transilvania şi răspândeau propagandă bolşevică[151].

144. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 236-238.
145. Criza politică internă din ianuarie 1919 a dus la demisia guvernului condus de Mihály Károlyi, la 11 ianuarie, fostul premier devenind preşedintele republicii. Noul guvern maghiar a fost instalat la 18 ianuarie, fiind condus de Dénes Berinkey (P. Pastor, *Hungary between...*, pp. 92-94).
146. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, pp. 219-220, 231-236, 248.
147. Vezi Gheorghe Iancu, *Contribuţia Consiliului Dirigent...*, pp. 115-118.
148. Peter Pastor, *Hungarian Territorial Losses during the Liberal-Democratic Revolution of 1918-1919*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, p. 267 ; M. Ormos, *op.cit.*, p. 183.
149. P. Pastor, *Hungary between...*, pp. 134-135.
150. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 174.
151. Ştefan Cicio Pop, ministrul de stat pentru afacerile din Transilvania, îi scria lui Alexandru Vaida-Voevod la Paris : „...generalul Franchet d'Esperey este prea departe pentru a auzi strigătele de durere ale naţiunii noastre, nu poate deci să-i oprească pe maghiari să-şi continue jocurile macabre" (H. Salcă, F. Salvan, *op.cit.*, pp. 277-279) sau „O comedie mai scârboasă nu s-a jucat în lumea aceasta, ca comedia aceasta a Ententei! Leagă aliaţilor proprii mâinile şi picioarele, de altă parte ţipă după ajutor şi somează România să-i dea trupe

Răspunsul lui Clemenceau a venit în aceeaşi zi. Folosind aproape aceleaşi cuvinte ca în memoriul lui Antonescu, Clemenceau s-a referit la politica maghiară de pustiire a pământului. El i-a ordonat lui Franchet d'Esperey să evite orice întârziere viitoare şi să aplice decizia Conferinţei de pace. Predarea oficială a hotărârii Consiliului Suprem, realizată de către colonelul Vix la 20 martie[152], a precipitat demisia[153] lui Mihály Károlyi[154] şi ascensiunea unui nou guvern dominat de către comunistul Béla Kun, care a promis rezistenţă armată şi o alianţă cu Rusia bolşevică[155]. La început, românii au văzut prea puţine diferenţe între Károlyi şi Kun, dar, mai apoi, apelul deschis al lui Kun către Lenin[156] a sporit temerile că înfrângerea Aliată în sudul Rusiei şi un posibil complot „bulgaro-maghiar" vor determina un atac asupra României din trei direcţii[157].

În plus, relaţiile României cu marile puteri diriguitoare ale Conferinţei de pace de la Paris nu erau dintre cele mai fericite ; anxietăţile delegaţiei româneşti erau din ce în ce mai pronunţate. Scrisoarea pariziană a lui Alexandru Vaida-Voevod, adesată lui Iuliu Maniu, la 20 martie 1919, este revelatoare în acest sens : „...Moşi la francezi, moşi la englezi, la americani, la italieni. În comisii apoi oameni sub 30 şi 40 de ani. Dar moşii au votul. Nu e nici o reavoinţă, însă fiecare îşi păzeşte interesele, jelos să nu-i o ia cel'lalt înainte... trebuie să fim pregătiţi, ca luând lupta, să ne facem înşine dreptate apărându-ne de bolşevism, spre Ukraina şi dându-i pe unguri peste Tisa, iar pe sârbi peste Dunăre, în momentul potrivit. *Si vis pacem para bellum*. Sârbii, aşa balcanici cum sunt, le impun cu nesupunerea lor mai mult unor babe în pantaloni decât noi nouă ca element de ordine şi de disciplină. Maghiarii, cu fanfaronadele, corupţia şi pozele lor belicoase, azi mâine vor fi trataţi ca aliaţi, de nu le vom şti da vreo două peste ţeastă. Ei vor fi chemaţi numai să iscălească, dar ştii tu cum ştiu ei să sucească şi să răsucească vorbele. Pe atunci îmi prepar arsenalul de hârtie, tu pregăteşte-l pe cel de oţel, căci acela procură respect şi acestuia"[158].

---

ca să ne apere de bolşevismul rusesc ! Nici între nebuni nu se întâmplă lucruri de acestea. Şi între pereţii caselor de nebuni se află mai multă logică" (*Ibidem*, p. 298).

152. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 258-260.
153. *Ibidem*, pp. 262-263.
154. Se pare că însuşi Károlyi considera că singura şansă a Ungariei era o alianţă cu bolşevicii. În ultima sa declaraţie publică în calitate de preşedinte al Ungariei, el se adresa „...proletariatului mondial pentru a obţine sprijin şi dreptate" şi îşi încheia discursul „Demisionez şi încredinţez puterea proletariatului din Ungaria" (Arh.ist. a B.A.R., Bucureşti, *Fondul Problema Naţională*, dosar Ungaria, f. 26-27). Vezi şi Ladislau Szabo, *Bolşevismul în Ungaria (din documentele dictaturii proletariatului)*, f.a., f.l., p. 24 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 246, 269-270. Un istoric maghiar sugerează că această declaraţie a fost făcută publică împotriva voinţei lui Károlyi, însă se pare că ea avea drept obiectiv protejarea liderului maghiar de eventualele represalii la care ar fi putut fi supus (T. Hajdu, *A Contribution to the History of the Proclamation of the Hungarian Republic of Councils in 1919*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Tomus XIX, nr. 1-2/1973, p. 82).
155. P. Pastor, *Hungary between...*, pp. 142-145.
156. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 272-274.
157. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, pp. 264-265 ; G. Torrey, *op.cit.*, p. 307 ; vezi şi I. Ciupercă, *Dincolo de „faţada impunătoare" a Conferinţei de pace de la Paris*, în vol. *Românii în istoria universală*, II.1, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1987, pp. 614-615.
158. A.N.I.C., Bucureşti, *Fond Vaida-Voevod*, dosar 42, f. 3, 10.

Încercările delegaţiei române de *captatio benevolentiae*, pe canale oficiale şi neoficiale, faţă de cei ce aveau capacitate de decizie la Paris nu s-au bucurat decât de un succes parţial. S-a utilizat o varietate de metode: de la memorii oficiale şi până la prânzuri şi cine de tatonare, de la propagandă[159] în presa pariziană şi din celelalte capitale Aliate[160] şi chiar neutre şi până la apelarea la „arma diplomatică secretă"[161], adică la farmecul personal, unanim recunoscut, al reginei Maria[162]. Mai mult decât atât, la sugestia lui Ion I.C. Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod împreună cu încă şapte membri ai delegaţiei române au aderat la francmasonerie[163], ceea ce a permis obţinerea de informaţii utile pentru oficialii români de la Paris, precum şi un acces sporit la presa franceză[164]. Nici rolul oamenilor de cultură nu a fost neglijat: spre exemplu, Elena Văcărescu, Ion Pillat şi mulţi alţii au acţionat pentru trezirea interesului faţă de România[165]. În pofida acestor eforturi, doleanţele româneşti nu au găsit întotdeauna receptorii pe care i-ar fi vrut în cadrul forurilor de conducere ale Conferinţei, de multe ori delegaţia statului român împărtăşind senzaţia că nu era ascultată[166]. Este de înţeles, în acest context, patetismul primului-ministru român: „Am fost de mai multe ori pe punctul de a protesta, întorcându-mă în România şi dându-mi demisia. Un exces de conştiinţă a datoriei mi-a impus obligaţia de a îndura totul, cât timp va exista o speranţă de a face să înceteze această situaţie mizerabilă"[167].

Deşi situaţia României era dificilă la forumul păcii de la Paris, era mult mai bună decât cea a Ungariei. Stat recent reapărut pe harta Europei, nerecunoscut încă de marile puteri învingătoare, inclus în categoria ţărilor învinse, deci neinvitat la Conferinţa de pace, subiect încă al blocadei economice Aliate[168], Ungaria a trecut în primele luni ale anului 1919 printr-o perioadă extrem de agitată.

---

159. Nicolae Dascălu, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, Ed. Alternativa, f.l., 1998, pp. 16-18.
160. Valeriu Florin Dobrinescu, *Relaţii româno-engleze (1914-1933)*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986, p. 60; autorul subliniază faptul că presa franceză şi cea engleză, mai puţin jurnalele de stânga, erau favorabile României.
161. Radu R. Florescu, *King Ferdinand I (1865-1927): An Intimate View*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIV, nos. 1-2/1995, p. 187.
162. Regina Maria şi-a petrecut lunile martie-aprilie 1919 la Paris şi Londra, sperând că printr-un „*succès de jolie femme*" să favorizeze cauza românească (vezi Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918 – decembrie 1919)*, vol. I, Ed. Albatros, Bucureşti, 1996, pp. 72-157). Regina şi-a hiperbolizat reuşita („...a fost o mare realizare pentru Ţara Mea", p. 156), unii dintre contemporani au fost ceva mai reţinuţi, la fel fiind şi cei mai mulţi dintre istoricii care au înregistrat prestaţia soţiei suveranului român (spre exemplu, vezi I. Stanciu, *op.cit.*, p. 190). Deşi nu a reuşit să influenţeze decisiv atitudinea potentaţilor de la Paris faţă de România, regina Maria a fost, cu certitudine, cel mai simpatizat „reprezentant" al românilor la Paris şi Londra în primăvara anului 1919.
163. Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Ed. Sincron, f.l., 1993, pp. 82-83.
164. H. Salcă, F. Salvan, *op.cit.*, pp. 54-57.
165. L. Maior, *op.cit.*, pp. 83-84.
166. Vezi *România în relaţiile internaţionale, 1699-1939*, coordonatori: L. Boicu, V. Cristian, Gh. Platon, Ed. Junimea, Iaşi, 1980, p. 446.
167. *Apud* Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 58.
168. Dragan R. Zivojinovic, *America, Italy and the Birth of Yugoslavia (1917-1919)*, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1972, pp. 226-227; şeful

Cu un program mai radical chiar decât cel al precedentului guvern, datorită creşterii influenţei social-democraţilor maghiari, noua conducere de la Budapesta – cabinetul Berinkey – avea, pe de altă parte, o atitudine mai pronunţat anticomunistă[169]. Se pare că era o reacţie la îngrijorările reprezentanţilor Aliaţi, în special britanici şi americani, aflaţi la Viena sau la Belgrad, uneori călătorind chiar la Budapesta[170]. Cu alte cuvinte, opiniile cvasipersonale ale unor personaje din tabăra Aliată, precum profesorii americani Archibald Carry Coolidge, Philip Marshall Brown[171] şi ofiţerii britanici colonelul Thomas Montgomery-Cuninghame şi căpitanul F. Williams-Freeman[172], au fost considerate de liderii de la Budapesta ca fiind poziţia oficială a Conferinţei de pace. Drept consecinţă, la 21 februarie 1919, mai mulţi agitatori comunişti au fost arestaţi, iar unii activişti de extremă dreaptă au fost obligaţi să se refugieze la Viena[173].

Conferinţa de pace nu a avut însă nici de această dată reacţia favorabilă pe care o aşteptau oficialităţile ungare. Poziţia guvernului nu s-a întărit, popularitatea atitudinii externe „proantantiste" fiind în cădere liberă. Şi opoziţia conservatoare faţă de regimul Károlyi s-a activat, căutând soluţii şi aranjamente pe cont propriu, în paralel sau cel mai adesea în contradictoriu cu acţiunile oficiale. La Arad, Szeged, Viena sau în oraşele elveţiene, nume precum Bethlen, Csáky, Teleki, Horthy şi altele, adică oamenii care vor conduce Ungaria interbelică, au început să fie din ce în ce mai des rostite[174].

Neidentificând căi de acces spre contactarea marilor puteri ai căror lideri se aflau la Paris, guvernul maghiar a încercat să dezvolte relaţii cu anumite state din regiune. Au fost stabilite relaţii diplomatice cu Austria şi Elveţia şi s-au purtat discuţii cu iugoslavii şi polonezii. Aceste contacte ar fi trebuit să culmineze, în concepţia lui Mihály Károlyi, cu o alianţă între Ungaria, Polonia, Iugoslavia şi Austria[175]. Se pare că şi Italia agrea o asemenea combinaţie, dar cu precizarea că ea ar fi trebui să înlocuiască statul slavilor de sud[176].

Însă chiar şi Károlyi şi-a dat seama de obstacolele insurmontabile care stăteau în faţa unei asemenea combinaţii. A început să mediteze dacă nu cumva singura soluţie pentru Ungaria, în vederea refacerii unei ţări aidoma celei din Evul Mediu, nu era apropierea de centrul de putere care începea să se prefigureze la Moscova[177]. Şi atitudinea regimului

---

puternicei American Relief Administration, Herbert Hoover, cerea încă de la începutul lunii februarie 1919 ridicarea blocadei economice asupra ţărilor învinse. În cazul Ungariei, aceasta nu s-a realizat decât după încheierea experimentului comunist (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IV, pp. 693-695).

169. T. Hajdu, *op.cit.*, p. 71.
170. *Ibidem*, p. 74.
171. Vezi *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 372-429.
172. Ferenc Tibor Zsuppán, *The Hungarian Soviet Republic and the British Military Representatives, April-June 1919*, în „The Slavonic and East European Review", XLVII, 108/1969, pp. 198-200.
173. T. Hajdu, *op.cit.*, p. 75.
174. C.A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1945*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956, pp. 23, 28-30.
175. Zsuzsa L. Nagy, *The Hungarian Democratic Republic and the Paris Peace Conference, 1918-1919*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, pp. 270-271
176. Piotr S. Wandycz, *France and Her Eastern Allies, 1919-1925*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1962, p. 94.
177. T. Hajdu, *op.cit.*, pp. 78-79.

faţă de bolşevicii maghiari a devenit, de la începutul lunii martie, mai blândă. Liderii comunişti au fost eliberaţi din puşcării, iar Károlyi, se pare, intenţiona să trimită un emisar în Rusia. Înmânarea de către colonelul Vix, la 20 martie 1919, a notei Conferinţei de pace privitoare la instituirea unei zone neutre între români şi maghiari şi demisia ulterioară a guvernului Berinkey şi a preşedintelui Károlyi au blocat acest plan. El avea să fie reluat de comuniştii lui Kun, mult mai potriviţi în rolul de aspiranţi la graţiile lui Lenin[178]. Această încercare avea să fie facilitată de faptul că din ce în ce mai mulţi maghiari începeau să identifice lupta bolşevicilor ruşi împotriva intervenţiei străine cu lupta Ungariei împotriva statelor succesoare[179].

---

178. Vezi Pamfil Şeicaru, *România în Marele Război*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994, pp. 369-373.
179. P. Pastor, *Hungary between...*, p. 127.

Capitolul al III-lea

România, Republica Sfaturilor din Ungaria și Conferința de pace de la Paris (21 martie – 1 august 1919)

1. Debutul politicii externe a Republicii Sfaturilor din Ungaria

Ştirile venite din Ungaria în ultima decadă a lunii martie a anului 1919 au creat o aprehensiune serioasă la Paris, dar puţină surpriză printre cercurile avizate ale Conferinţei. De-a lungul iernii, toţi vorbeau despre pericolul răspândirii bolşevismului înspre vest şi infestării Europei Occidentale. Acum acest lucru se întâmplase; ameninţarea care fusese atât de îndelung şi familiar discutată, încât devenise un pic ireală şi neconvingătoare, se materializase. Opera Conferinţei, ordinea socială din Europa şi chiar guvernele Aliate însele păreau în pericol. Un rezultat direct al crizei a fost decizia din 25 martie de a se reduce componenţa Consiliului Suprem la cei patru şefi de guvern[1]. În aceeaşi zi, Consiliul celor Patru a luat naştere pentru a se ocupa de problemele esenţiale, în timp ce Consiliul miniştrilor de externe (Consiliul celor Cinci) urma să trateze chestiuni mai puţin importante. Mai mult, revoluţia maghiară avea să preceadă cu doar câteva zile una dintre cele mai mari crize ale Conferinţei: confruntarea dintre poziţiile franceză şi anglo-americană asupra chestiunii germane[2].

Noul guvern de la Budapesta era format din social-democraţi de „stânga" şi din comunişti. Şeful cabinetului (cu denumirea oficială de Consiliul Revoluţionar de Conducere sau Consiliul Comisarilor Poporului) era social-democratul Sándor Garbai[3]; comuniştii nu deţineau prea multe ministere importante, cu excepţia celui de Externe, unde era titular Béla Kun (alias Moritz Kohn), un evreu originar din Transilvania, în vârstă de 33 de ani,

1. Department of State, *Papers relating to the Foreign Relations of the United States, The Paris Conference*, de aici înainte *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, 1919, vol. III, p. 468.
2. I. Ciupercă, *Dincolo de „faţada impunătoare" a Conferinţei de pace de la Paris*, în vol. *Românii în istoria universală*, vol. II.1, Iaşi, 1987, pp. 610-611. În aşa-numitul *Memorandum de la Fontainebleau* al lui David Lloyd George, din 25 martie 1919, se atrăgea atenţia, printre altele, şi asupra pericolului creării „unei mari iredente maghiare".
3. Se pare că a existat o presiune bolşevică ca social-democraţii să deţină principalele funcţii de conducere în noul cabinet; principala victimă a acestei cerinţe a bolşevicilor a fost Sándor Garbai, un social-democrat necompromis, devenit liderul neputincios al Republicii Sfaturilor din Ungaria (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 9).

cu mai vechi predispoziţii spre bolşevism, desăvârşite în timpul prizonieratului din Rusia, unde influenţa leninistă se dovedise decisivă[4].

La 22 martie, un comunicat al Consiliului Revoluţionar de Conducere îi informa pe maghiari despre schimbările produse[5]. Comunicatul declara că „ţara poate fi salvată de la prăbuşire şi anarhie doar de către socialism şi comunism". El explica faptul că, în cadrul frontierelor propuse în ultimatumul lui Vix, Ungaria s-ar fi sufocat din punct de vedere economic. În privinţa politicii externe a noului guvern, manifestul declara : „...unitatea ideologică totală cu guvernul sovietic" şi oferea „proletariatului din Rusia o alianţă militară" ; „El (guvernul maghiar – n.n.) transmite saluturi frăţeşti muncitorilor din Anglia, Franţa, Italia şi America şi le cere acestora să nu permită intervenţia militară rapace împotriva Republicii Sovietice Maghiare, pusă la cale de către guvernele lor capitaliste"[6]. Apelul noilor lideri era un amestec de disperare naţionalistă şi ideologie marxistă şi a avut ca rezultat faptul că până şi cei care aveau ceva simpatie pentru marxism s-au declarat în favoarea dictaturii socialiste[7].

În ciuda radicalismului mesajului noii conduceri a Ungariei, determinat de imperative ideologice şi menit în principal să intersecteze orizontul de aşteptare al maselor deziluzionate maghiare, prima etapă a politicii externe a noului regim s-a caracterizat prin cea mai mare flexibilitate imaginabilă. Chiar din primul moment, noii lideri de la Budapesta au început negocieri cu inamicii, dovedind în felul acesta că îşi însuşiseră lecţia pe care Lenin o predase în Rusia după lovitura de stat bolşevică din 25 octombrie/7 noiembrie 1917. Kun, Garbai şi ceilalţi au înţeles că obiectivul lor cel mai important şi mai greu de atins era menţinerea la putere ; au intuit anxietăţile provocate la Bucureşti, Praga şi Belgrad, precum şi frustrările celor de la Paris, de la forumul păcii. Drept consecinţă, pentru a evita o intervenţie externă, au încercat prin toate mijloacele aflate la dispoziţia lor să liniştească susceptibilităţile Aliaţilor[8].

La 24 martie, Kun i-a transmis o declaraţie de intenţii prinţului Livio Borghese, reprezentant semioficial al Italiei la Budapesta[9], în care se solicitau negocieri din perspectiva armistiţiului din 3 noiembrie 1918[10]. Un memoriu aproape identic a fost adresat colonelului Ferdinand Vix, ce încă mai era în acel moment şeful misiunii militare Aliate din capitala

---

4. András Siklós, *Revolution in Hungary and the Dissolution of the Multinational State, 1918*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1988, p. 29.
5. Peter Pastor, *Hungary between Wilson and Lenin : the Hungarian Revolution of 1918 and the Big Three*, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, New York, 1976, p. 143.
6. Philip Marshall Brown, *Foreign Relations of the Budapest Soviets in 1919. A Personal Narrative*, în „The Hungarian Quarterly", vol. III, nr. 1/1937, p. 64.
7. Un american, căpitanul Nicholas Roosevelt, care a asistat la schimbarea de regim dela Budapesta, remarca faptul că „revoluţia din Ungaria are în principal un caracter naţionalist" şi „era un semn al disperării" (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 416-417).
8. Ion M. Oprea, *Activitatea politico-diplomatică pentru recunoaşterea internaţională a unirii Transilvaniei cu România* (I), în „Revista de istorie", tom 40, nr. 11/1987, pp. 1121-1122.
9. Borghese fusese respins de sârbi ca ministru al Italiei la Belgrad şi ajunsese la Budapesta fără a avea nici un fel de împuternicire, însă cu un scop precis : să întărească Ungaria în detrimentul Iugoslaviei (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 418).
10. *Ibidem*, vol. V, p. 18.

ungară[11]. Iar pentru a se preîntâmpina o reacţie de nervozitate din partea trupelor franceze aflate în sudul Ungariei, Kun şi-a trimis un reprezentant la Belgrad, pentru a face o ofertă de negocieri generalului de Lobit. La 26 martie, a ajuns la Belgrad Otto Róth[12], un social-democrat de „stânga" originar din Timişoara, artizanul unei diversiuni care avea drept scop realizarea unui Banat independent[13]. Oferta cu care s-a prezentat Róth la Belgrad era diferită de cea înaintată lui Borghese sau Vix, în sensul că se propuneau negocieri pornindu-se de la aşa-numita „notă Vix" din 20 martie, prin care maghiarii fuseseră informaţi despre „zona neutră" dintre aceştia din urmă şi români, stabilită de Conferinţă la 26 februarie[14].

Tot la 26 martie, ziua în care misiunea Vix a părăsit Ungaria, Béla Kun l-a contactat pe Károlyi, rugându-l să transmită o altă propunere maghiară către Aliaţi[15]. Kun a solicitat garanţii pentru integritatea Ungariei şi în schimb s-a oferit să medieze diferendele dintre Aliaţi şi Rusia. De asemenea, el pretindea că forţele militare maghiare nu se vor uni cu Armata Roşie rusă şi că guvernul nu va răspândi propaganda comunistă în exterior. De partea lor, Aliaţii trebuiau să promită că se vor ţine plebiscite în toate zonele aflate în dispută şi că Ungariei îi va fi livrat un ajutor alimentar consistent. Károlyi nu a obţinut nimic de la Aliaţi, deoarece aceştia erau ocupaţi cu numirea unui reprezentant care să meargă în Ungaria pentru a investiga noua situaţie. De asemenea, noua conducere de la Budapesta a încercat să negocieze şi cu ţara vecină considerată cea mai uşor de abordat în acel moment, trimiţând un emisar la Belgrad, într-o misiune de tatonare ce nu s-a bucurat de succesul scontat[16].

Dintre toate aceste încercări ale noului regim de a-i contacta pe Aliaţi, singura care a avut finalitate, în sensul că a ajuns pe agenda Consiliului celor Patru, a fost cea intermediată de prinţul Borghese[17]. Liderii marilor puteri au privit-o însă cu neîncredere, lipsindu-le informaţiile necesare pentru a putea estima ceea ce se întâmpla în Ungaria. Ştirile care veneau dinspre Budapesta erau contradictorii : fuziunea dintre comunişti şi social-democraţi stârnea nedumerire, iar participarea unor miniştri şi subsecretari de stat din fostul guvern în noua structură de conducere, ca şi declaraţiile lui Mihály Károlyi în favoarea noii Republici Sovietice puneau sub semnul întrebării caracterul strict comunist al noului regim. Vreme de aproximativ zece zile, experimentul care se desfăşura la Budapesta a reprezentat un mister pentru conducătorii Conferinţei de pace de la Paris.

---

11. Mária Ormos, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, Social Science Monographs ; Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1990, p. 210.
12. T. Hajdu, *A Contribution to the History of the Proclamation of the Hungarian Republic of Councils in 1919*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Tomus XIX, nr.1-2/1973, p. 84.
13. Vezi Radu Păiuşan, *Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire*, Ed. de Vest, Timişoara, 1993, pp. 103-114 ; bănuind că şansele Ungariei privitoare la Banat era nule, şi Károlyi, şi Kun au susţinut acţiunile lui Róth în scopul apariţiei unui stat bănăţean independent.
14. Alexandru Ghişa, *Instaurarea comunismului în Ungaria şi raporturile cu România*, în vol. *Omagiu istoricului Dan Berindei*, coord. Horia Dumitrescu, Ed. D.M. Press, Focşani, 2001, pp. 228-229.
15. P. Pastor, *op.cit.*, p. 144.
16. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională. 1918, Documente interne şi externe, august 1918-iunie 1919*, vol. III, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, pp. 284-286.
17. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. V, p. 16.

2. Conferinţa de pace de la Paris şi Republica Sfaturilor din Ungaria

La 25, 27, 29 şi 31 martie, şedinţele Consiliului celor Patru s-au ocupat şi de evenimentele din Ungaria[18]. În prima dintre aceste reuniuni, cea din 25 martie, cei „Patru Mari" au trebuit să facă o opţiune fundamentală în privinţa evoluţiei evenimentelor din răsăritul Europei : având de ales între a continua intervenţia antibolşevică din sudul Rusiei şi a aproviziona din punct de vedere militar România, pentru o a face capabilă să reziste ameninţărilor devenite din ce în ce mai concrete – şi dinspre Est, şi dinspre Vest –, liderii Conferinţei s-au orientat, la sugestia mareşalului Foch, spre susţinerea variantei româneşti[19]. Statul român urma să primească material militar de provenienţă britanică[20].

La 27 martie, Foch a prezentat concepţiile sale privitoare la „cordonul sanitar" (sau *barrière de l'Est*)[21], ce trebuia să despartă Rusia bolşevică de Europa, şi la „inelul din jurul Ungariei", menit să elimine focarul de infecţie din Europa Centrală[22]. Militarul francez avea în vedere blocarea posibilităţii de colaborare între comuniştii maghiari şi cei ucraineni şi ruşi, ocuparea Vienei[23] şi, în cele din urmă, şi a Budapestei. Cei care s-au opus au fost americanii, prin persoana generalului Tasker Bliss[24], care l-a influenţat în acest sens pe Wilson. Deşi Consiliul celor Patru a respins o intervenţie militară a Aliaţilor în Ungaria, francezii au mai cochetat câteva zile cu ideea unei acţiuni armate franco-româno-iugoslave, menită să elimine centrul comunist budapestan[25]. Abia

18. John M. Thompson, *Russia, Bolshevism and the Versailles Peace*, Princeton University Press, Princeton, 1966, pp. 200-208.
19. Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari, Campania armatei române din 1918-1919*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, pp. 174-175.
20. *Ibidem*, p. 190; Gheorghe I. Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţii diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, ediţia a II-a, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pp. 59-60.
21. Se pare că rapoartele pe care generalul Berthelot (vezi, spre exemplu, cel din 20 martie, în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 255-256) le-a trimis la Paris în primele două decade ale lunii martie, în care propunea ca „ruşii să fie abandonaţi" şi să fie organizat un front defensiv de la Marea Baltică la Marea Neagră, au influenţat direct adoptarea concepţiei „cordonului sanitar" (Glenn E. Torrey, *General Henri Berthelot and the Army of the Danube, 1918-1919*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, New York, 1988, p. 288). La rândul său, se pare că generalul Berthelot fusese influenţat de opiniile în această privinţă ale militarilor români, generalul Iliescu fiind cel care a revendicat paternitatea concepţiei privitoare la „cordonul sanitar" (vezi Ion M. Oprea, *România şi Imperiul Rus, 1900-1924*, vol. I, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998, pp. 248-249).
22. *Les Délibérations du Conseil des Quatre (24 mars-28 juin 1919)*. Notes de l'officier interprète Paul Mantoux, tome I, *Jusqu'à la remise à la délégation allemande des conditions de paix*, Éditions du Centre national de la recherche scientifique, Paris, 1955, pp. 52-57.
23. Richard H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921*, vol. II, *Britain and the Russian Civil War, November 1918-February 1920*, Princeton University Press, Princeton, 1968, pp. 139-140.
24. David Sherman Spector, *România şi Conferinţa de pace de la Paris. Diplomaţia lui Ion I.C. Brătianu*, Institutul European, Iaşi, 1995, p. 142.
25. M. Ormos, *op.cit.*, pp. 218-219, 222-223; iugoslavii aveau reţineri serioase faţă de participarea la o intervenţie antimaghiară, mai ales cât vreme tensiunile dintre ei şi italieni comportau accente acute.

la 29 martie, Clemenceau a ordonat evacuarea Odessei şi anularea, ce se dorea temporară, a intervenţiei în Ungaria.

La 28 martie, în Consiliul miniştrilor de externe s-a discutat o decizie a Consiliului Suprem Economic (organism „patronat" de americani prin Herbert Hoover) din 12 martie, de a ridica blocada economică la care erau supuse Austria şi Ungaria. Noile evoluţii de la Budapesta au determinat decizia : blocada austriacă urma să fie ridicată, cea asupra Ungariei rămânea însă în funcţiune[26].

La 29 şi 31 martie, Consiliul celor Patru a trebuit să discute din nou problema maghiară. Preşedintele Wilson s-a întrebat dacă nu cumva Aliaţii n-ar trebui să trateze cu socialiştii din Ungaria, o ţară pe care el o considera prietenă[27]. Clemenceau a negat vehement că maghiarii erau prieteni ai Aliaţilor. El a argumentat că ungurii şi conducătorii lor erau direct responsabili pentru declanşarea şi purtarea războiului. Preşedintele american a criticat politica intervenţionistă a francezilor - de fapt a lui Foch şi a generalilor francezi ; Clemenceau nu împărtăşea opiniile acestora - şi a sugerat că Aliaţii ar trebui să se ţină deoparte de Ungaria, dacă se dorea ca bolşevismul să fie stăvilit în interiorul frontierelor ei. El a fost sprijinit de către David Lloyd George, care era împotriva intervenţiei pe motiv că puţine ţări din Europa aveau nevoie de o revoluţie socială în măsura în care avea Ungaria. Lloyd George chiar a dorit ca Aliaţii să stabilească relaţii cu noul regim maghiar. Astfel, recunoaşterea Aliată, care îi fusese respinsă regimului lui Károlyi, era propusă acum de către anglo-americani pentru regimul comunist al lui Kun. În cele din urmă, la 31 martie, Consiliul celor Patru a decis să-l trimită în Ungaria pe generalul sud-african Jan Christian Smuts, pentru a investiga situaţia[28]. La insistenţele francezilor, care nu agreau trimiterea respectivului emisar în Ungaria - mai ales că, iniţial, ar fi trebuit să plece la Budapesta un francez[29] -, obiectivele misiunii Smuts au fost limitate, ca şi autoritatea generalului sud-african. Smuts avea mandatul de a purta discuţii pe baza armistiţiului din 3 noiembrie şi a Convenţiei din 13 noiembrie, de a aborda chestiunea zonei neutre (trebuia să le ofere asigurări maghiarilor că respectivul aranjament viza doar evitarea vărsării de sânge, şi nu prefigura frontiera finală), de a investiga ce locuri

26. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IV, pp. 522-523.

27. Poziţia lui Wilson a fost probabil influenţată şi de rapoartele lui Philip Marshall Brown, un profesor universitar de la Harvard, aflat atunci la Budapesta. Ideile lui Brown, antiintervenţioniste şi favorabile negocierilor cu bolşevicii maghiari, circulau pe ruta Budapesta (Brown) - Viena (Archibald C. Coolidge) - Paris (R. Lansing), ajungând în cele din urmă la Wilson (vezi *Ibidem*, vol. XII, pp. 420-427).

28. Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ediţia a II-a, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, vol. II, p. 421. Kiriţescu interpretează misiunea Smuts ca o recunoaştere *de jure* a noului regim maghiar de către Aliaţi, ceea ce, în realitate, nu a fost cazul. Poziţia lui Kiriţescu reflectă însă anxietatea cu care guvernul de la Bucureşti şi delegaţia românească de la Paris au privit misiunea Smuts (vezi şi Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 60).

29. Nicolae Petrescu Comnen îi scria de la Berna, la 5 aprilie 1919, lui Alexandru Vaida-Voevod, la Paris : „Ştirea plecării generalului Smuts în locul lui Maugin a umplut de bucurie pe unguri. Aseară Andrássy a dat o masă mare spre a sărbători această incontestabilă victorie... Şantajul a reuşit. Constat cu durere că nu mă înşelam deloc când spuneam domnului prim-ministru că partida nu este încă câştigată şi că ungurii ne pregătesc încă multe lovituri" (Horia Salcă, Florin Salvan, *Dr. Alexandru Vaida-Voevod, corespondenţă, 1918-1919*, Ed. Transilvania Expres, Braşov, 2001, p. 338).

trebuiau ocupate de către Aliaţi în interiorul zonei neutre şi de a elucida soarta misiunilor Aliate din capitala Ungariei[30].

Dacă atitudinea lui Georges Clemenceau era una strict conjuncturală[31], nedorind în acel moment ca prin susţinerea unei intervenţii în Ungaria să accentueze tensiunile cu britanicii şi americanii în privinţa chestiuni germane, iar cea a lui David Lloyd George avea o componentă superficială, premierul britanic manifestând uneori interes pentru problema maghiară, fără a-l întări însă printr-o consecvenţă corespunzătoare[32], poziţia americană era una de substanţă, ilustrând viziunea reprezentanţilor Statelor Unite în privinţa anihilării comunismului prin metode economice : eradicarea factorilor care au dus la victoria bolşevismului (lipsuri, foamete etc.)[33]. În acest context, nu credem că erau lipsite de consistenţă opiniile multor oameni politici din România în sensul că americanii păreau cei mai importanţi adversari ai planurilor româneşti[34].

Între timp, Brătianu căuta să intensifice sentimentele antimaghiare de la Paris, eforturile sale fiind uşurate de ştirile despre o invazie iniţiată de către Kun împotriva Slovaciei, la 28 martie. Atacul a fost interpretat ca o încercare de a se realiza un contact cu Armata Roşie din Ucraina[35]. Alături de cercetătorul american D.S. Spector, şi unii istorici români reiau această informaţie referitoare la atacarea Slovaciei de către maghiari[36]. Iar unele lucrări scriu chiar despre războiul pe care noul regim de la Budapesta l-ar fi declarat, imediat după preluarea puterii, împotriva tuturor vecinilor[37]. Am încercat să identificăm sursele folosite de toţi aceşti autori, dar operaţiunea s-a dovedit anevoioasă. Este adevărat că există unele documente care atestă zvonurile care circulau în acele zile de sfârşit de martie 1919, zvonuri privitoare la intenţiile belicoase ale noilor guvernanţi

30. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 286-288.
31. Kalervo Hovi, *Cordon Sanitaire or Barrière de l'Est ? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917-1919*, Turun Yliopisto, Turku, 1975, pp. 196-203.
32. Vezi Thomas L. Sakmyster, *Great Britain and the Making of the Treaty of Trianon*, în Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, eds., *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I : Total War and Peacemaking. A Case Study on Trianon*, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 120-121.
33. I. Ciupercă, *Bucureşti-Washington : diplomaţie şi petrol*, în vol. *Relaţii româno-americane în timpurile moderne*, editat de Gheorghe I. Florescu, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1993, pp. 170-171. Deşi Conferinţa nu acceptase ridicarea blocadei impuse Ungariei, Wilson şi Hoover au insistat, pe la începutul lui aprilie, pentru aprovizionarea acestei ţări (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 428).
34. Ion Stanciu, *Aliaţi fără alianţă. România şi SUA, 1914-1920*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1992, p. 192.
35. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 145.
36. *România în anii primului război mondial*, coord. Vasile Milea, Ştefan Pascu, Ilie Ceauşescu ş.a., autori Vasile Alexandrescu, Ion Ardeleanu, Vasile Arimia ş.a., vol. II, Ed. Militară, Bucureşti, 1987, p. 668 ; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 208.
37. Valeriu Florin Dobrinescu, *România şi Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, f.l., Ed. Viitorul Românesc, 1996, p. 21 ; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 186. Autorii acestei din urmă lucrări mai prezintă şi ordinele primite de Armata Roşie maghiară : să menţină fronturile existente şi să se retragă în caz de confruntare cu inamicul. Or, este greu de crezut că la 24 martie s-au emis astfel de ordine, iar la 25 martie s-a declarat război tuturor vecinilor !

de la Budapesta[38]. Nu trebuie uitat însă faptul că aceste informaţii proveneau de la Belgrad, sediul militarilor francezi din această zonă a Europei, sau de la Bucureşti. Generalul de Lobit primise ordine de la şeful său, generalul d'Esperey, pentru a pregăti intervenţia împotriva intruziunii bolşevice din Ungaria[39]. Era nevoie însă de un pretext. Or, intenţiile agresive ale comuniştilor unguri s-ar fi potrivit perfect în context.

Se poate identifica, probabil, punctul de plecare al acestei informaţii despre „declaraţia de război" maghiară. Şeful formal al grupului de „comisari ai poporului" care conducea Ungaria, Sándor Garbai, a declarat că ţara sa se afla în război „cu toate statele vecine de la care are ceva de revendicat"[40]. Înclinăm să credem totuşi că această afirmaţie nu trebuie interpretată în sensul unei suicidale declaraţii de război, ci mai mult ca o dorinţă a noului premier maghiar de a demonstra că nu ţara sa, ci statele din preajmă aveau intenţii agresive. Noul guvern de la Budapesta nu-şi putea permite să întreprindă acţiuni ofensive împotriva ţărilor vecine din simplul motiv că nu avea la dispoziţie trupele militare necesare unor asemenea operaţiuni de anvergură. Că existau intenţii de viitor în acest sens, că Armata Roşie maghiară se organiza cu rapiditate[41], că au fost unele ciocniri locale[42] în zonele de contact dintre teritoriul deţinut de maghiari şi cel aflat în posesia trupelor româneşti, ceheşti şi sârbeşti, toate acestea sunt în afară de orice dubiu. Dar declaraţii generale de război şi atacuri masive maghiare nu s-au produs în cele trei săptămâni care au urmat instalării guvernării comunisto-social-democrate la Budapesta. Dimpotrivă, noii lideri maghiari au încercat, aşa cum am prezentat mai sus, să obţină din partea adversarilor - marile puteri învingătoare şi statele vecine - acea perioadă de respiro atât de necesară consolidării puterii. Ba chiar noul regim maghiar a făcut serioase eforturi de a dezminţi informaţiile care circulau în privinţa declaraţiei de război[43]. Probabil că zvonurile despre astfel de provocări au fost emise de acele surse

38. Vezi telegramele ministrului francez la Belgrad, de Fontenay, către ministrul de externe francez, la 22 şi 24 martie 1919, în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 267-268, 272-275.
39. Mária Ormos, *The Hungarian Soviet Republic and Intervention by the Entente*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, pp. 132-133.
40. *Apud* Gheorghe Unc, Vladimir Zaharescu, *Din cronica relaţiilor româno-maghiare în anii 1918-1920*, în „Anale de istorie", XXVII, nr. 4/1981, p. 113. Cele câteva pagini (pp. 111-122) dedicate de către cei doi autori relaţiilor dintre Regatul României şi „Republica Ungară a Sfaturilor" din perioada martie-iulie 1919 reprezintă o veritabilă caznă - uneori tragică, alteori hazlie, dar întotdeauna grotescă - de a împăca lucruri ireconciliabile. Demni urmaşi ai lui Sisif, încremeniţi în proiectul naţional-comunist de tip ceauşist, cei doi autori şi-au propus să demonstreze că românii erau îndreptăţiţi să-şi dorească realizarea României Mari, bolşevicii ruşi şi ucraineni aveau dreptate să urmărească atingerea obiectivelor revoluţiei mondiale (deci, printre altele, şi distrugerea „creaţiilor imperialiste" din regiune), iar comuniştii maghiari aveau tot dreptul să combine idealurile revoluţionare cu cele naţionaliste. Deşi au abuzat de singura supapă aflată la dispoziţia lor (aruncarea întregii vinovăţii posibile pe umerii „imperialiştilor" reuniţi la Paris), cei doi autori nu au putut decât să rateze demersul lor. Cele câteva pagini reprezintă un exemplu remarcabil în privinţa ravagiilor pe care le făcea aplicarea procustiană a ideologiei oficiale în studiile de istorie contemporană.
41. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 270-272.
42. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 185-186.
43. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 420, 425.

care aveau intenţia şi posibilitatea de a elimina centrul bolşevic din Ungaria: militarii francezi şi autorităţile române. Se cuvine ca examinarea istorică să nu prelungească durata de viaţă a acestor zvonuri.

Béla Kun s-a întâlnit cu emisarul Conferinţei de pace, generalul Jan Christian Smuts[44], în prima săptămână a lunii aprilie[45]. Generalul sud-african era însoţit de doi tineri diplomaţi britanici, Harold Nicolson şi Allen Leeper. Smuts i-a comunicat liderului maghiar că zona neutră avea un caracter temporar şi nu va avea nici o influenţă în trasarea frontierei finale, şi chiar a propus o uşoară modificare în favoarea Ungariei. Era vorba despre o translare a zonei neutre cu vreo 20-30 de km înspre est, astfel încât viitoarea frontieră româno-maghiară, deja stabilită în acel moment de către experţii Conferinţei (printre care era şi Leeper!), să fie undeva pe la mijlocul zonei neutre[46].

Este greu de precizat în ce măsură Smuts a făcut propunerea din proprie iniţiativă sau primise indicaţii în acest sens din partea diriguitorilor reuniunii de la Paris. Cert este însă faptul că Béla Kun a ripostat, refuzând să respecte decizia Consiliului privitoare la zona neutră şi pretinzând ca românii să fie obligaţi să se retragă la est de râul Mureş, dar Smuts n-a fost de acord cu această cerere[47]. Kun a mai propus ca „statele danubiene" să negocieze între ele la Viena sau la Praga frontierele comune, precum şi să găsească o soluţie de rezolvare a problemelor economice cu care se confruntau, adică să se înfiinţeze un fel de „confederaţie danubiană"[48]. Generalul sud-african a părut încântat de idee şi i-a promis, de asemenea, lui Kun că va sprijini invitarea Ungariei la Conferinţa

---

44. Gheorghe Brătianu (*op.cit.*, p. 61) îl caracterizează pe Smuts drept „pacifist notoriu", ceea ce, la o privire mai atentă, pare un pic exagerat. Într-adevăr, Smuts, mergând pe linia susţinută de şeful şi prietenul său, David Lloyd George, era în acel moment adeptul opririi intervenţiei Aliate împotriva comunismului şi al unor sancţiuni mai puţin severe faţă de Germania. Însă nu trebuie uitat faptul că generalul sud-african luptase împotriva englezilor în „războiul burilor", făcuse parte din cabinetul de război britanic din a doua parte a Marelui Război, iar ulterior avea să fie un adversar al conciliatorismului, militând alături de Winston Churchill pentru o atitudine fermă în relaţiile cu Germania naţional-socialistă şi reuşind să-şi implice ţara – Republica Sud-Africană – în cea de-a doua conflagraţie mondială de partea Coaliţiei Naţiunilor Unite (*Encyclopaedia Britannica*, vol. 20, Londra, 1972, pp. 705-706). În acest context, reluarea în 1996 a caracterizării contextuale şi „din condei" a lui Gh. Brătianu ni se pare nepotrivită („un cunoscut şi apreciat pacifist" - Ioan Ţepelea, *1919-1920. O campanie pentru liniştirea Europei - bilanţuri paradoxale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, p. 22).
45. *F.R.U.S.*; *P.P.C.*, *1919*, vol. V, pp. 39-43, 59-62; Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, Methuen, Londra, 1965, pp. 296-304; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 289-294, 298-302; Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy 1919-1945*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1979, pp. 21-22.
46. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. V, p. 61.
47. *Ibidem*, pp. 61-62.
48. *Ibidem*, pp. 42-43. Ideea înfiinţării unei structuri confederative în zona danubiană fusese susţinută şi de tandemul Mihály Károlyi-Oszkár Jászi; era acum promovată de Kun şi avea să fie sprijinită, aşa cum vom vedea, şi în timpul regimului Horthy. Era o încercare disperată de a perpetua măcar câteva din avantajele trecutului. În pofida evidentei inadecvări la realitate, această concepţie a subzistat până în zilele noastre. Deşi avea iniţial conotaţii paseiste evidente, ea a ajuns astăzi să pară în anumite medii extrem de avangardistă (vezi, printre multe altele, Stephen Borsody, *The New Central Europe*, East European Monographs, New York, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1994).

de pace. În schimb, acesta din urmă trebuia să respecte înţelegerea de armistiţiu şi să stopeze reînarmarea[49]. Aceste condiţii atât de favorabile pentru Ungaria trebuiau acceptate fără întârziere, dar ele au fost respinse de către Kun pe motivul că ar conduce la un al doilea Brest-Litovsk. Astfel, discipolul lui Lenin s-a dovedit mult mai puţin înzestrat decât maestrul său, neînţelegând în totalitate învăţămintele acelei păci atât de ruşinoase, dar atât de utile pentru menţinerea bolşevicilor la putere. Există însă în istoriografie şi opinia că liderul maghiar a sperat că negocierile vor continua, el plusând doar pentru a avea de unde ceda ulterior[50]. Deşi Smuts a părăsit capitala ungară la 5 aprilie, discuţiile unor emisari ai lui Kun cu militarii francezi au continuat la Belgrad până la 12 aprilie[51].

Smuts s-a întors la Paris la 12 aprilie, pentru a recomanda adoptarea unei atitudini de aşteptare, deoarece el credea că Béla Kun va fi înlocuit în scurt timp de către un grup de socialişti de dreapta[52]. La Budapesta misiunea Smuts a ajutat la crearea impresiei că Aliaţii recunoscuseră guvernul comunist maghiar. Brătianu a interpretat misiunea Smuts aproape în acelaşi fel ca şi bolşevicii, iar guvernul de la Bucureşti şi-a exprimat nedumerirea că generalul nu a venit şi în România, pentru a asculta şi opiniile românilor[53]. Generalul d'Esperey i-a sporit neliniştea lui Brătianu atunci când, după o vizită la Bucureşti, la 6 aprilie, i-a comunicat premierului român că Béla Kun intenţiona să recâştige teritoriile ocupate de către trupele române. Românii, neuitând experienţa militară amară din 1916-1917, au cerut cooperarea urgentă a Aliaţilor pentru a se lichida situaţia din Ungaria înainte de iniţierea unui atac rusesc la Nistru[54]. Consiliul celor Patru decisese deja întărirea României pe ambele fronturi, dar nu era încă dispus la a aproba un marş către Budapesta. Mai mult, Consiliul a interzis un astfel de marş, dar românii s-au decis să atace singuri, mai ales că beneficiau de acceptul, fie şi tacit, al militarilor francezi[55].

3. Cine a atacat în aprilie 1919?

La 28 martie/10 aprilie, în şedinţa Consiliului de miniştri de la Bucureşti, condusă de regele Ferdinand, s-a luat decizia ca armata română să înainteze[56]. Ceea ce merită remarcat în legătură cu discuţiile din acea şedinţă de guvern este faptul că nu s-a spus niciodată explicit că ar fi fost vorba despre o înaintare până la linia răsăriteană a zonei

49. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 292.
50. M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 226.
51. *Ibidem*, p. 227; Al. Ghişa, *op.cit.*, pp. 229-230.
52. P. Mantoux, *op.cit.*, vol. I, p. 179.
53. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale....*, vol. III, pp. 303-306.
54. *Ibidem*, pp. 283-284, 302-303.
55. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 219.
56. Vezi Ion Stanciu, *Un nou document privitor la acţiunea politică şi militară a României în aprilie 1919*, în „Revista Istorică", serie nouă, tom 1, nr. 2/1990, pp. 187-191; din păcate, în comentariul autorului (pp. 187-188), referitor la procesul-verbal al şedinţei de guvern din 28 martie/10 aprilie, s-a strecurat o greşeală: nu era vorba de traversarea Mureşului de către trupele române, operaţiune înfăptuită încă din decembrie 1918. Acum, în aprilie 1919, armata română trebuia să depăşească linia, trasată ad-hoc, pe care se oprise în ianuarie: vest Sighetul Marmaţiei - vest Baia Mare - vest Zalău - est Ciucea-Zam (la vest de Deva) (D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 147).

neutre stabilite. Se vorbea doar despre avansarea armatei române în termeni generali; ba chiar, la un moment dat, Vasile Goldiş, ministru fără portofoliu reprezentând Transilvania, a cerut să se înainteze „imediat până la linia etnografică, dacă nu până la linia tratatului"[57]. Se făcea referire, evident, la Tratatul din august 1916. Astfel, nu este întâmplător faptul că ulterior, atunci când se avansa cu relativa uşurinţă la vest de Munţii Apuseni, nici unul dintre factorii de decizie români n-a avut în vedere oprirea pe linia Satu Mare – Oradea – Arad, cea stabilită formal de Conferinţă. Regele Ferdinand i-a scris premierului Brătianu, pe un ton de acută dezamăgire, la Paris, la 14 aprilie 1919, despre hotărârea celor din ţară de a-şi atinge ţelurile, fără a mai aştepta „cu o răbdare îngerească" deciziile tardive şi nu întotdeauna binevoitoare faţă de România ale Conferinţei[58].

Hotărârea românească de a aborda tranşant problema înaintării în Transilvania a fost catalizată de indecizia Conferinţei[59], de situaţia gravă în care se aflau românii din teritoriile necontrolate de armata română[60], de încurajările tacite şi explicite ale militarilor francezi[61] şi mai ales de ameninţătoarea eventualitate a realizării unei coordonări între acţiunile armate ale bolşevicilor unguri şi cele ale Armatei Roşii ruseşti şi ucrainene[62].

Privind evenimentele dinspre Budapesta, trebuie spus că însăşi existenţa noului regim maghiar depindea de colaborarea cu bolşevicii ucraineni şi ruşi. Nu exista alternativă la această opţiune. Şi Garbai, şi Kun au subliniat, încă din 21 martie 1919, că speră să obţină de la Răsărit ceea ce le fusese refuzat de către Apus şi că aşteaptă Armata Roşie aflată „la poalele Carpaţilor"[63]. Serviciile de telecomunicaţii ale Aliaţilor au interceptat şi descifrat din primul moment telegramele trimise de Kun lui Lenin[64]. Însă, în ciuda

---

57. I. Stanciu, *Un document...*, p. 190.
58. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 305-306.
59. Alexandru Vaida-Voevod, aflat la Paris, îi scria exasperat lui Iuliu Maniu, la 14 aprilie 1919: „Doamne, să ne vedem odată stăpâni în casa noastră, mântuiţi de aceşti oameni conduşi de egoism, îngustime şi grandomanie aristocratică ascunsă şi sub draperia unor fraze democratice, generoase, în a căror seriozitate nici băcanii din Paris nu mai au încredere" (Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, f.l., 1993, p. 259).
60. Vezi raportul lui Iuliu Maniu de la începutul lunii aprilie 1919, în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 294-297.
61. Franchet d'Esperey a fost la Bucureşti, la 6 aprilie, şi a stabilit cu liderii politici şi militari români planul de intervenţie în Ungaria (*Ibidem*, p. 305); la 8 aprilie, din cauza ezitărilor cehoslovace şi iugoslave şi mai ales din cauza opoziţiei anglo-saxone de la Conferinţă, Clemenceau a contramandat întreaga acţiune (M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 231); la 10 aprilie, aşa cum am văzut, guvernul român a luat decizia de a rezolva armat problema teritorială din vestul ţării; la 11 aprilie, d'Esperey a revenit la Bucureşti nervos că nu mai poate comanda cruciada antibolşevică spre Budapesta, a aflat că românii s-au hotărât să rezolve problema singuri, însă nu s-a opus, „închizând ochii" la acţiunea românească (General Henri Berthelot, *Jurnal şi corespondenţă, 1916-1919*, ed. de Gheorghe I. Florescu, Iaşi, 1997, p. 357). Se pare că decizia de a proceda astfel fusese luată la Paris, de Clemenceau şi Foch: francezii se derogau de la responsabilitatea pentru intervenţia în Ungaria, însă „permiteau" României să pună în aplicare planul francez (M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 233).
62. I. Stanciu, *Un document...*, pp. 189-190.
63. Vezi Rudolf L. Tökés, *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, New York, 1967, pp. 133-135.
64. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 272, 273-274.

nenumăratelor schimburi de telegrame şi a declaraţiilor sforăitoare ale ambelor părţi, în ciuda cererii explicite a lui Kun, încă din 22 martie 1919, în sensul unei alianţe ofensive şi defensive cu Rusia[65], relaţiile maghiaro-sovietice nu au fost atât de strânse pe cât ar putea să pară la prima vedere. Ne-am putea întreba, spre exemplu, de ce – chiar dacă autorităţile de la Kiev şi Moscova aveau de înfruntat problemele legate de războiul civil şi intervenţia străină – nu au fost stabilite relaţii diplomatice cu republica bolşevică budapestană în cele 133 de zile ale existenţei acesteia? De ce nu a ajuns în capitala Ungariei, în acea perioadă, nici un reprezentant sovietic de rang înalt?[66]

Este greu de identificat un răspuns pe deplin satisfăcător la aceste întrebări. Ceea ce putem spune este faptul că factorii de la Kiev păreau mai optimişti decât cei de la Moscova în privinţa colaborării cu maghiarii în acţiuni antiromâneşti. Şi aceasta pentru că „preşedinte al Sovietului Comisarilor Poporului şi Comisar al Poporului pentru Afacerile Străine al Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene" era un „iniţiat" în probleme româneşti[67], un „mare prieten" al românilor: Christian Rakovski, un evreu „bulgar", născut în Cadrilater, cu studii de medicină făcute în Franţa şi cu activităţi socialiste în România antebelică. El era cel care, la primul congres al Cominternului, propusese invadarea României[68], iar după 21 martie 1919, când comuniştii au capturat puterea la Budapesta, considera că nu mai există nici un obstacol serios în calea succesului bolşevic în toată Europa[69]. Alături de Rakovski s-a aflat comandantul Armatei Roşii ucrainene, V.A. Antonov-Ovseenko, şi el un entuziast al colaborării cu maghiarii în vederea bolşevizării României. Cei doi au plănuit, la finele lunii martie şi la începutul lui aprilie 1919, să atace România şi să intre în contact cu trupele comuniste maghiare[70].

Lenin era însă mai pragmatic, nedorind ca bolşevicii ucraineni să-şi risipească energiile în acţiuni iluzorii în direcţia statului român, aşa că a ordonat la 25 martie încetarea operaţiunilor de acest fel[71]. Obsedaţi de România, Rakovski şi Antonov-Ovseenko n-au luat în seamă atenţionările ruseşti şi au acţionat pentru ocuparea Odessei, părăsită în grabă de trupele Aliate în perioada 3-6 aprilie[72], obiectiv atins la 9 aprilie. Imediat, Rakovski i-a telegrafiat lui Antonov-Ovseenko: „...se deschid noi perspective... Basarabia, Bucovina, Galiţia... trecerea Carpaţilor... Republica Socialistă Sovietică a Ungariei..."[73]. În următoarele zile frontul s-a stabilizat pe Nistru, iar la 13 aprilie Armata Roşie

65. Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La Consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919), Témoignages français*, Bucureşti, 1990, p. 264.
66. Mária Ormos, *The Foreign Policy of the Hungarian Soviet Republic*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, p. 359.
67. Vezi D.S. Spector, *op.cit.*, nota 152, p. 79.
68. Despre manifestul adoptat în unanimitate la 6 martie 1919, la congresul Internaţionalei a III-a comuniste, vezi A. Siklós, *The Hungarian Soviet Republic and the National and Nationality Question*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapesta, tomus 17, nr. 1-2/1971, pp. 78-79.
69. Francis Conte, *Christian Rakovski et l'usage de la force armée dans un mouvement révolutionnaire: le cas de l'Ukraine (janvier-août 1919)*, în „Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine", XX, no. 4/1973, p. 545.
70. Tibor Hajdu, *Plans of Strategic Cooperation between the Russian and Hungarian Red Armies*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, p. 368.
71. *Ibidem*, p. 369.
72. General H. Berthelot, *op.cit.*, p. 366.
73. *Apud* F. Conte, *op.cit.*, p. 545.

ucraineană primea ordinul de a ataca România şi de a se stabili un contact cu maghiarii, printr-un marş prin Bucovina[74]. În aceeaşi zi, probabil o coincidenţă fortuită, s-a proclamat Republica Sovietică Bavareză[75]. Nici situaţia din Austria nu era calmă, multă lume - de la Budapesta, Moscova sau Paris - aşteptându-se dintr-un moment în altul la „înroşirea" Vienei[76]. Guvernul de coaliţie, alcătuit din social-democraţi şi social-creştini şi condus de Karl Renner, avea mari probleme cu diversele soviete ale muncitorilor şi soldaţilor; doar intervenţiile în forţă ale autorităţilor, la 17 aprilie şi 15 iunie 1919, pentru rezolvarea unor grave tulburări, au reuşit să ferească Austria de bolşevism[77].

Conjunctura internaţională părea, la mijlocul lunii aprilie a anului 1919, să ofere şanse serioase de existenţă şi chiar de succes Republicii Sovietice Maghiare. Conferinţa de pace blocase o intervenţie armată; militarii francezi nu dispuneau de suficiente forţe în regiune pentru a acţiona singuri; statul slavilor de sud era reticent în privinţa unei rezolvări prin forţă a problemei regimului de la Budapesta, condiţionând participarea sa la o eventuală intervenţie de recunoaşterea internaţională a Regatului Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor, proclamat încă de la 1 decembrie 1918[78]; Cehoslovacia avea dificultăţi de coeziune internă, iar armata acesteia se afla abia la începuturile organizării sale, având o conducere bicefală franco-italiană[79], ceea ce se va dovedi nefast în confruntările militare care au urmat; bolşevicii ruşi şi ucraineni reuşiseră să elimine intervenţia Aliată din sudul Rușiei şi se aflau în acel moment într-o ofensivă de proporţii împotriva adversarilor din războiul civil; iar principalul inamic al Ungariei, România, părea a se afla într-o situaţie dificilă, prinsă fiind între bolşevicii maghiari, pe de o parte, şi cei ucraineni, pe de alta, pentru a nu mai aminti de Bulgaria resentimentară de la sud[80] şi de tensiunile cu sârbii[81], care puteau lua oricând o turnură conflictuală. În acest context, hiperoptimismul ambasadorului maghiar la Viena părea îndreptăţit. El considera că situaţia internaţională a Ungariei era extrem de favorabilă, mai ales că izbucnirea „revoluţiei" în România era „o chestiune de zile, poate chiar de ore"[82].

---

74. *Ibidem*, p. 546; Gh. Unc, V. Zaharescu, *op.cit.*, p. 114.
75. Vezi E.J. Feuchtwanger, *From Weimar to Hitler, Germany, 1918-1933*, University Press of America, Lanhem, Maryland, 1993, pp. 57-62.
76. M. Ormos, *The Foreign Policy...*, p. 358.
77. Erich Zöllner, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ed. a VIII-a, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, vol. II, p. 609.
78. Conferinţa a recunoscut *de facto* noul Regat abia la 1 mai 1919, pentru a nu oferi germanilor ocazia de a pune sub semnul întrebării legitimitatea semnării unui tratat cu un stat nerecunoscut pe plan internaţional, iar Italia a făcut-o doar implicit, când a semnat Tratatul de la Versailles, la 28 iunie 1919 (Frits W. Hondius, *The Yugoslav Community of Nations*, Mouton, The Hague, Paris, 1968, p. 91).
79. Josef Kalvoda, *The Czechoslovak-Hungarian Dispute*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, p. 286.
80. Se pare că în Bulgaria, în perioada aprilie-mai 1919, începea să prindă contur o tentativă de opoziţie faţă de semnarea păcii cu puterile învingătoare, iar francezii doreau să trimită acolo, în scop de descurajare, trupele pe care le retrăseseră de la Odessa (M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 241).
81. Eugene B. Boia, *A Neglected Issue in Romanian Historiography: The Diplomatic Struggle over the Banat, 1914-1920*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIII, nos. 1-2/1994, p. 55.
82. *Apud* F.L. Carsten, *Revolution in Central Europe, 1918-1919*, University of California Press, Los Angeles, 1972, pp. 102-103; vezi şi *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 430.

În noaptea de 15/16 aprilie, în timp ce românii îşi pregăteau ofensiva, maghiarii au atacat[83]. Românii i-au respins aproape imediat[84] şi au avansat până la noua linie de demarcaţie : Satu Mare - Carei - Oradea[85]. Instrucţiunile lui Clemenceau de a se opri aici sunau mai degrabă ca o invitaţie la continuarea operaţiunii, iar Cartierul General Francez a aprobat în mod tacit înaintarea românilor[86]. Aceştia au înaintat până la Tisa, al cărei mal răsăritean a ajuns în mâinile lor până la 1 mai[87]. Militarii francezi au fost surprinşi şi plăcut impresionaţi de demonstraţia de forţă a armatei române[88].

Aceasta este versiunea oficială, din momentul respectiv, în privinţa înaintării armatei române[89] ; ea a fost reluată de cei mai mulţi dintre istoricii români care au prezentat evenimentele de la mijlocul lunii aprilie 1919[90]. Aproape toată lumea în mediul istoriografic românesc[91] consideră că maghiarii au atacat în noaptea de 15/16 aprilie, iar românii au contraatacat imediat[92]. Există însă şi unele opinii divergente. Un istoric contemporan cu evenimentele, în general bine informat, nu scrie nimic despre atacul maghiar din noaptea respectivă[93]. Iar un specialist în istorie militară, de asemenea contemporan cu evenimentele, nu consemnează vreo ofensivă ungară în acea noapte[94].

83. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 219.
84. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 317-318.
85. *Ibidem*, pp. 325-326.
86. În schimb, American Relief Administration (A.R.A.), condusă de Herbert Hoover, exercita presiuni serioase pentru oprirea operaţiunilor militare în Ungaria (aprilie-mai 1919). Vezi I. Ciupercă, *Dincolo de „faţada impunătoare"...*, pp. 612-613, nota 21.
87. Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 62 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 346-350.
88. Glenn E. Torrey, *The Romanian Intervention in Hungary, 1919*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, p. 308.
89. Comandantul trupelor române, generalul G.D. Mărdărescu, o prezintă în cartea sa (*Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei, 1919-1920*, Bucureşti, 1922, pp. 33-62) ; vezi şi afirmaţiile primului-ministru *ad-interim* român, M. Pherekyde, de la 30 aprilie 1919, *apud* Ion Calafeteanu, *Politică şi interes naţional în România interbelică*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, nota 154, p. 88.
90. Vezi, printre multe altele, C. Kiriţescu, *op.cit.*, p. 424 ; Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 61 ; Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, p. 650 ; Gh. Iancu, G. Cipăianu, *op.cit.*, p. 51 ; Gheorghe Iancu, *The Ruling Council, The Integration of Transylvania into Romania, 1918-1920*, Center for Transylvanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, Cluj-Napoca, 1995, p. 123 ; D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 219 ; Alesandru Duţu, Constantin Botoran, Mihai Retegan, *Transilvania în evoluţia relaţiilor româno-maghiare*, Institutul de Istorie şi Teorie Militară, Bucureşti, 1993, p. 37 ; Al. Ghişa, *op.cit.*, p. 235.
91. Şi doi istorici americani care s-au preocupat de această chestiune se pronunţă pentru versiunea menţionată : atac maghiar şi contraatac românesc (D.S. Spector, *op.cit.*, p. 146 ; G.E. Torrey, *The Romanian Intervention...*, p. 308). Spector spune chiar că maghiarii au atacat la 10 aprilie, românii reuşind să treacă la contraofensivă abia la 16 aprilie.
92. Pe de altă parte, în istoriografia maghiară există un consens în privinţa poziţiei contrare : nu a existat nici o acţiune maghiară semnificativă, iar românii au atacat în primele ore ale zilei de 16 aprilie 1919.
93. „Fapt este că în ziua de 16 aprilie 1919, ora 3 1/2 dimineaţa, armata noastră ia ofensiva" (Ion Rusu Abrudeanu, *România şi războiul mondial, Contribuţiuni la studiul războiului nostru*, Ed. Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1921, p. 270).
94. Radu Băldescu, *Răsboiul Naţional, Operaţiunile din anii 1917, 1918 şi 1919, Curs pentru ofiţerii-elevi ai Şcoalei de Aplicaţie a Infanteriei*, Institutul de Arte Grafice Dacia Traiană,

Nici autorii textului amintit mai sus, din „Anale de istorie", revistă patronată de partidul comunist, nu amintesc de vreun atac ungar[95], şi nu o face nici un istoric care şi-a publicat studiul în 1987[96].

În sfârşit, scriind în 1996, un alt autor contestă caracterizarea din punct de vedere militar a ceea ce s-a întâmplat în noaptea care a precedat atacul românesc ca fiind o acţiune ofensivă maghiară[97]. Acesta este şi singurul argument pe care se bazează istoricul respectiv: au fost trei atacuri maghiare în noaptea de 15/16 aprilie, însă ele au fost „disparate" şi „nu pot fi cotate ca făcând parte dintr-o acţiune ofensivă, chiar dacă... au avut o intensitate deosebită şi s-a produs (sic!) în sectoare diferite ale frontului". În plus, Ioan Ţepelea chiar scrie despre o „operaţie ofensivă a Armatei Roşii" (p. 36) şi despre acţiunile autorităţilor maghiare de „răspândire a unor zvonuri privind iminenţa ofensivei ungare" (p. 40). În sfârşit, I. Ţepelea le oferă sfaturi (p. 41) peste timp autorităţilor comuniste de la Budapesta, despre cum ar fi fost „mult mai înţelept" să acţioneze[98].

Fără a ne simţi apropiaţi de stilul de cercetare istorică ilustrat de cartea lui Ioan Ţepelea şi fără ca aprecierile noastre faţă de monografia celor trei istorici militari să scadă, trebuie să înclinăm spre a fi de acord cu una din concluziile textului publicat de primul autor amintit: românii au fost cei care au atacat în dimineaţa zilei de 16 aprilie 1919. Vom încerca să oferim câteva argumente în această direcţie. Argumentele vizează în special sublinierea logicii evenimentelor din acea perioadă şi accentuarea contextului internaţional în care s-au produs confruntările militare din a doua jumătate a lunii aprilie 1919. Vom încerca să demonstrăm de ce românii aveau nevoie de pretextul unui atac maghiar pentru a înainta şi de ce unele documente – prin ceea ce spun ele, dar mai ales prin ceea ce nu spun – ne îndreptăţesc să credem că s-a „regizat", într-o „coproducţie" româno-franceză, un presupus atac maghiar în preziua ofensivei româneşti.

Însă nu trebuie să uităm că, din punct de vedere istoric, nu poate fi acordată nici o semnificaţie specială faptului că primii au atacat românii sau maghiarii în acea noapte de aprilie a anului 1919. Altfel spus, nu a contat, din perspectivă imediată – militară, politică sau morală – şi nici pe termen mediu sau lung, cine a lansat atacul respectiv. Cei

---

Sibiu, 1934. Locotenent-colonelul Băldescu e foarte exact: „în dimineaţa de 16 aprilie 1919, ora 3, ofensiva noastră începe pe tot frontul", iar în privinţa Armatei Roşii maghiare surprinde esenţialul: „se găsea în curs de organizare..., *după care* (s.n.) intenţiona să treacă la ofensivă pentru ocuparea Ardealului" (p. 147).

95. Gh. Unc, V. Zaharescu, *op.cit.*, p. 115. Unc şi Zaharescu, deşi considerau la rândul lor că Armata Roşie maghiară a atacat în noaptea de 15/16 aprilie, nu-şi puteau permite să scrie într-o publicaţie de istorie comunistă oficioasă că nişte precursori bolşevici avuseseră intenţii belicoase. Drept consecinţă, cei doi autori vorbesc despre ofensiva românească din dimineaţa de 16 aprilie, dar şi despre nişte ciocniri „începute în noaptea de 15 spre 16".

96. Ion M. Oprea, *Activitatea politico-diplomatică pentru recunoaşterea internaţională a unirii Transilvaniei cu România* (II), în „Revista de istorie", tom 40, nr. 12/1987, p. 1199.

97. I. Ţepelea, *op.cit.*, pp. 46-47. Interesant este faptul că Ioan Ţepelea îi „combate" relativ tăios („ni se pare o greşită interpretare a situaţiei... fără suport ştiinţific, menită să satisfacă vanităţi şi jocuri propagandistice străine demersului istoriografic în numele adevărului istoric") pe autorii recentei monografii, excelente de altfel, despre campania armatei române din 1918-1919, Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu şi Costică Prodan, aceasta după ce utilizează din plin lucrarea lor (vezi pp. 22, 26, 30, 31, 64, 68, pentru a ne limita doar la prima parte a lucrării).

98. Vezi Idem, *Republica celor 133 de zile*, Ed. Timpul, Iaşi, 1998, pp. 34-35.

a căror opinie conta în momentul respectiv, adică liderii Conferinţei de pace, au considerat cvasiunanim că românii fuseseră aceia care au pornit operaţiunea ofensivă. Ceea ce vom încerca noi să demonstrăm este faptul că rămâne necesară o curiozitate--neîncredere de tip istoric chiar şi în privinţa opiniilor repetate de zeci de ori.

Mai sus[99], am prezentat o anumită succesiune evenimenţială, ce se cuvine reluată şi completată. La 6 aprilie 1919, comandantul trupelor Aliate din această zonă a Europei, generalul Franchet d'Esperey, vine la Bucureşti şi pune la punct, împreună cu autorităţile politice şi militare, planul de intervenţie armată în Ungaria. Generalul francez avea predispoziţia psihologică necesară pentru a se putea imagina conducând o cruciadă antibolşevică spre Budapesta. Însă la 8 aprilie Clemenceau se răzgândeşte, anulând operaţiunea. Guvernul român decide la 10 aprilie să acţioneze pe cont propriu, ca fiind singura opţiune pentru salvgardarea intereselor româneşti. La 11 aprilie, d'Esperey revine la Bucureşti, este informat de hotărârea românească de a înainta şi nu îşi arată în nici un fel opoziţia. Îi scrie totuşi şefului său, Georges Clemenceau, anunţându-l de iminenta înaintare românească. La fel face şi generalul Berthelot, la 12 aprilie[100]. A doua zi, la 13 aprilie, cei patru miniştri Aliaţi de la Bucureşti îşi anunţă şi ei Ministerele de Externe proprii despre decizia guvernului român[101].

Răspunsul premierului francez, datat la 14 aprilie 1919 şi adresat lui Franchet d'Esperey, este revelator pentru ce a urmat. Textul telegramei respective conţinea trei fraze. În primul rând, se afirma că: *„dacă ungurii îi atacă pe români, aceştia vor fi în deplin drept să dea ripostă"*(s.n.). În al doilea rând, se afirma că românii erau oricum îndreptăţiţi să ocupe teritoriul de până la zona neutră stabilită de Conferinţă la 26 februarie. În sfârşit, i se ordona lui d'Esperey să intervină numai pentru „a evita ca acţiunea românilor să ia o amploare inutilă"[102]. Altfel spus, francezii aprobau intervenţia românească, dar ei nu participau, ci doar supervizau ca acţiunea armatei române să nu „degenereze". Iar pe de altă parte, deşi înaintarea românească ar fi fost justificată de decizia Conferinţei din 26 februarie, nu strica deloc, pentru a calma susceptibilităţile anglo-saxone de la Paris, să se „întărească" motivaţia românească făcându-se apel la un atac maghiar. Mesajul lui Clemenceau a fost adus, prin intermediul lui Berthelot, la cunoştinţa Marelui Cartier General român chiar în dimineaţa zilei de 16 aprilie[103]. Probabil nu a fost deloc greu pentru comandamentul român să transforme inevitabilele schimburi de focuri din zona de contact dintre teritoriile controlate de armatele română şi maghiară într-un „atac" ungar, la care armata română ar fi ripostat. Astfel, la 20 aprilie, d'Esperey îi putea scrie lui Clemenceau: „întrucât ungurii i-au atacat pe români pe frontul din Transilvania în noaptea de 15/16, românii au pornit la ofensivă în dimineaţa lui 16..., *neîntâlnind decât o rezistenţă de avanposturi*"(s.n.)[104]. Se poate medita asupra faptului că maghiarii au fost cei care au atacat, dar înaintarea românească nu a întâmpinat decât o rezistenţă modestă![105]

---

99. Vezi *supra*, nota 61.
100. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 302-303.
101. *Ibidem*, pp. 303-304.
102. *Ibidem*, pp. 307-308.
103. Vezi D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, nota de la p. 219.
104. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 317-318.
105. În doar câteva zile, până la 19-20 aprilie, trupele române au trecut de zona cea mai dificilă, cea a Munţilor Apuseni, şi au ocupat centrele urbane vizate: Satu Mare, Carei, Salonta şi Oradea (D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 226).

S-ar dovedi probabil utilă şi analizarea unui document important privitor la înaintarea românească. Este vorba de ordinul de operaţiune nr. 231 al şefului Statului-Major General al Armatei, generalul Prezan. Acest document este datat diferit, fie la 10 aprilie[106], fie la 16 aprilie[107]. Din context, data de 10 aprilie pare cea reală. Or, încă de la acea dată se vorbea despre schimburi de focuri permanente între români şi maghiari, ceea ce dovedeşte că eventualele incidente similare din noaptea de 15/16 nu reprezentau o noutate. De altfel, nici descrierea furnizată de un martor ocular nu aminteşte nimic despre vreo ofensivă maghiară, ci ea începe astfel: „La orele 3,15 coloanele noastre depăşesc linia demarcaţională şi sunt întâmpinate cu focuri din partea patrulelor inamice"[108].

De asemenea, în jurnalul unui atent observator şi fin cunoscător al realităţilor politice româneşti şi internaţionale din perioada respectivă, Alexandru Marghiloman, găsim câteva fraze interesante. La 15 aprilie, acesta nota că primul-ministru interimar, Mihail Pherekyde, i-ar fi comunicat lui Constantin Brătianu că s-a dat ordin de înaintare împotriva ungurilor, „fără ştirea lui Brătianu, care va fi pus în faţa unui fapt îndeplinit". Comentariul lui Marghiloman: „aceasta e o glumă şi toată lumea crede că lucrul s-a reglat la Paris, între Brătianu şi Clemenceau... E evident că numai în urma unui ordin al lui Brătianu s-a luat această măsură"[109]. Iar la 17 aprilie, Al. Marghiloman consemna că avansarea armatei române pentru a ocupa frontierele indicate în Tratatul din 4 august 1916 „e în dezacord cu misiunea Smuts şi e imposibil ca, în privinţa aceasta, să nu se lucreze de comun acord cu Clemenceau. Precauţia luată de Pherekyde de a spune că ceea ce s-a făcut a fost fără ştirea lui Brătianu o probează acum destul"[110].

Alexandru Marghiloman a intuit exact! Operaţiunea ofensivă românească începută la 16 aprilie 1919 a fost realizată cu sprijinul discret al Franţei. Or, este extrem de improbabil ca o acţiune de asemenea anvergură să se fi desfăşurat fără ştirea şi acceptul lui Ion I.C. Brătianu şi al lui Georges Clemenceau. „Regia" pe care ei au pus-o la punct era destinată lui Woodrow Wilson şi David Lloyd George. Din păcate, „spectatorii" n-au receptat mesajul care le era adresat. La 26 aprilie, în şedinţa Consiliului celor Patru, Wilson propunea ca României să i se ceară „să înceteze acţiunea agresivă faţă de Ungaria". El considera că „acţiunea ei era clar agresivă şi putea constitui un pericol împotriva păcii"[111]. Sugestia lui David Lloyd George ca Brătianu să fie chemat să-şi spună punctul de vedere a fost respinsă de preşedintele american, care prefera modalitatea comunicării în scris cu reprezentanţii ţărilor de rangul al doilea[112].

La 30 aprilie, s-a discutat în Consiliul celor Patru problema păcii cu Austria şi Ungaria. Wilson nu mai părea dispus să negocieze cu guvernul comunist de la Budapesta, recunoscând că „mulţi oameni s-au alarmat de vizita generalului Smuts". Însă premierul britanic a insistat ca şi maghiarii să fie chemaţi la Paris, în pofida caracterului regimului lor. În final, s-a convenit ca delegaţiile austriacă şi ungară să fie invitate în capitala franceză

---

106. *Ibidem*, p. 210.
107. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 309-310; probabil că aici datarea s-a făcut după înscrisul de înregistrare la Preşedinţia Consiliului de Miniştri.
108. *Apud* D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 220.
109. Alexandru Marghiloman, *Note Politice*, vol. III, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 1995, pp. 284-285.
110. *Ibidem*, p. 285.
111. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. V, p. 291.
112. *Ibidem*, p. 292.

la 12 mai 1919[113]. La 1 mai, s-a reluat discuţia privitoare la invitarea acestor delegaţii; ministrul de externe francez, Stephen Pichon, a încercat să facă o cuvenită diferenţiere între guvernul austriac şi cel maghiar: cu primul se putea negocia, însă cel de-al doilea avea o legitimitate discutabilă. Drept urmare, a propus ca austriecii să fie chemaţi la Paris, ca un gest de bunăvoinţă din partea Conferinţei, însă invitarea ungurilor să fie lăsată în suspensie. Wilson s-a opus şi tentativa franceză a eşuat[114]. Cu toate acestea, britanicul Thomas Montgomery-Cuninghame, cel mandatat să meargă la Budapesta (era şeful misiunii militare engleze de la Viena[115]), a primit ordin la 4 mai să anuleze plănuita deplasare[116]. Motivaţia probabilă era că, în acel moment, din cauza înaintării româneşti, guvernul bolşevic maghiar va fi deposedat de putere. Ulterior, chestiunea invitării unei delegaţii ungare la Paris n-a mai părut actuală până la finalul anului 1919.

Revenind la confruntările din Transilvania, trebuie spus că după atingerea la 19-20 aprilie 1919 a liniei estice a zonei neutre stabilite de Conferinţă la 26 februarie, nici unul dintre factorii de decizie politici şi militari din România nu a avut în vedere oprirea ofensivei[117]. Ar fi fost şi ilogic, şi periculos[118]. Nici francezii n-au încercat să oprească înaintarea românească. La 25 aprilie, Franchet d'Esperey îi scria lui Clemenceau că „operaţiunea... nu putea fi oprită decât printr-o intervenţie a Antantei pe lângă guvernul român"; însă generalul francez nu recomanda acest lucru, mai ales că acţiunea românească „va avea în Orient cel mai mare efect politic, tăind spre Munkacs comunicaţia pe cale ferată între Moscova, Budapesta şi Viena"[119]. Indiferent dacă autorităţile militare franceze şi-au dat sau nu acceptul formal pentru înaintare, cert este că la 29 aprilie trupele române ating pentru prima dată linia Tisei, în aceeaşi zi se face joncţiunea cu trupele cehoslovace, iar la 1 mai frontul se stabilizează de-a lungul Tisei[120]. Militarii francezi şi-au exprimat încântarea faţă de înaintarea română, „excelent executată"[121]; ei erau satisfăcuţi şi de stabilirea contactului dintre trupele române şi cele cehoslovace, obturându-se astfel comunicaţiile dintre Budapesta şi Kiev.

Se pare că ofensiva românească din Ungaria i-a luat oarecum pe nepregătite pe liderii de la Praga, aflaţi în acea perioadă într-o operaţiune de ocupare militară a Slovaciei şi Ruteniei[122]. La 27 aprilie, s-a ordonat declanşarea unei ofensive cehoslovace pentru preluarea teritoriilor revendicate de la Ungaria. Îngrijorate că armata română ar putea să ocupe zone considerate cehoslovace, autorităţile politice şi militare de la Praga au cerut Conferinţei de pace stabilirea unei linii de demarcaţie între trupele celor două ţări[123]. Ulterior, evoluţia evenimentelor de la finele lunii mai – adică înfrângerile suferite de

---

113. *Ibidem*, p. 369.
114. *Ibidem*, pp. 392-393.
115. Ferenc Tibor Zsuppán, *The Hungarian Soviet Republic and the British Military Reprezentatives, April-June 1919*, în „The Slavonic and East European Review", XLVII, 108/1969, p. 199.
116. M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 247.
117. Se pare că autorităţile de la Budapesta au sperat că armata română se va opri la limita estică a zonei neutre stabilită la Paris (vezi H. Salcă, F. Salvan, *op.cit.*, p. 419).
118. R. Băldescu, *op.cit.*, p. 159.
119. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 325-326.
120. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 238-240.
121. *Apud* M. Ormos, *The Hungarian Soviet Republic...*, p. 136.
122. Vezi Josef Kalvoda, *The Czechoslovak-Hungarian Dispute*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, p. 286.
123. M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, pp. 237-238.

trupele ceheşti în faţa maghiarilor, care şi-au permis operaţiuni ofensive tocmai din cauza opririi înaintării româneşti – avea să facă rizibile temerile cehoslovacilor faţă de acţiunile armatei române de la sfârşitul lunii aprilie[124].

Cum privea delegaţia românească de la Paris situaţia înaintării armatei în Transilvania, aflăm dintr-o scrisoare adresată de Alexandru Vaida-Voevod lui Iuliu Maniu, la 22 aprilie 1919: „totuşi ar fi timpul suprem, ca să fie aruncaţi ungurii dincolo de Tisa prin trupele noastre... sunt neliniştit în gradul suprem pentru urmările pe care o ezitare le poate produce asupra hotărârilor conferinţei plenare şi astfel asupra întregii noastre politici externe... Prin aşteptare riscăm să pierdem totul. Dizgraţia lui Franchet d'Esperey să nu vă intimideze, nici babele adunate aici. Ori vreţi să aşteptaţi până ce vor sosi la Iaşi cei 80 de mii de bolşevici de la Odessa şi Kiev? Diamandy a dus ordinul lui Brătianu să înainteze trupele, nemaiţinând cont de permisiunea ori opreliştea Antantei"[125]. Se poate remarca faptul că şeful delegaţiei române la Conferinţa păcii, Ionel Brătianu, controla de la distanţă acţiunea armatei române. La insistenţele lui Vaida-Voevod[126], susţinut de Victor Antonescu şi de colonelul Toma Dumitrescu, Brătianu a trimis la 25 aprilie, printr-o telegramă, ordinul de a se înainta până la Tisa, iar la 27 aprilie un nou ordin a venit de la Paris: „trupele, dacă cer consideraţiile militare, să ocupe şi pe malul drept al Tisei punctele de importanţă strategică"[127]; telegrama lui Brătianu mai cerea şi stabilirea contactului cu armatele poloneze din Galiţia[128]. Cu alte cuvinte, în felul acesta se pregătea o eventuală continuare a operaţiunii până la Budapesta.

Optimismul delegaţiei româneşti de la Paris în timpul înaintării pline de succes a armatei române l-a molipsit până şi pe prevăzătorul Ion I.C. Brătianu; la 22 aprilie 1919, el i-a trimis preşedintelui american Wilson un memoriu în care îşi exprima speranţa că vor fi confirmate frontierele stabilite în Tratatul din 1916[129], ce puteau fi chiar modificate în favoarea României. Se punea accent pe faptul că unitatea naţională română trebuia să fie în conformitate cu principiul etnic, dar, în acelaşi timp, trebuia realizată „într-un teritoriu geografic bine determinat, unde viaţa acestui popor poate să fie asigurată de condiţiuni de securitate şi de evoluţie economică, necesare existenţei sale"[130]. Aceasta era motivaţia în principiu, pentru a se solicita Tisa ca frontieră naturală, cel puţin în partea de sud, în dorinţa ca vărsarea Mureşului în Tisa să fie pe teritoriul românesc[131].

---

124. Marghiloman nota, la 13 mai 1919, în jurnalul său: „Nu mergem la Budapesta; e lucru ştiut... Noi ne-am opus la intrarea cehoslovacilor; ei se opun la intrarea noastră şi Aliaţii fac majoritatea. Un bun început pentru prietenia atât de lăudată a noului stat!... Se pare chiar că am schimbat câteva lovituri pe punctele de contact între armatele noastre" (Al. Marghiloman, *op.cit.*, vol. III, p. 295).
125. A.N.I.C., Bucureşti, *Fond Vaida-Voevod*, dosar 55, f. 2.
126. Vaida-Voevod era de părere „că trupele maghiare, oricât de grozave se afişează, vor fugi ca curvele îndată ce se vor vedea în faţa armatei române disciplinate" (*Ibidem*, dosar 56, f. 1).
127. *Ibidem*, f. 2.
128. Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 62.
129. Zeno Câmpeanu (secretar de legaţie), *Frontiera româno-ungară*, în A.M.A.E., *Fond 1920-1944, Transilvania*, Studii istorice, vol. 348, f. 23.
130. *Ibidem*, f. 24.
131. I. Stanciu, utilizând surse americane, precizează că memoriul respectiv era urmarea unei întâlniri de 15 minute a lui Brătianu cu Wilson, al cărei singur rezultat detectabil a fost rugămintea preşedintelui american de a i se comunica în scris opiniile interlocutorului său (I. Stanciu, *Aliaţi fără alianţă...*, p. 191).

4. Decizia românească de a nu depăşi linia Tisei

Instalaţi pe Tisa, românii au trebuit să-şi cântărească opţiunile. Relativa uşurinţă cu care se produsese înaintarea făcea ca prima tendinţă să fie continuarea drumului către Budapesta şi eliminarea ameninţării bolşevice. Se pare că şi Franchet d'Esperey susţinea o asemenea finalitate a operaţiunilor armatei române[132]. Brătianu, Vaida-Voevod[133] şi ceilalţi membri ai delegaţiei române de la Paris pregăteau terenul şi priveau cu încredere spre o astfel de evoluţie a evenimentelor[134]. La Bucureşti, premierul şi ministrul de externe *ad-interim*, Mihail Pherekyde, solicita miniştrilor Aliaţi ocuparea Budapestei fie de către armata română, fie de către trupele Aliate[135]; tot el, la 1 mai 1919, anunţa la Clubul liberal din Bucureşti „marşul spre Budapesta"[136]. Un ofiţer de legătură român, aflat la Belgrad la începutul lunii mai 1919, întrebat fiind de operaţiunile forţelor române, a răspuns că românii nu avuseseră intenţia de a trece Tisa, dar că „repetatele contraatacuri maghiare îi obligaseră să continue înaintarea spre Budapesta"(!)[137].

Au început însă să apară îndoieli, aşa cum remarca istoricul american Glenn E. Torrey[138]. În primul rând, nu mai exista nici o motivaţie de natură etnică pentru o înaintare dincolo de Tisa. Românii s-au temut că o intervenţie la Budapesta, fără participare Aliată, i-ar face pasibili de acuzaţia de imperialism. Însă liderii Aliaţi de la Paris nu puteau cădea de acord asupra unei operaţiuni comune, iar Clemenceau nu dorea să acţioneze singur[139]. Din punct de vedere politic, interesul francez era de a nu se implica într-o acţiune intervenţionistă violentă[140]. Francezii erau deja percepuţi la Conferinţă drept principalul catalizator al diverselor acţiuni militare din Europa Centrală şi Răsăriteană, ceea ce putea să le afecteze interesele primordiale, cele privitoare la chestiunea germană. În plus, apăruseră probleme legate de situaţia din Bulgaria, Clemenceau dorind să trimită acolo trupele franceze disponibile[141].

În al doilea rând, Ion I.C. Brătianu a înţeles că nu ar fi fost înţelept din punct de vedere politic să contribuie la stabilizarea situaţiei din Ungaria şi la apariţia unui guvern puternic la Budapesta[142]. Se pare că Brătianu a fost influenţat în acest sens de către

---

132. Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 63.
133. Vaida îi scria lui Maniu: „Fă deci tot ce vei crede de bine, dar nu te sfii a aşeza conferinţa, a cărei autoritate se sfârşeşte în momentul iscălirii păcii, în faţa faptelor reale de forţă. Cum au fost gata să negoţieze cu Kun, crezi că vor voi să negoţieze cu noi, când vom fi stăpâni în Budapesta? !" (A.N.I.C., Bucureşti, *Fond Vaida-Voevod*, dosar 56, f. 4).
134. D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 172-173.
135. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 331-336.
136. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 291.
137. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 466.
138. G.E. Torrey, *The Romanian Intervention...*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, pp. 309-311.
139. P. Mantoux, *op.cit.*, vol. I, pp. 384-385.
140. La 30 aprilie, ministrul de externe francez, Stephen Pichon, a cerut oprirea trupelor române pe Tisa (C. Kiriţescu, *op.cit.*, p. 433).
141. M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 241.
142. Într-o scrisoare din 22 mai, Brătianu preciza: „N-avem interesul de a consolida nici un guvern unguresc, înainte ca să-şi fi luat angajamentul de a recunoaşte revendicările noastre şi de a conlucra la desvoltarea viitoarelor relaţii amicale cu noi" (*apud* Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 64).

Alexandru Vaida-Voevod. Iată ce-i scria acesta din urmă lui Iuliu Maniu încă din 28 aprilie 1919: „A mea părere e că bolşevismul maghiar ne poate face încă mari servicii, dacă-l vom şti exploata cu dibăcie. Trebuie înainte de toate să fie izolat prin tăierea oricărui contact cu Rusia şi cu restul lumii... Cât timp dincolo de Tisa, respectiv în Budapesta, domneşte Kun – l-aş chiar subvenţiona în caz de lipsă – noi ar trebui să căutăm să arătăm populaţiei maghiare de dincolo de fruntaria reclamată de noi – spre Tisa – că singura salvare a ei ar fi alipirea către România Mare... O Ungarie liniştită, cu un guvern care dispune de autoritate, ne trebuie, da!, însă numai după încheierea păcii. Dacă s-ar forma mai curând, delegaţii ar zăpăci numai sindrofia aceasta. ...Cine reprezintă astăzi Ungaria? Idioţia ticăloasă şi ostută[143] a lui Lloyd George, acoperită şi de tovarăşii săi în sfatul celor 4, când cu expediţia lui Smuts, ne-a făcut imens serviciu mulţumită îngâmfării proaste a lui Kun. Cei 4 abia aşteaptă să aibă pe cineva, fie Mokány Berczi, fie Savanyu Jóska ori Ben Menahem Cziczeszbeiszer[144], care să le iscălească pacea. Noi trebuie cât numai se poate să împiedicăm realizarea dorinţei lor. De altcum ne expunem ca să ne pomenim cu Habsburgii în fruntea Austriei, dar şi a Ungariei, ceea ce ar însemna dualismul şi monarhia reînviate *en miniature*"[145].

În al treilea rând, poate cel mai important motiv pentru oprirea pe Tisa a înaintării armatei române a fost faptul că liderii militari şi politici români erau îngrijoraţi în legătură cu situaţia de la Nistru[146]. Am amintit mai devreme că până la 1 mai 1919, bolşevicii ucraineni ocupaseră sud-estul ţării, ajunseseră pe Nistru şi îşi propuseseră să lanseze o ofensivă împotriva statului român şi pentru a realiza joncţiunea cu trupele comuniste maghiare[147]. Mai mult decât atât, la 1 mai, guvernele bolşevice de la Moscova şi Kiev au adresat o notă ultimativă guvernului român privind „evacuarea imediată" a Basarabiei de către trupele române[148]. Acest ultimatum reprezenta apogeul unei serii de ameninţări din partea lui Vladimir Ilici Lenin şi Christian Rakovski la adresa României[149]. După expirarea termenului din nota sovietică, deşi era evident că statul român nu acceptase condiţiile puse, nu a urmat o declaraţie formală de război[150], însă încercările Armatei Roşii ucrainene de a străpunge linia Nistrului păreau extrem de periculoase, mai ales că acolo, alături de trupe româneşti, erau şi unităţile franceze retrase de la Odessa, unităţi deja molipsite, se pare, de molima bolşevică[151].

143. Regionalism cu sensul de „încăpăţânat".
144. În afară de evidentele rezonanţe evreieşti, nu am reuşit să identificăm semnificaţia acestor nume.
145. A.N.I.C., Bucureşti, *Fond Vaida-Voevod*, dosar 56, f. 2-3.
146. Pamfil Şeicaru, *România în Marele Război*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994, p. 376.
147. Exact la 1 mai 1919, românii au capturat doi ofiţeri ruşi care aterizaseră din greşeală în judeţul Sălaj, ei fiind în posesia unor mari sume de bani şi a unor planuri de conlucrare a trupelor bolşevice ucrainene cu armata comunistă maghiară (H. Salcă, F. Salvan, *op.cit.*, p. 39).
148. *Relaţiile româno-sovietice. Documente*, vol. I, *1917-1934*, redactor responsabil: Dumitru Preda, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1999, pp. 39-42; Ion Bitoleanu, *Politica externă a României Mari în dezbaterile Parlamentului, 1919-1939*, Ed. Mondograf, Constanţa, 1995, p. 205.
149. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 173.
150. I.M. Oprea, *România şi Imperiul Rus...*, p. 253; I.M. Oprea face referire şi la un al doilea ultimatum, la 2 mai 1919. Pe de altă parte, un alt istoric scrie despre încă o notă ultimativă, din 5 mai, a Republicii Sovietice Ucrainene (Valeriu Florin Dobrinescu, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991, p. 79; Idem, *Relaţii româno-engleze, 1914-1933*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986, pp. 49-50).
151. Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 294.

Din fericire, conjunctura nu a fost favorabilă concretizării intenţiilor antiromâneşti ale lui Rakovski. Au existat mai mulţi factori care au concurat în această direcţie. În primul rând, Armata Roşie ucraineană era practic alcătuită din unităţi de partizani, legate ombilical de populaţia locală, incapabile de a se depărta prea mult de locurile de „recrutare" şi în imposibilitate de a rezista mai mult de câteva zile într-un teritoriu necunoscut[152]. În al doilea rând, chiar la 8 mai 1919, a izbucnit o revoltă antibolşevică a atamanului Nikolai Grigoriev, care nu dorea să lupte în afara Ucrainei, ceea ce a blocat întreaga operaţiune mai mult de două săptămâni[153]. Tot în luna mai s-au înteţit şi atacurile antibolşevice ale trupelor albe conduse de Kolceak, ca şi cele ale unităţilor poloneze ce luptau în Galiţia[154]. În sfârşit, acţiunile lui Denikin din zona Donului şi Doneţului începeau să capete consistenţă, ceea ce l-a făcut pe Lenin să ceară imperios, la 5 mai şi apoi în multe alte rânduri, stoparea atacurilor spre România şi concentrarea trupelor roşii din Ucraina împotriva lui Denikin[155]. Deoarece reacţia conducătorilor bolşevici din Ucraina nu a fost îndeajuns de promptă, Lenin l-a înlocuit ulterior pe şeful trupelor comuniste, V.A. Antonov-Ovseenko, „pentru orientarea sa apuseană aventuroasă"[156].

În aceste condiţii, românii au preferat să rămână pe Tisa, stabilizând linia frontului[157], şi să trimită câteva divizii pentru a întări apărarea pe Nistru şi pentru a înlocui acolo trupele franco-elene[158]. Între timp, la 30 aprilie, disperat în faţa înfrângerilor suferite ce puneau în pericol însăşi existenţa regimului, guvernul maghiar, sub semnătura lui Kun, a transmis o ofertă de pace preşedintelui american şi guvernelor cehoslovac, iugoslav şi român[159]; în aceeaşi zi, s-a trimis trupelor române o propunere de armistiţiu[160]. La 1 mai, acelaşi Kun face publică o notă către „toate partidele muncitoreşti din lume", prin care acestea erau anunţate de intenţiile pacifiste ale bolşevicilor maghiari, textul încheindu-se sentenţios: „dacă războiul continuă totuşi, aceasta se face în interesul imperialismului extern"[161].

---

152. T. Hajdu, *Plans of Strategic Cooperation...*, p. 369.
153. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 245.
154. *Ibidem*, p. 249; Florin Anghel, *O dilemă teritorială şi un debut diplomatic. Ocuparea Pocuţiei de către armata română (24 mai–începutul lunii august 1919) şi debutul relaţiilor româno-polone*, în „Revista istorică", VI, nr. 9-10/1995, p. 766.
155. F. Conte, *op.cit.*, pp. 546-547.
156. T. Hajdu, *Plans of Strategic Cooperation...*, p. 373.
157. Vezi Constantin Botoran, *De ce a fost menţinută armata română pe aliniamentul Tisei*, în „Revista de istorie militară", nr. 5/1990, pp. 33-35.
158. I. Ţepelea, *op.cit.*, p. 70.
159. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 329-331. Mai multe lucrări româneşti apărute în anii comunismului au utilizat această cerere disperată de pace a lui Kun pentru a demonstra că republica sovietică din Ungaria renunţase la naţionalism. Fraza cea mai citată era următoarea: „Declarăm din nou în mod solemn că nu ne situăm pe baza integrităţii teritoriale şi acum aducem şi în mod nemijlocit la cunoştinţa dvs că recunoaştem fără rezervă toate pretenţiile dvs naţional-teritoriale". În realitate, grupul bolşevic din fruntea Ungariei, înspăimântat de eventualitatea îndepărtării sale de la putere, era dispus, *în acel moment*, la orice fel de concesii pentru a-şi menţine dominaţia fie şi asupra unei mici fâşii de pământ, de unde, ulterior, să poată lansa o contraofensivă propagandistică şi militară. Era, de fapt, reluarea învăţăturii leniniste pe tema Tratatului de la Brest-Litovsk!
160. *Ibidem*, p. 336.
161. *Ibidem*, pp. 350-351.

Răspunsul românesc la propunerea de pace maghiară a venit prompt: la 3 mai, condiţiile de armistiţiu cerute de partea română au fost înaintate maghiarilor. Ele erau extrem de dure, acceptarea lor presupunând, în fond, o capitulare necondiţionată. Dintre prevederi: dezarmarea imediată a tuturor forţelor combatante; dezarmarea ulterioară a oricărei forţe militare; predarea în zece zile a întregului material militar; predarea unei mari cantităţi de material de cale ferată (1.800 de locomotive, 4.100 de vagoane de călători, 40.000 de vagoane de marfă, 27.000 de vagoane descoperite) în mai puţin de o lună de zile; predarea materialelor luate în timpul retragerii din Transilvania; livrarea a 400 de automobile şi 500 de autocamioane; trimiterea imediată în România a tuturor prizonierilor de război, a ostaticilor şi a populaţiei evacuate de trupele în retragere; menţinerea unor capete de pod peste Tisa până la îndeplinirea condiţiilor de armistiţiu; instituirea unei misiuni militare române la Budapesta[162].

Era limpede că aceste condiţii erau greu de acceptat, dacă nu imposibil. Părea cu totul improbabil ca guvernul care ar fi admis o astfel de capitulare să se poată menţine la putere. În plus, românii se arătau decişi să-şi exercite drepturile învingătorului, adică să obţină reparaţiile pe care erau îndreptăţiţi să le dorească, fără a mai aştepta acceptul marilor puteri învingătoare[163]. Kun nu a acceptat condiţiile românilor, dar a încercat să tergiverseze lucrurile, sperând că va putea negocia, timp în care acţiunile ucrainenilor de pe Nistru ar fi putut izbândi[164]. În acest scop, l-a trimis pe universitarul american P.M. Brown la Szolnok, în speranţa că acesta va putea traversa linia frontului şi-i va convinge pe români să-şi oprească înaintarea[165]. Speranţa s-a dovedit deşartă. În ciuda apelului disperat din 14 mai al lui Rakovski[166], posibilitatea de a se face joncţiunea dintre comuniştii maghiari şi cei ruşi şi ucraineni se îndepărtase definitiv, guvernanţii de la Budapesta trebuind să se descurce singuri.

De altfel, încă de la finele lunii aprilie se instalase o criză politică în Ungaria[167]. Pe de o parte, această criză s-a datorat experimentelor doctrinare înfăptuite de regimul comunist: spre exemplu, a naţionalizat marile proprietăţi, dar nu le-a distribuit, ci le-a lăsat drept colhozuri, adesea chiar sub conducerea foştilor proprietari. Exista şi intenţia afirmată deschis a naţionalizării proprietăţii ţărăneşti, nepusă în practică doar din lipsă de timp[168]. Pe de altă parte, înfrângerile militare în faţa românilor demonstrau că nici măcar opţiunea sovietică nu se dovedea salvatoare pentru „integritatea" teritorială maghiară. Rezultatul reunirii acestor factori: aproape întreaga populaţie s-a întors împotriva regimului, iar poziţia comuniştilor din guvern a devenit extrem de nesigură. Emisarii Aliaţi de la Budapesta considerau că o remaniere guvernamentală era inevitabilă,

---

162. *Ibidem*, pp. 360-363.
163. Acestea erau deja îngrijorate de măsurile guvernului bolşevic ungar, de „socializare" a proprietăţilor şi bunurilor străinilor (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 452). Generalul francez Hallier, aflat la Viena, a protestat faţă de faptul că românii nu intenţionează să împartă „reparaţiile" maghiare (M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 250).
164. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 366.
165. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 458.
166. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 367-368.
167. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 445-446.
168. C.A. Macartney, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary, 1929-1945*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956, p. 22, nota 2.

pentru acest lucru fiind însă necesară oprirea înaintării româneşti[169]. În primele zile ale lunii mai, la Belgrad, Viena şi Paris se credea că guvernul maghiar a căzut[170], un alt motiv pentru care în mediile Aliate nu se mai dorea continuarea acţiunii militare româneşti. Câţiva reprezentanţi ai Aliaţilor care s-au „plimbat" pe la Budapesta în aprilie-mai 1919 – mai sus-amintitul profesor Brown, locotenent-colonelul britanic F. Williams-Freeman şi locotenentul american William H. Osborn – chiar au pus la punct un plan de înlăturare a lui Kun : invitarea acestuia la o conferinţă în Elveţia şi înlocuirea lui în lipsă[171]. Era un plan evident infantil, însă nu a fost singurul de acest gen. În perioada 1918-1920, militarii Aliaţi aflaţi în partea răsăriteană a Europei[172] (chiar unii locotenenţi, căpitani şi maiori, ca să nu mai vorbim de colonei şi generali), ca şi unii reprezentanţi civili ai marilor puteri se imaginau în postura de potentaţi locali, propuneau înfiinţări de state, trasări de frontiere şi schimbări de guverne. Totul părea posibil ! Din nefericire, multe dintre aceste persoane aveau cunoştinţe rudimentare despre regiune, înţelegeau prea puţin din mersul lucrurilor de aici, iar mesajele pe care le-au trimis aceşti oameni la Paris au făcut mai mult rău decât bine, contribuind la atitudinea adeseori contradictorie a Conferinţei faţă de partea estică a Europei.

Aşa cum am văzut, până la urmă românii au decis să se oprească pe Tisa, iar situaţia guvernului de la Budapesta s-a stabilizat, mai ales după ce informaţia ce părea neverosimilă despre oprirea – nejustificată din punct de vedere militar – a ofensivei româneşti a devenit certitudine, adică în jurul datei de 10 mai[173]. Mai mult decât atât, încetarea crizei politice de la Budapesta nu s-a centrat în jurul „moderării" caracterului comunist al regimului, aşa cum sperau unii reprezentanţi Aliaţi, ci dimpotrivă. Liderii bolşevici au decis să apeleze la ultima opţiune care le stătea la dispoziţie, singura care le oferea un minimum de speranţă pentru salvarea regimului : acţiunea militară ofensivă. S-a pornit de la premisa că un eventual succes militar, oricât de modest, putea constitui o bază pentru reluarea negocierilor, pentru găsirea unui compromis salvator[174]. Ţara aleasă ca ţintă a agresiunii nu putea fi decât una : Cehoslovacia, adică veriga slabă a lanţului care înconjura Ungaria. Încă insuficient organizată, cu o conducere bicefală italo-franceză, armata acestei ţări părea mult mai puţin de temut decât cea română, care tocmai îşi demonstrase capacităţile pe câmpul de luptă. În plus, nici direcţia de atac nu putea fi decât una singură : spre partea ruteană a Slovaciei, pentru a se putea spera la realizarea salvatorului contact cu bolşevicii din Ucraina. În sfârşit, un alt obiectiv important pentru maghiari era recuperarea minelor de cărbuni de la Salgotárjan şi Miskolcz[175].

169. *F.R. U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 446, 449-451, 462, 464, 467. O dovadă clară privitoare la lipsa de conectare la realităţi a profesorului american P.M. Brown, aflat la Budapesta, este dată de faptul că acesta îi explica chiar lui Kun, la finele lui aprilie 1919, că ar trebui ca guvernul „să se cureţe de elementele bolşevice" ! (*Ibidem*, p. 451).
170. *Ibidem*, pp. 464-465.
171. F.T. Zsuppán, *op.cit.*, p. 204.
172. Vezi, spre exemplu, Robert Hoffmann, *The British Military Representative in Vienna, 1919*, în „Slavonic and East European Review", vol. LII, no. 129/April 1974, pp. 252-271.
173. F.T. Zsuppán, *op.cit.*, p. 210.
174. M. Ormos, *The Foreign Policy...*, pp. 360-361.
175. Frederic C. Nanu, *Politica externă a României, 1918-1933*, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 71.

5. Tensiuni între România şi marile puteri la Conferinţa de pace de la Paris (mai-iunie 1919)

Pentru a nu se crea o impresie distorsionată, trebuie subliniat faptul că, în perioada ciocnirilor militare româno-maghiare din a doua jumătate a lunii aprilie şi de la începutul lui mai 1919, Conferinţa de pace se confrunta cu probleme mult mai presante decât cea ungară din perspectiva intereselor marilor puteri: nemulţumirile italiene şi chestiunea semnării Tratatului cu Germania.

Italienii se confruntau cu obsesia privitoare la încercuirea ţării lor de către Franţa şi Iugoslavia[176]. În Tratatul de la Londra din 1915 se stabilise ca Serbia să primească sudul Dalmaţiei, însă Italia urma să controleze insulele din preajma coastei, ceea ce i-ar fi conferit o poziţie avantajoasă. Realitatea din 1918-1919 s-a dovedit foarte diferită, de aici provenind surpriza, supărarea şi alarmarea Romei. Apăruse un stat slav viguros care revendica nu numai întreaga Dalmaţie, Fiume şi insulele din Adriatica, ci şi Istria, Gorizia şi Trieste! Italienii se întrebau: dacă Iugoslaviei i se îndeplineau cererile, atunci pentru ce mai luptase Italia?[177]

Adevărul era însă că încheierea războiului cu victoria clară a uneia dintre tabere distrusese forţa artificială a poziţiei internaţionale a Italiei antebelice. Nu mai existau două blocuri cu care să negocieze şi între care să poată oscila. Neşansa fatală a liderilor italieni a fost aceea că, în momentul când slăbiciunea diplomatică şi economică italiană era evidentă, ei au ales să lupte pe teritoriul politicii practice[178]. Astfel l-au supărat pe Wilson, care a decis că italienii meritau o lecţie pentru lipsa lor de respect faţă de principiul autodeterminării naţionale. Urmarea e cunoscută: italienii n-au mai primit din partea americanilor şi britanicilor[179] banii de care aveau atâta nevoie; Wilson a adresat la 23 aprilie o proclamaţie poporului italian, desconsiderându-i pe reprezentanţii acestuia de la Paris; delegaţia italiană s-a retras de la Conferinţă plină de resentimente[180]; a trebuit ulterior, la începutul lui mai 1919, să revină, pentru a nu risca eventualitatea ca termenii păcii să fie înmânaţi germanilor în lipsa lor[181] etc.

Pe de altă parte, în aprilie 1919, a fost finalizat proiectul de Tratat cu Germania (ce includea şi Pactul Ligii Naţiunilor[182]), ceea ce a dus la sporirea anxietăţilor franceze,

---

176. Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism 1870-1925*, Methuen, Londra, 1967, p. 535.
177. C.J. Lowe, F. Marzari, *Italian Foreign Policy, 1870-1940*, Routledge & Paul, Londra, 1975, p. 166.
178. Chr. Seton-Watson, *op.cit.*, p. 536.
179. Dragan R. Zivojinovic, *America, Italy and the Birth of Yugoslavia (1917-1919)*, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1972, p. 239.
180. *Ibidem*, pp. 294-296.
181. Emilian Bold, *Diplomaţia de conferinţe, Din istoria relaţiilor internaţionale între anii 1919-1933 şi poziţia României*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991, pp. 34-35.
182. Într-o scrisoare din 28 aprilie 1919 către Iuliu Maniu, Alexandru Vaida-Voevod a lăsat o descriere extrem de sugestivă a manierei în care se desfăşurau sesiunile plenare ale forumului păcii de la Paris: „...s-a ţinut a cincea şedinţă plenară a conferinţei. Penibilă impresie. Wilson a expus modificările în pactul Ligii Naţiunilor. Apoi a cetit japonezul Makino un lung amendament, declarând însă că nu face caz, dacă nu se va considera. A urmat cel din

câtă vreme multe dintre cerinţele Franţei în materie de securitate au întâmpinat o opoziţie din partea preşedintelui american şi a premierului britanic, promotorii unui compromis considerat nesatisfăcător de mulţi francezi[183]. Înmânarea termenilor păcii delegaţiei germane, la 7 mai 1919, a monopolizat atenţia reuniunii pariziene, ca şi a opiniei publice europene[184].

În aceste condiţii, nu este greu de înţeles de ce evenimentele desfăşurate la răsărit de Tisa nu puteau să stârnească un interes prea mare la Paris. Cu toate acestea, chiar acest dezinteres faţă de evoluţiile central-est-europene avea să aibă importanţa sa. Aşa cum am mai precizat, deşi frontiera româno-maghiară fusese adoptată de Comisia de experţi încă de la finele lui martie 1919, iar raportul fusese finalizat la 6 aprilie şi trimis conducerii Conferinţei la 15 aprilie, el nu a fost discutat de Consiliul celor Cinci (al miniştrilor de externe) decât la 8 mai, adică la o zi după înmânarea proiectului de Tratat delegaţiei germane şi într-un moment când trupele române se aflau în stăpânirea întregului mal stâng al Tisei. Astfel, nu e de mirare că discuţiile miniştrilor de externe au fost succinte şi graniţa acceptată cu relativă uşurinţă. La 12 mai, Consiliul celor Patru şi-a dat şi el acordul, aproape fără nici un fel de comentariu. Însă diriguitorii reuniunii de la Paris au scăpat din vedere să comunice şi românilor frontiera stabilită[185]. Era, de altfel, prima

---

Nicaragua ori alt stat din povestirile cu indieni. Francezul Bourgeois, fratele nostru latin din Panama etc. Toţi au vorbit, respectiv au cetit enorm lungi amendamente, despre care ştiau că nici nu se vor discuta, necum să poată fi vorba să fie primite. Jumătate din delegaţi dormea lin. Ceilalţi desenau cioare şi alte dobitoace. De-a lungul şi de-a latul sălii se plictiseau secretarii (între ei şi M-me Wilson), vre-o sută de inşi şi peste 100 de gazetari... dincolo de rampă. E o adunare poporală fiecare şedinţă plenară, fără nici o solemnitate, fără urmă de atmosferă de grandoare, ba măcar de demnitate. Oratorii statelor europene se sfiesc să vorbească spre a nu-l indispune pe Wilson – credite, mărfuri, flotă, egoism brutal, îmbrobodite în 14 puncte de ipocrizie. Azi numai francezul a fost european (lung şi plictisitor), apoi un englez (scurt la vorbă, bine, deştept şi simpatic prin timbrul foarte plăcut al glasului) şi, în fine, un reprezentant al Portugaliei. Cu acesta (cam opoziţional) s-a făcut proces scurt. Abia a terminat, când Clemenceau a adresat întrebarea dacă mai ia cineva cuvântul, spre a constata degrabă că nemaidorind nimenea să vorbească, proiectul de lege (ori ce va fi voind să fie) despre Liga Naţiunilor a fost **primit în unanimitate!** (s.Vaida) Dindărăt de şirul des al ziariştilor s-a născut un murmur de ilaritate. Ba şi dintre delegaţii de la masa potcoavă mulţi şi-au dat curs liber unor zâmbete nu de tot mute... Toată conferinţa face impresia unei bolşevizări a sistemului de guvernământ. Unul e dictator. 2-3 se împacă cu rolul de hiene. Ceilalţi sunt şacalii care mai prind câte un ciolan spre a-l duce la culcuş. Cu siguranţă trecem printr-o perioadă de devaloare a vechilor forme şi sisteme de guvernământ. Toate guvernele vor avea să conteze în viitor cu multă demagogie, multă lipsă de disciplină spre înjos şi cu un imperialism capitalistic spre înafară" (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 56, f. 6-7).

183. E. Bold, *op.cit.*, pp. 42-43.
184. *Ibidem*, pp. 43-47.
185. În misiva din 28 aprilie 1919 a lui Alexandru Vaida-Voevod către Iuliu Maniu era prezentată o discuţie pe care Vaida o avusese cu Ionel Brătianu la Paris: „În automobil eu comentam impresiile şi am constatat: prost ne-ar fi mers dacă învingeau nemţii, dar şi aşa nu ne merge prea bine, totuşi e de preferat că avem numai cu cămătari parveniţi de-a face. Brătianu mi-a răspuns: să avem odată frontaria, alimente şi echipamente şi să scăpăm de bolşevism. Până atunci trebuie să înghiţim. Oricum ar fi nemţii, dar cu ei altfel te poţi înţelege şi ştiu să ţină ordine. Nu am avut însă ce face din cauza ungurilor. Dacă nu erau ungurii... ! " (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 56, f. 7).

graniţă a statului român care primea girul Conferinţei, o linie de hotar care nu a mai putut fi schimbată în cele 13 luni care au urmat până la semnarea Tratatului de la Trianon!

Din păcate, în lunile următoare - mai-iunie 1919 - s-a desfăşurat o primă criză majoră în relaţiile dintre România şi marile puteri reunite la forumul păcii de la Paris. Starea de tensiune s-a centrat în jurul a două chestiuni - cea a petrolului şi cea a minorităţilor - cărora istoriografia română le-a acordat o atenţie specială[186]. Unii istorici români chiar au stabilit o legătură extrem de strânsă între disputele asupra petrolului românesc şi tratamentul defavorabil de care s-a „bucurat" România la Conferinţa de pace[187]. Este indiscutabil că statele bogate au exercitat o presiune susţinută, cu nuanţe uneori de şantaj, asupra statelor care aveau o nevoie acută de bani. Aceasta era, de altfel, şi situaţia României. Necesităţi de prim ordin, în special de natură alimentară, impuneau apelul la creditele externe. Singurii care puteau împrumuta bani erau americanii, britanicii şi francezii. Orice solicitare de creditare era inevitabil însoţită de condiţii foarte brutale, vizând, în cazul românesc, avantaje şi privilegii în domeniul exploatării petrolului[188]. De asemenea, România a fost şi ţinta unor ameninţări deschise din partea omnipotentului Herbert Hoover, şeful organismului American Relief Administration (A.R.A.), destinat asigurării aprovizionării Europei devastate de război[189].

De asemenea, statele mici nu au avut nici un cuvânt de spus în privinţa proiectului de Tratat cu Germania. Era aproape sigur că marile puteri urmau să procedeze în acelaşi fel şi în privinţa Tratatelor cu Austria, Bulgaria, Ungaria şi Turcia. În consecinţă, reacţia statelor mici a fost una de încercare de coalizare, de realizare a unei abordări comune, întemeiată pe solidaritatea de interese şi ţeluri[190]. Factorul coagulant al acestei cooperări ad-hoc[191] era reprezentat de nemulţumirile comune: faţă de potenţialul sistem de protejare a minorităţilor[192], faţă de impunerea unei dezarmări ce le-ar fi pus pe acelaşi palier cu statele învinse[193],

186. Vezi, mai ales, pentru comentarii de substanţă, Gh. Brătianu, *op.cit.*, pp. 65-104; I. Stanciu, *Aliaţi fără alianţă...*, pp. 194-209; I. Ciupercă, *Bucureşti-Washington...*, pp. 171-177; Idem, *Dincolo de „faţada impunătoare"...*, pp. 615-619 (vezi şi D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 172-195).
187. Gh. Buzatu, *România şi trusturile petroliere internaţionale pînă la 1929*, Ed. Junimea, Iaşi, 1981, pp. 111-126; Idem, *O istorie a petrolului românesc*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1998, pp. 120-132.
188. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 471-477.
189. Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 68.
190. Constantin Botoran, *România şi statele succesorale din centrul şi sud-estul Europei la Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920)*, în „Revista de istorie", tom 36, nr. 11/1983, pp. 1133-1134.
191. Vezi scrisoarea lui Al. Vaida-Voevod către Iuliu Maniu, trimisă de la Paris la 11 iunie 1919, în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 421-432.
192. Vezi Ion M. Oprea, *Apărarea suveranităţii naţionale a României la Conferinţa păcii de la Paris (1919-1920)*, în „Revista de istorie", tom 34, nr. 12/1981, pp. 2177-2198.
193. P. Mantoux, *op.cit.*, vol. I, pp. 183-186; *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. V, pp. 877-878. Vezi şi discuţia din Consiliul celor Patru din 5 iunie 1919, la care au participat şi reprezentanţii Cehoslovaciei, Greciei, Poloniei, României şi Iugoslaviei, în *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VI, pp. 202-209. Datorită opoziţiei energice a ţărilor mici din tabăra învingătoare, marile puteri au trebuit să renunţe la planul de dezarmare propus de Wilson la 5 iunie 1919 (*A History of the Peace Conference of Paris*, ed. by H.W.V. Temperley, H. Forwde and Hodder & Stoughton, Londra, 1921, vol. IV, p. 436).

faţă de chestiunea tranzitului comercial[194] şi faţă de aşa-numita „cotă de eliberare"[195], adică preluarea unei anumite părţi din datoria publică austro-ungară şi din reparaţiile datorate de defuncta Monarhie Bicefală[196]

Istoriografia română a acordat, pe bună dreptate, spaţii ample tratamentului pe care marile puteri învingătoare l-au aplicat statelor mici la reuniunéa de pace de la Paris, precum şi încercării, din păcate eşuată, a micilor puteri de a realiza un front comun. În cadrul cercetării noastre nu ne putem permite să prezentăm şi să analizăm toate aspectele acestei probleme, ci ne vom limita doar asupra unuia dintre ele, unul cu o semnificaţie aparte în cadrul relaţiilor româno-maghiare - chestiunea protecţiei minorităţilor.

Propunerea formală de a se stabili un sistem juridic internaţional de protecţie a minorităţilor a fost făcută de către preşedintele Woodrow Wilson la o şedinţă a Consiliului celor Patru, la 1 mai 1919[197]. El s-a referit la exemplele de tratament răuvoitor faţă de comunităţile evreieşti din Polonia şi România. David Lloyd George a propus impunerea de obligaţii similare şi altor state noi sau considerabil mărite din Europa Centrală şi Răsăriteană. Aceste sugestii au fost imediat trimise către membrii comisiei care se ocupa de noile state şi de minorităţi. Acolo s-a decis ca protecţia minoritarilor să se realizeze prin intermediul unor tratate separate. Un raport asupra acestei probleme, acceptat de către Consiliul celor Patru la 17 mai 1919[198], a afectat considerabil disputele ulterioare.

O mare influenţă asupra desfăşurării evenimentelor în această chestiune a avut-o memoriul Comitetului delegaţiilor evreieşti la Conferinţa de pace, adresat tuturor delegaţiilor prezente, la 10 mai 1919[199]. Multe dintre cererile acestui memoriu aveau să se regăsească în textele care au stat la baza sistemului de protejare a minorităţilor[200], inclusiv formularea „minorităţi de limbă, de rasă şi de religie" în locul aceleia de „minorităţi naţionale", care nu a fost agreată, din motive lesne de înţeles, de organizaţiile evreieşti. Acţiunile bine organizate ale evreilor[201] au avut un impact considerabil asupra formei şi naturii drepturilor minoritare[202]. Problema a fost preluată apoi de către

---

194. Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România şi Conferinţa de pace de la Paris (1918-1920), Triumful principiului naţionalităţilor*, Ed. Dacia, Cluj--Napoca, 1983, pp. 352-353.
195. P. Mantoux, *op.cit.*, vol. II, pp. 214, 231-232; *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VI, pp. 43-44, 65-66.
196. Vezi I. Calafeteanu, *Politică şi interes naţional...*, p. 24.
197. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. V, pp. 393-395. De fapt, doar Wilson, Lloyd George şi Clemenceau au participat la acea şedinţă, Orlando părăsise anterior Conferinţa din cauza faptului că cererile teritoriale italiene nu fuseseră luate în seamă.
198. *Ibidem*, pp. 678-681.
199. Cu privire la presiunile organizaţiilor evreieşti la Conferinţa de pace de la Paris, vezi C.A. Macartney, *National States and National Minorities*, Oxford University Press, H. Milford, Oxford, 1934, pp. 218-240.
200. E. Viefhaus, *Die Minderheitenfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzvertrage auf der Pariser Friedenskonferenz, 1919*, Würzburg, Holzner, 1960, pp. 228-231.
201. Vezi Joost Herman, *Toward the Great Areopagus, Some Remarks on Jewish Activities in Intergovernmental Circles in the Nineteenth and Twentieth Century*, în vol. *Homeward Bound*, ed. by Marij Leenders and Wim van Meurs, Utrecht, 1996, pp. 25-27.
202. Stanislaw Sierpowski, *Minorities in the System of the League of Nations*, în vol. *Ethnic Groups in International Relations, Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940*, vol. V, ed. by Paul Smith, Kalliopi Koufa, Arnold Suppan, New York University Press, New York, 1991, pp. 13-14.

germani, care au subliniat că organismul cel mai potrivit pentru reglementarea protecţiei minorităţilor era într-adevăr Liga Naţiunilor[203].

Procesul de concepere a principiilor privitoare la protecţia minorităţilor a fost puternic afectat de reacţiile statelor direct implicate. Principala dezbatere a avut loc în cadrul celei de-a opta sesiuni plenare a Conferinţei de pace, din 31 mai 1919[204]. Proiectul de Tratat cu Austria conţinea prevederi referitoare la protecţia minorităţilor în statele succesoare: Cehoslovacia, Polonia, România şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor. Delegaţi ai acestor state, în special premierul României, Ion I.C. Brătianu, şi cel al Poloniei, Ignacy J. Paderewski, au subliniat că vor accepta soluţiile propuse, dacă se vor aplica tuturor statelor. Brătianu a accentuat că fondatorii Ligii Naţiunilor „au violat principiul egalităţii dintre state chiar din momentul în care organizaţia lua fiinţă". Suplimentar, s-a atras atenţia asupra consecinţelor introducerii unor discriminări între cetăţeni, în relaţiile interne: unii (minoritarii) puteau face apel la legislaţia internaţională, iar alţii (majoritarii) nu erau îndrituiţi să procedeze astfel. Instituţionalizarea inegalităţii, din punct de vedere intern şi internaţional, era văzută de statele respective ca o ameninţare la adresa dezvoltării lor armonioase.

Una dintre consecinţele acţiunii combinate a statelor aşa-zise minoritare a fost scrisoarea lui Georges Clemenceau către Paderewski din 24 iunie 1919[205]. Preşedintele Conferinţei de pace a justificat pe larg ţelurile tratatelor referitoare la minorităţi. Doar faptul că existau nişte principii de protecţie urma să faciliteze, potrivit lui Clemenceau, acceptarea de către minorităţi a noii situaţii . Faptul că Liga Naţiunilor urma să supervizeze garantarea protecţiei minorităţilor era menit să excludă o potenţială interferenţă în afacerile interne ale statelor interesate. De aceea, prevederile referitoare la garanţii fuseseră formulate cu „maximă scrupulozitate", astfel încât să elimine orice caracter politic din orice dispută care ar putea apărea ca rezultat al aplicării lor.

Ion I.C. Brătianu a văzut în sistemul de protecţie pentru minorităţi o breşă prin care marile puteri ar fi putut exercita presiuni economice, politice şi de altă natură asupra României. Experienţa trăită de tatăl său la Congresul de la Berlin din 1878 şi în perioada ulterioară[206], privitoare la intruziunile anumitor puteri în afacerile interne ale statului român, a marcat profund viziunea din acel moment a lui Ionel Brătianu[207]. Ceea ce vedea desfăşurându-se în jurul său, la Conferinţa de pace de la Paris, îi confirma şefului delegaţiei române cele mai negre previziuni privitoare la acest aspect[208]. În consecinţă, s-a

---

203. K. Herbert, *Das Recht der Minderheiten*, Berlin, 1927, pp. 42-43.
204. Procesul-verbal al sesiunii plenare din 31 mai a Conferinţei se găseşte în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 389-413 şi în *Minorităţile naţionale din România, 1918-1925, Documente*, coord. de Ioan Scurtu, Liviu Boar, Bucureşti, 1995, pp. 130-158.
205. Pablo de Azcarate, *League of Nations and National Minorities, An Experiment*, Klaus Reprint Co., New York, 1972, pp. 166-167.
206. Vezi, printre altele, J. Herman, *op.cit.*, pp. 23-25.
207. Este interesant de remarcat că pentru Brătianu, pentru ceilalţi delegaţi români de la Paris, ca şi pentru autorităţile de la Bucureşti cuvântul „minoritari" era sinonim cu „evrei". Nimeni dintre români, nici măcar ardelenii, în momentele de apogeu al conflictului privitor la garantarea internaţională a drepturilor minoritare, nu făcea referiri la faptul că urmau să beneficieze de astfel de protecţie şi maghiarii, şi germanii, trăitori în România Mare într-un număr mai mare decât cel al evreilor!
208. Iată cum explica chestiunea protecţiei minorităţilor Victor Antonescu, trimis de Brătianu la Bucureşti pentru a informa guvernul şi pe suveran: „Aliaţii au făgăduit evreilor să reconstituie

opus din toate puterile sale ca România să semneze Tratatul referitor la minorităţi, a schimbat replici tăioase[209] cu Clemenceau, Wilson şi Lloyd George, a încercat să-i mobilizeze pe ceilalţi lideri ai statelor mici şi, în cele din urmă, a preferat chiar să demisioneze din funcţie din acest motiv. Istoricii români care au scris despre acest subiect - de la Gh. Brătianu[210] şi Frederic C. Nanu[211] până la cercetătorii din zilele noastre - au fost unanimi în a aprecia forţa argumentelor formale (teoretic, erau irefutabile) ale lui I.I.C. Brătianu (lipsa universalităţii sistemului de protecţie a minorităţilor şi introducerea de discriminări juridice între cetăţenii aceluiaşi stat), precum şi justificarea în acel moment a îngrijorării sale referitoare la potenţialele lovituri date împotriva tinerei suveranităţi naţionale româneşti de către marile puteri[212]. Ceea ce nu s-a remarcat însă este în ce măsură prognoza sumbră a lui Brătianu s-a adeverit în cei 15 ani cât a funcţionat sistemul de protecţie a minorităţilor. Astăzi putem spune, fără teama de a greşi, că în anii interbelici România a trebuit să suporte presiuni şi ingerinţe multiple, de natură economică sau politică, însă nici una nu a venit pe filiera protejării minorităţilor. Marile puteri s-au ferit să se implice în sistemul minoritar gestionat de către Liga Naţiunilor, conştiente fiind de caracterul exploziv al chestiunii, cu posibile urmări pernicioase pentru propriile lor imperii multietnice[213]. Altfel spus, Ionel Brătianu era îndreptăţit de experienţa românească anterioară să judece aspru debutul sistemului internaţional de garantare a drepturilor minoritarilor, însă evoluţia ulterioară a evenimentelor în această chestiune nu a validat temerile liderului român[214].

Palestina. Lucrul nu s-a putut, Palestina fiind în marea majoritate locuită de mahomedani. Atunci alianţa israelită internaţională a căutat să impună conferinţei crearea în favoarea evreilor a unor adevărate state în stat. Această pretenţie a fost însă privită de presa mondială cu atâta indignare şi protestaţii, încât s-a recurs la formula de azi, garanţii sub protecţia celor mari în favoarea minorităţilor" (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 451).

209. Să-i lăsăm cuvântul lui Alexandru Vaida-Voevod, care îi scria de la Paris lui Iuliu Maniu: „Nu ai idee cu ce vehemenţă în gest şi în voce a încercat Clemenceau să-l intimideze pe Brătianu. Zadarnic. Brătianu îşi are nervii în frâu. Şi când se înroşeşte de emoţie internă, fie supărare, fie furie, nu-şi pierde calmul. L-a lăsat şi pe moşul ciudat să hodorogească, spre a expune apoi cu deosebită eleganţă... tot ce voia să spună. I-a replicat lui Clemenceau şi tot aşa lui Wilson. Delegaţii care altădată moţăie fără ruşine ori conversează între ei... de data aceasta s-au purtat demn, sub impresia covârşitoare a expunerilor lui Brătianu" (*Ibidem*, p. 427).

210. Gh.I. Brătianu, *op.cit.*, pp. 76-87.

211. Fr.C. Nanu, *op.cit.*, pp. 68-70.

212. Vezi, spre exemplu, Eliza Campus, *Recunoaşterea pe plan internaţional a desăvârşirii unităţii statale a României*, în „Studii. Revistă de istorie", XXI, nr. 6/1968, pp. 1171-1173; Emilian Bold, *Unele probleme privind participarea delegaţiei române la Conferinţa păcii (1919-1920)*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi", serie nouă, secţiunea a III-a, Istorie, tom XIV, 1968, pp. 37-38; Idem, *Aspecte privind poziţia marilor puteri faţă de România la Conferinţa păcii (1919-1920)*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi", serie nouă, secţiunea a III-a, Istorie, tom XVI, 1970, p. 219; Ion Calafeteanu, *Opinia publică din România şi consacrarea internaţională a Marii Uniri*, în *Probleme de politică externă a României 1918-1940*, vol. III, Ed. Militară, Bucureşti, 1988, pp. 25-36.

213. Lucian Leuştean, *Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920), Liga Naţiunilor şi problema minorităţilor*, în „Xenopoliana", V, nr. 1-4/1997, pp. 186-187 şi *passim*.

214. Din această perspectivă, ne este greu să identificăm argumentele folosite de un autor care a ajuns la următoarea concluzie: „Pentru România, implicaţiile negative ale sistemului internaţional de ocrotire a minorităţilor au fost complexe şi de lungă durată - ducând, în ultimă instanţă,

*

Letargia Conferinţei de pace faţă de problema penetrării comunismului până în centrul Europei a fost zdruncinată, la mijlocul lunii mai, de revenirea la Paris a profesorului Philip M. Brown, cel ce trăise câteva săptămâni de aventură în capitala Ungariei[215]. Brown, care experimentase emoţii paroxistice la Budapesta, era profund uimit de lipsa de interes a Conferinţei faţă de ceea ce se întâmpla în Câmpia Panonică[216]. Se pare că a reuşit totuşi să-l convingă pe fostul său coleg din mediul academic american, Woodrow Wilson, să pună din nou chestiunea maghiară pe agenda reuniunii pariziene. Evenimentul s-a produs la 19 mai 1919[217]. Motivaţia preşedintelui american era centrată pe raţiuni umanitare, adică în jurul posibilităţii ca situaţia de la Budapesta să degenereze şi să se producă violenţe de felul celor desfăşurate în Rusia, precum şi pe chestiunea intrigilor italiene de la Budapesta.

Iritarea italienilor faţă de colegii din Consiliul celor Patru a atins cote maxime în mai 1919. Revenind la Paris, delegaţia italiană nu a rezolvat nici una dintre revendicările Romei. Atunci când, în timpul discuţiilor despre proiectul de Tratat cu Austria, britanicii au sugerat posibilitatea înfiinţării unei uniuni vamale danubiene, italienii au „explodat" : au ameninţat cu o a doua şi ultimă retragere de la Conferinţă. Teama lor faţă de posibilitatea recreării Austro-Ungariei se transformase într-o obsesie, întărită şi de amintirea austrofiliei Aliate din timpul războiului[218]. În consecinţă, italienii erau dispuşi să urmeze un curs independent de cel al Conferinţei, dorind expres să producă probleme suplimentare deja extrem de ocupatului Consiliu al celor Patru. Se pare că unii italieni aflaţi în Ungaria, în calităţi semioficiale sau chiar private, au negociat cu bolşevicii maghiari vânzări de arme şi chiar un acord comercial, la 15 mai 1919[219]. „Intrigile" italiene de la Budapesta fuseseră remarcate cu neplăcere şi de Philip M. Brown[220], şi de britanicul F. Williams-Freeman[221].

Revenind la şedinţa Consiliului celor Patru din 19 mai 1919, trebuie spus că preşedintele Wilson i-a acuzat cu brutalitate pe români de ceea ce se întâmpla în Ungaria: „înaintarea românească a sporit dezordinile", iar faptul că „n-au reuşit să-şi continue

ca urmare a amestecului statelor conaţionale (sic! – n.n.) şi revanşarde, la amputarea unor teritorii naţionale şi la angrenarea României în cel de-al doilea război mondial" (Mihai Iacobescu, *Activitatea României la Societatea Naţiunilor în problema ocrotirii minorităţilor naţionale (1919-1935)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca", XXV/1982, p. 154), mai ales că la distanţă de două pagini, el recunoaşte că „oficial, Societatea Naţiunilor a dat câştig de cauză statului român" în „conflictele României la Geneva în probleme ocrotirii minorităţilor" (*Ibidem*, p. 156).

215. *F.R.U.S., P.P.C., 1919*, vol. XII, pp. 420-467.
216. Philip Marshall Brown, *Foreign Relations of the Budapest Soviets in 1919. A Personal Narrative*, în „The Hungarian Quarterly", vol. III, nr.1/1937, p. 68.
217. *F.R.U.S., P.P.C., 1919*, vol. V, pp. 706-707.
218. Chr. Seton-Watson, *op.cit.*, p. 535.
219. M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 246.
220. *F.R.U.S., P.P.C., 1919*, vol. XII, pp. 459, 461 ; Brown comenta că italienii profită de lipsa unei politici a Antantei faţă de Ungaria pentru „a pescui în ape tulburi" (*to fish in troubled waters*).
221. F.T. Zsuppán, *op.cit.*, p. 211.

înaintarea a cauzat noi dezordini"[222]. Cu alte cuvinte, uitând că liderii Conferinţei interziseseră armatei române depăşirea Tisei, Wilson îi blama pe români că nu se dovediseră capabili să sfideze ordinele conducătorilor reuniunii pariziene. Preşedintele american cerea acum o intervenţie din partea trupelor franceze aflate la Belgrad. Clemenceau, altădată promotor al unei acţiuni în forţă, a fost reţinut de această dată, spunând că va analiza posibilitatea unei acţiuni concertate româno-franceze. Wilson şi-a exprimat însă neîncrederea în români, „care aveau interese locale şi ar fi sporit ostilitatea populaţiei maghiare"[223]. Până la urmă, chestiunea a rămas nedecisă. Motivul principal pentru care Clemenceau nu mai era dispus să aprobe o ofensivă în Europa Centrală, deşi comandanţii săi militari din regiune îi solicitau acest lucru[224], iar românii doreau şi ei să încheie conturile cu regimul de la Budapesta, era acela că se apropia data limită stabilită pentru primirea replicii germane la proiectul de Tratat şi se putea bănui că nu va fi tocmai simplu ca Germania învinsă să accepte termenii păcii. Răspunsul german de la 29 mai a confirmat aceste sumbre previziuni, francezii cerând imediat românilor să nu înainteze spre Budapesta[225].

6. Atacul maghiar în Slovacia şi reacţia Conferinţei de pace

Stabilizarea frontului româno-maghiar pe Tisa, în primele zile ale lunii mai 1919, precum şi dezinteresul evident al Conferinţei - preocupată de chestiuni mult mai importante din perspectiva intereselor principalilor actori care evoluau pe scena pariziană[226] - faţă de situaţia central-est-europeană au permis liderilor bolşevici budapestani să pună în practică, aşa cum am mai spus, unica soluţie pe care o mai aveau la dispoziţie pentru a putea spera la salvarea regimului: o ofensivă împotriva Cehoslovaciei. În condiţiile în care experimentul de tip sovietic din Bavaria sucombase încă de la începutul lunii mai[227], războiul civil din Ucraina luase o turnură în acea perioadă deloc favorabilă comuniştilor, iar iluziile privitoare la posibilitatea izbucnirii de „revoluţii" în Austria, Cehoslovacia sau România începeau să se destrame, Kun a decis să-şi joace ultima carte, cea a atacului. O eventuală victorie militară ar fi redeschis calea pentru negocieri, chiar pentru recunoaşterea internaţională a regimului comunist din Ungaria.

Drept urmare, la 30 mai 1919, a început o ofensivă ungară împotriva tânărului stat cehoslovac[228]. Spre uimirea tuturor - de la Praga, Bucureşti, Belgrad, Paris şi chiar

222. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. V, p. 706.
223. *Ibidem*, pp. 706-707. Ostilitatea lui Wilson faţă de români avea să fie accentuată de evenimentele derulate în timpul şedinţelor din 29 şi 31 mai 1919, când Brătianu a fost cel mai vehement dintre toţi liderii statelor mici împotriva unora dintre prevederile Tratatului cu Austria (vezi şi *Ibidem*, vol. III, pp. 391-393, 394-410).
224. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 372.
225. *Ibidem*, p. 413; comunicarea făcută de Pichon lui Brătianu venea în urma unei hotărâri a Consiliului celor Patru, luată la iniţiativa lui Clemenceau, de interzicere a marşului românesc spre Budapesta (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VI, p. 133).
226. Revenit la Paris în a doua jumătate a lunii mai, britanicul Thomas Montgomery-Cuninghame avea impresia că „forumul păcii era mult prea preocupat cu propria agendă şi nu avea nici o intenţie de a rezolva problemele Europei Centrale" (*apud* F.T. Zsuppán, *op.cit.*, p. 214).
227. G. Juhász, *op.cit.*, p. 23.
228. J. Kalvoda, *op.cit.*, p. 287; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 388.

Budapesta –, succesul a fost de partea maghiară[229]. În câteva zile, trupele Armatei Roşii ungare au reuşit să secţioneze legătura dintre forţele militare româneşti şi cehoslovace şi să cucerească aproximativ două treimi din Slovacia, unde s-a proclamat o republică sovietică slovacă[230].

Evoluţia ostilităţilor i-a speriat pe cei de la Paris, care au decis, la 7 iunie 1919, să trimită o telegramă guvernului ungar în care să se solicite încetarea luptelor, sugerându-se chiar că maghiarii ar putea fi invitaţi la Conferinţa de pace. Vaida îi scria lui Maniu la 11 iunie: „Lui Wilson îi este indiferent cine va iscăli tratatul, căci e grăbit să se reîntoarcă cu pacea în America. Cu cât va rămâne mai mare haosul în Europa, cu atât mai mult ea va deveni tributară Americii"[231]. Cei vinovaţi de acea situaţie nefericită erau, bineînţeles, românii, care „traversaseră liniile de armistiţiu şi apoi pe acelea ale zonei neutre"[232].

Înainte de a fi primit un răspuns din partea maghiarilor (trimis de la Budapesta la 8 iunie, dar neajuns încă la Paris[233]), Consiliul celor Patru a discutat, la 9 iunie 1919, situaţia derivată din confruntările ungaro-cehoslovace. Premierul britanic s-a ridicat foarte vehement împotriva României, considerată de el principala vinovată de evoluţiile nefavorabile din centrul Europei[234]: nu respectase hotărârile Conferinţei, deci trebuia pedepsită prin oprirea aprovizionării[235]. Wilson a cerut chiar ca românii „să fie făcuţi să se retragă la prima linie de armistiţiu", adică pe Mureş! Clemenceau – distrându-se probabil în sinea lui de ignoranţa în materie de geografie central-europeană a lui Lloyd George (acesta credea că minele de la Pécs se aflau în nordul Ungariei, deşi acestea erau în sudul ţării) – a încercat să calmeze spiritele, observând că înaintarea românească avusese aprobarea Consiliului Suprem şi sugerând ca liderii români şi cehoslovaci să fie invitaţi să-şi spună părerea. Wilson s-a opus, considerând că era „periculos să te joci cu bombe neexplodate" (? !), iar Lloyd George a fost sentenţios: „chestiunea trebuia rezolvată de Consiliul celor Patru, fără consultarea micilor puteri interesate", care de prea multe ori „sfidaseră ordinele emise de la Paris, iar apoi, intrând în belele, au făcut apel la Paris pentru a fi scăpate de dificultăţi"[236]. Până la urmă, măsura adoptată – oprirea livrărilor de material de război pentru România[237] – demonstrează logica şchioapă, frizând incoerenţa, a liderilor Conferinţei. Altfel spus, pentru oprirea înaintării maghiare în Cehoslovacia, s-a decis blocarea aprovizionării României!

Vrând-nevrând, cu toată opoziţia anglo-saxonă, a doua zi, la 10 iunie, Consiliul celor Patru a trebuit să-i audieze pe Brătianu şi pe liderii cehoslovaci, mai ales că răspunsul lui

---

229. Antoine Mares, *Mission militaire et relations internationales: l'exemple franco-tchécoslovaque, 1918-1925*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine", tome XXX, 1983, pp. 569-570.
230. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 12; J. Kalvoda, *op.cit.*, p. 287; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 435-436.
231. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 430.
232. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VI, pp. 246-247.
233. M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 297; vezi textul în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 440-441 (Kun a răspuns ironic că era gata oricând să înceteze ostilităţile pentru a se putea aplica Convenţia din 13 noiembrie 1918, adică retragerea românilor pe linia Mureşului!).
234. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VI, p. 255.
235. *Ibidem*, p. 257.
236. *Ibidem*, p. 258.
237. *Ibidem*, p. 261.

Kun ajunsese la Paris[238]. Seria diatribelor împotriva românilor a continuat. Wilson i-a acuzat de „aducerea la putere a guvernului Kun (sic!)"[239]. Brătianu a replicat tăios, acuzând Consiliul de ignoranţă; apoi a prezentat evenimentele din punctul de vedere românesc[240]. Întrebat de Lloyd George despre frontiera stabilită în cadrul Comisiei pentru studiul chestiunilor teritoriale referitoare la România, Brătianu a afirmat că nu i se comunicase nimic oficial, deşi fuseseră multe zvonuri, iar presa se făcuse ecoul acestora. Apoi premierul britanic l-a acuzat pe Brătianu că România a facilitat ascensiunea bolşevismului. În replică, primul-ministru român şi-a exprimat părerea de rău afirmând că „dl Lloyd George nu înţelege problema", dar că, probabil, acest fapt se datora lipsei de informare[241]. Brătianu a mai adăugat că România se comporta faţă de Ungaria exact aşa cum procedau Puterile Aliate şi Asociate în relaţia cu Germania! Nimeni nu era dispus însă să asculte acest argument de bun-simţ. Cei mici nu aveau voie să acţioneze precum cei mari. În cele din urmă, s-a decis ca a doua zi să fie comunicate frontierele stabilite de comisiile teritoriale[242].

Într-adevăr, în dimineaţa zilei de 11 iunie 1919, Consiliul miniştrilor de externe a transmis delegaţiei române hotărârea privitoare la frontiera româno-maghiară[243]. Liderul român a subliniat faptul că acea frontieră fusese stabilită fără participarea delegaţilor români la Conferinţa păcii şi, după o lungă discuţie cu caracter procedural şi în ciuda presiunilor exercitate de secretarul de stat american, Robert Lansing, şi de ministrul de externe britanic, lordul Arthur Balfour, a cerut o amânare de 10-12 zile, pentru ca guvernul român să-şi poată exprima un punct de vedere în această chestiune[244]. Oricum, până atunci, Brătianu a propus stabilirea unei linii provizorii care să pună capăt ostilităţilor, în acelaşi timp exprimându-şi îndoiala asupra corectitudinii graniţei propuse pe tronsoanele Careii Mari – Csap şi Oradea – Szeged[245].

După încă o zi, la 12 iunie, Consiliul celor Patru a reconfirmat frontiera româno-maghiară, deşi Clemenceau a atras atenţia că românii vor fi nemulţumiţi şi vor ridica „serioase obiecţii", sugerând ca „graniţa românească" să fie adoptată doar provizoriu[246]. Lloyd George şi Wilson au decis ca românii să fie ameninţaţi pentru a accepta frontiera, deşi Clemenceau şi-a mai exprimat o dată îndoiala că „românii pot fi obligaţi să se retragă în spatele liniei de frontieră"[247]. Până la urmă, anglo-saxonii şi-au impus punctul de vedere, în ziua următoare fiind trimise telegrame guvernelor din Ungaria, Cehoslovacia şi România, prin care acestea erau anunţate de noile frontiere[248].

238. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 437.
239. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VI, pp. 281-282.
240. *Ibidem*, pp. 282-283.
241. *Ibidem*, p. 284.
242. *Ibidem*, pp. 288-289.
243. *Ibidem*, vol. IV, pp. 803-804.
244. Vezi *Ibidem*, pp. 804-811, 818-819.
245. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 431; se pare că expertul francez E. De Martonne avea deja pregătită o nouă graniţă româno-maghiară, mai favorabilă părţii române (vezi D.S. Spector, *op.cit.*, p. 200, nota 80).
246. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VI, p. 351.
247. *Ibidem*, p. 352.
248. *Ibidem*, pp. 411-416; I. Rusu Abrudeanu, *op.cit.*, pp. 388-389. Pentru o copie în limba franceză a textului, vezi A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a. Diverse, 1914-1924, vol. 48, f. 236.

În timp ce la Paris Clemenceau se alăturase şi el corului anglo-saxon, exprimându-şi „jena" pentru faptul că „românii traversaseră de două ori liniile trasate de generalul Franchet d'Esperey" şi întrebându-se retoric „cât timp îşi propun românii să ocupe aceste linii?"[249], subordonatul său din sud-estul Europei, acelaşi general d'Esperey, solicita generalului român Constantin Prezan să mai „nesocotească o dată ordinele Conferinţei" şi să mai „traverseze o linie de demarcaţie", cea a Tisei, pentru a-i înlătura pe bolşevici din inima Europei[250]. Cei de la Bucureşti au primit cu plăcere această dovadă de „duplicitate"[251] a francezilor, premierul interimar de la Bucureşti, Mihail Pherekyde, indicând şi preţul colaborării: întregul Banat!

Telegrama trimisă de către Conferinţă guvernului de la Budapesta avea caracterul unui ultimatum: până la 18 iunie, trupele maghiare trebuiau să se retragă din Slovacia, românii urmând a se retrage abia după ce Cehoslovacia va fi fost evacuată[252]. Un istoric maghiar apreciază că telegramele trimise de Conferinţă guvernului comunist maghiar reprezentau opţiunea lui Georges Clemenceau, care ar fi plecat de la premisa că maghiarii nu aveau cum să accepte notele ultimative, ivindu-se în felul acesta un nou motiv pentru o acţiune intervenţionistă în Ungaria[253]. Nu putem şti dacă aceasta era motivaţia lui Clemenceau, însă este cert faptul că guvernul maghiar a decis să accepte ultimatumul Conferinţei[254]. Raţiunea probabilă a acestui pacifism brusc al bolşevicilor de la Budapesta era aceea că, în momentul respectiv, devenise evident că nu mai exista nici o şansă pentru realizarea unui contact militar cu Armata Roşie din Ucraina[255]. În plus, Germania se pregătea să semneze Tratatul de pace (o va face la 28 iunie), astfel încât Aliaţii ar fi avut disponibilităţile militare necesare pentru a executa înlăturarea prin forţă a regimului comunist din Ungaria. Nu în ultimul rând, probabil că la Budapesta ajunseseră veşti despre tensiunile dintre România şi liderii Conferinţei de pace, aşa că grupul lui Kun putea să aibă în vedere şi posibilitatea ca armata română să fie obligată să se retragă în spatele frontierei stabilite la Paris.

Românii erau însă bulversaţi[256] de hotărârile Consiliului celor Patru, luate fără consultarea lor şi aflate în contradicţie flagrantă cu nevoile lor de securitate[257]. Ar fi trebuit ca ei să renunţe la puternica lor poziţie defensivă de pe Tisa înainte ca ameninţarea

249. *F.R.U.S., P.P.C., 1919*, vol. VI, p. 288.
250. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 449-450.
251. Ghilimelele indică scepticismul nostru în privinţa aplicării valorilor morale în sfera relaţiilor internaţionale: fiecare îşi urmăreşte propriile interese, în funcţie de resursele, puterile şi abilităţile sale. Nu ne simţim îndreptăţiţi să ne erijăm în judecători oneşti ai nenumăratelor cazuri de „duplicitate" din arena internaţională.
252. I. Rusu Abrudeanu, *op.cit.*, p. 390.
253. M. Ormos, *The Hungarian Soviet Republic...*, pp. 137-138.
254. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 453-456.
255. T. Hajdu, *Plans of Strategic Cooperation...*, p. 373.
256. Al. Vaida-Voevod, în limbajul său plastic: „Lloyd George împarte vederile şi prada armonic cu Wilson. Italienii nu vor să-şi piardă cu totul graţia. Franţa stă la marginea unei revoluţii interne şi nădejdea ei sunt trupele americane şi engleze. Clemenceau zace astfel pe burtă, la picioarele lui Wilson. Lanţul capitaliştilor evrei îi ţine pe toţi 4 ferecaţi prin interese mari. O Rusie slăbită oferă un câmp de exploatare nemărginit. De aceea nu e numai o fantezie absurdă faima că bolşevismul de pretutindeni este finanţat de capitaliştii multimilionari" (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 429).
257. Punctul de vedere al lui Ion I.C. Brătianu în această privinţă a fost afirmat în repetate rânduri. Spre exemplu, vezi gazeta liberală „Viitorul" din 13 februarie 1920.

maghiară să fi dispărut[258]. În mai multe rânduri, la finele lunii mai 1919 şi în iunie, premierul român a amintit de posibilitatea demisiei sale, nedorind a-şi vedea numele asociat cu renunţarea la unele dintre atributele suveranităţii naţionale româneşti[259]. Nu ne este foarte clar în ce măsură Brătianu dorea să utilizeze eventualitatea demisiei ca un factor de presiune pe plan intern şi la Conferinţă sau chiar îşi pierduse speranţa că ar putea „mlădia" vreun pic atitudinea marilor puteri faţă de România. Înclinăm să credem, gândindu-ne la evoluţia ulterioară a evenimentelor, că prima variantă era mai aproape de realitate.

Deşi unii reprezentanţi Aliaţi începuseră deja să-şi imagineze că soluţia Take Ionescu ar putea fi reactivată[260], pentru cunoscătorii scenei politice româneşti era limpede că, cel puţin până la desfăşurarea unor alegeri în România întregită, Brătianu nu putea fi înlăturat. De altfel, guvernul de la Bucureşti, în şedinţa din 14 iunie prezidată de regele Ferdinand, a stabilit că nu se putea lua nici o hotărâre până când Ionel Brătianu nu revenea în ţară[261]. Ceea ce s-a şi întâmplat, după semnarea Tratatului de la Versailles ; premierul român a părăsit la 2 iulie forumul păcii, nu înainte de a comunica şi liderilor Conferinţei deziluzia sa şi gustul amar pe care i-l lăsase tratamentul la care fusese supus la Paris[262].

Oricum, nimeni din România nu se gândea la retragerea armatei de pe Tisa. De asemenea, trebuie să recunoaştem faptul că delegaţii marilor puteri care rămăseseră în capitala Franţei nu făceau prea mari presiuni pentru a obţine această retragere. Rezistenţa românească a fost susţinută de către liderii militari francezi şi britanici[263], dar capetele politice ale Conferinţei erau ezitante[264]. Românii s-au oferit să se retragă dacă Consiliul garanta România în faţa agresiunii maghiare[265]. Această variantă a fost respinsă în mod ferm de către liderii comunişti de la Budapesta[266].

---

258. Vezi V.Fl. Dobrinescu, *România şi sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 86 ; Dumitru Preda, *Generalul Henri Cihoski, un erou al României Mari*, Ed. Militară, Bucureşti, 1996, p. 96.
259. Vezi raportul lui Beaupoil de Saint-Aulaire din 23 mai 1919, scrisoarea lui Vaida-Voevod din 14 iunie şi telegrama însărcinatului cu afaceri al Marii Britanii la Bucureşti, Frank Rattigan, din 27 iunie, în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 378-385, 429 şi, respectiv, 463. Şi Al. Marghiloman înregistrează în jurnalul său posibilitatea unei demisii a lui Brătianu (*op.cit.*, vol. III, p. 297).
260. Saint-Aulaire raporta către Paris : „în ce ne priveşte, nu putem decât să ne bucurăm de a-l vedea pe dl Take Ionescu, care este unul dintre prietenii noştri încă de la început, revenind la conducerea negocierilor" (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 384).
261. *Ibidem*, pp. 450-453 ; Al. Marghiloman, *op.cit.*, vol. III, p. 299.
262. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 1-9.
263. Mareşalul Foch îi comunica lui Clemenceau la începutul lunii iulie 1919 că românii ar trebui să-şi menţină trupele pe Tisa : „dacă nu se aprobă cererile juste ale României, siguranţa ei este compromisă şi cu ea se pune din nou în pericol pacea din întreg sud-estul Europei" (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, vol. 58, f. 87).
264. G. Torrey, *Romanian Intervention...*, p. 310.
265. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, p. 457 ; într-un raport din 17 iunie 1919 al generalului Prezan, şeful Marelui Stat-Major, se afirma : „În tot cazul, nu ne putem retrage la est de linia indicată de Aliaţi decât dacă se respectă una din condiţiile arătate – dezarmarea Ungariei sau oprirea forţelor ungureşti pe Tisa – şi în plus ni se va lăsa latitudinea de a utiliza în întregime calea ferată Oradea Mare-Arad" (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944, Transilvania*, vol. 348, f. 27).
266. *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, ed. by E.L. Woodward and Rohan Butler, First Series, vol. I, 1919, Londra, 1947, p. 15 ; Kun îşi permitea chiar, la 11 iulie, să ironizeze marile puteri : „sper că Puterile Aliate şi Asociate vor fi capabile să impună

După retragerea maghiarilor din Slovacia, Conferinţa a înăsprit tonul faţă de regimul de la Budapesta. Militarii francezi au continuat să apere ideea unui marş asupra Budapestei. Şi alte figuri Aliate influente erau de acord cu un asemenea plan, incluzând aici pe Arthur Balfour[267], Herbert Hoover[268] şi Robert Seton-Watson[269]. Pe de altă parte, Georges Clemenceau nu mai dorea o intervenţie în Ungaria[270], iar americanii rămăseseră adversari fermi ai unei acţiuni în forţă[271].

7. România, Conferinţa de pace şi sfârşitul Republicii Sfaturilor din Ungaria

În Consiliul şefilor de delegaţii continua să se manifeste o nemulţumire considerabilă faţă de România în legătură cu o varietate de probleme şi puţină preocupare pentru nevoia României de securitate în legătură cu Ungaria. Urmând o politică haotică, conducerea Conferinţei părea uneori gata să penalizeze România, iar alteori să facă posibilă înaintarea ei către Budapesta. În mai multe şedinţe ale forului decizional al Conferinţei, din luna iulie 1919, se discuta în mod steril despre care stat se făcuse vinovat mai întâi – România sau Ungaria – de încălcarea ordinelor date de la Paris. În acelaşi timp însă, se căutau – din păcate, într-o stare de contemplaţie abulică – soluţii pentru înlăturarea comunismului din Europa Centrală, dorindu-se chiar şi colaborarea românilor în acest sens[272].

Într-una dintre aceste şedinţe ale Consiliului şefilor de delegaţii, cea din 17 iulie 1919[273], a avut loc o interesantă discuţie – din perspectiva atitudinii marilor puteri faţă de România – în legătură cu o eventuală intervenţie Aliată în Ungaria. În timp ce mareşalul Foch[274] şi ministrul de externe britanic, Arthur Balfour[275], considerau utilă

---

respectarea dorinţelor lor şi să-şi menţină prestigiul în ochii trupelor române" (*Ibidem*, pp. 85-86), iar la 12 iulie a cerut – nici mai mult, nici mai puţin – decât retragerea românilor pe linia Mureşului (*Ibidem*, p. 96).

267. *Ibidem*, vol. I, pp. 17-18, 39-40, 82-83, 87-88, 137.
268. *Ibidem*, pp. 15, 23-24.
269. Hugh and Christopher Seton-Watson, *The Making of a New Europe, R.W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*, University of Washington Press, Seattle, 1981, pp. 374, 379-380.
270. Premierul francez se lamenta, la 5 iulie 1919, că Franţa demobiliza, se plângea că un eşec al unei intervenţii ar oferi un subiect de meditaţie germanilor şi încheia prin a recomanda o atitudine de aşteptare, de întărire a „cordonului sanitar" din jurul Ungariei, soluţiile fiind de aşteptat din partea... „Providenţei" (*D.B.F.P.*, vol. I, pp. 18-20).
271. *Ibidem*, p. 20.
272. *Ibidem*, pp. 25-26, 40-45.
273. *Ibidem*, pp. 121-126 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 30-45.
274. Foch, de altfel, stabilise deja cu Prezan detaliile colaborării în cadrul unei acţiuni militare antimaghiare (vezi *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 25-26, 28-29).
275. Balfour susţinea intervenţia în Ungaria exact în acelaşi timp în care şeful său, Lloyd George, se lansa în diatribe antiromâneşti, considerând că o altă înaintare românească ar avea drept efect „punerea spiritului naţional maghiar în slujba bolşevismului" (*D.B.F.P.*, vol. VI, Londra, 1956, p. 77). Nu era, de altfel, prima oară când premierul britanic împărtăşea alte opinii de politică externă decât aparatul diplomatic britanic tradiţional reunit în cadrul *Foreign Office*-ului (vezi Alan J. Sharp, *The Foreign Office in Eclipse, 1919-1922*, în „History, The Journal of the Historical Association", vol. 61/1976, Birmingham, pp. 198-218).

o intervenţie în Ungaria cu ajutorul armatei române, reprezentanţii italieni şi americani se opuneau cu vehemenţă.

Tomasso Tittoni[276], ministrul de externe italian, nu recomanda o participare a vecinilor Ungariei la forţa de intervenţie, pentru că, în acel caz, „Kun ar putea merge cu succes pe panta naţionalistă" ; italianul sugera o acţiune militară împreună cu aşa-numitul „Comitet de la Szeged"[277], prefigurând astfel viitoarele relaţii amicale dintre Italia şi Ungaria lui Miklós Horthy, unul dintre inspiratorii acestui grup[278]. În acelaşi timp, generalul american T. Bliss susţinea că nu ungurii sunt vinovaţi de situaţia la care se ajunsese, ci românii, care încălcaseră linia de armistiţiu stabilită la 13 noiembrie 1918[279]. Reprezentaţii statelor vecine Ungariei i-au contrazis pe Tittoni şi Bliss, dar opiniile lor n-au fost ascultate. În final, Consiliul, într-o incapacitate evidentă de a controla situaţia, a adoptat, a doua zi, propunerea lui Clemenceau de a trimite din nou în Ungaria o misiune Aliată de informare, compusă din patru generali[280].

Această tendinţă a discuţiei despre o potenţială intervenţie Aliată, bazată în principal pe trupele româneşti, a fost foarte nemulţumitoare pentru partea română. Brătianu îi transmisese, încă de la 16 iulie, lui Nicolae Mişu, delegatul nostru oficial la Conferinţă, dezideratele româneşti în privinţa unui marş spre Budapesta[281]. Premierul român îi cerea lui Mişu „să evite impresia că România este foarte doritoare de o intervenţie" sau că „se tocmeşte" ; de asemenea, nu era oportun „să se sublinieze satisfacţia noastră" ; impresia potrivită era aceea că România „răspunde, făcând sacrificii, unei cereri Aliate". Brătianu îi comunica lui Mişu şi preţul („compensaţiile") colaborării româneşti : condiţiile cooperării militare trebuiau stabilite foarte precis ; România să aibă un cuvânt de spus în privinţa „noii ordini din Ungaria" ; „garanţii împotriva unei retrageri brutale la graniţa cu Ungaria" ; modificarea frontierei în trei locuri din raţiuni economice şi stategice, pentru a se obţine punctele de confluenţă al Mureşului şi al Someşului cu Tisa, precum şi nodul de comunicaţii de la Békéscsaba ; în sfârşit, pentru că era necesară mutarea unor contingente din Basarabia, Aliaţii trebuiau să consolideze linia Nistrului[282].

Aşa cum deja am precizat, „socoteala" de la Bucureşti nu s-a potrivit cu cea de la Paris. Cel care a blocat concretizarea planurilor româneşti a fost Georges Clemenceau, altădată un promotor al intervenţiei, acum însă susţinătorul unei atitudini de aşteptare[283]. Probabil că primului-ministru francez nu-i convenea preţul cerut de români, considerat

276. La 20 iunie 1919, guvernul Orlando şi-a dat demisia, fiind înlocuit de un cabinet condus de Francesco Nitti (iunie 1919 – mai 1920) (C.J. Lowe, F. Marzari, *op.cit.*, pp. 172-173), avându-l pe Tittoni, doar până în noiembrie 1919, ca ministru de externe (Peter Truhart, *International Directory of Foreign Ministers*, K.G. Saur, München, New York, 1989, p. 169).
277. Schimbarea de guvern din Italia a determinat şi modificări în privinţa reprezentanţilor italieni din Europa Centrală : prinţul Livio Borghese a devenit ambasador la Viena, el fiind înlocuit în Ungaria de către colonelul Romanelli. T.M. Cuninghame îi raporta încă de la 1 iunie lui Balfour interesul italian faţă de „guvernul" de la Szeged (*D.B.F.P.*, vol. VI, p. 7) ; vezi şi Al. Marghiloman, *op.cit.*, vol. III, pp. 302-303.
278. *D.B.F.P.*, vol. I, p. 121.
279. *Ibidem*, pp. 123-124.
280. *Ibidem*, p. 137.
281. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 96 (1-3).
282. *Ibidem*, f. 98 (1-2).
283. M. Ormos, *The Hungarian Soviet Republic...*, p. 143.

a fi prea mare. Ocuparea Ungariei avea nu numai o miză politică şi militară semnificativă, ci şi una economică. O spunea eminenţa cenuşie a Consiliului Economic Suprem, Herbert Hoover: retragerea germană lăsase în Ungaria „o mare cantitate de material rulant şi de vase fluviale”[284]. Nu în ultimul rând, într-o Europă Centrală înspăimântată de spectrul foametei, recolta anului 1919 din câmpia ungară stârnea pasiuni[285].

Probabil că decizia lui Clemenceau de a nu accepta condiţiile indicate de Brătianu a fost influenţată şi de convingerea că maghiarii îşi vor pierde răbdarea în cele din urmă şi vor ataca ei iar în felul acesta acţiunea Aliată nu mai trebuia negociată cu românii. Liderul francez avea şi motive să spere la materializarea unei asemenea evoluţii a evenimentelor. La finele lui iunie 1919, un schimb de mesaje între Kun şi Lenin, interceptat de Aliaţi, oferise indicii în acest sens[286]. Lenin îi comunicase emulului său de la Budapesta că trebuia să utilizeze orice ocazie pentru a semna un armistiţiu sau un tratat de pace: era, în concepţia celor de la Moscova, singura şansă a regimului comunist maghiar. Kun, deşi declara că era mândru a fi un discipol al lui Lenin, afirma că nu doreşte nici un fel de pace, ci preferă o luptă pe viaţă şi pe moarte. Astfel, Clemenceau era îndreptăţit să spere că ucenicul era mai puţin înzestrat decât maestrul! [287]

Înainte de a prezenta finalul experimentului comunist din Ungaria anului 1919, sunt necesare câteva consideraţii despre acţiunile forţelor politice maghiare opuse guvernării de tip bolşevic. Este vorba de oamenii „Vechiului Regim”, care vor fi însă şi cei ai „Contrarevoluţiei” impusă în Ungaria după prăbuşirea regimului Kun. Nume precum Andrássy, Teleki sau Bethlen, cu adâncă rezonanţă istorică, reapar în prim-plan în vara anului 1919. Dacă în timpul guvernelor Károlyi şi Berinkey aceşti oameni s-au retras în penumbră, preferând să-i lase pe pacifişti, pe proantantişti, pe cei de stânga în general să conducă ţara, să încerce să atragă bunăvoinţa marilor puteri învingătoare, o dată cu venirea la putere a bolşevicilor, dreapta ungară s-a reactivat[288], factorul catalizant fiind ura faţă de duşmanul comun. Chiar şi ţările din jur, inamice ale Ungariei, păreau mai puţin periculoase decât comuniştii.

Imediat după instalarea guvernului Garbai-Kun, Gyula Andrássy, ultimul ministru de externe al Imperiului Austro-Ungar, şi Pál Teleki au făcut încercări disperate de a provoca intervenţia Aliată şi ocuparea Budapestei, evident cu condiţia menţinerii „integrităţii teritoriale” a Ungariei. István Bethlen şi-a încercat norocul la misiunea franceză de

---

284. *D.B.F.P.*, vol. I, p. 14.
285. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 20-21.
286. *Ibidem*, p. 22; *D.B.F.P.*, vol. I, p. 15.
287. Trebuie totuşi să recunoaştem că situaţia regimului lui Kun era cu adevărat disperată; fără un succes militar împotriva românilor, o variantă cu o probabilitate de concretizare infimă, soarta lui Kun era pecetluită: ar fi fost înlăturat fie printr-o intervenţie externă, fie printr-o conspiraţie internă.
288. Forma de organizare a elementelor radicale de dreapta din Ungaria a fost cea a „grupurilor de acţiune”, înfiinţate încă din ianuarie 1919: Uniunea Forţelor pentru Apărarea Naţională Maghiară (*Magyar Országos Véderö Egyesület* – M.O.V.E.) şi Uniunea Maghiarilor care se Deşteaptă (*Ébredö Magyarok Egyesülete* – E.M.E), alcătuite în principal din foşti ofiţeri, prima, şi din funţionari şi intelectuali, cea de-a doua (William M. Batkay, *Authoritarian Politics in a Transitional State, István Bethlen and the Unified Party in Hungary, 1919-1926*, East European Monographs, Boulder, Distributed by Columbia University Press, New York, 1982, p. 10).

la Viena, la începutul lunii aprilie 1919[289]. Ambele încercări au eşuat, creditul de care se bucurau aceşti oameni în cercurile Aliate fiind la cote joase.

Viena avea să devină, de altfel, unul dintre centrele emigraţiei maghiare de dreapta, aici constituindu-se în aprilie 1919 un Comitet antibolşevic ungar, aflat sub conducerea lui István Bethlen, Gusztáv Gratz şi Pál Teleki[290]. În componenţa acestui Comitet se numărau aristocraţi maghiari fugiţi din calea comunismului, iar ţelul său era de a funcţiona în chip de comitet executiv central pentru diverse organizaţii contrarevoluţionare.

La 5 mai 1919, la Arad, contele Gyula Károlyi (un văr al lui Mihály Károlyi) a anunţat formarea unui guvern contrarevoluţionar, care, datorită preluării de către români a respectivului oraş, a trebuit să fie mutat la 29 mai la Szeged, oraş sub ocupaţie franceză. La 1 iunie, acest guvern a fost remaniat cu participarea elementelor locale, premier devenind Dezsö Ábrahám[291], Teleki fiind ministru de externe, iar Horthy, ministru de război[292]. Tot la finele lunii aprilie, a început alcătuirea unei armate contrarevoluţionare, operaţiune pornită de către Gyula Gömbös, dar continuată apoi de către Miklós Horthy. Aceste forţe militare contrarevoluţionare maghiare au putut fi reunite doar în zona ocupată de francezi, pentru că Cehoslovacia, Iugoslavia şi România nu au permis concentrări de trupe ungare, fie ele şi anticomuniste, pe teritoriile pe care le controlau[293].

Colaborarea forţelor anticomuniste maghiare din sudul Ungariei cu românii şi cu sârbii a fost deficitară, existând o evidentă incompatibilitate de obiective[294]. Au fost însă unele contacte cu militarii francezi aflaţi în zonă, care au încurajat „coagularea" politică a unor forţe ostile regimului de la Budapesta şi formarea unei armate ungare „albe"[295]. Nici în acest caz cooperarea nu a fost facilă, avantajul rezolvării prin mijloace interne a „chestiunii maghiare" fiind contrabalansat de dezavantajul naţionalismului excesiv manifestat de forţele contrarevoluţionare. Grupul de la Szeged a ajuns să se implice în planurile intervenţioniste franceze. În a doua jumătate a lui iunie 1919, forţele militare contrarevoluţionare se simţeau pregătite să pornească marşul spre Budapesta, însă până la urmă Clemenceau a contramandat totul la 23 iunie[296]. De altfel, eterogenul grup de indivizi reuniţi sub sigla *Szegedi gondolat* („Ideea Szeged"), cu reprezentanţi trimişi la Viena, Berna, Graz, Belgrad, Sibiu etc., era dispus la orice compromis pentru a obţine sprijin extern pentru cucerirea puterii în Ungaria: unii emisari ai forţelor contrarevoluţionare au promis sârbilor o alianţă împotriva italienilor şi românilor; alţii au încercat să dovedească francezilor că „nu pot avea amici mai fideli în contra germanilor decât pe

289. T. Hajdu, *A Contribution to the History*..., pp. 83-84.
290. G. Juhász, *op.cit.*, p. 23.
291. Opinia lui Vaida-Voevod: „acesta e un armean din Ardeal, care nu reprezintă nici o reputaţie de valoare" (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 78, f. 4).
292. Din nou Vaida-Voevod: „ei toţi sunt oamenii *ancien régime*-ului oligarhic, fie că s-au ţinut de Tisza ori Andrássy, fie că au fost oamenii lui Mihail Károlyi ori socialişti" (*Ibidem*).
293. M. Ormos, *From Padua to the Trianon*..., p. 307.
294. Au existat unele încercări ale emigraţiei maghiare de contactare a românilor, lipsite însă de vreo finalitate semnificativă (vezi N.P. Comnen, *O primă experienţă comunistă în Ungaria, Amintiri şi documente inedite*, Madrid, 1957, pp. 18-21, 30-39; textul lui Comnen a fost reprodus şi în „Revista istorică", tom III, nr. 5-6/1992, pp. 627-642, fără a se preciza că nu era inedit).
295. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 131.
296. M. Ormos, *From Padua to the Trianon*..., pp. 308-310.

maghiari" ; alţii îi informau pe italieni că guvernul de la Szeged, o dată ajuns la putere, va fi cel mai credincios aliat al Italiei ; Bethlen le spunea englezilor de la Viena că acordarea portului Fiume Ungariei va facilita comerţul maghiar cu Marea Britanie şi va paraliza influenţa preponderentă a Franţei în Iugoslavia ; românilor li se oferea tovărăşia de arme împotriva pericolului slav şi pentru cucerirea Banatului, iar unii maghiari păreau a nu avea alt „dor mai fierbinte decât să vadă pe Regele României încoronat ca Rege al Ungariei"[297]. Nu credem că asemenea acţiuni ar putea fi caracterizate drept duplicitare, ci mai curând erau semne ale unei disperări ajunsă la paroxism. Elita politică maghiară, frustrată în cel mai înalt grad din pricina marasmului în care se zbătea Ungaria, acţiona haotic, încercând iluzoriu să nu scape nici o oportunitate. Însă eficienţa „alergatului după mai mulţi iepuri" a fost, evident, nulă.

Contactele Aliaţilor nu s-au realizat doar cu forţele contrarevoluţionare, ci au continuat şi cu emisari ai lui Kun. La 21 iulie 1919, a ajuns la Viena un nou ambasador al regimului de la Budapesta. Era vorba de un fost comisar (ministru) de război, Vilmos Böhm[298]. Se pare că Böhm a acţionat cvasiindependent[299], negociind cu britanicii, americanii, francezii şi italienii de la Viena o schimbare de guvern şi înlăturarea lui Kun[300]. Ceea ce este realmente uimitor în privinţa misiunii lui Böhm este faptul că aceasta a captat interesul unor foarte influente figuri Aliate. Hoover îi acorda credit acestui socialist ; Balfour, un adept ferm al intervenţiei în Ungaria în iunie-iulie 1919, începe să aibă îndoieli în privinţa utilităţii unei acţiuni în forţă ; Coolidge îşi manifestă încrederea în buna-credinţă a lui Böhm[301]. Reîncepuseră deja luptele dintre români şi maghiari, dar cei de la Paris discutau dacă nu cumva Böhm e doar locotenent şi nu general[302], dacă este totuşi o persoană de încredere, aşa cum pare[303] etc. ; la 28 iulie 1919, s-a realizat la Viena o înţelegere tripartită între Böhm, Borghese şi Cuninghame[304] ; chiar şi după ce românii intraseră în Budapesta, numele lui Böhm reapare obsesiv în dezbaterile forumului păcii[305]. În realitate, episodul Böhm nu face decât să ilustreze lipsa de adaptare a liderilor Conferinţei de pace la rapiditatea evoluţiilor din Europa Centrală : informaţiile circulau

---

297. A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 78, f. 5.
298. Ferenc Tibor Zsuppán, *The Hungarian Soviet Republic and the British Military Reprezentatives, April-June 1919*, în „The Slavonic and East European Review", XLVII, 108/1969, p. 218.
299. Böhm căzuse în dizgraţie după înfrângerile din aprilie 1919, fiind sacrificat în timpul crizei de guvern de la începutul lui mai.
300. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 254-255 ; A.D. Low, *The Soviet Hungarian Republic and the Paris Peace Conference*, în „Proceedings of the American Philosophical Society", New Series, vol. 53, part 10, 1963, pp. 83-85 ; Idem, *The First Austrian Republic and Soviet Hungary*, în „Journal of Central European Affairs", no. 20/1960, pp. 196-201.
301. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, p. 255-256.
302. Iată cum îl caracterizau serviciile secrete româneşti în primăvara lui 1921 : „Jidan, ca de 45 de ani, fost calfă de comersant ; autodidact ; recunoscut ca un mare organizator" (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 19).
303. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 304-308.
304. Arno J. Mayer, *The Politics and Diplomacy of Peacemaking, Containment and Counterrevolution at Versailles, 1918-1919*, Knopf, New York, 1967, pp. 842-847 ; M. Ormos, *From Padua to the Trianon...*, p. 322. Se pare că la negocieri a participat şi contele István Bethlen (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Presă, 1920-1923, vol. 25, f. 53-54).
305. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 480-481.

greu, telegramele ajungeau la Paris cu o întârziere de câteva zile, iar Conferinţa a sperat, pentru o clipă, că Böhm putea reprezenta acea soluţie miraculoasă care să descâlcească ghemul de interese profund contradictorii reprezentat de „chestiunea maghiară"[306]. Nu era decât o iluzie!

După cum deja am sugerat, bâjbâielile Consiliului Suprem au fost spulberate chiar de Kun prin atacarea trupelor române la 20 iulie 1919[307]. Clemenceau şi alţi conducători Aliaţi erau temători la început că românii nu vor fi capabili să reziste[308]. Dar la 24 iulie, după patru zile de retragere, armata română, care ţinuse doar două divizii pe Tisa, şi-a adus rezervele sale strategice şi a contraatacat[309]. În doar câteva zile, românii au obţinut o victorie importantă[310], care nu numai că i-a adus înapoi pe Tisa, dar le-a şi deschis calea către Budapesta[311]. La 3 august 1919, armata română a intrat în capitala Ungariei[312], părăsită de către guvernul comunist încă de la 1 august[313].

Béla Kun, adevăratul lider al regimului bolşevic de la Budapesta, ca şi Mihály Károlyi înaintea sa, a obţinut mandatul pentru conducerea ţării ca urmare a atitudinilor sale explicite în domeniul politicii externe. Fiind un apropiat al lui Lenin, părea foarte probabil ca el să atragă de la Rusia sovietică ceea ce Károlyi eşuase să obţină din partea puterilor occidentale, adică un sprijin concret pentru politica externă maghiară. Oricum, în calitatea sa de comisar al poporului pentru afacerile externe, Kun nu a schimbat – nici nu o putea face – ţelul de bază al politicii externe maghiare: menţinerea integrităţii teritoriale a Ungariei istorice. S-a bucurat de popularitate atât timp cât a lăsat impresia că îi stă în putere să atingă acest obiectiv; a pierdut încrederea poporului şi pe cea a apropiaţilor săi atunci când a devenit evident că Lenin nu-i putea oferi decât încurajări şi „salutări tovărăşeşti". Decizia de a-i ataca pe români pare sinucigaşă, însă

306. Vaida-Voevod, la 27 iulie 1919, punând din nou punctul pe i: „...nici Böhm, nici oricare altul nu e mai bun decât Kun, ci numai dezarmarea Ungariei poate remedia situaţia" (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 78, f. 5).
307. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 53-54; Constantin Botoran, *Atacul armatei ungare împotriva trupelor române pe Tisa*, în „Revista de istorie militară", nr. 3/1991, pp. 22-24.
308. *D.B.F.P.*, vol. I, p. 163.
309. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 274-276.
310. Se pare că guvernul român era bine informat în privinţa planurilor de atac ale Armatei Roşii maghiare (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale ...*, vol. IV, p. 75); vezi şi Jean Nouzille, *The July Campaign of the Hungarian Red Army against Romania as Seen by France*, în vol. *War and Society...*, vol. XX, p. 83; L. Bányai, *Din istoricul evenimentelor de după unirea Transilvaniei cu România*, în „Studii. Revistă de istorie", XVII, nr. 3/1964, p. 475.
311. R. Băldescu, *op.cit.*, pp. 173-206.
312. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 290; în toamna lui 1919 şi primăvara lui 1920, colonelul (ulterior generalul) Gheorghe Rusescu a fost subiectul unei anchete privitoare la faptul că ocupase Budapesta fără a fi primit ordine explicite în acest sens, anchetă concretizată prin rezoluţia din 5 iunie 1920 a generalului Constantin Christescu, şeful Marelui Stat-Major: „faptul că a mers la Budapesta ca să o ocupe, fără a fi primit ordine, este, după mine, un act temerar, care şade bine unui cavalerist, mai ales în faţă cu un duşman care ne-a ameninţat întotdeauna de a ne ocupa Capitala numai cu un escadron de honvezi" (*apud* Adrian Pandea, *Românii la Budapesta*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", an II, nr. 2(6)/1999, p. 21).
313. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 116.

era unica opţiune disponibilă. Altfel, ar fi fost înlăturat fie printr-o manevră internă, fie printr-o intervenţie externă. Cele 133 de zile ale experimentului bolşevic din Ungaria au reprezentat o desluşită dovadă că „naţionalismul maghiar... cu cât se schimbă, cu atât rămâne acelaşi"[314].

Din punctul de vedere al României, instalarea unui regim comunist la Budapesta s-a dovedit o adevărată mană cerească: a oferit o justificare perfectă pentru acţiuni militare la o scară extinsă împotriva inamicului principal. Ezitările Conferinţei în privinţa căilor de rezolvare a crizei maghiare şi interesele conflictuale care au blocat posibilitatea unei acţiuni intervenţioniste concertate a marilor puteri au permis românilor, obligându-i chiar, să adopte o politică cu un grad ridicat de periculozitate, dar care oferise de atâtea ori rezultate excelente, aceea a faptului împlinit. O spunea Alexandru Vaida-Voevod, la 2 august 1919, deci în ajunul ocupării Budapestei de către armata română: „ne-am face de râs dacă ***nu*** am ocupa Budapesta. Cei 5 se vor supune în faţa faptului împlinit. Nu ne putem opri fără ca, după jertfele în bani şi sânge, ***noi*** să dictăm condiţiile de armistiţiu... Alerge dl Clemenceau şi ceilalţi 4 după noi cum au alergat după Kuhn Béla (s.n.)"[315]. Este drept că „alergarea" pe care o sugera Vaida a fost extrem de spectaculoasă în lunile care au urmat, ea neîncheindu-se decât o dată cu instalarea guvernului... Vaida-Voevod!

314. *Apud* George Barany, *Hungary: From Aristocratic to Proletarian Nationalism*, în vol. *Nationalism in Eastern Europe*, ed. by Peter F. Sugar and Ivo J. Lederer, University of Washington Press, Seattle, 1969, p. 259.

315. A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 78, f. 9-10.

Capitolul al IV-lea

Românii la Budapesta
(august – noiembrie 1919)

1. Conferinţa de pace de la Paris şi ocupaţia românească din Ungaria

După zece-unsprezece secole de atitudine în general defensivă în relaţiile cu maghiarii, românii îşi luau acum, în vara lui 1919, o revanşă glorioasă. Se realiza un fapt de negândit fie şi cu câţiva ani mai devreme: dispreţuiţii valahi ajungeau să cucerească măreaţa Budapestă, capitala inamicului secular. În plus, această victorie era obţinută fără sprijinul direct al vreunei mari puteri, iar cei îngenuncheaţi nu erau numai maghiarii, ci şi bolşevicii. Crezând că acţionaseră în întâmpinarea dorinţei exprese a aliaţilor lor şi în interesul tuturor părţilor, românii se aşteptau la gratitudine[1]. Însă chiar dacă presa franceză a salutat victoria românească[2], iar autorităţile de la Belgrad i-au felicitat pe români pentru că „au adus un serviciu întregii omeniri"[3], artizanii păcii de la Paris au privit, de la început, cu mare răceală reuşita românilor.

Atunci când Herbert Hoover a anunţat că românii au intrat în Budapesta, Georges Clemenceau şi-a exprimat plastic stupefacţia: „Consiliul nu poate nici să-i condamne, nici să-i felicite pe români; cel mai bine este probabil ca el să nu spună nimic"(!), iar reprezentantul Statelor Unite, Frank Polk[4], considera că românii greşeau şi îi ameninţa cu retragerea sprijinului american[5]. De altfel, cu două zile înainte ca la Paris să ajungă

1. *Documents on British Foreign Policy, 1919-1939*, First Series, vol. VI, 1919, ed. by E.L. Woodward and Rohan Butler, Londra, 1956, p. 236.
2. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională. 1918, Documente interne şi externe, iulie 1919 – octombrie 1919*, vol. IV, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 80; A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 137-138; vezi şi Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu, Costică Prodan, *În apărarea României Mari, Campania armatei române din 1918-1919*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, pp. 296-297.
3. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 26, f. 6 şi 62.
4. Frank Llyon Polk a preluat, după 28 iulie 1919, de la secretarul de stat Robert Lansing, conducerea delegaţiei americane prezente la Conferinţa de pace de la Paris (Ion Stanciu, *Aliaţi fără alianţă. România şi SUA, 1914-1920*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1992, p. 209).
5. *D.B.F.P.*, vol. I, pp. 308-312.

vestea căderii Budapestei, liderii Conferinţei deciseseră că înaintarea românească trebuia oprită şi că în nici un caz nu trebuia acceptat ca românii să impună Ungariei vreun armistiţiu separat[6].

Temerile celor de la Paris nu erau nejustificate. Când a înţeles că intrarea armatei române în Budapesta era inevitabilă, Ion I.C. Brătianu a părăsit Bucureştiul, special pentru a nu putea primi mesajele Conferinţei, care cereau oprirea înaintării trupelor şi abţinerea de la cucerirea capitalei maghiare. Astfel, o telegramă cu acest conţinut, trimisă de ministrul de externe francez, Stephen Pichon[7], i-a parvenit lui Brătianu abia la 4 august şi a şi fost respectată „în litera" ei, adică armata română şi-a oprit ofensiva, însă numai după ce trecuse deja la vest de Dunăre[8]. Iar în privinţa armistiţiului, liderii români se dovedeau consecvenţi : au înaintat maghiarilor o propunere de convenţie de armistiţiu[9] aproape identică cu cea de la 3 mai, de la finalul luptelor desfăşurate în a doua jumătate a lunii aprilie[10]. Singurele diferenţe erau cele care se refereau la noua situaţie apărută datorită prezenţei armatei române la Budapesta : retragerea la răsărit de Tisa urma să se desfăşoare numai după îndeplinirea tuturor obligaţiilor asumate de partea maghiară (în primul rând, dezarmarea totală, dar şi livrarea unor mari cantităţi de material militar şi de cale ferată), iar retragerea în spatele liniei de frontieră deja stabilită la Paris trebuia făcută numai după semnarea Tratatului de pace !

Sosirea la Paris a ştirilor despre intenţiile româneşti în privinţa relaţiilor cu Ungaria a stârnit reproşuri violente din partea diriguitorilor Conferinţei de pace. Exemplară a fost reacţia ministrului de externe britanic, Arthur Balfour : „guvernul român se consideră pe sine ca fiind absolut independent, a acţionat şi a înaintat condiţiile sale ca şi cum guvernele Aliate şi Asociate n-ar fi existat... dl Brătianu acţionează acum ca un şef al unui stat independent care negociază cu un alt stat, la fel de independent"[11]. Acelaşi Balfour îi întreba pe francezi dacă nu cumva armata română se afla sub comanda lui Franchet d'Esperey, pentru ca acesta să poată ordona retragerea din Ungaria[12]. Americanul Frank Polk se exprima şi el extrem de sever cu privire la lipsa de respect faţă de Conferinţă pe care o manifesta România, considera că prezenţa românilor la Budapesta va determina o reacţie naţională în Ungaria şi solicita Aliaţilor presiuni de natură economică împotriva statului român, „ca acelea pe care el le făcuse în numele Statelor Unite"[13]. Şi premierul francez Georges Clemenceau cerea ca românii să fie atenţionaţi cu privire la politica greşită pe care o urmau[14].

Au fost însă şi lideri Aliaţi care au recomandat moderaţie faţă de români. Astfel, ministrul francez de externe Pichon credea că nu era de dorit ca românii să fie ameninţaţi, deoarece, „chiar dacă nu se supun ordinelor, ei ajută cauza Aliată [şi] nu merită să fie trataţi drept inamici"[15]. Iar ministrul de externe al Italiei, Tomasso Tittoni, ni se arăta cel

6. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, Washington, 1946, pp. 480-483, 490-491.
7. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 133.
8. Gheorghe I. Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţii diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pp. 131-132.
9. A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar 248, f. 1-3.
10. Vezi *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. III, pp. 362-363, şi vol. IV, pp. 78-79.
11. *D.B.F.P.*, vol. I, p. 337.
12. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, p. 508.
13. *Ibidem*, pp. 508-510.
14. *Ibidem*, p. 529.
15. *D.B.F.P.*, vol. I, p. 313.

mai favorabil, considerând că, în fond, românii fuseseră invitaţi să meargă la Budapesta, ceea ce şi făcuseră, deci nemeritând oprobriul reuniunii pariziene[16]. Nici militarii francezi nu se arătau deranjaţi de reuşita românească, mareşalul Ferdinand Foch punând accentul pe faptul că doar cu ajutorul României se putea realiza dezarmarea Ungariei[17]. Din păcate, nici Pichon, nici Tittoni, nici Foch nu deţineau rolul decisiv în adoptarea deciziilor Conferinţei. În consecinţă, deşi opiniile lor au condus uneori la moderarea tonului faţă de România, alţii au fost cei care au stabilit atitudinea Consiliului Suprem faţă de „rebelul" est-european.

S-a decis, la 4 august 1919, trimiterea în Ungaria a unei misiuni militare formate din generali Aliaţi, care să reprezinte la Budapesta forumul păcii de la Paris[18]. Iar a doua zi, la 5 august, Consiliul Suprem a stabilit componenţa misiunii[19] şi atribuţiile acesteia[20]. Respectivii ofiţeri superiori Aliaţi trebuiau să intre în legătură cu guvernul maghiar pentru a asigura respectarea armistiţiului, să raporteze despre evoluţiile din Ungaria şi să iniţieze contacte cu ofiţerii superiori care conduceau trupele româneşti, pentru a preveni vreo acţiune ce ar fi putut să „trezească sentimentul naţionalist în Ungaria". De asemenea, i se reamintea misiunii că frontierele Ungariei fuseseră deja stabilite şi comunicate părţilor interesate, că românii trebuiau să se retragă după ce se realiza dezarmarea maghiarilor, că se ridicase blocada, că forumul păcii nu intenţiona să se amestece în afacerile interne ale Ungariei, dar şi că Aliaţii nu puteau negocia decât cu „un guvern de încredere"[21].

La 4 august, Consiliul Suprem a trimis o telegramă guvernului român, căruia i se cerea supunerea armatei române la politica stabilită de reuniunea de la Paris şi comunicată prin intermediul „misiunii generalilor" ; de asemenea, românilor li se atrăgea atenţia asupra pericolului izbucnirii unor incidente neplăcute din perspectiva păcii şi a reconstrucţiei ; în sfârşit, se sublinia în respectiva telegramă faptul că aceia care vor cauza incidente „nu vor fi iertaţi prea uşor şi nu se vor putea baza pe bunăvoinţa popoarelor Antantei"[22]. Aliaţii tatonau guvernul român nu numai în privinţa acţiunilor din Ungaria, ci şi în atât de importanta chestiune a petrolului românesc, reprezentanţii Franţei şi Marii Britanii de la Bucureşti chestionându-l pe Ion I.C. Brătianu, la 5 august, cu privire la „cooperarea pentru dezvoltarea industriei petroliere din România"[23].

Răspunsurile şi acţiunile guvernului român nu au intersectat însă orizontul de aşteptare al liderilor marilor puteri. Românii erau hotărâţi să se instaleze pe o perioadă mai lungă la Budapesta, în acest scop făcând cunoscute, la 5 august, locuitorilor capitalei ungare regulile ce trebuiau respectate[24] şi trimiţând în aceeaşi zi un ultimatum guvernului maghiar

16. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 481-482, 507, 510.
17. *Ibidem*, p. 508.
18. *Ibidem*, pp. 507-510.
19. Respectiva misiune Interaliată era alcătuită din generalul american Harry Hill Bandholtz, generalul britanic Reginald Gorton, generalul italian Ernesto Mombelli şi generalul francez Jean Cezar Graziani.
20. *Ibidem*, pp. 529-530, 542-543.
21. *Ibidem*.
22. *Ibidem*, pp. 517-518 ; A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 142, 147.
23. *Ibidem*, f. 143. Folosindu-se de opoziţia americană faţă de o implicare exclusivă a Franţei şi Marii Britanii în exploatarea petrolului românesc, Brătianu i-a amânat pe anglo-francezi (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, p. 98).
24. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, p. 85.

pentru semnarea armistiţiului[25]. Era o nesocotire a dorinţelor emise de potentaţii de la Paris, dorinţe comunicate românilor şi prin intermediul colonelului italian Guido Romanelli, aflat la Budapesta în acea perioadă[26]. Ultimatumul românesc a fost vehement contestat de reprezentanţii Aliaţi din regiunea Europei Centrale : italienii Livio Borghese şi Guido Romanelli; britanicii F. Williams-Freeman şi Reginald Gorton şi americanii Herbert Hoover, W.B. Causey şi Thomas T.C. Gregory. Toţi aceştia i-au sfătuit pe maghiari să ignore ultimatumul şi şi-au oferit serviciile ca mediatori[27].

Pe cei de la Paris, acţiunea românească de impunere a unui armistiţiu separat îi deranja nu numai din perspectiva „insubordonării" românilor, ci mai ales datorită faptului că aplicarea condiţiilor solicitate de aceştia din urmă ar fi „privat Comisia Reparaţiilor de materialul şi bunurile ce aparţineau tuturor Aliaţilor"[28]. Drept urmare, s-a trimis imediat o telegramă la Bucureşti prin care se interzicea formal semnarea unui nou armistiţiu[29], iar reprezentanţii români la Conferinţă, Nicolae Mişu şi Alexandru Vaida-Voevod, au fost convocaţi în după-amiaza zilei de 6 august 1919 pentru a da explicaţii[30]. Deşi Mişu şi Vaida s-au arătat concilianţi, mimând necunoaşterea deciziilor Conferinţei şi încercând să argumenteze că România era îndreptăţită să preia din Ungaria măcar ceea ce-i aparţinea (ceea ce fusese luat de armatele de ocupaţie germană şi austro-ungară), era evident că între cele două părţi existau divergenţe de substanţă. Spre exemplu, ministrul de externe britanic, lordul Balfour, spunea : „în ciuda drepturilor României, ea trebuie să înţeleagă că este în interesul general ca acest material să fie repartizat în mod echitabil în interesul tuturor"[31]. Cu alte cuvinte, Aliaţii, care se dovediseră incapabili să rezolve intruziunea bolşevică din mijlocul Europei, le cereau acum românilor să uite de avatarurile trăite şi de sacrificiile făcute pentru înfrângerea inamicului comun şi să renunţe la fructele unei victorii atât de scump plătite, livrând întreaga pradă de război în „coşul comun" Aliat şi aşteptând ca mai apoi cineva de la Paris să binevoiască a-şi aduce aminte că şi România ar trebui să primească niscaiva „firimituri"[32].

---

25. David Sherman Spector, *România şi Conferinţa de pace de la Paris. Diplomaţia lui Ion I.C. Brătianu*, Institutul European, Iaşi, 1995, p. 215.
26. Vezi Guido Romanelli, *Nell'Ungheria di Béla Kun e durante l'ocupazione militare romena : la mia missione, maggio-novembre 1919*, Udine, 1964, pp. 272, 274-275, 288-289.
27. Eva S. Balogh, *Romanian and Allied Involvement in the Hungarian Coup d'État of 1919*, în „East European Quarterly", vol. IX, no. 3/1975, pp. 300-301.
28. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, p. 549.
29. *Ibidem*, pp. 550-551, 555 ; A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 150.
30. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 91-94.
31. *Ibidem*, p. 93.
32. Constantin Diamandy îi scria de la Budapesta, lui Ion I.C. Brătianu, la 3 septembrie 1919 : „Şi acum apare şi mai clar datoria noastră de a ne fi asigurat, cel puţin în parte, dreptul nostru aici. Cine ne garantează că... cei patru generali... vor fi în măsură şi vor avea puterea să facă acea distribuire de premii după merite, care ni se promite, fără însă a ni se preciza nici data, nici posibilitatea unei asemenea serbări" (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 267).

2. Românii şi lovitura de stat de la Budapesta

În acest context, la Budapesta a avut loc o lovitură de stat. Guvernul condus de Gyula Peidl[33], instalat la putere la 1 august[34], după fuga lui Kun, a fost înlăturat la 6 august de către un grup condus de arhiducele Joseph (Iosif sau, mai corect, József) de Habsburg, un văr îndepărtat al împăratului Carol, şi de István Friedrich[35]. Arhiducele – care fusese numit *homo regius* (reprezentant al monarhului) de către regele Carol al IV-lea în octombrie 1918 – a declarat că prelua funcţia de regent al ţării şi l-a numit pe Friedrich prim-ministru. În acel moment, românii deţineau cea mai mare parte a Budapestei, deci părea imposibil ca o lovitură de stat să se fi putut desfăşura fără acceptul lor. În plus, se părea că guvernul Peidl fusese înlăturat cu asentimentul armatei române, deoarece nu acceptase armistiţiul cerut de către aceasta. Imediat au început să apară acuzaţii la adresa României : ea „stabilise un guvern reacţionar care era contrar politicii Aliate"[36]. Reprezentanţii Aliaţi din capitala Ungariei certificau implicarea românească în schimbarea guvernului maghiar[37]. La Paris, resentimentele împotriva României atinseseră o culme : Clemenceau considera că aşa ceva „nu putea fi tolerat" ; Hoover stopase aprovizionarea Ungariei pentru a nu oferi astfel provizii românilor ; Balfour aducea în discuţie ruperea relaţiilor cu România şi propunea chiar instituirea unei blocade împotriva statului român ; în sfârşit, se relua chiar o discuţie mai veche privitoare la apartenenţa României la tabăra Aliată[38].

Deşi românii au dezminţit imediat orice implicare în lovitura de stat de la Budapesta[39], Aliaţii aveau nevoie de un „ţap ispăşitor" pentru a prelua responsabilitatea aducerii la putere în Ungaria a unui guvern „reacţionar". Presa din Franţa şi Marea Britanie putea fi temperată doar prin poziţia Consiliului Suprem care îşi declina implicarea în evenimentele din Ungaria. În realitate, schimbarea de guvern de la Budapesta s-a produs printr-o acţiune nemijlocită a unuia dintre nenumăratele grupuri contrarevoluţionare din Ungaria, grup care a beneficiat de concursul reprezentanţilor italieni şi britanici de la faţa locului.

Era foarte clar că nici un politician maghiar nu ar fi îndrăznit să acţioneze fără a fi discutat mai întâi cu emisarii Aliaţi[40]. Telegramele trimise de la Budapesta de diverşi ofiţeri Aliaţi nu indicau, iniţial, nici un fel resentimente faţă de schimbarea politică din Ungaria. Abia când cei de la Paris au dat tonul aruncării responsabilităţii în seama românilor, s-a schimbat – şi nu în întregime – atitudinea reprezentanţilor Aliaţi de la

33. Acest guvern cuprindea şi membri social-democraţi care făcuseră parte din fostul guvern dominat de bolşevici (Garbai, Agoston şi alţii). Era un guvern de „stânga", o creaţie parţială a negocierilor desfăşurate la Viena în a doua jumătate a lui iulie 1919, dar şi a acţiunilor misiunii italiene de la Budapesta (*D.B.F.P.*, vol. VI, p. 132).
34. Mária Ormos, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, Social Science Monographs ; Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1990, p. 327.
35. E.S. Balogh, *op.cit.*, p. 297.
36. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, p. 606.
37. *Ibidem*, pp. 604-605 şi vol. XI, p. 374.
38. *Ibidem*, vol. VII, pp. 606-607.
39. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, p. 98 ; *D.B.F.P.*, vol. I, pp. 405, 408.
40. E.S. Balogh, *op.cit.*, p. 303.

Budapesta faţă de tandemul Joseph-Friedrich. N-au fost luate în considerare nici măcar dezminţirile făcute de însuşi arhiducele Joseph, deşi ostilitatea sa faţă de români era cunoscută : comandase trupele austro-ungare în bătălia de la Mărăşeşti şi fusese candidatul principal la tronul României atunci când se pusese problema înlocuirii lui Ferdinand[41]. Nici măcar disensiunile manifeste dintre Joseph şi Friedrich, pe de o parte, şi autorităţile române din Ungaria, pe de altă parte, nu au reuşit să-i convingă pe membrii Consiliului Suprem în privinţa nevinovăţiei românilor[42]. Până la urmă, deşi au încetat acuzele privitoare la instalarea guvernului Friedrich, versiunea care s-a impus în cercurile Conferinţei a fost aceea că noul guvern maghiar „nu apăruse prin dorinţa populară, ci printr-o lovitură de stat executată de un mic grup de poliţie aflat sub protecţia unei armate străine"[43]. Cu alte cuvinte, românii erau acuzaţi de pasivitate. Era însă o acuzaţie inconsistentă. Pe de o parte, Conferinţa i-a atenţionat pe români să nu se implice în afacerile interne ungureşti, iar pe de altă parte, i-a acuzat că nu au protejat guvernul Peidl de inamicii săi politici[44].

În zilele noastre, şi în istoriografia română, şi în cea maghiară, s-a demonstrat neimplicarea armatei române în lovitura de stat din Ungaria. Cu toate acestea, reapar uneori ecouri ale acuzaţiilor nefondate cu privire la contribuţia guvernului Brătianu la înlăturarea social-democraţilor lui Peidl[45]. Dacă în cazul istoricului american David Sherman Spector este vorba despre o scăpare evidentă în cadrul unei lucrări în general de înaltă ţinută ştiinţifică, în cel de-al doilea caz nu este vorba decât de o gândire deficitară, axată doar pe nefericita teorie a luptei de clasă ca „motor al istoriei". Lui Augustin Deac, deşi nu aduce nici un fel de dovezi directe, i se pare firesc ca Ion I.C. Brătianu, reprezentantul „claselor dominante" de la Bucureşti, să fi simpatizat cu „clasele aristocratice ungare din jurul fostei camarile imperiale". Din păcate, realitatea istorică nu se potriveşte cu simplitatea gândirii de tip stalinist a lui Deac.

Această realitate istorică a fost evidenţiată de Constantin Diamandy, Înaltul Comisar al guvernului român la Budapesta, într-o încercare din aprilie 1921 de a reconstitui evenimentele de la începutul ocupaţiei româneşti în Ungaria, încercare menită a-i servi spre informare ministrului de externe din acea vreme, Take Ionescu. Scria Diamandy în raportul său : „...chiar din primele zile am înţeles că, deşi nu voiam a da impresiunea că ne amestecăm în afacerile lăuntrice ale Ungariei, totuşi trebuia să căutăm ca să întărim

41. Joseph S. Roucek, *Contemporary Roumania and Her Problems : A Study in Modern Nationalism*, Stanford University Press, Stanford, 1932, p. 46; D.S. Spector, *op.cit.*, nota 53, p. 245; presa românească din acea perioadă îl numea pe Joseph „Habsburgul favorit al şoviniştilor maghiari" (*apud* Ion Calafeteanu, *Politică şi interes naţional în România interbelică*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997, p. 65).

42. Însuşi István Friedrich declara, în 1921, deci după doi ani de la evenimente, că Diamandy încercase să-l înlăture şi că „în acest scop a conspirat cu partidele de stânga ungare" (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 99).

43. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, p. 803.

44. E.S. Balogh, *op.cit.*, p. 309. Ulterior, această acuzaţie privitoare la implicarea armatei române în instalarea unui regim reacţionar la Budapesta a fost colportată şi de către unii maghiari de stânga, obligaţi de către regimul Horthy să părăsească Ungaria (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 6, 8).

45. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 217; Augustin Deac, *Revizionismul ungar – permanent factor destabilizator în Europa (1920-1938)*, vol. I, Ed. Bravo Press, Bucureşti, 1996, pp. 160-161.

în Ungaria acele partide sau personalităţi care puteau înlesni raporturile cu Ungaria pe care le doream noi. Socialiştii, democraţii şi în general partidele înaintate progresiste erau acelea cărora le dădeam sprijinul nostru; preocupate de chestiuni interne şi sociale, ele ne prezentau garanţii mai mari de bună vecinătate... acţiunea Arhiducelui se explică prin faptul că el s-a folosit de prilejul sosirii trupelor noastre, de încurcătura care s-a produs şi de slăbiciunea guvernului Peidl, pentru a face lovitura de stat"[46]. Afirmaţiile lui Diamandy au fost confirmate şi de alte surse[47].

Ceea ce nu spunea însă diplomatul român era de ce, dacă autorităţile române de ocupaţie îi susţineau pe social-democraţi, aceştia nu au izbutit să se impună la conducerea Ungariei. Motivul era destul de simplu şi poate fi ilustrat printr-o frază dintr-o caracterizare pe care serviciile de spionaj românească i-au făcut-o liderului socialist Ernö Garami câţiva ani mai târziu: „Sub ocupaţia română, [Garami] se înapoiază la Budapesta, colindă în dreapta [şi] în stânga pentru a deveni şef de guvern, cum însă - ca oricare maghiar imperialist - nu voia să ştie de condiţiile româneşti, mai cu seamă în ce priveşte frontiera, planul său de a forma guvern a rămas baltă"[48]. Oricum, era limpede că România - ca de altfel şi Cehoslovacia[49] şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor[50] - nu putea să agreeze tendinţa prohabsburgică a guvernului Friedrich, de vreme ce orice încercare, fie şi mascată, de restauraţie habsburgică reprezenta o ameninţare directă la adresa sa[51]. Toate cele trei state considerau alegerea sau numirea oricărui membru al Casei de Habsburg ca fiind un act de agresiune şi se declarau gata să adopte precauţiile militare de rigoare pentru îndepărtarea pericolului[52].

---

46. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 92.
47. N.P. Comnen, *O primă experienţă comunistă în Ungaria, Amintiri şi documente inedite*, Madrid, 1957, pp. 54, 60-61. Comnen a fost el însuşi la Budapesta în acea perioadă, îndeplinind o misiune neoficială.
48. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 18.
49. Jean Nouzille, *The July Campaign of the Hungarian Red Army against Romania as Seen by France*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, New York, 1988, p. 85.
50. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Belgrad-Niš, 1914-1924, vol. 26, f. 6-7; vezi şi Magda Ádám, *The Little Entente and Europe (1920-1929)*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1993, p. 43.
51. Alexandru Vaida-Voevod îi scria lui Iuliu Maniu din Paris, la 21 august 1919: „Acţiunea concentrică îndreptată din primul moment în contra Arhiducelui Iosif a dat - până acuma - rezultatul dorit. «Pas de Habsburgs» mi-a fost lozinca. Am alarmat presa, pe cehoslovaci şi pe iugoslavi, i-am muncit pe italieni etc." (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 89, f. 4); vezi şi *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 153.
52. Acest fapt nu însemna însă că relaţiile româno-iugoslave şi cele româno-cehoslovace erau foarte strânse în acel moment. Cehoslovacii şi sârbii erau îngrijoraţi în privinţa faptului că românii nu vor mai lăsa nimic de luat din Ungaria (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 188; *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 658-659 şi *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 106-108), iar sârbii, în plus, se temeau ca românii, în euforia victoriei din Ungaria, să nu încerce să rezolve prin mijloace militare chestiunea controversată a Banatului (*D.B.F.P.*, vol. VI, p. 192; M. Ormos, *op.cit.*, p. 336). Zvonurile despre un potenţial atac românesc împotriva sârbilor au ajuns şi la Paris (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 8-9).

3. Raporturile dintre autorităţile civile şi militare româneşti şi reprezentanţii Aliaţi la Budapesta

Revenind la ocupaţia românească din Ungaria şi la atitudinea Conferinţei de pace de la Paris faţă de prezenţa armatei române la Budapesta, trebuie spus că elementul fundamental al disensiunilor dintre statul român şi marile puteri l-a constituit chestiunea rechiziţiilor. Membrii Consiliului Suprem, plecând de la informaţiile transmise de către emisarii lor de la Budapesta, au lansat o întreagă serie de acuzaţii la adresa românilor, cu privire la o largă varietate de nelegiuiri : răspândirea violenţei şi a jafului, deposedarea Ungariei de o mulţime de bunuri de stat şi private, în special locomotive şi material rulant, înfometarea populaţiei prin rechiziţii şi prin împiedicarea importurilor şi, în sfârşit, prelungirea ocupaţiei pentru atingerea scopurilor de mai sus[53].

Înainte de a analiza veracitatea acestor acuzaţii, este necesară prezentarea câtorva aspecte privitoare la contextul în care a avut loc ocupaţia românească în Ungaria. În primul rând, nu trebuie uitată moştenirea istorică emoţională a unor evenimente relativ recente : lunile lungi şi însângerate de confruntare din 1916 şi 1917, suferinţele populaţiei înfometate din Moldova încercuită, dura ocupaţie germană şi austro-ungară a Munteniei, ruşinosul Tratat de la Bucureşti[54] din mai 1918, şi tratamentul brutal, real sau exagerat, la care au fost supuşi românii de către maghiari după armistiţiu. La fel ca şi francezii în relaţie cu Germania, românii au găsit justificată o atitudine care să slăbească inamicul şi să-l „pună la plată"[55]. Într-o telegramă adresată lui Nicolae Mişu, la Paris, la 9 august 1919, Brătianu îşi exprima nedumerirea în legătură cu unele acţiuni ale Aliaţilor, care îi lăsaseră un gust amar: în timpul luptelor cu maghiarii, „la Viena, reprezentanţi ai Aliaţilor tratau cu unguri care nu aveau nici un fel de calitate oficială" şi „el nu-şi poate, de asemenea, închipui că materialul de război de care inamicul s-a servit în contra lui pentru ofensiva sa ar putea să fie ocrotit de condiţiunile unor înţelegeri anterioare pentru a căror respectare nu existaseră mijloace". În final, premierul român îşi exprima „penibila surprindere de a vedea cu ce simţăminte inamicale şi nedrepte suntem trataţi"[56].

În al doilea rând, românii puneau în balanţă rechiziţiile lor din Ungaria cu alimentele, petrolul şi materialul rulant care fuseseră luate de către germani, austrieci şi maghiari, mai ales pentru că o parte importantă dintre aceste bunuri se afla în Ungaria, fiind lăsată de către armata feldmareşalului August von Mackensen[57]. Nemulţumiţi de felul în care erau

53. Vezi *D.B.F.P.*, vol. I, pp. 337-340, 357-358, 368, 388, 395, 408-409, 462, 468, 490-491, 498-500, 505-507, 630-632; *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 507, 528-529, 533, 548-549, 604-605, 613-615, 654-657, 681-682, 684-685, 774-778, 819-822, 836-837 şi vol. VIII, pp. 59-60, 85-86, 111-112, 554-555, 570-573, 678.
54. Sau „blăstămatul tratat de la Bucureşti", cum îl numea Nicolae Iorga (*România contemporană de la 1904 la 1930, Supt trei regi, Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, ed. de Valeriu şi Sanda Râpeanu, Ed. Pro, f.l., 1999, p. 269).
55. Glenn E. Torrey, *The Romanian Intervention in Hungary*, 1919, în *War and Society...*, vol. XX, p. 312.
56. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 58, f. 164.
57. *D.B.F.P.*, vol. I, p. 332.

tratate cererile lor de reparaţii la Paris[58], românii se simţeau îndreptăţiţi să-şi preia partea imediat[59]. Propriul lor popor fiind înfometat, liderii români au crezut că erau mai mult decât generoşi pentru că încercau chiar să-i hrănească pe foştii inamici, în special datorită faptului că regimul Kun fusese acela care crease haos economic în Ungaria. Sau, aşa cum îşi reamintea Constantin Diamandy în aprilie 1921, „n-a fost uşor, pentru că totul era dezorganizat de bolşevici şi nu găseam adesea concursul necesar pe lângă autorităţile maghiare"[60]. Cu siguranţă că exista o anumită ipocrizie în criticismul Aliaţilor faţă de România, de vreme ce chiar în acel moment ei înşişi înfometau Germania[61].

În al treilea rând, trebuie să se ţină cont că ocuparea Budapestei s-a suprapus momentului de apogeu al unei controverse mai largi dintre România şi marile puteri. Existau la Paris luări de poziţie nefavorabile României în legătură cu locul şi rolul ţării la Conferinţa de pace, cu reparaţiile, frontierele, protecţia minorităţilor, toate acestea fiind exacerbate de comportamentul nesupus şi orgolios al lui Ion I.C. Brătianu. Românii s-au simţit jigniţi şi erau suspicioşi în legătură cu intenţiile Aliaţilor, care, nemulţumiţi fiind, aveau tendinţa să-i trateze ca pe nişte copii neascultători. Chiar din momentul în care românii au intrat în Budapesta, Aliaţii au început să facă reproşuri[62], anulând astfel din start orice şansă de cooperare. Relaţiile personale ostile dintre ofiţerii români şi reprezentanţii Aliaţi la Budapesta au exacerbat lipsa reciprocă de încredere şi înţelegere[63]. Neincluderea unui reprezentant român în misiunea militară Interaliată[64], care a căutat să supervizeze ocupaţia, a fost o greşeală, iar comportamentul celor patru militari Aliaţi şi al subordonaţilor lor a sporit această eroare[65]. De asemenea, exista o rivalitate personală între ofiţeri

---

58. Nu fusese admis nici un reprezentant al României în Comisia Reparaţiilor a Conferinţei de pace de la Paris (Emilian Bold, *Diplomaţia de conferinţe, Din istoria relaţiilor internaţionale între anii 1919-1933 şi poziţia României*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991, pp. 35-36).
59. Brătianu îi scria lui Constantin Diamandy, la Budapesta, la 19 august 1919: „Veţi reaminti că aceste nevoi ale României, arătate deja de mai mult de un an, n-au putut găsi o rezolvare din partea Aliaţilor şi că, deşi la un moment dat am întrezărit posibilitatea de a ni se rede 400 de locomotive, ulterior au fost reduse la 100, iar din acestea, aşteptate de 6 luni, nu ne-au parvenit cu cele mai mari dificultăţi decât 40" (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, p. 127).
60. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 93.
61. G. Torrey, *op.cit.*, p. 313.
62. Încă din 6 august, Hoover îi scria lui Balfour despre *imensele* rechiziţii de alimente ale armatei române din Ungaria (*Ibidem*, vol.VI, pp. 29-30).
63. *Ibidem*, vol. I, pp. 454, 462, 505 şi vol. VI, pp. 170, 196. I.I.C. Brătianu le scria lui Victor Antonescu şi Emanoil Lahovary, ambasadorii României de la Paris şi Roma, la 14 august 1919: „acţiunea reprezentanţilor Aliaţi împotriva românilor la Pesta a distrus toate posibilităţile de apropiere, deoarece maghiarii se consideră protejaţi de Antantă contra noastră şi nu mai au nici un interes de a realiza un acord cu România" (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 178).
64. Includere recomandată însă de către diplomatul britanic George Russel Clerk (*D.B.F.P.*, vol. I, p. 884) şi de Frank Rattigan, ministrul Imperiului Britanic la Bucureşti (*Ibidem*, vol. VI, p. 270).
65. *Ibidem*, vol. VI, pp. 268-270; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 134-135. „Generalii Aliaţi, fără a ţine seama de realitate sau de împrejurări, se ţineau rigid de primele lor ordine de la Paris; sau erau lăsaţi fără instrucţiuni şi nu li se dăduse latitudinea necesară. Nu o dată, în convorbirile ce le aveam, se tânguiau de aceasta", avea să noteze, în aprilie 1921, Constantin Diamandy (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 93).

şi una între interesele lor naţionale conflictuale[66]. Italienii au urmat propriile lor politici şi locotenent-colonelul Guido Romanelli a fost în mod special ostil faţă de România[67]. Francezii au tins să-i sprijine pe români[68], în timp ce misiunile britanică şi americană au fost extrem de critice la adresa ocupaţiei româneşti, generalii Gorton şi Bandholtz manifestându-se vehement împotriva românilor[69]. În consecinţă, prestaţia misiunii militare Interaliate a fost pe ansamblu nefavorabilă românilor, i-a încurcat şi i-a încurajat să fie necooperanţi şi resentimentari[70].

4. Tensiuni între România şi puterile anglo-saxone

În a doua jumătate a lunii august 1919, atitudinea Conferinţei de pace faţă de România suferă o schimbare sensibilă. Începe să se facă simţită o anumită polarizare a marilor puteri în privinţa atitudinii faţă de România. Pe de o parte, Statele Unite şi Marea Britanie continuă să promoveze un ton dur faţă de „rebelul" sud-est-european, în timp ce Franţa şi Italia devin moderate, încercând să găsească diverse justificări pentru acţiunile româneşti[71]. De altfel, prima replică a lui Brătianu la notele trimise de Conferinţă la Bucureşti în primele două săptămâni din august 1919 ajunge la Paris la 14 august. Textul acestui răspuns românesc indică faptul că guvernul român nu era deloc impresionat de reproşurile primite din partea reuniunii păcii, ba chiar îşi permitea să manifeste o siguranţă de sine şi o fermitate pe care nici un alt stat „cu interese limitate" nu şi le îngăduise. Guvernul României se declara „extrem de neplăcut surprins" de acuzaţiile ce-i fuseseră aduse, considera că nu le „merita" şi preciza explicit că „România nu şi-a schimbat cererile teritoriale ca urmare a victoriei, dar consideră că noile eforturi militare făcute ca urmare a ofensivei maghiare, ca şi serviciile aduse civilizaţiei o îndreptăţesc din nou să-şi afirme drepturile". România dorea să colaboreze cu Aliaţii la Budapesta, însă se sublinia faptul că prezenţa reprezentanţilor Aliaţi în capitala ungară se datora în

66. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 282 ; vezi şi Harry Hill Bandholtz, *An Undiplomatic Diary, by the American Member of the Inter-Allied Military Mission to Hungary, 1919-1920*, ed. by Fritz--Konrad Kruger, New York, 1933, pp. 20, 32, 35, 57, 79, 105, 110, 125, 331.
67. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 35, f. 168. Datorită insistenţelor delegaţiei româneşti de la Paris, miniŝtrul de externe italian, Tomasso Tittoni, i-a declarat lui Victor Antonescu că „l-a chemat la ordine pe Romanelli şi s-au dat intrucţiuni ca generalul italian care comanda trupele la Budapesta să se întâlnească cu Diamandy" (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Paris, 1914-1924, vol. 3, f. 479).
68. Militarii francezi îşi continuau politica de simpatie faţă de români, Ministerul de Război al Franţei reluând livrarea de material militar („ravitaierea") către România, deşi Consiliul Suprem interzisese acest lucru (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, Partea a II-a, vol. 58, f. 332-333).
69. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 635-735.
70. Interesantă este opinia lui Clerk în această privinţă : „Now the generals are all very comfortably lodged in various palaces of Hungarian magnates, they are smiled over by all Hungarians, and they have about as much sense of political realities as a stuffed dog" („Generalii sunt în momentul de faţă instalaţi confortabil în diferite palate ale magnaţilor unguri, toţi maghiarii le zâmbesc larg, iar ei percep realităţile politice tot atât de bine ca un câine împăiat"), (*D.B.F.P.*, vol. VI, p. 380). Părerea lui Clerk era împărtăşită şi de Alexandru Vaida-Voevod : „mentalitatea specială a maghiarilor, rutina lor de a organiza intrigi, a reuşit să prostească (super) din nou pe cei patru generali" (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 7).
71. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 661.

exclusivitate victoriei militare româneşti. Guvernul român îşi exprima îndoiala că armistiţiul din noiembrie 1918 mai putea fi valid câtă vreme maghiarii îl încălcaseră de atâtea ori, iar Aliaţii propuseseră României colaborarea împotriva bolşevismului ungar[72]. În final, se exprima regretul că „Aliaţii au luat în considerare acuzaţiile mincinoase proferate de un inamic fără scrupule"[73].

Discuţia care a urmat prezentării replicii româneşti în Consiliul Suprem a relevat faptul că francezii - aceasta şi pentru că Georges Clemenceau nu era prezent - erau favorabili românilor, ei accentuând dorinţa de colaborare exprimată în nota românească. Iar Philippe Berthelot, director al Departamentului de relaţii politice şi comerciale din Ministerul de Externe francez[74], a subliniat faptul că nu era recomandabil să se mai abordeze chestiunea armistiţiilor „pentru că nu se puteau contracara în detaliu argumentele româneşti"[75]. Chiar şi britanicii, reprezentaţi de lordul Balfour, considerau că răspunsul românesc era satisfăcător. Doar americanii îşi manifestau cu obstinaţie, în continuare, atitudinea nefavorabilă faţă de români[76], ajungându-se ca în şedinţa din 23 august 1919, Frank Polk să anunţe că ţara sa tăiase toate legăturile cu statul român, solicitând, şi în cele din urmă obţinând, ca şi celelalte mari puteri să oprească toate livrările către România[77]. La 25 august, acelaşi Polk incita Consiliul Suprem împotriva României, afirmând că aceasta sfida şi ridiculiza forumul păcii[78].

Această poziţie faţă de România a fost caracterizată de către autorităţile de la Bucureşti în termeni tranşanţi. Ion I.C. Brătianu declara, la 31 august, că „... Statele Unite, pentru că noi le refuzăm petrolul nostru, obligă Conferinţa să ne umilească cu jigniri publice, protejând contra noastră pe unguri, fără ca nici un text oarecare să poată justifica această atitudine"[79]. Alexandru Marghiloman, care nu putea fi acuzat de atitudine proliberală, nota în jurnalul său în dreptul datei de 7 septembrie 1919 : „Am văzut pe Coandă, după ce s-a întors de la Paris. - «Ce ne aduci ? Pacea ?» - «Ce pace ? Rezistenţă şi iar rezistenţă. Oamenii aceia vor să ne robească pe vecie ! ... Dacă am fi vrut să le vindem ce vor să ia... Coandă pretinde că Clemenceau este de partea noastră şi că ar fi zis : «Dacă aş fi român, aş face ca ei ! ». America este aceea care duce jocul şi care ne strânge de gât"[80]. Cercetările istoricilor români au confirmat sentinţa exprimată atunci de oamenii politici români[81].

---

72. Cu acest punct de vedere era de acord şi Rattigan, ministrul Marii Britanii la Bucureşti (*D.B.F.P.*, vol. VI, p. 139).
73. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, pp. 688-691.
74. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 341.
75. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, p. 686.
76. *Ibidem*, pp. 695, 774-778.
77. *Ibidem*, pp. 811-812.
78. *Ibidem*, pp. 837-838.
79. *Apud* D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 300.
80. Alexandru Marghiloman, *Note Politice*, vol. III, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 1995, p. 318. În revista liberală „Democraţia" (VIII, nr. 1-2/1920, p. 36) se consemna : „Atâta incoerenţă [din partea marilor puteri] ar dezarma, dacă din haosul acestei politici nu s-ar lămuri tot mai bine logica specială a anumitor interese financiare internaţionale pentru care nu există ţări aliate sau inamice, cauze drepte sau nedrepte, ci numai posibilităţi mai mari sau mai mici de câştig şi zone mai mult sau mai puţin întinse de influenţe economice viitoare".
81. I. Stanciu, *op.cit.*, p. 201 ; I. Ciupercă, *Bucureşti-Washington : diplomaţie şi petrol*, în vol. *Relaţii româno-americane în timpurile moderne*, editat de Gheorghe I. Florescu, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1993, pp. 172 şi urm. ; Valeriu Florin Dobrinescu, *Relaţii româno-engleze (1914-1933)*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986, p. 72.

Atitudinea americană nu era determinată doar de problematica economică, ci şi de o anumită mentalitate „imperială"[82]. Din motive mai degrabă obscure, delegaţia americană la Conferinţa de pace i-a susţinut în mai multe rânduri pe bulgari. Spre exemplu, în chestiunea Cadrilaterului, americanii doreau ca această regiune să revină Bulgariei[83]. Însă francezii, britanicii şi italienii s-au opus, motivaţia esenţială fiind aceea că o cedare de către un stat Aliat a unui teritoriu către un stat inamic ar fi reprezentat un precedent periculos[84]. Fără a se resemna în faţa acestei puneri în inferioritate de către celelalte mari puteri, delegaţia americană a discutat chestiunea, la 19 august 1919, într-o şedinţă cu caracter intern, menită a stabili strategia prin care România putea fi obligată să cedeze Cadrilaterul[85]. Acel fapt ne oferă indicii preţioase în privinţa felului în care americanii îşi estimau rolul la Conferinţa de pace. Delegaţii americani ajunseseră la concluzia că România nu ar fi cedat sudul Dobrogei decât dacă ar fi fost şantajată. S-a discutat iniţial ca şantajul să ia forma recunoaşterii unirii cu Basarabia în schimbul renunţării la Cadrilater. S-a opus însă Frank Polk: „...nu le putem promite nimic în Basarabia; aceasta aparţine Rusiei şi, de aceea, noi nu vom participa la dezmembrarea Rusiei". A apărut însă imediat în discuţie cealaltă variantă: Transilvania. S-a decis că această regiune reprezenta o excelentă monedă de schimb. Poziţia americană urma să fie următoarea: „Noi vă putem oferi asta, dacă aveţi de gând să renunţaţi. Vă vom da acea regiune [Transilvania], dacă veţi ceda Bulgariei acel teritoriu bulgar"[86]. Noi ştim astăzi că evenimentele nu s-au desfăşurat după voia delegaţiei americane[87], însă este greu de precizat ce s-ar fi întâmplat în cazul în care Congresul Statelor Unite ar fi ratificat tratatele semnate de emisarii americani la Paris. Nu putem decât să bănuim că lupta diplomatică dusă de România la forumul păcii, în toamna lui 1919 şi în prima jumătate a lui 1920, ar fi fost mult mai dificil de câştigat dacă americanii s-ar fi menţinut în postura de diriguitori ai Conferinţei de pace.

Este interesant de remarcat cât de bine surprindea această mentalitate americană un contemporan al evenimentelor, care scria chiar în august 1919: „...regăsim în politica americană faţă de Europa aceleaşi două note atât de deosebite una de alta: preocuparea în anumite momente surprinzător de mare a câştigului material, alături de credinţa în posibilitatea aşezării în Europa a unei lumi politice noi, întemeiate pe o dreptate ideală, un fel de Eden plăsmuit pe de-a-ntregul după modelul lumii americane... Şi cum acest cuget are încă toată impetuozitatea tinereţei, americanul nu înţelege ca ideile sale, devenite astfel norme de înaltă morală politică, să nu fie îmbrăţişate şi de alţii. De aci până la intoleranţă şi la voinţa de a impune cu forţa la nevoie felul propriu de a vedea, nu e decât un pas foarte mic"[88].

---

82. O ilustrare elocventă, credem noi, în privinţa acestei mentalităţi sunt vorbele rostite de prim-delegatul american, Frank Polk, într-o şedinţă „de uz intern" a delegaţiei, la 11 august 1919: „Deşi românii par acum independenţi, în scurt timp se vor afla într-o postură dificilă, să spunem în aproximativ şase luni, când indubitabil vor cere asistenţă financiară din partea Statelor Unite şi a Marii Britanii" (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XI, p. 373).
83. D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 276-277.
84. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 57.
85. *Ibidem*, vol. XI, pp. 406-407.
86. *Ibidem*.
87. Vezi şi Gh. Brătianu, *op.cit.*, pp. 161-163.
88. Mircea Djuvara, *Câteva consideraţiuni generale asupra Conferenţei de la Paris*, Bucureşti, 1919, pp. 9-10.

La începutul lunii septembrie 1919, falia dintre poziţia Statelor Unite şi Marii Britanii, pe de o parte, şi a Franţei şi Italiei, pe de altă parte, cu privire la România, se adâncise. Această situaţie devenise vizibilă şi la Conferinţa de pace, şi la Bucureşti. La reuniunea Consiliului Suprem din 2 septembrie 1919, Frank Polk, delegatul american, îi acuză din nou pe români că „sfidează Conferinţa" ; în acelaşi timp, Polk nu credea că „România se poate comporta astfel fără a avea susţinerea vreunei mari puteri"[89]. Clemenceau a respins acuzaţia subînţeleasă şi, pentru a-şi dovedi fermitatea, a solicitat trimiterea unui emisar la Bucureşti, care să fie purtătorul unui ultimatum pentru guvernul român[90].

Deşi Clemenceau era relativ sincer când declara că nu era de partea românilor, subordonaţii săi - militari şi diplomaţi - aveau o atitudine mult mai afabilă faţă de aspiraţiile acestora. Spre exemplu, reprezentaţii anglo-saxoni la Bucureşti se plângeau că românii îi considerau pe americani şi britanici ca fiind responsabili de vexaţiunile suferite de România la Conferinţa de pace, iar această opinie era încurajată de către Saint-Aulaire, ministrul Franţei la Bucureşti. Însuşi Brătianu îi spusese lui Rattigan că Pichon îi declarase lui Mişu că „Franţa simpatiza cu România, dar nu poate face nimic datorită animozităţii răuvoitoare a dlui Hoover"[91]. Această informaţie este confirmată de Alexandru Vaida-Voevod - într-o scrisoare către Iuliu Maniu, trimisă de la Paris, la 17 septembrie 1919 -, liderul ardelean participând el însuşi, alături de Nicolae Mişu, la întrevederea cu ministrul francez de externe, Stephen Pichon, şi colaboratorul acestuia, Philippe Berthelot, la 12 septembrie[92].

Iar generalul Franchet d'Esperey, discutând cu Victor Antonescu, ministrul român la Paris, şi cu Alexandru Vaida-Voevod, la 13 septembrie, considera că tot materialul de război şi materialul rulant pe care armata română îl obţinuse în marşul său spre Budapesta reprezenta captură de război, fiind deci proprietatea României. Iar în privinţa celorlalte bunuri preluate de români din Ungaria, generalul francez adopta o poziţie de bun-simţ : tot ceea ce reprezenta un echivalent al bunurilor pe care ungurii şi germanii le luaseră din România să treacă în proprietatea statului român, cu condiţia să fie evaluate şi valoarea lor să fie dedusă din reparaţiile atribuite României ; numai „surplusul" urma să revină Aliaţilor[93]. Franchet d'Esperey şi-a exprimat şi o opinie prea puţin ortodoxă despre americani. Iat-o, în relatarea lui Vaida-Voevod : „Discutând din fir în păr chestia minorităţilor şi întrebându-l eu de ce ne persecutau americanii, mi-a dat răspunsul : - Ce ? Dumneata ştii mai bine decât mine că râvnesc la bogăţiile dvs. Aceşti *marchands de cochons* (sfârnari[94] de porci) nu au nimica sfânt, numai banul... - Dar punctele wilsoniene, care impun obligaţii morale ? - Moralitate la aceştia ? Principii ? Banul şi exploatarea, restul e fariseism"[95].

---

89. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 58 ; D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 224-225.
90. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, pp. 58-60.
91. *D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 203-204, 243. Există şi o posibilă explicaţie particulară în privinţa vehemenţei cu care Herbert Hoover îi acuza pe români : American Relief Administration - A.R.A., organismul condus de Hoover şi implicat în aprovizionarea Europei devastate de război, preluase căile ferate din Europa Centrală încă de la 7 martie 1919 (M. Ormos, *op.cit.*, p. 257). În consecinţă, rechiziţiile româneşti de material rulant, locomotive etc. diminuau influenţa respectivei organizaţii americane în regiune.
92. A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 6-7.
93. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 304 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 440-441.
94. Regionalism cu sensul de „negustori".
95. A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 24.

Această schimbare de optică a unora dintre factorii de decizie din Franţa avea să culmineze cu reluarea aprovizionării militare a României. Colonelul Toma Dimitrescu raporta din Paris, la 24 septembrie 1919: „Ministerul de război francez începe a ne permite transporturile materialelor de război, deocamdată pe sub mână, în aşteptarea hotărârii Conferinţei de pace, care să revină asupra deciziei luate contra noastră prin prohibirea transporturilor materialelor noastre de război"[96]. Până şi Clemenceau s-a „lăsat" înduplecat, la insistenţele lui Franchet d'Esperey, şi a decis ca 38.000 de tone din materialul de război al Armatei Orientului să fie oferite României[97]. Pe de altă parte, raporta Victor Antonescu, la 25 septembrie 1919, anglo-americanii[98] erau „montaţi" contra românilor şi solicitau ca Saint-Aulaire să fie rechemat. Clemenceau chiar fusese pe punctul de a da curs acestei cereri, însă opoziţia influentului Philippe Berthelot s-a dovedit decisivă[99].

Chiar şi relaţiile româno-italiene s-au destins atunci, la începutul lui septembrie 1919[100]. Tomasso Tittoni, ministrul de externe italian, discutase cu Victor Antonescu la Paris, subliniind faptul că cele două ţări aveau nemulţumiri comune faţă de forumul păcii. Părea a se prefigura astfel „*une politique intime*" între cele două ţări[101]. Disputa Italiei din Adriatica domina în continuare relaţiile acestei ţări cu statele din Europa Centrală şi Răsăriteană[102]. Într-un mesaj pe care primul-ministru italian, Francesco Nitti, i l-a trimis la Paris ministrului său de externe, Tomasso Tittoni, la 6 septembrie 1919, se preciza: „guvernele ţărilor balcanice şi cele ale naţiunilor care s-au ridicat pe ruinele Imperiului Austro-Ungar trebuie să înţeleagă din acest moment că noi nu dorim să le urmăm într-o politică de intrigă, rivalitate şi conflict permanent; mai presus de toate noi nu trebuie să apărem ca instigatorii şi inspiratorii unei coaliţii antiiugoslave care să-şi extindă reţeaua de influenţă de la Marea Neagră până la Adriatica. Aceasta ar fi o politică de război, pe când Italia doreşte şi trebuie să urmeze o politică de pace"[103]. Cuvintele erau frumoase, însă chiar în acea toamnă a lui 1919 liderii italieni au încercat să realizeze o combinaţie italo-româno-maghiară, a cărei tendinţă antiugoslavă era manifestă[104]. Aceste eforturi ale lui Nitti şi Tittoni de a alătura Ungaria într-un bloc diplomatic cu

96. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 332; colonelul Dimitrescu se înşela în privinţa caracterului secret al operaţiunii de reluare a livrărilor de material militar către România: Clemenceau o anunţase în şedinţa Consiliului Suprem din 23 septembrie 1919, fapt ce atrăsese protestele americane (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 329).
97. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 333.
98. Exista o atitudine comună anglo-saxonă faţă de România numai în unele dintre şedinţele Consiliului Suprem, pentru că, de fapt, britanicii erau mai binevoitori, şi ei – nu numai francezii – reluând activitatea comercială cu statul român, în ciuda interdicţiei instituite de Conferinţă (Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Ed. Sincron, f.l., 1993, p. 261).
99. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Conferinţa păcii, 1914-1924, vol. 58, f. 333.
100. Idem, *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Roma, Sofia, 1914-1924, vol. 35, f. 171.
101. Idem, *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Paris, 1914-1924, vol. 3, f. 479.
102. Începuseră să circule zvonuri despre un pretins acord militar româno-italian direcţionat împotriva Iugoslaviei (Idem, *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Paris, 1914-1924, vol. 31, f. 485.
103. *Apud* Pietro Alatri, *Nitti, D'Annunzio e la questione adriatica*, Milano, 1959, p. 177.
104. *Ibidem*, p. 248; poate nu întâmplător, liderii de la Belgrad se temeau în acele momente de un atac românesc, gândindu-se chiar la mobilizare (*D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 182, 192, 209-210; *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 660).

Italia şi România au avut drept consecinţă acuzaţii exasperate din partea britanicilor, privitoare la o complicitate la lipsa de loialitate faţă de Conferinţa de pace[105]. Nici americanii nu agreau politica italiană, Bandholtz raportând de la Budapesta: „Cineva, cu certitudine, sprijină România. Cred că este Italia, cu scopul de a-i izola pe iugoslavi"[106]. Circulau zvonuri despre o candidatură a ducelui de Genova la tronul Ungariei[107]. Iar chestiunea referitoare la Fiume luase, tot atunci, o turnură neaşteptată, după ce, la 12 septembrie, D'Annunzio ocupase oraşul în fruntea unui grup de 1.000 de oameni[108].

Italienii doreau, în fond, ca Brătianu să prelungească criza din Ungaria, pentru a distrage atenţia Consiliului Suprem şi pentru a putea acţiona nestingheriţi în Fiume[109]. Departe de a accepta imediat cererile italiene, premierul român a oscilat în mod caracteristic înainte de a indica preţul, mai ales în condiţiile în care Italia nu se afla în postura de a putea determina Conferinţa de pace să adopte o politică proromânească şi de a oferi României banii şi tehnologia de care aceasta avea atâta trebuinţă[110]. Italia însăşi avea o nevoie stringentă de bani în vara şi toamna lui 1919, iar singurele ţări capabile să o împrumute – SUA şi Marea Britanie – nu doreau să o facă[111]. În cele din urmă, acea *„politique intime"* româno-italiană nu s-a materializat, atitudinea lui Brătianu conducându-i pe italieni la solicitarea cooperării Ungariei într-o mişcare antiiugoslavă[112]. Însă nici măcar această variantă nu a avut vreo finalitate ; în special datorită naturii reacţionare din ce în ce mai vizibile a regimului de la Budapesta şi a reînvierii ameninţării unei restauraţii habsburgice, Italia şi Ungaria au luat-o în direcţii politice diferite[113].

Între timp, la Budapesta, relaţiile dintre autorităţile româneşti şi cei patru generali Aliaţi erau în continuare tensionate. Deşi se reuşise, prin efort concertat, îndepărtarea arhiducelui Joseph, obligat să demisioneze la 22 august 1919[114], acest succes nu i-a apropiat pe români de misiunea Aliată din capitala ungară. Constantin Diamandy, într-o scrisoare recapitulativă trimisă premierului Brătianu la 3 septembrie 1919, remarca cu mâhnire faptul că emisarii Aliaţi s-au „constituit într-un grup separat, izolându-ne şi lăsând ca, între ei şi noi, să se ţeasă o atmosferă întreagă de intrigi din partea ungurilor, astfel încât, cu toate că în repetate rânduri semnalasem inconvenientele, solidaritatea alianţei nu s-a manifestat. României i s-au cerut obligaţii, însă nu i s-au recunoscut drepturi... Comisia generalilor Aliaţi a zădărnicit colaborarea amicală cu noi, ţinându-se strict şi fără elasticitatea necesară de ordinele trimise de la Paris ; ei nu au ţinut seamă de realitatea lucrurilor. Opera lor de disociaţiune nu putea duce decât la un rezultat negativ"[115]. Este interesant de remarcat faptul că, deşi acest document a fost publicat[116],

---

105. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 277.
106. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 660.
107. *D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 186, 414.
108. Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism, 1870-1925*, Methuen, Londra, 1967, p. 540.
109. *D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 324, 373.
110. *Ibidem*, p. 317.
111. C.J. Lowe, F. Marzari, *Italian Foreign Policy, 1870-1940*, Routledge & Paul, Londra, 1975, p. 174.
112. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 321.
113. Chr. Seton-Watson, *op.cit.*, pp. 555-556.
114. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VII, p. 855.
115. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 266-267.
116. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 142-144.

din textul tipărit lipseşte un fragment important. Diamandy sublinia într-o notă de subsol: „Într-o convorbire intimă mi s-a spus că, deşi [sunt] mulţumiţi de relaţiunile personale ce le aveam cu Generalii Aliaţi, ei, totuşi, nu puteau admite ca România să trateze de [la] «*Puissance à Puissance*». Tot pe un ton intim şi prietenesc am atras atenţia interlocutorului meu că România nu trata de [la] «*Puissance à Puissance*», ci de [la] «*Puissance à Impuissance*», căci Domniile Lor erau 4 generali, musafirii noştri, iar noi aveam o întreagă armată în Ungaria"[117]. Acest fragment reprezintă o confirmare, fie şi parţială, a cuvintelor atribuite generalului Moşoiu de către Gheorghe Brătianu: „La urma urmei, aici noi suntem forţa armată. Dvoastră nu vă reprezentaţi decât ordonanţele!"[118].

În aceste condiţii, dezirabila cooperare româno-Aliată de la Budapesta era exclusă, fapt confirmat şi de ministrul britanic la Bucureşti, Frank Rattigan, după o scurtă vizită în capitala ungară: „există între ofiţerii Aliaţi, sau, mai degrabă, între britanici şi americani, pe de o parte, şi români, pe de altă parte, o atmosferă de neîncredere şi suspiciune, influenţată şi de o semnificativă ostilitate personală, care face ca o soluţie a actualelor dificultăţi să fie aproape imposibilă"[119]. Rattigan vedea responsabilitatea pentru această stare de lucruri ca fiind împărţită: pe de o parte, românii exageraseră rechiziţiile, iar, pe de altă parte, în cercurile „anglo-saxone" „poveştile... despre necinstea românească par să fi fost acceptate ca bârfă", nefiind deloc verificate[120].

De altfel, unul dintre promotorii atitudinii prea puţin amicale a Aliaţilor faţă de România, generalul american Harry Bandholtz, cel care telegrafia la Paris că „Mărdărescu... şi Holban sunt înfiorător de mincinoşi, încât e dificil să rămâi calm"[121] şi căruia ulterior avea să i se publice un jurnal plin de jigniri incalificabile la adresa ofiţerilor români cu care a intrat în contact la Budapesta[122], avea să ajungă, la începutul lui septembrie 1919, la Bucureşti, pentru a se lămuri personal în privinţa opiniilor guvernului român[123]. Deşi nu avea ce să caute pe malurile Dâmboviţei, neprimind nici măcar permisiunea şefilor săi pentru această deplasare[124], Bandholtz a fost primit în capitala României cu onoruri care îi excedau statutul său de simplu colonel urcat temporar la gradul de general pentru a nu fi mai prejos de colegii săi din comisia trimisă de Conferinţă la Budapesta[125]. S-a întâlnit cu regele României şi cu prim-ministrul ţării[126], a ascultat toate argumentele pe care partea română le-a adus în sprijinul cauzei sale[127],

---

117. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 267.
118. Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 143.
119. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 269.
120. *Ibidem.*
121. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 662.
122. Harry Hill Bandholtz, *op.cit.*, pp. 17-18, 20 şi *passim*. Unul dintre motivele relaţiilor tensionate dintre generalul american şi ofiţerii români de la Budapesta s-a datorat inexistenţei unei *lingua franca*: Bandholtz nu vorbea decât „americăneşte", iar generalii români cunoşteau doar limba franceză; astfel, conversaţiile aveau loc „într-un jargon internaţional, în care mimica intra pentru o bună parte" (N.P. Comnen, *op.cit.*, p. 63).
123. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 227; Spector datează însă greşit, la 1 septembrie 1919, întâlnirea dintre Bandholtz şi Brătianu, aceasta având loc abia la 9 septembrie (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 675).
124. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 676.
125. *Ibidem.*
126. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 431-432, 435-436.
127. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 674-676.

a fost decorat de către autoritățile românești[128], însă nimic din toate acestea nu l-a împiedicat să fie disprețuitor față de oamenii cu care a stat de vorbă și față de ideile lor, în raportul pe care l-a trimis delegației americane la Paris. Există totuși unele circumstanțe atenuante pentru atitudinea lui Bandholtz : era greu să vii de undeva, din zona centrului Statelor Unite (*The Middle West*), și să poți înțelege realitățile atât de complexe dintr-o Europă a cărei istorie multiseculară nu putea fi decât profund enigmatică pentru neofiți. Ceea ce nu l-a împiedicat pe Bandholtz – probabil un pasionat filatelist – să solicite autorităților românești timbre (mărci poștale) pentru colecția sa personală[129]. Din păcate, filatelia nu-l putea ajuta pe Bandholtz să „perceapă" fie și rudimentele domeniului relațiilor internaționale.

Spre exemplu, în corespondența lui Harry Bandholtz cu delegația americană aflată la Paris apare în două rânduri un oarecare „Ardeli", „fost ministru al României în Ungaria", care, venind împreună cu Diamandy la Budapesta, s-ar fi aflat în relații cu liderii maghiari și ar fi acționat ca factor de presiune al guvernului român, înaintând un „ultimatum neoficial"[130]. În mod evident, generalul american nu a înțeles exact despre cine era vorba și nici ce activitate desfășura persoana respectivă în capitala ungară. În realitate, personajul respectiv era Ioan Erdely, fost reprezentant la Budapesta al Consiliului Național Român în noiembrie 1918[131], cumnat al lui Iuliu Maniu ; se afla din nou în toamna lui 1919 în capitala Ungariei, într-o postură incertă, un fel de emisar semioficial, politic și economic, al Consiliului Dirigent din Transilvania[132]. Într-adevăr, Erdely, profitând de cunoștințele sale din mediul politic maghiar și de faptul că acționa practic ca persoană privată, a avut tendința de a se amesteca în chestiunile interne din Ungaria, încercând să determine formarea unui guvern maghiar potrivit ideilor sale[133]. Însă Erdely nu reprezenta la Budapesta interesele guvernului României, ci eventual pe cele regionale ale românilor ardeleni, dornici de afaceri fructuoase cu proprietățile pe care unii dintre maghiarii din Trasilvania și le vindeau[134]. Inevitabilul s-a produs până la urmă : a intrat în conflict cu Înaltul Comisar român de la Budapesta, Constantin Diamandy. La București ajungeau mesaje contradictorii din capitala maghiară, ceea ce l-a făcut pe Ion I.C. Brătianu să trimită în Ungaria, la începutul lui octombrie 1919, un emisar special, pe Nicolae Petrescu Comnen, pentru a lămuri situația delicată[135].

---

128. Bandholtz a primit „Marea Cruce cu Spade a Coroanei României", la 25 septembrie 1919, de la Înaltul Comisar al guvernului român la Budapesta, Constantin Diamandy. Merită remarcat faptul că cel care a transmis hotărârea în capitala Ungariei a fost colonelul Traian Stârcea, cel care avea să ajungă ulterior ministru al României la Budapesta (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Diverse, 1914-1924, vol. 48, f. 325-326).
129. Constantin Diamandy, de la Budapesta, îl ruga imperios la 28 septembrie 1919 pe Iuliu Maniu, aflat la Sibiu, să-l anunțe „dacă s-a trimis colecția de mărci românești pentru generalul american Bandholtz" (*Ibidem*, f. 382).
130. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 652, 665.
131. *1918 la români. Documentele Unirii, Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, vol. VII, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 361.
132. N.P. Comnen, *op.cit.*, p. 50.
133. A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 88, f. 1-2 ; A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 99.
134. N.P. Comnen, *op.cit.*, p. 61.
135. *Ibidem*, pp. 47-50.

Observaţiile lui Comnen de la faţa locului au confirmat situaţia : Diamandy şi Erdely se antipatizau reciproc, îşi aduceau acuzaţii unul altuia, spulberând imaginea unui punct de vedere unic al românilor, atât de necesar în capitala ocupată a inamicului. Oricum, Comnen a fost mai favorabil lui Diamandy, mai ales pentru că Erdely i s-a părut neserios : „la orele 11 a.m. era încă în plapomă", „îşi făcea toaleta şi se îmbrăca în faţa mea fără a se sinchisi, deşi ne vedeam pentru prima oară", iar acţiunile politice ale lui Erdely îi aduceau aminte de „proiectele grandioase ale obişnuiţilor clienţi de la Cafeneaua Capşa din Bucureşti"[136]. Unul dintre rezultatele directe ale misiunii lui Comnen la Budapesta a fost acela că Erdely a trebuit să se menţină într-un plan secund, Diamandy rămânând, până la mijlocul lunii noiembrie, personajul principal al regimului românesc de ocupaţie din Ungaria.

5. Demisia guvernului I.I.C. Brătianu şi relaţiile României cu marile puteri

Revenind la raporturile dintre guvernul român şi marile puteri, se poate spune că, deşi francezii şi italienii începuseră a se arăta mai binevoitori faţă de aspiraţiile româneşti, relaţiile dintre România şi Conferinţa de pace evoluau în continuare nefavorabil, mai ales după ce a ajuns la Bucureşti, la sfârşitul lui august 1919, textul proiectului de tratat referitor la protecţia minorităţilor, Tratat pe care Ion I.C. Brătianu refuzase să-l semneze în iulie, când părăsise reuniunea de la Paris[137]. Respectivul proiect conţinea unele prevederi incompatibile cu statutul de independenţă al statului român : se făceau referiri la faptul că Tratatul de la Berlin condiţionase independenţa României ; marile puteri erau singurele în postura să decidă în privinţa măsurilor ce trebuiau adoptate ulterior pentru protejarea minorităţilor de rasă, de limbă sau de religie ; evreilor din România li se asigura o situaţie specială, fiind în felul acesta separaţi de masa populaţiei majoritare şi chiar de celelalte minorităţi. În plus, textul proiectului lăsa impresia de constrângere asupra României, obligată să se supună unor comandamente superioare[138].

Eforturile diplomaţiei române de a obţine modificarea unor articole din respectivul Tratat, ca şi din cel cu Austria (problema tranzitului şi reformularea articolului 59, care nu recunoştea în mod explicit Bucovina ca teritoriu aparţinând statului român), nu se bucuraseră de succes. Francezii şi italienii făcuseră câteva tentative de a se desolidariza de anglo-americani în chestiunea minorităţilor şi a tranzitului, însă nu-şi puteau permite să pună în discuţie însăşi alianţa[139]. Victor Antonescu, relatând o întrevedere cu Philippe Berthelot, scria către Bucureşti la 3 septembrie 1919 că „intransigenţa Americii faţă de noi este cea care a adus Franţa la această politică nedreaptă faţă de România"[140]. Până la

136. *Ibidem*, pp. 60-62.
137. Gh. Brătianu, *op.cit.*, pp. 147-148.
138. A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 15-16.
139. Vezi *Ibidem*, f. 10.
140. Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Eliza Campus, Viorica Moisuc, *România şi Conferinţa de pace de la Paris (1918-1920), Triumful principiului naţionalităţilor*, Ed. Dacia, Cluj--Napoca, 1983, pp. 375-376.

urmă, decizia liderilor de la Bucureşti a fost aceea de a nu semna Tratatul cu Austria şi Tratatul referitor la protejarea minorităţilor decât dacă s-ar fi modificat articolului 60 din proiectul de tratat cu statul austriac[141]. Consiliul Suprem a discutat rezervele româneşti în şedinţa din 8 septembrie 1919. Doar Georges Clemenceau a propus o modificare care ar fi trebuit să fie mulţumitoare pentru partea română : înlocuirea sintagmei „Puterilor Aliate şi Asociate" cu aceea a „Consiliului Ligii Naţiunilor" ca organism de supervizare a sistemului de protecţie a minorităţilor"[142]. Propunerea premierului francez nu a fost acceptată de colegii săi din Consiliul Suprem, astfel că s-a decis semnarea actului de pace cu Austria fără participarea României[143]. Statul român nu era singurul care refuzase să cedeze, în aceeaşi postură aflându-se Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor[144]. Deşi neacceptarea de către România a actului prin care se recunoştea unirea Bucovinei cu ţara reprezenta un gest semnificativ, cu multiple consecinţe în domeniul dreptului internaţional, totuşi, aşa cum remarca Georges Clemenceau, „este indubitabil faptul că românii vor locui în regiunea Bucovina şi fără consimţământul marilor puteri"[145]. Ion I. C. Brătianu îşi permitea să forţeze nota, punând la încercare răbdarea Aliaţilor, ştiind că avea în acel moment sprijinul imensei majorităţi a clasei politice, iar drepturile României asupra Bucovinei nu erau de fapt ameninţate. Era vorba de un joc al nervilor ce se desfăşura într-un timp limitat. Premierul român şi-a permis să ridice miza aşteptând ca interesele conflictuale ale marilor puteri să producă sciziuni de proporţii în alianţa care câştigase războiul, ca disputa Italiei cu celelalte membre ale Consiliului Suprem să devină paroxistică, ca Wilson să eşueze în acţiunea sa de convingere a Congresului american în privinţa necesităţii recunoaşterii actelor semnate de el la Paris etc. Pe de altă parte, în România trebuiau să se desfăşoare primele alegeri pe baza votului universal, pe tot cuprinsul statului întregit. Această combinaţie de factori a fost cea care a influenţat relaţiile tensionate dintre România şi Conferinţa de pace în toamna anului 1919.

Consiliul Suprem decisese, încă de la 4 septembrie, că tactica guvernului român de a pretinde că nu primeşte comunicările ce-i fuseseră trimise de la Paris trebuia contracarată prin trimiterea unui emisar al Conferinţei la Bucureşti. Cel mandatat cu această misiune a fost diplomatul britanic George Russel Clerk, care fusese deja nominalizat ca ambasador al Regatului Unit în capitala tânărului stat cehoslovac[146]. Clerk urma să fie purtătorul unei note a Conferinţei, redactate în termeni categorici de către ministrul de externe britanic, lordul Balfour. Acel document afirma că prezenţa României în Ungaria

141. Decizia guvernului român de a nu semna respectivele Tratate a fost iniţial comunicată verbal Conferinţei, prin intermediul delegaţiei româneşti de la Paris, iar la 9 septembrie a fost remis şi un memoriu în acest sens (*D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 210-216; *Desăvârşirea unităţii naţional--statale...*, vol. IV, pp. 151-156).
142. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 133.
143. *Ibidem*, pp. 134-137.
144. C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op.cit.*, p. 378; Dan Lazăr, *Acţiuni diplomatice comune româno-iugoslave în perioada 1919-1929*, în vol. *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale*, coord. Mihai Timofte, Ed. Atheros, Iaşi, 1998, pp. 316-317. Rezistenţa iugoslavă a durat doar un pic mai puţin decât cea românească: la 5 decembrie 1919, Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor a decis să semneze cele două Tratate, cel cu Austria şi cel privitor la minorităţi.
145. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 135.
146. *Ibidem*, p. 101.

nu mai era necesară, cerea imperios încetarea rechiziţiilor şi acuza lipsa replicilor din partea Bucureştiului la dispoziţiile adoptate de către Conferinţă. Se solicita expres ca guvernul român să răspundă la patru întrebări esenţiale: dacă se vor retrage trupele române din Ungaria la o dată ce urma să fie stabilită la Paris, dacă vor fi oprite imediat rechiziţiile, dacă vor fi predate Comisiei Reparaţiilor bunurile deja luate din Ungaria şi dacă va colabora România cu Puterile Aliate şi Asociate, sub conducerea acestora, pentru reinstaurarea ordinii în Ungaria şi pentru a permite unui guvern responsabil să negocieze pacea. În final, se preciza ameninţător că lipsa răspunsului la vreuna din cele patru solicitări urma să aibă consecinţe dintre cele mai nefericite[147].

George Clerk a ajuns la Bucureşti la 11 septembrie, întâlnindu-se cu Brătianu a doua zi[148], adică exact în momentul în care guvernul român şi-a prezentat demisia, motivată astfel: „Consiliul Suprem al Marilor Puteri, care a înlocuit Conferinţa de pace a Statelor Aliate, n-a ţinut seamă de Tratatul semnat în 1916 cu România şi a decis să impună României condiţii incompatibile cu independenţa sa"[149]. Premierul demisionar i-a putut astfel comunica lui Clerk că nu poate răspunde în mod oficial la întrebările cuprinse în ultimatumul Conferinţei, deoarece nu mai dispune de autoritate politică[150]. Neoficial însă, Brătianu i-a comunicat lui Clerk că îşi asumă responsabilitatea pentru ocuparea Budapestei, operaţiune executată „pentru securitatea României şi a Europei"; iar în privinţa atitudinii trupelor româneşti, ex-premierul a explicat: „acte izolate de abuz poate s-au întâmplat în timpul înaintării româneşti, aşa cum se întâmplă în asemenea cazuri", dar ele contraveneau ordinelor date, iar dacă ar fi fost dovedite, urmau să fie pedepsite[151].

Cu privire la cele patru întrebări ale Conferinţei, Brătianu a răspuns de asemenea neoficial: era nu doar pregătit, ci şi dornic să-şi retragă armata; nu se va mai face nici o rechiziţie, în afară de material militar, cel de cale ferată şi provizii pentru armată[152]; totul urma să fie plătit în bani sau bonuri de rechiziţie; era de acord să coopereze cu Comisia Reparaţiilor, dar solicita un reprezentant român în respectivul organism; în sfârşit, era întru totul de acord cu instalarea unui guvern responsabil care să aducă ordinea în Ungaria, dar cerea şi acceptul guvernului român la instalarea unui asemenea cabinet la Budapesta[153].

Ion I.C. Brătianu i-a mai comunicat lui Clerk şi ce revendicări teritoriale avea România, în virtutea victoriei obţinute împotriva Ungariei: punctul de confluenţă al Mureşului cu Tisa, nodul de cale ferată de la Békéscsaba şi o fâşie de 20 de km lăţime la vest de calea ferată Oradea – Satu Mare, pentru a se asigura securitatea strategică a liniei[154]. În general, George Clerk s-a înţeles bine cu autorităţile şi oamenii politici de la Bucureşti[155], opiniile

147. *Ibidem*, pp. 111-114.
148. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 437-439.
149. *Ibidem*, pp. 439-440; Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 319.
150. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 333.
151. *Ibidem*, p. 334.
152. Punctul de vedere românesc în privinţa rechiziţiilor din Ungaria este prezentat pe larg într-un memoriu adresat mareşalului Ferdinand Foch de către delegaţia României la forumul păcii, la 10 octombrie 1919 (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 491-496).
153. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, pp. 334-335.
154. *Ibidem*, p. 563; Alexandru Vaida-Voevod a argumentat aceste cereri teritoriale româneşti într-un memoriu pe care delegaţia României la Paris l-a înaintat Consiliului Suprem (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 486-491).
155. Vezi Al. Marghiloman, *op.cit.*, pp. 320-321.

sale despre atitudinea românilor faţă de problema ungară, cea a minorităţilor şi în ansamblu faţă de relaţiile cu forumul păcii de la Paris au fost echilibrate şi responsabile[156]. Clerk, care a stat la Bucureşti două săptămâni, îndeajuns pentru a asista la instalarea guvernului condus de generalul Arthur Văitoianu, cabinet văzut pe bună dreptate ca dependent în totalitate de voinţa liderului liberal[157], a plecat din România cu un mesaj neconcludent din perspectiva dorinţelor Conferinţei : guvernul român nu putea accepta Tratatul privitor la minorităţi[158], dar era dispus să colaboreze în chestiunea rechiziţiilor din Ungaria[159].

În drumul său spre Paris, George Clerk a trecut şi pe la Budapesta, unde s-a întâlnit cu generalii Aliaţi şi cu Înaltul Comisar român, Constantin Diamandy. În privinţa generalilor, Clerk a fost tranşant : „trăiesc într-un nor de minciuni politicoase"[160] ; militarii Aliaţi solicitau retragerea imediată a românilor şi recunoaşterea guvernului Friedrich. Despre acţiunile româneşti din Ungaria, Clerk remarca : „în realitate, românul, care este în fond un balcanic – şi de aceea un oriental – şi care a fost deposedat şi jefuit de către inamic şi de către aliatul rus, vede aici, în ocupaţia Ungariei, o ocazie pe care s-ar considera tâmpit s-o rateze" ; iar, pe de altă parte, „până la urmă, ţăranul maghiar este la fel de capabil ca şi alţii să-şi ascundă bunurile, iar românul are rivali mult mai destoinici în arta rechiziţiilor"[161].

Concluziile lui George Clerk subliniau ideea că românii doreau să coopereze şi să colaboreze cu Aliaţii, dar, în schimb, ei fuseseră catalogaţi de la început „drept criminali", fiind trimişi în faţa unui „tribunal care să-i condamne". Diplomatul britanic remarca faptul că generalii ajunseseră susţinătorii lui Friedrich, un inamic al românilor, orice posibilitate de „coabitare" fiind astfel exclusă. Sugestiile înaintate de Clerk afirmau că românii trebuiau să se retragă, dar numai după ce se reglementa chestiunea forţelor de ordine din Ungaria. De asemenea, în chestiunea rechiziţiilor, trebuia trimisă la Budapesta o subcomisie a reparaţiilor, „nesubordonată generalilor", dar care să cuprindă şi membri români. În cele din urmă, Clerk credea că era indicat ca forumul păcii să comunice României ce a decis în privinţa ajustărilor teritoriale cerute de Brătianu, „altfel acesta va sprijini acele forţe maghiare care vor face concesii"[162].

Probabil că aceste opinii ale lui Clerk au fost influenţate şi de colegul său care l-a însoţit în România, Allen Leeper, acel expert britanic care făcuse parte din Comisia ce înaintase propuneri în privinţa graniţelor româneşti, ca şi din misiunea Smuts care negociase cu Béla Kun la Budapesta, în aprilie 1919[163]. De altfel, Leeper avea să-şi exprime

156. Raportul lui George Clerk despre misiunea sa în România a fost predat Consiliului Suprem la 7 octombrie 1919 (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, pp. 550-560).
157. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, p. 483.
158. Alexandru Marghiloman nota ironic în jurnalul său : „Având în vedere originea lui Văitoianu şi aceea a lui Lupescu [corect : Lupaşcu], se spune în glumă că nu mai e nevoie de a se proteja minorităţile" (*op.cit.*, p. 323), făcând aluzie la o posibilă origine evreiască a premierului şi a ministrului cultelor şi instrucţiunii.
159. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 552.
160. *Ibidem*, p. 553 ; vezi şi *supra*, nota 70.
161. *Ibidem*, pp. 554-555.
162. *Ibidem*, pp. 558-560.
163. Clerk s-a exprimat laudativ la adresa lui Leeper, remarcând cunoştinţele vaste ale acestuia în probleme româneşti, legăturile cu numeroşi oameni politici români, ca şi reuşita sa în calmarea spiritelor înfierbântate de la Bucureşti : „dacă România cooperează din nou în mod loial cu Puterile Aliate, acest lucru i se datorează nu într-o mică măsură lui [Leeper]" (*D.B.F.P.*, vol. I, p. 893).

opiniile despre problemele româneşti într-un raport către superiorii săi din *Foreign Office*, la 29 septembrie 1919[164]. Respectivul raport reprezintă un excelent model de analiză politică pragmatică, Leeper fiind în mod evident un fin cunoscător al modului de gândire al lui Ionel Brătianu, al realităţilor politice din România, ca şi al situaţiei generale din Europa Centrală şi Răsăriteană. Se pot oferi câteva exemple dintre ideile lui Allen Leeper: nu-i considera pe generalii Aliaţi de la Budapesta capabili de a rezolva ceva nici în relaţia cu românii, nici în cea cu mediul politic maghiar; nu lua în serios ameninţarea voalată a lui Brătianu în sensul că trupele române vor părăsi brusc Ungaria, lăsând-o pradă haosului[165], deoarece nu credea că românii vor renunţa cu prea mare uşurinţă la extrem de avantajoasa lor poziţie de la Budapesta; considera că cea mai importantă chestiune, din perspectivă românească, era aceea a minorităţilor, remarcând însă că acele clauze care-i deranjau cel mai mult pe români erau „exact acelea care pot cu cea mai mare uşurinţă să fie schimbate sau omise fără a se modifica caracterul sau forţa Tratatului"[166], prefigurând astfel evoluţia evenimentelor în această chestiune; observa cu multă acuitate faptul că, cel puţin până la alegeri, Brătianu nu avea contracandidaţi pe plan intern, de vreme ce transilvănenii îi susţineau politica de rezistenţă, iar Alexandru Averescu şi Take Ionescu se aflau în imposibilitatea de a-l contracara pe liderul liberal; intuia că relaţiile româno-poloneze urmau să fie transformate într-o alianţă, la care s-ar fi putut alătura Ucraina, Ungaria, Italia şi poate Franţa; observa încântarea cu care Brătianu privea acţiunea lui D'Annunzio la Fiume etc. Unica eroare de estimare a lui Leeper a fost aceea că el considera posibilă, în acel moment, o coaliţie de guvernare formată din transilvăneni şi grupul din jurul lui Take Ionescu[167].

Sintetizând, putem spune că diplomaţii britanici care au fost trimişi de către Conferinţă la Bucureşti şi Budapesta au remarcat corect faptul că liderul român Ion I.C. Brătianu a „pescuit în apele Aliate" spre a le „tulbura" şi a prinde „mulţi peşti excelenţi". Cu alte cuvinte, premierul român încercase să speculeze disensiunile dintre Aliaţi, se bazase pe problemele din zona Adriaticii şi cele din Turcia. Clerk subliniase că singura soluţie prin care reuniunea de la Paris se putea impune în faţa opoziţiei româneşti era realizarea unui front unit, promovarea unei atitudini unice[168]. Însă acest lucru era, în acel moment, foarte greu de obţinut, câtă vreme multe dintre interesele marilor puteri erau conflictuale.

Oricum, opiniile lui George Clerk şi Allen Leeper au influenţat deciziile Conferinţei de pace în chestiunile româneşti şi maghiare. S-a hotărât, la 10 octombrie, înfiinţarea la Budapesta a unui subcomitet al Comisiei Reparaţiilor, organism ce trebuia să reglementeze chestiunea rechiziţiilor din Ungaria[169] şi din care urma să facă parte, cu rol deliberativ, şi un delegat al României. A doua zi, la 11 octombrie, s-a trimis o telegramă guvernului

---

164. *Ibidem*, vol. VI, pp. 271-279.
165. Au fost două ordine oficiale de retragere a armatei române la răsărit de Tisa, emise la 7 septembrie şi 7 octombrie, dar ambele au fost revocate datorită faptului că nu exista nici o forţă militară sau de poliţie capabilă să menţină ordinea în Ungaria (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale*..., vol. V, pp. 16-17). Merită remarcat faptul că, la 17 septembrie 1919, Comisia Militară Interaliată de la Budapesta ajunsese să îi roage insistent pe români să nu părăsească Ungaria, existând pericolul ca trupele române să fie înlocuite sau de bolşevici, sau de „teroarea albă" (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 152, f. 51).
166. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 273.
167. *Ibidem*, p. 278.
168. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 539.
169. *Ibidem*, p. 543.

român[170], precizându-se că nu se accepta nici o modificare teritorială faţă de linia deja comunicată la 11 iunie 1919[171]. Acest fapt punea capăt speranţelor lui Brătianu că victoria militară împotriva maghiarilor putea produce şi câştiguri teritoriale în detrimentul Ungariei. Pe de altă parte, reconfirmarea, la 11 octombrie, a graniţei româno-maghiare a avut o importanţă deosebită din perspectiva discuţiilor privitoare la Tratatul de pace cu statul maghiar, discuţii purtate în februarie-martie 1920 şi desfăşurate în jurul chestiunii schimbării de frontieră, de această dată în favoarea Ungariei.

A doua problemă atinsă în telegrama Consiliului Suprem către România, din 11 octombrie 1919, era cea privitoare la minorităţi. Li se spunea românilor că, după semnarea Tratatului cu Austria, se puteau negocia aşa-numitele „clauze minoritare"[172]. Era clar că această poziţie nu era pe placul guvernului român, însă, pe de altă parte, era pentru prima dată când se vorbea de modificări ale unor articole referitoare la protejarea minorităţilor, ceea ce reprezenta, în fond, o cedare a Conferinţei în faţa intransigenţei româneşti.

În sfârşit, finalul notei din 11 octombrie se referea la situaţia din Ungaria. Nu se mai cerea retragerea imediată a armatei române, ci doar după ce s-ar fi instituit un guvern maghiar capabil să impună ordinea în ţară, să supervizeze desfăşurarea unor alegeri libere şi să negocieze pacea. În plus, românilor li se solicitau arme pentru trupele de poliţie şi jandarmerie ce urmau să asigure o existenţă paşnică pentru respectivul guvern[173].

Luând act de neputinţa generalilor Aliaţi aflaţi la Budapesta de a controla evoluţia evenimentelor din Ungaria, Conferinţa de pace l-a trimis din nou, la 13 octombrie, pe George Clerk în capitala maghiară pentru a asigura supervizarea Conferinţei asupra aplicării în practică a dezideratelor stabilite la Paris : instituirea unui guvern de coaliţie, retragerea românească şi limitarea exceselor de orice fel[174]. Însă misiunea lui Clerk s-a dovedit mai dificilă decât se aşteptau cei de la Paris[175]. Din cauza divergenţelor dintre francezi şi anglo-saxoni de la Conferinţa de pace[176], Clerk a ajuns treptat să nu mai reprezinte la Budapesta reuniunea pariziană în ansamblul ei, ci doar interesele anglo-americane. El şi-a schimbat o parte din vechile sale opinii[177], ajungând să simpatizeze, aidoma generalilor Aliaţi, cu acele forţe maghiare grupate în jurul amiralului Horthy[178].

Apogeul disputelor din Consiliul Suprem în privinţa situaţiei din Ungaria a fost atins la 3 noiembrie 1919. Delegatul american, Frank Polk, şi-a exprimat temerile că în problema

---

170. Vezi *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 499-505.
171. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, p. 584.
172. *Ibidem*, p. 585.
173. *Ibidem*, p. 586.
174. *Ibidem*, p. 603.
175. Constantin Diamandy intuise însă dificultăţile aproape insurmontabile din calea realizării unui guvern de coaliţie în Ungaria (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, p. 516).
176. La 16 şi 20 octombrie, s-a ajuns la tensiuni semnificative între delegaţii francezi şi cei americani în şedinţele Consiliului Suprem în privinţa necesităţii retragerii româneşti (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, pp. 670-672, 709).
177. Deşi unele dintre ideile lui George Clerk s-au mai modificat în timpul celei de-a doua vizite la Budapesta, relaţiile sale cu autorităţile româneşti din capitala Ungariei au fost civilizate (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 152, f. 168-169 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 519-520), manifestându-se o detensionare evidentă a raporturilor, spre nemulţumirea generalilor Aliaţi, resentimentari în continuare faţă de români (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 712).
178. M. Ormos, *op.cit.*, pp. 360-361 ; amăgit de linguşelile maghiare, Clerk ajunsese la un moment dat să cocheteze cu ideea unui rege britanic în Ungaria (*D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 404-405).

românească doar britanicii şi americanii jucaseră corect[179]. Pe de altă parte, Philippe Berthelot, reprezentând Franţa, a rostit sentinţa în privinţa misiunii lui Clerk: aceasta eşuase. Berthelot şi Pichon au scos în evidenţă pericolul reprezentat de retragerea în grabă a românilor: posibilitatea reapariţiei anarhiei în Ungaria sau a unei restauraţii habsburgice[180]. De asemenea, francezii dezavuau şi pe generalii Aliaţi de la Budapesta, considerând că aceştia - chiar şi cel francez - nu-şi îndepliniseră sarcinile. Soluţia problemei consta, din punct de vedere francez, într-o ocupaţie militară interaliată, româno-sârbo-cehoslovacă, care să organizeze forţele de poliţie maghiare, să dezarmeze trupele lui Horthy şi să supravegheze desfăşurarea unor alegeri libere[181].

Planul francez a eşuat: italienii se opuneau ocupaţiei Ungariei de către cehi şi sârbi[182], americanii insistau cu vehemenţă că românii nu merită nici un fel de încredere din partea Conferinţei[183], iar britanicii urmau sugestiile pe care Clerk le trimitea de la Budapesta, în sensul că Horthy era un om de cuvânt, iar „majoritatea ungurilor dorea o formă conservatoare de organizare politică"[184]. Până la urmă, George Clerk a obţinut din partea românilor promisiunea că vor pleca în a doua decadă a lunii noiembrie, chiar dacă nu se instituise un guvern capabil să menţină ordinea în Ungaria.

La 11 noiembrie a ajuns la Paris şi răspunsul guvernului Văitoianu la nota Conferinţei din 11 octombrie. Replica românească era datată la 2 noiembrie, însă a ajuns să fie discutată în Consiliul Suprem abia la 12 noiembrie. Guvernul român saluta intenţia de înfiinţare a unei comisii Interaliate la Budapesta cu participare românească, era de acord ca la Szolnok şi Csongrád să fie puncte de control şi verificare (fără însă ca respectivele organisme Aliate să aibă dreptul de a descărca mărfurile), promitea că eventualele abuzuri în privinţa rechiziţiilor vor fi pedepsite şi afirma că se dăduseră deja ordine de retragere până la Tisa, începând cu 10 noiembrie. Teritoriul dintre Tisa şi noua frontieră urma să fie evacuat „de îndată ce guvernul ungar va fi în măsură să dea garanţiile necesare pentru securitatea acestuia"[185]. Iar finalul notei româneşti era revelator în privinţa atitudinii autorităţilor de la Bucureşti: „Preocuparea guvernului român este acum de a se consacra în întregime operei de reconstituire a provinciilor româneşti exploatate şi secătuite prin jafurile fără număr efectuate în timpul ocupării lor de către armatele germane şi austro-ungare"[186].

Inflexibilitatea autorităţilor de la Bucureşti poate fi explicată în mai multe feluri. În primul rând, existau evidente conotaţii interne, datorită faptului că în România campania electorală era încă în desfăşurare, iar liberalii doreau ca atitudinea lor de opoziţie faţă de voinţa marilor puteri să fie identificată cu patriotismul, şi, implicit, orice schimbare de

---

179. *D.B.F.P.*, vol. II, pp. 175-176.
180. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, pp. 908-912.
181. *Ibidem*, pp. 919-920.
182. *Ibidem*, p. 937.
183. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 256.
184. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. VIII, pp. 539, 547-548; *D.B.F.P.*, vol. II, pp. 300, 308.
185. La 23 noiembrie 1919, Marele Cartier General al armatei române solicita Ministerului Afacerilor Străine, folosind argumente dintre cele mai convingătoare, menţinerea trupelor pe linia Tisei „până când Ungaria va accepta, semna şi chiar ratifica tratatul de pace care i se va impune" (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 153, f. 89-92).
186. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 136-138; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 1-3.

abordare în problematica externă să poată fi categorisită drept trădare naţională. În al doilea rând, Brătianu se baza pe italieni[187], în măsura în care aceştia aveau multiple nemulţumiri în privinţa deciziilor liderilor Conferinţei în legătură cu ţărmul Adriaticii[188]. În al treilea rând, chiar dacă Georges Clemenceau era uneori nefavorabil dorinţelor româneşti[189], sau cel puţin aceasta era impresia pe care o lăsa, alţi lideri francezi – precum preşedintele Raymond Poincaré[190] sau mareşalul Ferdinand Foch – erau mult mai binevoitori, în special la nivel declarativ, dar nu numai, faţă de aspiraţiile românilor[191]. În sfârşit, se apropia data la care Congresul american urma să voteze ratificarea Tratatului de la Versailles, iar ştirile venite din Statele Unite indicau o potenţială înfrângere a preşedintelui Woodrow Wilson, care s-a şi concretizat, la 19 noiembrie 1919[192].

6. Ultimatumul adresat României şi instalarea cabinetului Vaida-Voevod

Deşi textul notei semnate de generalul Arthur Văitoianu nu era decât o reconfirmare a opiniilor lui Ion I.C. Brătianu, reacţia de la Paris a fost una concertată. La 12 noiembrie, Georges Clemenceau şi-a exprimat părerea că răspunsul românesc era nesatisfăcător, iar americanii şi britanicii au fost de acord. Doar reprezentantul italian, Giacomo de Martino, solicita reţinere faţă de condamnarea brutală a românilor. Însă colegii săi din Consiliul Suprem nu l-au luat în seamă, britanicul Eyre Crowe amintind de „atrocităţile româneşti din Transilvania", iar francezul Philippe Berthelot, altădată favorabil României, propunea acum şantajarea românilor prin ameninţarea cu neacordarea Transilvaniei şi Basarabiei. Mai mult decât atât, delegatul american, Frank Polk, considera că românii nu trebuiau doar ameninţaţi cu pierderea Transilvaniei, ci chiar pedepsiţi, pentru atitudinea lor sfidătoare faţă de Conferinţa de pace, cu neacordarea respectivei regiuni[193]. S-a discutat chiar despre trimiterea unor trupe Aliate în Ardeal, dar până la urmă s-a convenit doar trimiterea unui „ultimatum real" guvernului român[194].

---

187. Vezi A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 153, f. 59; Tittoni îi vorbea generalului Coandă la Paris, la începutul lui noiembrie 1919, despre susţinerea italiană în cadrul Consiliului Suprem, despre posibilitatea încheierii unui acord economic româno-italian, precum şi despre un eventual bloc polono-româno-bulgar, menit să-i descurajeze atât pe ruşi, cât şi pe sârbi.
188. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 324. Italienii jucau însă dublu, în aceeaşi perioadă ei înaintându-i lui Horthy oferte de alianţă (*Ibidem*, pp. 321, 337, 415).
189. Alexandru Marghiloman sugera că un rol în privinţa poziţiei oscilante a lui Georges Clemenceau faţă de români a fost jucat de „Mandel (Rothschild, pe adevăratul său nume), cel mai puternic secretar" al premierului francez (*op.cit.*, p. 330).
190. Vezi relatarea unei întrevederi a lui Alexandru Vaida-Voevod şi Nicolae Mişu cu preşedintele francez (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 13-15).
191. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 7-8.
192. C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op.cit.*, p. 380; D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 257-262.
193. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 124-126.
194. *Ibidem*, p. 127.

Dezbaterile privitoare la acel ultimatum au continuat la 13[195] şi 14[196] noiembrie, iar sâmbătă, 15 noiembrie 1919, trecându-se peste rezervele italiene[197], s-a decis expedierea notei ultimative la Bucureşti[198]. Era primul mesaj cu adevărat tranşant trimis românilor : se comenta politica de tergiversare practicată de guvernele de la Bucureşti, era amendată atitudinea românească de a încerca să trateze de pe poziţii de egalitate relaţiile cu forumul parizian : „guvernul român continuă de trei luni şi jumătate să negocieze cu Conferinţa ca de la putere la putere, fără să ţină seama de alte drepturi şi interese decât ale sale şi refuzând să accepte sarcinile solidarităţii, voind totuşi să beneficieze de avantagii", li se cerea românilor să se conformeze imediat deciziilor adoptate de către Conferinţa de pace în privinţa retragerii din Ungaria, încetării rechiziţiilor şi semnării Tratatului cu Austria şi a celui referitor la protecţia minorităţilor. România avea la dispoziţie opt zile pentru a se supune ordinelor venite de la Paris, în caz contrar ea trebuind să fie îndepărtată din rândurile Aliaţilor, exclusă de Conferinţa de pace, iar misiunile diplomatice ale marilor puteri urmând să fie retrase de la Bucureşti : „Consiliul Suprem se va vedea constrâns, cu cel mai profund regret, să rupă relaţiile cu România, dar cel puţin are conştiinţa că a împins răbdarea până la cele din urmă limite"[199].

Prima reacţie a guvernului Văitoianu la ameninţările incluse în ultimatumul Aliat a fost de respingere a condiţiilor impuse de cei de la Paris. S-a redactat un răspuns ferm[200], acesta fiind chiar înaintat miniştrilor Aliaţi de la Bucureşti, la 29 noiembrie 1919, însă la insistenţele acestora până la urmă s-a renunţat, lăsându-se sarcina replicii pentru cabinetul ce urma să fie alcătuit în următoare zile[201]. Tot în acele zile din a doua jumătate a lunii noiembrie, regele Ferdinand a adresat o scrisoare preşedintelui Franţei, regelui Marii Britanii şi regelui Italiei, protestând împotriva tratamentului la care era supus statul român la Conferinţă şi solicitând intervenţiile respectivilor şefi de state pe lângă guvernele din ţările lor[202]. Acest mesaj al suveranului român a stârnit mânia celor din Consiliul Suprem al Conferinţei păcii, deranjaţi de abordarea prea puţin diplomatică a lui Ferdinand[203]. Pe de altă parte, merită remarcat faptul că scrisoarea suveranului român nu a fost trimisă şi preşedintelui american Woodrow Wilson, ceea ce era deopotrivă o impoliteţe şi un indiciu că românii nu considerau că ar mai putea obţine ceva din partea Statelor Unite, date fiind animozitatea delegaţilor americani faţă de România şi neratificarea de către

---

195. *Ibidem*, pp. 145-146, 154-157.
196. *Ibidem*, p. 159.
197. *D.B.F.P.*, vol. II, pp. 326-327.
198. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 176-179.
199. *Ibidem*, pp. 182-184 ; *D.B.F.P.*, vol. II, pp. 311-312 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 22-23.
200. *D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 445-450 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 236-244.
201. *D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 443-445 ; Cabinetul reprezentând „Blocul parlamentar" (Partidul Naţional Român din Transilvania, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, Partidul Ţărănesc din Vechiul Regat, Partidul Ţărănesc din Basarabia şi Partidul Naţional-Democrat condus de Nicolae Iorga) a fost instalat la 5 decembrie 1919 (Mircea Muşat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, *1918-1933*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 244).
202. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 246-247, 411-412.
203. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 369-370.

Congres a actelor semnate la reuniunea păcii de la Paris. În orice caz, încercarea lui Ferdinand s-a dovedit infructuoasă[204].

Termenul-limită stabilit în ultimatumul din 15 noiembrie a fost ulterior prelungit în mai multe rânduri[205], din cauza crizei de guvern de la Bucureşti[206], precum şi din pricina ofensivei bolşevice din Ucraina ce reactiva ameninţarea comunistă împotriva României[207]. Când a devenit clar faptul că Ionel Brătianu nu mai urma să deţină nici o postură oficială în cadrul noului cabinet rezultat în urma alegerilor din România[208], Georges Clemenceau a renunţat la vehemenţa sa împotriva Bucureştiului. Şi datorită insistenţelor sale, secondat fiind şi de reprezentantul italian în Consiliul Suprem, s-a prelungit termenul în care statul român trebuia să se conformeze ultimatumului[209]. În plus, premierul francez a avut o întrevedere, la 4 decembrie, cu Victor Antonescu, ministrul plenipotenţiar al României la Paris, întâlnire în cadrul căreia Clemenceau s-a declarat „un mare prieten al românilor" şi a afirmat că va susţine cererile româneşti pentru modificarea Tratatului minorităţilor. Profitând de buna dispoziţie a liderului francez, Antonescu i-a solicitat ajutorul pentru modificarea în favoarea României a graniţei cu Ungaria, obţinând din partea lui Clemenceau chiar o vagă promisiune: „poate la discuţia Tratatului cu Ungaria"[210].

La 6 decembrie 1919, Consiliul Suprem a fost informat în plen că transilvăneanul Alexandru Vaida-Voevod urma să formeze guvernul şi să accepte condiţiile decise la Paris[211]. În realitate, cabinetul condus de Vaida fusese alcătuit încă de la 5 decembrie. Imediat, noul premier a trimis preşedintelui Consiliului Suprem al Conferinţei de pace de la Paris, Georges Clemenceau, o scrisoare în care îşi preciza poziţia: era de acord cu semnarea Tratatului minorităţilor, dar, scria el, „nu putem suprima speranţa că înţelepciunea Consiliului Suprem va şti găsi modalităţile potrivite spre a admite unele modificări neesenţiale din punctul de vedere principial, care nu ating nici spiritul Tratatului, nici drepturile minorităţilor, dar care din punctul de vedere al siguranţei viitoare a ţării şi al relaţiilor sale internaţionale, reprezintă pentru România o hotărâtoare importanţă"[212].

---

204. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, p. 268.
205. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 354, 462.
206. Vezi Gheorghe I. Florescu, *Partidele politice în alegerile parlamentare din 1919*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", Iaşi, tom IX, 1972, pp. 313-332. Partidul Naţional Liberal condus de I.I.C. Brătianu suferise o înfrângere serioasă (deţinea doar 103 mandate din totalul de 568 din Cameră şi 54 din 230 în Senat – M. Muşat, I. Ardeleanu, *op.cit.*, p. 234) în cadrul primelor alegeri desfăşurate pe baza votului universal în România Mare, liberalii trebuind să renunţe temporar la exercitarea puterii. A fost necesară o lună de zile până la formarea unui nou guvern, condus de Alexandru Vaida-Voevod, din partea Partidului Naţional Român, aceasta după ce Iuliu Maniu evitase să devină prim-ministru pentru a nu semna acele tratate ce conţineau prevederi nemulţumitoare pentru România. Ar mai trebui remarcat faptul că „semnificaţia acestor alegeri a constat în aceea că ele constituiseră un virtual plebiscit şi nici una din provinciile noi nu s-a zbătut pe o poziţie reală semnificativă pentru secesiune" (Frederic C. Nanu, *Politica externă a României, 1918-1933*, Institutul European, Iaşi, 1993, p. 73).
207. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 269.
208. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 305-306.
209. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 459-462.
210. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, Paris, 1914-1924, vol. 3, f. 519.
211. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, p. 508.
212. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 153, f. 122.

În privinţa Comisiei ce urma să analizeze problematica rechiziţiilor româneşti din Ungaria, premierul român îşi exprima speranţa că „România va fi invitată să-şi desemneze reprezentanţa în acea Comisie, care va putea constata desigur corectitudinea procedeului Armatei Române şi că nu va stărui ca asupra membrilor unei armate care a salvat Europa Centrală de flagelul bolşevismului şi care cu eroism şi-a vărsat sângele pentru aceeaşi cauză mare, împreună cu vitezele armate Aliate şi Asociate, să poată judeca alţi factori decât forurile competente ale propriei lor ţări. Fără disciplina excelentă a Armatei Române, bolşevismul maghiar nu ar fi putut fi înfrânt. Simţul de înaltă dreptate al Consiliului Suprem, suntem încredinţaţi, va şti să aprecieze valoarea acestui spirit de disciplină şi necesitatea susţinerii lui".

Cu privire la retragerea armatei române în spatele liniei de graniţă stabilite de reuniunea de la Paris, Vaida susţinea că o va ordona imediat, „fără nici o rezervă". „Totuşi", scria el, „considerând greutăţile insurmontabile de comunicaţie, care nu permit nici chiar aprovizionarea suficientă a ţării noastre, sperăm că Supremul Consiliu va găsi echitabil ca pentru evacuarea desăvârşită a ţinuturilor să se admită timpul util. Astfel, s-ar evita pericolul unei dezordonări de pe urma unei evacuări precipitate, cât şi un nou atac maghiar prin surprindere şi violentarea crudă a populaţiei române, slovace, ba chiar şi maghiare de dincoace de Tisa, prin armata royalistă maghiară. Acest pericol ar fi iminent dacă forţele române s-ar retrage înainte de ce, prin iscălirea tratatului de pace, maghiarii s-ar fi supus verdictului şi controlului puterilor aliate şi asociate, oferindu-le acestora ocazia de a-i putea constrânge să nu pericliteze liniştea României şi să nu se răzbune prin atrocităţi împotriva propriilor lor cetăţeni"[213].

Am citat pe larg din mesajul pe care Alexandru Vaida-Voevod l-a trimis la Paris din simplul motiv că am dorit să subliniem convergenţa de păreri între noul prim-ministru al Românei şi liderul liberal Ion I.C. Brătianu. Amândoi considerau că forma iniţială a proiectului de Tratat al minorităţilor era incompatibilă cu suveranitatea naţională, deci trebuiau realizate modificări semnificative[214]. Şi Vaida, şi Brătianu erau de părere că rechiziţiile din Ungaria reprezentau o problemă care interesa în principal România, erau o binemeritată pradă de război, inevitabil mult mai mică decât ce pierduse România în doi ani de ocupaţie germană şi austro-ungară. În sfârşit, ambii lideri politici români împărtăşeau opinia că părăsirea barierei naturale a Tisei trebuia amânată cât mai mult[215].

O diferenţă între atitudinea lui Vaida şi aceea a lui Brătianu faţă de cerinţele Conferinţei de pace consta în faptul că transilvăneanul a preferat să semneze actele păcii, pentru a putea negocia atunci şi mai târziu[216], în timp ce liderul liberal dorea să obţină

213. *Ibidem*, f. 123.

214. Vezi şi A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 89, f. 2.

215. Cu două luni mai devreme, la sfârşitul lui septembrie, Vaida considera că „bine ar fi dacă între maghiarii dintre graniţa noastră şi Tisa s-ar putea provoca un curent puternic care să ceară de la conferinţă alipirea către noi ca provincie autonomă" (L. Maior, *op.cit.*, p. 271).

216. Alexandru Vaida-Voevod solicitase încă de la finele lui septembrie să fie autorizat de la Bucureşti pentru a negocia modificările din Tratatul minorităţilor (*Ibidem*, pp. 272-273); Ion Bitoleanu, *Politica externă a României Mari în dezbaterile Parlamentului, 1919-1939*, Ed. Mondograf, Constanţa, 1995, p. 56); de asemenea, el, care se înţelesese foarte bine cu Ionel Brătianu cât timp acesta din urmă fusese la Paris, nu mai avea aceleaşi relaţii cu subordonaţii liderului liberal rămaşi în capitala Franţei: „Cu aşa suflete mici trebuie să mă bălăbănesc. Obicinuiţi, ba chiar dresaţi, să aibă numai «şeful» iniţiativă, aceşti castraţi de

cât mai multe concesii, înainte de a-şi pune semnătura pe Tratatele ce blocau lucrările forumului păcii. Iar o altă deosebire între cele două abordări era aceea a stilului : în timp ce Brătianu era tăios în replici, discuta de la egal la egal şi utiliza o logică mult prea implacabilă pentru un reprezentant al unui stat mic, Vaida-Voevod era onctuos, oferea aparenţa supunerii şi construia oportunităţi pentru compromisuri. Finalul notei pe care Vaida a trimis-o la Paris este relevant în acest sens : „Precum în zilele grele ale războiului mondial, conştiinţa de a fi în alianţă cu naţiunile mari, care reprezentau idealurile civilizaţiei şi ale libertăţii, a oţelit poporul românesc, spre a suporta, plin de nădejde, pierderile în vieţi şi în avere, suferinţele nesfârşite şi persecutările neomenoase ale unor vecini duşmani fără de milă, astfel acum, când zorile păcii s-au ivit, naţiunea română întreagă este încălzită de dorul că prin strângerea legăturilor cu Puterile Aliate şi Asociate să-şi asigure un viitor vrednic de un popor unit şi liber, contribuind şi ea, prin muncă rodnică, la realizarea înaltelor idealuri de pace şi de civilizaţie, alături de Puterile Aliate şi Asociate"[217].

Ca urmare a replicii venite din partea noului cabinet de la Bucureşti, la 9 decembrie liderii Conferinţei au purtat discuţia finală despre modificările[218] din aşa-numitul Tratat al minorităţilor, ajungându-se la concluzia că trebuiau omise din preambul acele referiri la independenţa României şi la Tratatul de la Berlin din 1878, trebuia adăugată o propoziţie ce afirma că Tratatul a fost pregătit de comun acord cu România şi, în sfârşit, trebuiau eliminate articolele 10 şi 11[219], acelea care făceau referiri speciale la evreii români[220]. În consecinţă, la 10 decembrie 1919, generalul Constantin Coandă, delegat al României la Conferinţa de pace, a semnat Tratatele cu Austria, Bulgaria şi cel privitor la protecţia minorităţilor. Americanul Frank Polk a dat o ultimă dovadă de ineleganţă faţă

---

individualitate nu pot suferi pe nici un om cu coaie. Noroc că sunt pe cât de ostuţi şi de copilăroşi, pe atât de laşi" (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 17). Este evident că Vaida a rostit această sentinţă într-un moment de nervozitate, Victor Antonescu, Nicolae Mişu şi ceilalţi nemeritând o caracterizare atât de brutală.

217. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 153, f. 123. Încetarea de către România a politicii de rezistenţă, o dată cu instalarea guvernului Vaida-Voevod, a dat ulterior naştere la dispute politice aprinse în forul reprezentativ de la Bucureşti, desfăşurate în special de-a lungul anilor '20, episodul cel mai relevant fiind probabil cel din decembrie 1923 (vezi I. Bitoleanu, *op.cit.*, pp. 52-63).

218. Aceste schimbări fuseseră convenite anterior în cadrul unei discuţii între Philippe Berthelot şi Victor Antonescu (*D.B.F.P.*, vol. II, pp. 412-413), iar experţii Conferinţei, mai puţin cei americani, au acceptat transformările (*Ibidem*, pp. 422-424, 517-518 ; vezi şi *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 308-309).

219. Alexandru Vaida-Voevod comentase într-o scrisoare către Iuliu Maniu, la 17 septembrie 1919 : „Proiectul de tratat în chestia minorităţilor conţine, pe lângă câteva infamii, o mulţime de prostii. [Se] revine în mai multe articole asupra modalităţilor cum să fie făcută împământenirea. Dă ovreilor ceea ce au şi nu le dă ceea ce li s-ar putea da, dar le asigură unele privilegii cu care nici un evreu cu minte nu va şti ce începe. Tot proiectul e făcut de evrei pentru evrei. Se vede şi din faptul că, pe când chestia evreilor e lânos [pe larg tratată], pe săcui şi saşi îi absolvă şi [expediază] în două rânduri şi jumătate, stilizând articolul 12 referitor la ei foarte neghiob" (A.N.I.C., *Fond Vaida-Voevod*, dosar nr. 95, f. 15-16). Se pare că Vaida intuise bine : chiar reprezentanţii evreilor români, englezi şi francezi au solicitat eliminarea celor două articole (D.S. Spector, *op.cit.*, pp. 274-275 şi notele 62-63, p. 290).

220. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 538-540 ; vezi C. Botoran, I. Calafeteanu, E. Campus, V. Moisuc, *op.cit.*, pp. 382-383.

de români, punându-şi semnătura pe Tratatul minorităţilor la 9 decembrie, deci cu o zi mai devreme, neacceptând în felul acesta să stea la aceeaşi masă cu delegaţia românească[221].

După retragerea trupelor româneşti de la Budapesta[222] şi instalarea lor de-a lungul Tisei[223], vidul de putere din Ungaria Centrală a fost imediat umplut de către unităţile aflate sub comanda amiralului Miklós Horthy, unităţi ce aveau să producă imediat un val de teroare împotriva tuturor potenţialilor adversari politici[224]. Sub „aripa protectoare" a lui George Clerk şi după mari dificultăţi, la 22 noiembrie, a fost format un cabinet numit „guvern de concentrare", condus de Károly Huszár[225]. La 25 noiembrie, Clerk l-a recunoscut oficial - ca „administraţie provizorie *de facto* a Ungariei" - în numele Conferinţei de pace[226]. Condiţiile impuse de liderii marilor puteri pentru noul guvern maghiar erau următoarele: desfăşurarea în cel mai scurt timp a unor alegeri libere pe baza votului universal secret, menţinerea legii şi a ordinii în ţară, abţinerea de la orice acţiune agresivă, respectarea frontierelor provizorii până la încheierea păcii şi garantarea drepturilor civile (libertatea presei, a întrunirilor şi a opiniilor). Este interesant faptul că absolut nici una dintre aceste condiţii nu a fost îndeplinită în continuare, ceea ce denotă eşecul lamentabil al politicii Conferinţei faţă de complexul de probleme româno-maghiare. Cu toate acestea, la 1 decembrie 1919, Georges Clemenceau, în numele marilor puteri, a invitat guvernul maghiar să-şi trimită plenipotenţiarii la forumul păcii[227].

7. Destinul istoriografic al ocupaţiei româneşti din Ungaria

Este interesant de urmărit soarta istoriografică pe care a avut-o ocupaţia românească din Ungaria. Conflictul liderilor politici şi militari români cu reprezentanţii marilor puteri încă din primele momente ale ocupaţiei i-a determinat pe primii să-şi pregătească apărarea într-un eventual „proces" internaţional. În consecinţă, trupele române din statul vecin au început să adune dovezi în sprijinul legalităţii acţiunilor lor din teritoriul maghiar şi „certificate de bună purtare" din partea diferitelor autorităţi şi persoane particulare

---

221. D.S. Spector, *op.cit.*, p. 275.
222. Generalul Bandholtz comentează sarcastic faptul că, înainte de plecarea lor din capitala ungară, românii au distribuit alimente şi „s-au fotografiat ca filantropi internaţionali" (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 720); de altfel, ofiţerul american era maliţios doar în corespondenţa cu superiorii săi, pentru că, în mod public, el şi colegii săi din comisia militară Interaliată au mulţumit oficial armatei române pentru acţiunea ei umanitară (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. V, pp. 13-14).
223. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 321-323.
224. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, pp. 722-724; *D.B.F.P.*, vol. II, pp. 338, 353. Horthy îşi dăduse cuvântul de onoare în faţa lui Clerk că îi va lăsa în pace pe social-democraţi şi pe evrei (*D.B.F.P.*, vol. VI, pp. 339-340), ceea ce nu l-a împiedicat să-i transforme pe aceştia în principalele victime ale „Terorii Albe", pe care a patronat-o după preluarea controlului asupra celei mai mari părţi a teritoriului maghiar.
225. Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, Columbia University Press, New York, 1942, pp. 155-173.
226. *D.B.F.P.*, vol. VI, p. 411.
227. *Ibidem*, vol. II, pp. 451-452; *The Hungarian Peace Negotiations. An Account of the Work of the Hungarian Peace Delegation at Neuilly S/S, from January to March 1920*, The Royal Hungarian Ministry of Foreign Affairs, Budapesta, 1921-1922, vol. I, p. VIII.

maghiare. Există în arhivele româneşti mii de asemenea documente originale[228]. Din păcate, nu vom putea descoperi niciodată dacă ele au fost obţinute prin apelul la forţă şi la ameninţarea cu forţa, aşa cum par a le considera unii istorici maghiari, de vreme ce le ignoră cu desăvârşire, sau dacă ele conţin şi o doză însemnată de bună-credinţă.

Cert este faptul că istoriografia română le-a preluat din prima clipă ca argumente irefutabile ale comportamentului civilizat, european, al trupelor române de ocupaţie. Nici un istoric român care a scris despre aceste chestiuni în perioada interbelică, în perioada comunistă sau în ultimii ani nu s-a întrebat dacă vreun maghiar putea refuza, în acele luni agitate din 1919 şi 1920, vreo cerere – agresivă sau nu – din partea militarilor români. Şi în *Istoria războiului pentru întregirea României* a lui Constantin Kiriţescu[229], şi în lucrarea *România şi războiul mondial* a lui Ion Rusu Abrudeanu[230], şi în toate celelalte cărţi, studii şi articole apărute până în 1945 în care istoricii români, profesionişti şi amatori, au făcut referiri la acţiunea militară din Ungaria, fundamentul descrierii faptelor este cel oferit de acţiunile civilizate, caritabile, chiar providenţiale pentru maghiari ale armatei române.

Însuşi Gheorghe Brătianu aminteşte de eforturile generalului Holban pentru a asigura aprovizionarea cu alimente a Budapestei şi pentru a înfrâna specula[231]. Totuşi, marele istoric, cu intuiţia şi moderaţia lui recunoscute, nu cade în capcana de a-i prezenta pe soldaţii români ca întruchipări ale corectitudinii şi dăruirii faţă de populaţia maghiară învinsă. Brătianu deplânge doar faptul că „în 1920 şi 1921, mai rugineau prin gări locomotive şi vagoane luate din Ungaria, pe care tembelismul administraţiei nu ştiuse să le folosească" şi recunoaşte că „e de presupus că venind dintr-o ţară secătuită de război, într-una ce rămăsese ferită până atunci de prezenţa trupelor vrăjmaşe, ofiţerii şi soldaţii noştri, care mai dădeau în multe locuri de urmele materialului ridicat din România, au luat uneori mai mult decât aveau dreptul"[232]. Oricum, în lucrările apărute în perioada interbelică, mitul ostaşului român plin de solicitudine faţă de unguri este echilibrat, într-o balanţă imaginară, de afirmarea fără nici un fel de complexe a drepturilor noastre de învingători.

În schimb, după instaurarea regimului comunist în România, istoriografia din ţara noastră a păstrat, într-o primă fază, o tăcere jenată în privinţa campaniei din Ungaria, aceasta în cazul în care nu a etichetat-o drept o acţiune imperialistă comandată de capitaliştii veroşi occidentali. După impunerea înveşmântării comunismului românesc în straie naţionale, ocupaţia română din Ungaria a fost scoasă de la naftalină şi a devenit argument forte, jubilativ, al istoricilor români în conflictul istoriografic maghiaro-român.

---

228. Din motive pe care nu le cunoaştem (dar bănuim că ar putea să fie legate de o încercare de comparaţie între ocupaţia românească din Ungaria din 1919 şi cea maghiară din Transilvania din 1940), generalul Ion Antonescu solicita Ministerul Afacerilor Străine, la 12 octombrie 1940, „mărturii privitoare la acţiunea paşnică şi binefăcătoare a trupelor române la Budapesta în 1919", cererea fiindu-i îndeplinită imediat (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 153, f. 132-134).
229. Constantin Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, vol. II, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, pp. 467-468.
230. Ion Rusu Abrudeanu, *România şi războiul mondial, Contribuţiuni la istoria războiului nostru*, Ed. Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1921, p. 310.
231. Gh. Brătianu, *op.cit.*, p. 144.
232. *Ibidem*, p. 143.

S-a retipărit lucrarea lui Kiriţescu, s-au publicat cunoscutele volume de documente, *1918 la români. Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român*, pline de dovezi ale acţiunilor civilizatoare ale militarilor români în Ungaria[233]. Ştefan Pascu, Ilie Ceauşescu şi mulţi alţii şi-au ascuţit pana pentru a descrie cum au avut grijă românii de populaţia săracă a Budapestei.

După 1989, istoricii români au perpetuat mitul ocupaţiei româneşti condescendente, fie că este vorba de lucrarea, altfel excelentă, a lui Dumitru Preda, Vasile Alexandrescu şi Costică Prodan, *În apărarea României Mari. Campania armatei române din 1918-1919*[234], fie că ar fi în discuţie cărţulia plină de afirmaţii tranşante a lui Ioan Ţepelea, *1919-1920. O campanie pentru liniştea Europei. Bilanţuri paradoxale*[235].

În opinia noastră, nu se poate contesta faptul că ocupaţia românească din Ungaria a cunoscut destule aspecte pozitive şi pentru poporul maghiar. Există mărturii că intrarea armatei române în Budapesta a fost întâmpinată cu flori[236]. Se pare că predarea capitalei maghiare s-a făcut printr-o înţelegere amiabilă între noile autorităţi ungare şi comandanţii trupelor române[237]. În mod evident, armata română a trebuit să preia nenumărate sarcini administrative şi să se îngrijească de aprovizionarea populaţiei. Trupele române au trebuit să restabilească şi să menţină ordinea, să sprijine autorităţile maghiare în scopul reluării activităţii lor şi să acorde suportul necesar pentru reorganizarea poliţiei şi jandarmeriei maghiare[238]. La începutul lui septembrie 1919, deci la o lună de la ocuparea Budapestei, însuşi premierul Brătianu a dat ordin explicit ca „rechiziţiile relative la maşini agricole şi produse alimentare, animale, cereale etc. să înceteze, pentru a nu da naştere la iritaţiuni în populaţie, din cauza spectrului foametei"[239]. De asemenea, autorităţile române din Ungaria n-au îngrădit libertatea de întrunire, încuviinţând întrunirile partidelor şi împiedicând orice persecuţie religioasă. Este interesant de remarcat că românii au ajuns să-i protejeze în Ungaria pe evrei, ţinte predilecte ale celor care îi identificau pe „israeliţi" cu regimul bolşevic. Constantin Diamandy a ajuns să fie bănuit că este evreu, „căci ungurii nu-şi închipuiau că un român ar putea să împiedice persecuţiile evreilor"[240].

Cu certitudine că pentru acei maghiari care simţeau că, dintr-un motiv sau altul, ei înşişi ar fi putut să simtă rigorile aşa-numitei „Terori Albe" – acţiune deja începută la acea dată în teritoriile neocupate de armata română – prezenţa românilor era benefică.

---

233. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 128-129, 133-134, 142, 144, 457-459, 468-470, 505-507, 508-514, 518-519, 537-540, şi vol. V, pp. 13-14, 18-20, 24, 391-402.
234. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, pp. 300, 304, 306-313; vezi şi Traian Dafinescu, Ion Boaţă, *Istoria serviciilor logistice ale armatei române*, Ed. Militară, Bucureşti, 1990, pp. 198-199.
235. Ioan Ţepelea, *1919-1920. O campanie pentru liniştirea Europei. Bilanţuri paradoxale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996, pp. 129, 132-134, 142.
236. Tibor Hetés, *Stromfeld Aurél*, Kossuth Könyvkiadó, Budapesta, 1967, p. 268; Stromfeld, fost comandant al Armatei Roşii maghiare, a fost martor ocular la eveniment şi era direct interesat de ocupaţia românească: comuniştii maghiari nu aveau decât două opţiuni pentru a scăpa de „Teroarea Albă", fie să reuşească să fugă spre Rusia sau aiurea, fie să intre sub protecţia armatei române.
237. M. Ormos, *op.cit.*, p. 329.
238. D. Preda, V. Alexandrescu, C. Prodan, *op.cit.*, p. 302.
239. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 269.
240. *Ibidem*, f. 92.

Nu ne îndoim că adresele de mulţumiri pentru români, ca şi acelea care solicitau ca trupele româneşti să ocupe în întregime teritoriul ungar, venite din partea acestei categorii de maghiari, erau scrise din tot sufletul[241]. În acest sens, ilustrativă este soarta fostului preşedinte formal al guvernului dominat de către bolşevicul Béla Kun, liderul social-democrat Sándor Garbai: „Deţinut de către autorităţile militare române (august 1919) în Budapesta. Negăsindu-i-se nici o vină, se propune punerea lui în libertate. Garbai protestează cu ultima disperare, de teama să nu fie pe urmă luat în primire de către maghiarii lui Horthy şi pretinde a fi ţinut arestat mai departe, sub paza armatei române. Fu deci ţinut internat (la Hotel „Ungaria" din Budapesta) până la evacuarea Budapestei, când fu escortat în Ardeal, unde i se designează a sta în oraşul Dej. Guvernul din Budapesta trimite în Ardeal un agent să-l asasineze. Agentul maghiar este prins, dar şi Garbai este expediat în Ceho-Slovacia"[242].

În acelaşi timp, zvonurile despre atrocităţi comise de români în Ungaria, zvonuri colportate de către diverşi reprezentanţi Aliaţi din Europa Centrală, cele mai multe de provenienţă evident maghiară şi menite a-i discredita pe români, şi-au dovedit cu timpul falsitatea. Spre exemplu, englezul Buxton, revenit de la Budapesta, comunica delegaţiei americane, la 11 august 1919, că un soldat român şi-a ucis gazda, iar în capitala maghiară se desfăşura o intensă represiune antibolşevică, existând informaţii despre „pogromuri" în timpul cărora fuseseră ucise „300-500 de persoane"[243]. Nu au existat nici un fel de dovezi privitoare la o astfel de baie de sânge la Budapesta, ci dimpotrivă, aşa cum am mai precizat, mulţi oameni cu vederi de stânga din Ungaria şi-au aflat salvarea datorită armatei române.

De asemenea, nici celebra acuzaţie formulată de către Herbert Hoover la 21 august 1919, în sensul că românii au devalizat un spital de pediatrie din Budapesta, jaf care ar fi condus la moartea prin înfometare a 11 copii[244], nu a putut fi confirmată[245]. Delegaţia americană a încercat să găsească dovezi pentru a putea susţine această acuză. Reprezentantul SUA în Consiliul Suprem, Frank Polk, i-a cerut generalului Bandholtz, aflat la Budapesta, detalii în privinţa jafului făcut de români la acel spital. Deşi nu îi simpatiza deloc pe români, generalul a trebuit să recunoască: „... ei [românii] nu au jefuit spitalul de copii, dar au tăiat aprovizionarea obişnuită cu lapte, ceea ce-i la fel de rău"[246]. Totuşi, în fapt, până şi Polk şi-a dat seama că nu „era la fel de rău", neputându-i-se imputa armatei române că ţăranii maghiari nu mai doreau să-şi vândă laptele. În felul acesta, „dosarul" privitor la spitalul pediatric a trebuit să fie închis, în ciuda părerii de rău a delegaţiei americane.

Cu toate acestea, faptul că unele dintre acuzaţiile şi zvonurile privitoare la acţiunile româneşti de la Budapesta s-au dovedit false, nu înseamnă că toate informaţiile referitoare la români din corespondenţa Interaliată erau neadevărate. Pot fi date mai multe exemple în acest sens. De pildă, acelaşi general american Bandholtz raportează, la 24 august

241. Vezi şi N.P. Comnen, *op.cit.*, p. 92.
242. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Relaţii cu România, 1919-1929, vol. 84, f. 9; vezi şi *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 540-541.
243. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XI, pp. 373-374.
244. *Ibidem*, vol. VII, pp. 774-775.
245. *Ibidem*, vol. VIII, p. 335; medicii de la acel spital de copii au declarat în scris că nici autorităţile române, nici armata n-au luat nimic de acolo, iar vieţile copiilor n-au fost nici o clipă în pericol.
246. *Ibidem*, vol. XII, p. 696.

1919, că românii rechiziţionaseră, cu trei zile mai devreme, „110 cai de curse"[247], iar în telegrama din 27 august se face referire la preluarea de către români a 120 de armăsari[248]. Aceste date sunt confirmate, măcar şi parţial, de către Alexandru Marghiloman în „notele" sale politice, în dreptul datei de 6 octombrie 1919: „vizită la Cislău pentru a vedea toţi «pur sângii» care s-au luat din Ungaria. Război la cuţite, în privinţa aceasta, cu Domeniile: fiecare vrea să aibă crescătorie pe seama sa"[249].

Un alt exemplu: tot Bandholtz notează că „la 23 august românii au preluat, fără a avea dreptul şi fără a emite vreo chitanţă, aparate şi echipamente electrice în valoare de peste 220.000 de coroane de la compania Ericcson-Hungarian Electric"[250]. Încă din primele zile ale lui septembrie 1919, Ministerul de Externe din Suedia i-a trimis reprezentantului nostru la Stockholm, M. Arion, o notă referitoare la pagubele suferite de societatea Ericcson, firmă suedeză, solicitând restituirea „proprietăţii neutre"[251]. Ministerul român al Afacerilor Străine (M.A.S.) a cerut informaţii în legătură cu această chestiune de la Ministerul de Război. Marele Cartier General, organismul care a răspuns la 22 octombrie 1919, a recunoscut rechiziţionarea de sonerii, aparate telefonice şi a altor materiale necesare „pentru Direcţia Generală a Poştelor, Telegrafelor şi Telefoanelor". Iar finalul răspunsului venit din partea Ministerului de Război este exemplar: „Am onoarea a vă face cunoscut că, întrucât Comandamentul nu a fost sesizat la timp că societatea «Ericcson Electricitäts Actien Gesellschaft» din Budapesta este suedeză, rechiziţia rămâne bună făcută"[252].

De altfel, au existat mai multe ţări neutre şi chiar Aliate care s-au simţit afectate în mod direct de rechiziţiile româneşti. Spre exemplu, Cehoslovacia revendica, încă din 6 septembrie 1919, două tone de lână, confiscate de armata română la Budapesta[253]. Răspunsul Marelui Cartier General către M.A.S. sublinia, la 1 noiembrie 1919, faptul că societăţile private de la care fusese preluată lâna nu putuseră proba cu acte provenienţa şi dreptul de proprietate asupra mărfii, Comandamentul român considerând „cantitatea de lână găsită ca pradă de război"[254].

Legaţia Poloniei la Bucureşti solicita o cisternă ce fusese rechiziţionată din Ungaria, dar răspunsul românesc preciza că „prăzile de război sunt definitive şi nu pot fi restituite"[255]. Misiunea militară Interaliată de la Budapesta cerea românilor să rezolve problema celor aproximativ 20.000 l de vin, 7.000 l de coniac şi 440 l de lichior ce fuseseră luate de la o bancă budapestană. Serviciul Intendenţei al Marelui Cartier General a replicat că toate rechiziţiile de la banca respectivă „au fost lichidate fie prin plată, fie prin emiterea de bonuri regulamentare de rechiziţie", deci chestiunea era încheiată[256].

Legaţia olandeză a reclamat că fusese ridicate din Ungaria „60-80 de vagoane de tutun care aparţineau unei societăţi comerciale din Amsterdam"[257]. Ancheta ce a urmat

---

247. *Ibidem*, p. 654.
248. *Ibidem*, p. 659.
249. Alexandru Marghiloman, *op.cit.*, p. 323.
250. *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 659.
251. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 163, f. 14.
252. *Ibidem*, f. 18.
253. *Ibidem*, f. 1.
254. *Ibidem*, f. 4.
255. *Ibidem*, vol. 164, f. 41.
256. *Ibidem*, f. 75.
257. *Ibidem*, f. 128.

reclamaţiei respective a demonstrat că acel tutun fusese plătit şi preluat parţial de către Consiliul Dirigent din Transilvania, armata neavând deci de-a face cu această problemă[258].

Cetăţeanul britanic Charles Biddle se afla la Budapesta în momentul preluării oraşului de către trupele române. Fiind cu maşina în reparaţii la un atelier din capitala Ungariei, Biddle a experimentat nefericita situaţie de a suporta rigorile unui regim de ocupaţie militară: i-au fost luate piesele principale ale automobilului său, precum şi 260 l de benzină. Sau cel puţin aşa susţinea reclamaţia pe care a făcut-o la 31 decembrie 1919, deci după plecarea românilor[259]. În martie 1920, Legaţia britanică din Bucureşti ruga M.A.S. să studieze chestiunea şi să se achite despăgubirea corespunzătoare. Marele Stat-Major al armatei a anchetat problema, rezultatul fiind un raport, din 6 octombrie 1921, al Corpului IV de armată, Divizia a VII-a, încartiruită în acel moment la Bălţi. Acel raport preciza că un sergent şi doi soldaţi români, când au găsit maşina demontată, fără „nici un act care să ateste că era proprietatea unui supus britanic", au luat motorul şi au încercat să-l transporte în ţară. Descoperiţi fiind de un plutonier, cei trei militari „au deteriorat o parte din piese", dar locotenentul companiei a „luat toate acele piese şi le-a dus înapoi la garaj". Iar în privinţa furtului de benzină, ancheta a stabilit că acuzaţia nu era întemeiată, în atelierul respectiv negăsindu-se nici un strop de combustibil[260]. Ca urmare a acestui raport, Ministerul de Război al României a emis următorul aviz, la 1 august 1922: „Marele Stat-Major... n-a putut stabili nici o culpă în sarcina armatei române cu privire la această plângere, însă totuşi ar fi dispus s-o ia în consideraţie, dacă reclamantul va face o probă certă şi juridică a afirmaţiilor sale, până în prezent nedocumentate"[261].

Multitudinea de cereri de restituire sau despăgubire a rechiziţiilor executate de armata română de ocupaţie din Ungaria a determinat Ministerul Afacerilor Străine să discute problema într-o şedinţă a Consiliului Consultativ, un organism de conducere al ministerului, la 11 octombrie 1922. S-a decis că, „deoarece operaţiunile militare au fost începute din cauza atacurilor şi provocărilor ungureşti, întreţinerea armatei de ocupaţie cade în sarcina statului ungar"[262] şi că, din punctul de vedere al dreptului internaţional, statul român nu era obligat să-i despăgubească pe „neutrii aflaţi în zona de operaţii, nici pentru persoana, nici pentru bunurile lor", pe baza faptului că „rigorile războiului se aplică neutrilor pe teritoriul beligerant exact ca şi locuitorilor"[263]. Principiul care stătea la baza acestei abordări era următorul: „străinii, care profită în anii de prosperitate de avantajele existente pe teritoriul unde sunt stabiliţi, trebuie, în timp de criză, să-şi ia partea lor la greutăţile ţării unde sunt aşezaţi, căci nu trebuie să existe o primă de neutralitate"[264]. Drept urmare, atitudinea guvernului român în privinţa despăgubirilor pentru cetăţenii neutri era aceea că plata nu putea fi făcută decât în cazuri excepţionale, doar ca un act de curtoazie faţă de guvernul respectivei ţări, pentru a nu se încălca un principiu de drept internaţional şi pentru a nu se crea un precedent periculos.

Problemele financiare ale statului român în perioada interbelică au limitat drastic – dacă nu cumva au eliminat complet – numărul „actelor de curtoazie" înfăptuite de către guvernele Regatului României. O ştim din evoluţia celui mai îndelungat caz privitor la

258. *Ibidem*, f. 128-129.
259. *Ibidem*, f. 195.
260. *Ibidem*, f. 204.
261. *Ibidem*, f. 195.
262. *Ibidem*, vol. 163, f. 45.
263. *Ibidem*, f. 46.
264. *Ibidem*, f. 47.

despăgubirile cerute de un cetăţean al unui stat neutru pentru rechiziţionarea bunurilor sale de către trupele române în Ungaria, în 1919. Alexandru Fleischl, fost supus austriac, devenit în iunie 1919 cetăţean danez şi apoi consul onorific al Danemarcei în Ungaria, s-a dovedit, sprijinit fiind şi de ţara sa de adopţie, extrem de insistent în cererile sale cu privire la despăgubiri, obligând autorităţile române la un efort administrativ remarcabil în scopul analizării cazului său[265]. În cele din urmă, deşi Consiliul Juridic al Ministerului Afacerilor Străine a recomandat, la 10 decembrie 1929 şi 4 februarie 1930, ca „prin intermediul Legaţiei României la Budapesta, care ar recurge în acest scop la mijloacele pe care le-ar găsi potrivite, să se caute pe cale particulară a se stabili o înţelegere amiabilă cu reclamantul pe baze rezonabile", conducerea M.A.S. a hotărât totuşi că un astfel de compromis ar fi fost nefericit, în măsura în care nu existau fonduri disponibile şi, în plus, s-ar fi creat un precedent mult prea periculos[266].

Exemplele de mai sus şi-au propus să evidenţieze, pe de o parte, complexitatea problemei rechiziţiilor româneşti din Ungaria[267], iar, pe de altă parte, faptul că România în perioada interbelică a demonstrat abilităţi evidente în etalarea, cu argumente juridice, politice şi istorice, a dreptului învingătorului. Linia impusă de Ion I.C. Brătianu în 1919, de asumare a victoriei obţinute pe câmpul de luptă, a trebuit să fie urmată de toţi succesorii săi la conducerea României, în pofida dificultăţilor – inerente statutului de „putere cu interese limitate" – cu care s-a confruntat statul român de-a lungul întregii perioade interbelice.

Pe de altă parte, aceeaşi chestiune a ocupaţiei româneşti din Ungaria din 1919-1920 este privită de către istoriografia maghiară – şi este în ultimă instanţă natural să se întâmple astfel – dintr-o cu totul altă perspectivă. Acţiunile armatei române sunt prezentate ca având consecinţe cel puţin tot atât de dăunătoare ca acelea determinate de „Marea Invazie Mongolă" din secolul al XIII-lea. Comportamentul românilor este descris ca fiind de o barbarie fără seamăn, regimul lor de ocupaţie abundând în atrocităţi[268], iar rechiziţiile lor având o valoare imensă. Costul total al ocupaţiei româneşti a fost, în opinia multor cercetători maghiari, unul colosal – mii de miliarde de coroane austro-ungare. Cum justifică istoricii maghiari astfel de aserţiuni ? O fac bazându-se pe o anchetă de mari dimensiuni pe care trupele „albe" ale lui Horthy au realizat-o imediat după ce au înlocuit armata română aflată în retragere[269]. Populaţia din Budapesta şi din celelalte zone ocupate de români a fost supusă unui chestionar referitor la comportamentul şi la daunele produse de armata română[270]. Rezultatele respectivului chestionar au fost considerate de toţi istoricii maghiari ca fiind oglinda fidelă a realităţii.

---

265. *Ibidem*, f. 94, 96, 157, 187, 189-191, 200, 210, 266-268, 311-312.
266. *Ibidem*, f. 329-330.
267. Românii au „rechiziţionat" şi altceva din Ungaria : acea parte din Arhiva Ministerului de Interne maghiar care conţinea referiri la teritoriile unite cu România. S-au putut astfel afla, printre multe altele, numele informatorilor, români şi unguri, pe care Ungaria i-a avut în Vechiul Regat sau care dintre românii din Transilvania au acţionat împotriva unirii cu România (A.N.I.C., *Fond Ministerul Instrucţiunii*, dosar 572/1923, f. 203-205, 240-242).
268. M. Ormos, *op.cit.*, p. 332.
269. Vezi Laky Dezsö, *Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai* (*Prejudiciile economice ale ocupaţiei Ungariei dezmembrate*), Budapesta, 1923.
270. În realitate, înregistrarea pagubelor determinate de armatele de ocupaţie s-a realizat nu numai pentru zonele controlate de armata română, ci şi pentru acelea ce fuseseră ocupate de armatele cehă, sârbă şi franceză, iar această operaţiune de înregistrare a daunelor a durat circa doi ani.

Ultima ilustrare aflată la dispoziţia noastră a acestei viziuni maghiare o găsim într-un studiu al lui István Csöppüs, apărut în volumul 19/1992 al revistei müncheneze „Ungarn-Jahrbuch”[271]. Csöppüs, aidoma tuturor predecesorilor săi, nu-şi pune nici o clipă întrebarea dacă cetăţenii maghiari n-au exagerat în răspunsurile lor la acel chestionar, în speranţa că ar putea obţine despăgubiri; sau dacă noile autorităţi ungare n-au „cosmetizat” rezultatele din dorinţa de a convinge pe artizanii păcii de la Paris că statul maghiar se afla în imposibilitatea de a plăti vreo sumă în contul reparaţiilor de război. Dimpotrivă, cifrele anchetei din perioada 1919-1921 au fost considerate dovezi istorice indiscutabile, iar pe baza lor s-au construit teorii întregi despre urmările catastrofale pentru Ungaria ale ocupaţiei româneşti, uitându-se adesea a se menţiona rolul românilor în alungarea discipolilor lui Lenin din Câmpia Panonică, pentru a nu mai aminti de comportamentul şi rechiziţiile înfăptuite de armata austro-ungară în cei câţiva ani ai războiului mondial, timp în care Puterile Centrale s-au aflat în ofensivă pe frontul răsăritean şi au ocupat nenumărate teritorii, inclusiv o bună parte din Vechiul Regat al României[272].

Nici un istoric serios nu poate avea pretenţia că poate calcula cu exactitate costurile unei ocupaţii militare; asemenea operaţiuni trebuie lăsate pe seama politicienilor şi ziariştilor, singurii capabili, datorită caracterului adeseori efemer al activităţii lor, să fie precişi în privinţa unor lucruri prin natura lor imprecise.

Cele prezentate mai sus ne obligă să încercăm a găsi o abordare în mai mică măsură maniheistă, mai nuanţată, a ocupaţiei româneşti din Ungaria. Este cert că istoria prezenţei armatei române în Ungaria trebuie rescrisă. Acest demers nu va putea fi însă înfăptuit dacă nu pornim de la o premisă fundamentală, aceea că nu trebuie să ne fie ruşine de istoria naţională, iar căutarea adevărului istoric nu poate dăuna niciodată vreunei cauze naţionale. Anumite concepţii, poate necesare în plan politic sau diplomatic la un anumit moment, şi-au dovedit caracterul limitat sau chiar eronat, renunţarea la ele fiind astfel obligatorie. Tratarea unilaterală, încă prezentă în studiul istoriei comune româno-maghiare, ar trebui înlocuită cu o abordare mai relaxată, strict necesară unei înţelegeri mai cuprinzătoare a confluenţelor istorice – fie ele tensionate sau nu – dintre români şi unguri. Ceea ce ne putem noi permite, în cadrul cercetării noastre actuale, este să oferim câteva informaţii inedite despre ocupaţia română din Ungaria, precum şi unele sugestii în vederea continuării investigaţiei istorice în acest domeniu.

Cercetarea materialului de arhivă demonstrează că, în realitate, soldaţii români n-au ezitat nici o clipă să profite de ocazia cu adevărat istorică pe care o trăiau. Au existat două tipuri de rechiziţii: cele „oficiale”, ordonate în mod explicit pe linie ierarhică, de la premierul Ion I.C. Brătianu şi până la conducătorii politici şi militari ai forţelo armate româneşti aflate în Ungaria, Constantin Diamandy şi generalii Mărdărescu, Moşoiu şi Holban; iar cel de-al doilea tip de „rechiziţii” era cel reprezentat de acţiunile individuale

271. István Csöppüs, *The Economic Consequences of the Occupation in Hungary, 1919-1922*, în „Ungarn-Jahrbuch”, Band 19/1991, München, pp. 143-174.

272. Spre exemplu, un raport al Prefecturii Argeş referitor la ocupaţia străină a judeţului indica faptul că „unităţile de etapă austro-ungare s-au purtat mai incorect decât cele germane, întrucât executau rechiziţiunile fără plată şi fără îndeplinirea vreunei formalităţi”; de asemenea, jandarmii unguri impuneau „amenzi numeroase şi grele” pentru „aşa-zisele contravenţiuni la ordonanţele militare”, iar „atunci când nu se petrec fapte reale, jandarmul trebuie să le inventeze, căci numai aceia sunt bine apreciaţi la Etapă, care aduc mai multe amenzi” (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 45, f. 155-159).

sau în grup ale unor soldaţi, subofiţeri şi ofiţeri români, dornici să profite în mod imediat şi personal de victoria obţinută.

Pentru a putea dovedi existenţa acestui al doilea tip de „rechiziţii", a trebuit să căutăm documente de necombătut şi de provenienţă românească. În cele din urmă le-am găsit. Este vorba despre diverse ordine date de unii dintre comandanţii militari români din Ungaria, în luna august 1919, ceea ce indică şi dimensiunile perioadei în care s-a uzat şi în chip personal de victoria împotriva maghiarilor, pentru că, începând cu septembrie, principalul beneficiar al rechiziţiilor a rămas doar statul român. Ne permitem să prezentăm *in extenso* unele documente, pentru a nu putea fi acuzaţi cu prea multă uşurinţă de tendenţiozitate. Cităm din ordinul 242/8 august 1919 al generalului C. Dumitrescu, comandantul Diviziei a VII-a: „De la trecerea pe malul drept al Tisei, am constatat că disciplina trupei lasă foarte mult de dorit. Pe toate drumurile se găsesc oameni rămaşi de unităţile lor, care nu fac altceva decât fură, jefuiesc şi terorizează populaţia... Am găsit în noaptea de 7 spre 8 august a.c. cinci caporali din Escadronul de Cavalerie Divizionar care s-au dus să fure şi să jefuiască pe un proprietar... Este foarte regretabil că trupele române, care au venit aci pentru a scăpa populaţia de bolşevism, s-au transformat ele însele în trupe bolşevice; este înjositor [ca] noi românii să fim consideraţi drept jefuitori şi bandiţi, iar aşa cum trupele române au căpătat mulţumiri din partea Majestăţii Sale Regele pentru modul demn şi cavaleresc de cum au tratat populaţia maghiară până la Tisa, tot aşa trebuieşte să ne purtăm şi cu populaţia dintre Tisa şi Dunăre. Pentru orice abateri ulterioare fac răspunzători pe toţi comandanţii ierarhici, până la comandantul de regiment"[273].

După o săptămână, la 15 august 1919, generalul Dumitrescu revenea cu ordinul 265: „Pentru a pune capăt abuzurilor care au început a degenera în furturi, ba chiar în jafuri, deoarece majoritatea populaţiei se plânge că soldaţii înarmaţi se duc şi sub ameninţarea cu arma îi jefuiesc luându-le banii, albituri, lucruri de valoare etc., rog pe domnii comandanţi de brigade să ia următoarele măsuri:

1. Să se ducă pe la regimente şi în mod inopinat să sune alarma, să se facă apelul oamenilor şi să se ia măsuri contra acelora care lipsesc nemotivat...

2. Să se sune alarma pe rând, pe regimente, iar după ce regimentele s-au adunat, să se inspecteze fiecare soldat în parte şi să se vadă ce sumă de bani se găseşte asupra lui şi ce anume lucruri de valoare. Se vor lua măsuri asupra acelora asupra cărora se vor găsi mai mult de 100 de coroane şi lucruri de valoare...

3. Sunt o mulţime de ofiţeri care au rechiziţionat cai, fără a avea acest drept, ba chiar şi plutonieri care au cai şi trăsuri. Cu ocazia alarmelor se va verifica şi acest lucru, şi se va ordona înscrierea în registrul matricol a tuturor cailor găsiţi fără acte în regulă.

4. Fac cunoscut tuturor că la înapoierea în ţară, personal voi inspecta trenurile la intrarea în ţară şi voi lua măsurile cele mai severe contra acelora care nu vor executa prezentul ordin"[274].

După încă 5 zile, la 20 august 1919, însuşi generalul Mărdărescu, comandantul trupelor din Transilvania, a fost obligat să intervină, prin ordinul 1.233:

„Nenumăratele plângeri şi reclamaţiuni ce sosesc zilnic la Comandament, contra jafurilor şi abuzurilor la care s-au dedat unii ofiţeri şi grade inferioare, mă îndreptăţesc

---

273. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 164, f. 200.
274. *Ibidem*, f. 201.

să cred că autoritatea în comandă a diferiţilor şefi de unităţi lasă foarte mult de dorit. Această stare tristă de lucruri a mers până acolo că astăzi nu mai face impresia unor cazuri izolate, ci a unui sistem de a jefui şi a devasta. Tolerarea acestor incalificabile apucături, dăunătoare şi contrare spiritului de disciplină, constituie o apreciere cu totul defavorabilă pentru şefii unităţilor respective... Îmi exprim adânca mea nemulţumire faţă de toţi acei comandanţi şi şefi de unităţi care au lăsat să le scape trupa din mână şi n-au ştiut să înfrâneze la timp, cu toată severitatea şi asprimea legilor, aceste porniri urâte"[275].

Se poate observa că generalii români erau extrem de nemulţumiţi de comportamentul prea puţin umanitar al trupelor din subordinea lor. Aprehensiunile lor se datorau nu numai suferinţelor populaţiei civile maghiare, ci şi faptului că atitudinea soldaţilor români afecta în mod nefericit punerea în aplicare a ordinului imperativ pe care Ion I.C. Brătianu îl trimisese, la 19 august 1919, reprezentantului său din Ungaria, Constantin Diamandy, ordin referitor la ceea ce trebuia discutat cu misiunea Interaliată de la Budapesta:

„...Faceţi, în special, să reiasă:

a/ în afară de rechiziţiile necesare întreţinerii oştirii, România cere să i se recunoască dreptul de a rechiziţiona până la 30% din articolele existente în teritoriile ocupate pentru a atenua din golurile făcute de oştirile Arhiducelui şi ale lui Mackensen în teritoriile româneşti pe care le-au ocupat; în ţară încă inamică siguranţa ei atât de intim legată de prestigiul ei nu permite controlul altora, nu cred să fie exemplu între Aliaţi de asemenea proceduri;

b/ veţi putea indica limitele teritoriului ocupat de trupele noastre la vest de Tisa şi vă veţi abţine de la a le întinde prea mult;

c/ veţi arăta imposibilitatea de a înapoia proprietarilor automobilele, caii şi trăsurile, altfel decât prin plata bonurilor de rechiziţie, care fireşte va fi făcută o dată cu acelea ale bonurilor de rechiziţie emise de Puterile Centrale în România;

d/ căile ferate, poştele şi telegraful vor fi remise progresiv cu retragerea oştirii române, căci nu-şi poate nimeni închipui teritoriul ocupat cu aceste intrumente în mâna vrăşmaşului;

e/ se vor reduce rechiziţiile clădirilor la minimum necesar ca trupele române să nu sufere din cauza lipsei de locuinţe sau să fie obligate a se risipi în cantonamente unde siguranţa lor ar putea fi periclitată;

f/ nu ne îndoim că [şi] Conferinţa de la Paris va recunoaşte dreptul nostru asupra materialului rulant, care nu numai că ne revine ca unul ce a servit inamicul în ofensiva sa contra noastră şi i-a fost luat cu arma în mână, dar şi ca unul ce constituie o slabă restituţiune a averii noastre; până la această lămurire a Conferinţei, ne este imposibil de a renunţa [la el] lăsând ungurilor un surplus, pe când România suferă atât de mult din cauza neputinţei căilor ferate de a funcţiona; veţi aminti că această nevoie a României, expusă deja de aproape un an, nu şi-a putut găsi satisfacţiune din partea Aliaţilor şi că, deşi la un moment dat ni se arătase posibilitatea de a ni se da 400 de locomotive, [până la] urmă au fost reduse la o sută şi că din acestea, promise de aproape şase luni, abia au sosit până astăzi, cu cele mai mari dificultăţi, jumătate din ele;

g/ Comandamentul român este gata de a stabili împreună cu Aliaţii condiţiile de supraveghere în Budapesta, care desigur vor ţine seama de siguranţa oştirii;

---

275. *Ibidem*, f. 202.

h/ Guvernul Român, fără a putea fixa o dată, va arăta Conferinţei rechiziţiunile de tot felul făcute în timpul ocupaţiunii. Cerem însă să ni se remită şi de către unguri lista a ceea ce Comandamentele austro-ungare au luat de la noi, precum şi a materialului lăsat de armata lui Mackensen în teritoriul unguresc; de asemenea, cerem lista materialului şi rechiziţiunilor făcute de sârbi în Banat. În această privinţă e foarte instructiv incidentul Medicului General Vicol, care, precum ştie generalul Holban, a găsit la Budapesta material al Crucii Roşii Române, pe care reprezentanţii unguri la început voiau să-l arate ca fiind de altă provenienţă.

În general vă veţi arăta foarte doritori de colaborare şi înţelegere, subliniind însă dreptul şi necesităţile pe care le reprezentaţi. În timpul negocierilor veţi putea ceda, conform instrucţiunilor deja stabilite, reducând rechiziţiile la nevoile trupelor de ocupaţie; *însă interesul nostru este să trageţi de timp în privinţa materialului care va fi trecut peste Tisa, primul pod fiind gata peste 4 zile.* (s.n.) Într-o manieră generală veţi reliefa că la Conferinţa de pace s-a stabilit că «nici o recuperare definitivă nu poate avea loc»; dacă, admiţând legitimitatea capturilor noastre de război, Conferinţa refuză totuşi să le dea acestor recuperări caracterul definitiv, noi sperăm că ea va recunoaşte, după o matură chibzuinţă, caracterul lor bine întemeiat; [faptul] că este indispensabil pentru noi ca ea să-l admită până în acel moment şi că, sub formă de gaj, ele sunt mai în siguranţă în mâinile românilor decât dacă vor fi livrate inamicului de care au depins până acum şi care le-a dat o astfel de întrebuinţare. Brătianu"[276].

Ne-am permis să reproducem acest document aproape în întregime – deşi el a mai fost publicat[277] – din două motive. În primul rând, pentru că între textul aflat la dispoziţia noastră, provenit din Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din Bucureşti, şi cel existent în volumul al IV-lea din seria *1918 la români...*, extras din Fondul Preşedinţia Consiliului de Miniştri aflat la Arhivele Naţionale Istorice Centrale, există unele diferenţe, credem noi, interesante. Fragmentul pe care noi l-am subliniat prin caractere aldine, deşi prezent în varianta din limba franceză a textului, nu mai apare însă şi în traducerea românească. Iar fragmentul pe care noi l-am subliniat prin caractere aldine şi cursive nu apare deloc – nici în franceză, nici în româneşte – în respectivul volum de documente. Acea frază există însă în textul pe care noi l-am identificat la A.M.A.E.

Există, evident, mai multe posibilităţi de explicitare a acestor neconcordanţe. Probabil este vorba doar despre nişte erori de editare neintenţionate şi benigne. S-ar putea chiar ca cele două texte, de provenienţă diferită, să nu fie identice, eventual din cauza faptului că varianta aflată la Ministerul de Externe a fost modificată la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, înainte de a fi expediată la Budapesta. Credem însă că cea mai probabilă explicaţie este aceea că realizatorii volumului de documente respectiv (sau poate cenzorii!) au considerat că nu este „bine" să apară scris, „negru pe alb", în româneşte, că Ionel Brătianu îi cerea lui Constantin Diamandy să-i „ducă cu vorba" pe reprezentanţii Aliaţi din capitala ungară până când România ar fi fost în posesia a ceea ce dorea să preia din Ungaria. Altfel spus, autorii respectivului volum de documente şi-au luat munca de „editare" în serios, evitând în felul acesta, printr-o „nevinovată" omisiune, o posibilă acuzaţie la adresa românilor, întemeiată pe acest document.

---

276. A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 170-171.
277. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. IV, pp. 125-127.

În al doilea rând, telegrama trimisă de Ion I.C. Brătianu la 19 august 1919 este extrem de revelatoare în privinţa felul în care premierul român concepea, în acel moment, misiunea armatei române în Ungaria şi relaţiile României cu marile puteri Aliate în legătură cu acest aspect. Primul-ministru român era foarte hotărât să-şi afirme, în numele ţării sale, drepturile cuvenite învingătorului. Mai precis, fiind extrem de conştient de faptul că victoria României împotriva Ungariei fusese una înfăptuită fără participare Aliată directă şi de acela că mijloacele aflate la dispoziţia Conferinţei de pace de a controla ceea ce se întâmpla în Ungaria şi de a bloca intenţiile româneşti erau precare, Brătianu nu ezita să-şi impună punctul de vedere, să valorifice şansa cu adevărat istorică pe care o avea statul român, mai ales că impopularitatea sa personală la Paris atinsese deja cote paroxistice şi nu mai avea cum să sporească.

Cu alte cuvinte, Brătianu solicita acel „minim" de care beneficia orice învingător într-un război în care reuşea să ocupe teritoriul inamic : întreţinerea trupelor de ocupaţie, rechiziţii compensatorii, în special locomotive şi material rulant, pentru ceea ce pierduse România în perioada 1916-1918, controlul asupra situaţiei din teritoriul ocupat. Însă acest „minim" obligatoriu le părea imens maghiarilor şi liderilor marilor puteri. Ungurilor, care nu cunoscuseră ororile războiului pe pământul propriu şi care nu se simţeau responsabili de declanşarea conflagraţiei mondiale, nu le venea să creadă că se găseau la discreţia atât de dispreţuiţilor duşmani seculari. Iar marile puteri nu se împăcau cu faptul că, dintr-o dată, România se transformase din ruda săracă, menită a primi firimiturile de la ospăţul învingătorilor, într-un aspirant îndreptăţit şi greu de blocat la obţinerea de părţi consistente din prada de război.

Aşa cum am mai spus, va fi probabil imposibil ca cineva să contabilizeze cu exactitate ceea ce a pierdut statul român ca urmare a ocupaţiei germane şi austro-ungare în perioada 1916-1918, precum şi ceea ce a câştigat România datorită ocupaţiei din Ungaria din perioada august-noiembrie 1919, iar apoi până în primăvara lui 1920 din fâşia dintre Tisa şi graniţa stabilită de Conferinţa de pace de la Paris. Putem doar bănui că românii nu puteau recupera în câteva luni ceea ce pierduseră în câţiva ani, mai ales că eficienţa nu a fost niciodată un atribut al acţiunilor româneşti. Oricum, credem noi, este cert faptul că au fost luate mai multe lucruri din Ungaria decât ar sugera lucrările româneşti de istorie care s-au preocupat de această chestiune. Tot aşa cum, dacă am da crezare estimărilor maghiare cu privire la bunurile de care a fost deposedată Ungaria, atunci ar trebui să fim capabili să probăm transformarea României interbelice într-o ţară a cărei prosperitate s-a datorat în mare măsură rechiziţiilor din statul vecin. Or, aşa cum bine ştim, prosperitatea românească dintre cele două războaie mondiale a fost mai degrabă un deziderat decât o realitate, iar, pe de altă parte, economia maghiară din aceeaşi perioadă s-a refăcut mult mai repede decât i-ar fi permis acele colosale pagube datorate ocupaţiei româneşti.

Capitolul al V-lea

Relaţii româno-maghiare în 1920 – semnarea şi ratificarea Tratatului de la Trianon

1. Conjunctura politică europeană (decembrie 1919 - ianuarie 1920)

După retragerea trupelor române din Ungaria Centrală, în a doua jumătate a lunii noiembrie 1919, şi mai ales după semnarea de către România, la 10 decembrie 1919, a Tratatelor cu Austria, cu Bulgaria şi cel privitor la protejarea minorităţilor, relaţiile statului român cu marile puteri s-au detensionat brusc, chestiunea românească dispărând în mare măsură de pe agenda forumului păcii de la Paris. În schimb, şi-au recăpătat anvergura alte două chestiuni, cea rusă şi cea germană, care vreme de câteva luni au părut a fi umbrite de evenimentele de la Budapesta şi Bucureşti.

Deşi în decembrie 1919 încă mai existau lideri britanici şi mai ales francezi care nu doreau ca intervenţia Puterilor Aliate şi Asociate în spaţiul rusesc să fie abandonată complet - sau măcar ajutorul acordat de Aliaţi trupelor Albe[1] –, reuniunea Consiliului Suprem, desfăşurată la Londra, în perioada 11-13 decembrie 1919, a stabilit că era inutilă sprijinirea lui Denikin[2]. La această concluzie ajunseseră, din motive diferite, şi Georges Clemenceau, şi David Lloyd George. S-a decis că Rusia bolşevică trebuia lăsată aşa cum era, dar trebuia încercuită „cu sârmă ghimpată”, pentru a-i preveni expansiunea[3]. Era o confirmare a concepţiei privitoare la „cordonul sanitar” ce urma să separe Europa de focarul de infecţie bolşevică. Din acest „cordon” urmau să facă parte Polonia şi România, dar şi statele baltice şi chiar Cehoslovacia. Ruşii albi au fost lăsaţi să se descurce singuri, adică au fost condamnaţi la o înfrângere sigură, aceasta în ciuda cererilor disperate de ajutor ale lui Denikin[4]. Deşi francezii şi britanicii păreau a se situa pe aceeaşi poziţie în

1. Piotr S. Wandycz, *Soviet-Polish Relations, 1917-1921*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1969, pp. 147-149.
2. Department of State, *Papers relating to the Foreign Relations of the United States*, *The Paris Peace Conference*, de aici înainte *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 784-785.
3. *Documents on British Foreign Policy 1919-1939*, ed. by E.L. Woodward and Rohan Butler, First Series, de aici înainte *D.B.F.P.*, vol. II, pp. 744-746.
4. Interesant este faptul că Bulgaria oferea atunci 40.000 de oameni pentru a-l ajuta pe Denikin, dar Consiliul Suprem, în şedinţa din 5 ianuarie 1920, a respins oferta, considerând că Bulgaria era totuşi un stat inamic şi că s-ar fi putut produce complicaţii în Balcani (Richard H. Ullman, *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921*, vol. II, *Britain and the Russian Civil War, November 1918 - February 1920*, Princeton University Press, Princeton, 1968, pp. 321-322).

privinţa chestiunii ruse, deosebirile de vederi au apărut imediat. La 16 ianuarie, David Lloyd George a izbutit să impună Consiliului Suprem ridicarea blocadei asupra puterii din Răsărit[5]. Nu era o recunoaştere a regimului bolşevic, însă ridicarea blocadei Aliate permitea dezvoltarea comerţului cu tânărul stat sovietic, ceea ce presupunea, în fond, o recunoaştere *de facto*. Acest fapt nu era pe placul francezilor care, pe de o parte, ar fi dorit ca ridicarea să fie condiţionată de recunoaşterea de către regimul comunist de la Moscova fie şi a unei părţi din datoria rusească antebelică, iar, pe de altă parte, ei încă mai sperau că bolşevicii ar putea fi înlăturaţi de la putere[6].

Însă diferenţele de opinie dintre liderii francezi şi cei britanici în problema rusă erau prea puţin semnificative în comparaţie cu cele privitoare la problema germană. Neratificarea de către Congresul SUA a Tratatului de la Versailles afecta în mod fundamental întregul sistem de securitate francez, de vreme ce garanţiile britanice erau legate de cele americane. În octombrie-noiembrie 1919, întreaga bază a politicii de securitate a Franţei părea în pericol[7]. Au început să se înmulţească criticile unor cercuri din Franţa cu privire la Tratatul de la Versailles, mai ales din perspectiva faptului că Imperiul German nu se dezmembrase[8]. Fusese o campanie formidabilă în primăvara anului 1919 pentru a se detaşa zona renană de Germania şi pentru a se obţine suveranitatea absolută asupra Saar-ului. În special mareşalul Ferdinand Foch fusese neobosit în susţinerea unei frontiere militare franco-germane - sau chiar a uneia politice - pe Rin, iar observatorii britanici nu credeau că această linie politică fusese abandonată o dată cu semnarea Tratatului[9]. Drept urmare, poziţia britanică în chestiunea securităţii Franţei era una nuanţată: nu se respingea *ab initio* un sprijin pentru fostul Aliat, însă nu se dorea ca acest sprijin împotriva Germaniei să fie ceva de la sine înţeles, fără a se oferi nimic în schimb. Altfel spus, liderii britanicii aspirau la obţinerea de concesii din partea Franţei în alte zone ale lumii, sau mai exact ar fi dorit ca o eventuală implicare britanică fără precedent în politica europeană să fie urmată de acceptarea de către francezi a ascendentului britanic în chestiuni mondiale[10].

În plus, problemele cu care se confrunta Franţa au fost influenţate şi de evoluţiile politice interne. Dacă la alegerile parlamentare din 16 noiembrie 1919, partea dreaptă a spectrului politic, adică „Blocul Naţional", s-a impus detaşat, obţinând 5/6 din numărul de voturi, scrutinul prezidenţial din ianuarie 1920 a adus un rezultat surprinzător: Georges Clemenceau a fost învins de către mult mai puţin cunoscutul Paul Deschanel[11].

5. *D.B.F.P.*, vol. II, p. 912; Alexandru Marghiloman considera că premierul britanic acţionase astfel datorită presiunilor sindicale (*Note Politice*, vol. III, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 1995, p. 349).
6. Kalervo Hovi, *Alliance de revers, Stabilization of France's Alliance Policies in East Central Europe 1919-1921*, Turun Yliopisto, Turku, 1984, pp. 36-37.
7. *Ibidem*, p. 17.
8. Alan Sharp, *Standard-bearers in a Tangle: British Perceptions of France after the First World War*, în vol. *Statecraft and Diplomacy in the Twentieth Century, Essays presented to P.M.H. Bell*, ed. by David Dutton, Liverpool University Press, Liverpool, 1995, p. 61.
9. Vezi J.C. King, *Foch versus Clemenceau: France and German Dismemberment, 1918-1919*, Harvard University Press, Cambridge, 1960, pp. 73-112; R. McCrum, *French Rhineland Policy at the Paris Peace Conference, 1919*, în „Historical Journal", no. 21/1978, pp. 625-648.
10. A. Sharp, *op.cit.*, pp. 58, 66.
11. Vezi Adrien Dansette, *Histoire des Présidents de la République de Louis-Napoléon Bonaparte à Charles de Gaulle*, Le Livre du contemporain, Paris, 1960, pp. 211-233.

Profund dezamăgit, Clemenceau s-a retras definitiv din politică[12]. La 20 ianuarie 1920, noul premier al Franţei a devenit Alexandre Millerand, el preluând şi funcţia de ministru de externe[13].

Tocmai datorită acestui cumul de posturi, Millerand a reactivat, conferindu-i noi valenţe, poziţia de secretar general al Ministerului Afacerilor Externe. Titularul acestei funcţii urma să conducă, în fond, politica externă a Franţei, evident sub supervizarea primului-ministru. Acest aspect este important din perspectiva cercetării noastre, deoarece acela care a ocupat această poziţie, Maurice Paléologue, a jucat un rol semnificativ în evoluţiile diplomatice din zona central- şi est-europeană.

Nu în ultimul rând, divergenţele de opinii dintre francezi şi britanici au fost catalizate de asemenea de intensa concurenţă economică dintre cele două ţări, concurenţă materializată şi în regiunea Europei Centrale şi Răsăritene. Dar această regiune era atractivă şi pentru italieni. La finele lui 1919, politica italiană faţă de Ungaria a cunoscut o activizare ce va continua în primele luni ale anului următor. Această apropiere, ce se va arăta ulterior relativă, s-a datorat în principal opţiunii premierului Francesco Nitti[14]. Deşi el venise la conducerea guvernului italian încă din iunie 1919, direcţia sa asupra relaţiilor externe italiene avea să devină manifestă abia după ce ministrul de externe, Tomasso Tittoni, a demisionat în noiembrie 1919, pretextând că, vreme de două luni, a negociat fără succes în privinţa chestiunii Fiume[15]. Succesorul său, Vittorio Scialoja[16], s-a dovedit mult mai aproape de ideile lui Nitti, promovând o politică de apropiere faţă de Ungaria, politică ce a culminat, în februarie-martie 1920, cu încercarea de schimbare a termenilor Tratatului de pace dintre Puterile Aliate şi Asociate şi statul maghiar. Însă italienii nu s-au aflat nici un moment în poziţia de a putea modifica în mod decisiv evoluţiile politice şi economice din Europa Centrală şi Răsăriteană, mai ales pentru că ei înşişi se aflau într-o poziţie delicată pe aceste planuri.

2. Dezbaterea Tratatului de la Trianon la Conferinţa de pace

Relaţiile româno-maghiare de-a lungul anului 1920 au fost influenţate de două procese semnificative : acela al dezbaterii, semnării şi ratificării Tratatului de la Trianon şi acela al schimbării aparente a politicii franceze cu privire la Ungaria[17]. Cele două procese trebuie prezentate concomitent, deoarece între ele există conexiuni semnificative. Numai

12. K. Hovi, *op.cit.*, p. 20.
13. *Ibidem*, pp. 22-23.
14. Christopher Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism, 1870-1925*, Methuen, Londra, 1967, pp. 554-555.
15. C.J. Lowe and F. Marzari, *Italian Foreign Policy 1870-1940*, Routledge & Paul, Londra, 1975, pp. 172-175.
16. Peter Truhart, *International Directory of Foreign Ministers*, K.G. Saur, München, New York, 1989, p. 169.
17. Acest aspect al încercărilor eşuate franceze de a-şi modifica politica urmărită în 1919, de a se apropia de Ungaria, de a realiza o confederaţie economică danubiană beneficiază de o tratare istoriografică bogată. Vezi, printre altele, Jacques Bariéty, *L'Accord révisioniste franco-hongrois de 1920. Histoire d'un mythe*, în vol. *Les Conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud-orientale*, (eds.) Pierre Ayçoberry, Jean-Paul Bled, Istvan Hunyadi, Association des Publications près les Universités de Strasbourg, Université des Sciences

în felul acesta se poate explica întârzierea cu care a fost semnat Tratatul cu Ungaria : deşi textul era practic gata încă de la finele lui 1919, a trebuit să treacă încă o jumătate de an, pentru ca, la 4 iunie 1920, maghiarii să primească verdictul cu care s-a încheiat în cazul lor primul război mondial, ei fiind nevoiţi să-şi asume, cel puţin pe hârtie, responsabilitatea înfrângerii. Această amânare a fost bine primită de noul regim de la Budapesta[18], ale cărui intenţii ostile faţă de statele vecine s-au manifestat încă de la sfârşitul anului 1919, stârnind o îngrijorare justificată la Bucureşti[19], Praga, Belgrad[20] şi Viena.

De altfel, în această privinţă, este extrem de relevant un memoriu maghiar privitor la politica externă pe care trebuia să o urmeze Ungaria, memoriu redactat în octombrie 1919, deci înainte de retragerea românească de la Budapesta. Textul respectiv provenea din cercul apropiaţilor amiralului Miklós Horthy, viitorul conducător al ţării vreme de peste două decenii. În acel document se aprecia că inamicul principal al noii Ungarii era indubitabil România. Motivele acestei afirmaţii erau dintre cele mai diverse : România era cea mai puternică dintre ţările vecine ; ea deţinea cele mai întinse teritorii foste „ungureşti" ; pierdea din ce în ce mai mult simpatia Aliaţilor, în special cea a britanicilor şi americanilor ; se afla în conflicte ce păreau ireconciliabile cu Bulgaria, Iugoslavia şi Rusia sovietică ; nu în ultimul rând, părea ameninţată de o instabilitate politică internă pronunţată. Drept urmare, Horthy şi cei din preajma sa preconizau că se vor putea afla în situaţia de a ataca România după circa doi ani, prin 1921, timp în care statul român trebuia izolat din punct de vedere diplomatic, iar organizaţiile iredentiste din Transilvania trebuiau încurajate spre a submina România Mare[21].

---

humaines de Strasbourg, Centre de Recherches sur l'Europe centrale et sud-orientale (CRECSO) et Association internationale d'Histoire contemporaine de l'Europe, Strasbourg, 1987, pp. 75-83 ; Viorica Moisuc, *Le Projet de Confédération danubienne et les intérêts des États successeurs*, în acelaşi vol., pp. 65-74 ; Idem, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991, pp. 82-102 ; Eliza Campus, *State mici şi mijlocii din centrul şi sud-estul Europei în relaţiile internaţionale, prima jumătate a secolului al XX-lea*, Ed. Politică, Bucureşti, 1988, pp. 89-98 ; Idem, *Ideea federală în perioada interbelică*, Bucureşti, 1993, pp. 27-37 ; I. Ciupercă, *Din istoria contemporană a unei idei : Confederaţia economică danubiană*, în vol. *Românii în istoria universală*, III/1, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1988, pp. 667-684 ; K. Hovi, *op.cit.*, pp. 54-63, 85-89 ; Anne Orde, *France and Hungary in 1920. Revisionism and Railways*, în „Journal of Contemporary History", no. 3/1980, pp. 475-482 şi *Ibidem* în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I : Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp.178-194 ; Piotr S. Wandycz, *France and Her Eastern Allies 1919-1925, French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1962 ; Magda Ádám, *Confédération Danubienne ou Petitte Entente*, în „Acta Historica", nr.1-2/1979, pp. 61-116 ; Idem, *The Little Entente and Europe (1920-1929)*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1993, pp. 48-109.

18. *D.B.F.P.*, vol. II, p. 876.
19. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Recunoaşterea ei internaţională. 1918, Documente interne şi externe, noiembrie 1919 - ianuarie 1920*, vol. V, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, pp. 571-573.
20. Mária Ormos, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, Social Science Monographs ; Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1990, p. 371.
21. Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy, 1919-1945*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1979, pp. 41-42.

În continuare, memoriul maghiar preconiza relaţii temporar paşnice cu statul iugoslav, căruia i se atribuia un anumit rol în încercuirea României. Acest fapt nu-i împiedica însă pe liderii maghiari să se gândească la utilizarea în interes propriu a conflictelor interne din Iugoslavia, în special prin intermediul încurajării separatismului croat. De asemenea, deşi în acel moment Tratatul de pace era doar în fază de proiect, conducătorii maghiari îşi propuneau să nu-l respecte, mai ales în privinţa clauzelor de natură militară. În sfârşit, Horthy avea în vedere o apropiere polono-maghiară, materializată eventual într-o frontieră comună, încurajarea mişcărilor separatiste ale germanilor din cadrul statului cehoslovac şi ale „autonomiştilor" slovaci, precum şi transformarea Ungariei într-o ţară a ordinii, un avanpost antibolşevic al Occidentului în Europa Răsăriteană[22]. Deşi, evident, obiectivele maximale stabilite în acest document - cele grupate în jurul ideii refacerii unităţii teritoriale a Ungariei istorice - n-au putut fi atinse, este foarte clar faptul că anumite coordonate esenţiale ale politicii externe maghiare din perioada interbelică fuseseră trasate încă de la sfârşitul anului 1919[23].

Deşi liderii maghiari nu mai erau deloc dornici să încheie o pace care să confirme situaţia nefavorabilă în care se găsea statul ungar[24], ei au trebuit totuşi să-şi trimită reprezentanţii la Conferinţa de pace de la Paris, la începutul lunii ianuarie 1920. Se pare că întârzierea cu care aceştia s-au deplasat spre Paris s-a datorat şi faptului că s-a aşteptat scrutinul prezidenţial din Franţa, pentru a se putea stabili orientarea politică externă a statului maghiar[25]. Rezultatele respectivelor alegeri au determinat Budapesta să adopte o linie politică profranceză, decizie facilitată şi de observaţia că, în Marea Britanie, *Foreign Office*-ul căpătase mână liberă în relaţiile externe[26], acest minister dezaprobând indubitabil politica promaghiară a lui David Lloyd George şi a Camerei Lorzilor.

Ajunsă în capitala Franţei, delegaţia maghiară condusă de Albert Apponyi şi-a prezentat scrisorile de acreditare la 14 ianuarie 1920, moment în care a înaintat forumului păcii opt note însoţite de anexe voluminoase ce ilustrau punctul de vedere ungar cu privire la termenii păcii. Iar la 16 ianuarie 1920, adică a doua zi după ce a primit în mod oficial proiectul de Tratat, contele Albert Apponyi a rostit, în limbile engleză şi franceză, un discurs[27] a cărui temă centrală era aceea că Ungaria se afla într-o poziţie singulară printre ţările învinse, deoarece ea pierdea două treimi din teritoriu şi trei milioane şi jumătate de maghiari, adică o parte consistentă din totalul populaţiei care exista înainte de război. El a criticat refuzul de a fi audiate cererile ţării sale şi interzicerea discuţiilor de către Conferinţă ca fiind în întregime contrare ideilor wilsoniene. A subliniat inferioritatea culturii raselor care ocupau fostul teritoriu maghiar şi a cerut plebiscite în toate

22. *Ibidem*, pp. 42-43.
23. Repetarea de către Horthy, în primăvara anului 1920, a unor asemenea idei belicoase a atras din partea românilor măsuri de represalii : nu s-a mai permis Ungariei procurarea de alimente din România (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, pp. 52-53). Iar acţiunile maghiare de propagandă în străinătate au facilitat cooperarea diplomaţilor cehi, români şi iugoslavi în scopul combaterii acestor tendinţe (A.M.A.E., *Fond 71/1914*, E2, partea a II-a, vol. 29, f. 551).
24. M. Ormos, *op.cit.*, p. 366.
25. M. Ádám, *The Little Entente and Europe...*, pp. 52-53.
26. John Robert Ferris, *The Evolution of British Strategic Policy, 1919-1926*, Macmillan, Londra, 1989, p. 3.
27. *The Hungarian Peace Negotiations. An Account of the Work of the Hungarian Peace Delegation at Neuilly S/S, from January to March 1920*, The Royal Hungarian Ministry of Foreign Affairs, Budapesta, 1921-1922, vol. I, pp. 3-23 ; *F.R.U.S., P.P.C., 1919*, vol. IX, pp. 872-884.

regiunile pierdute. Apponyi a denunţat în termeni foarte duri acţiunile înfăptuite de români în teritoriul ocupat[28], afirmând că „fie şi în condiţiile în care regimul naţionalităţilor din fostul stat maghiar ar fi fost de o mie de ori mai rău decât susţin cei mai înverşunaţi dintre inamicii noştri, şi tot ar fi mult mai de preferat decât ceea ce se întâmplă în teritoriile ocupate de vecinii noştri şi de trupele lor". În final, s-a întors către reprezentanţii italieni, li s-a adresat în propria lor limbă şi le-a reamintit că bunele simţăminte şi dorinţele de libertate şi guvernare constituţională erau elemente împărtăşite şi de unguri, şi de italieni[29].

I s-a cerut delegaţiei maghiare un răspuns până la 10 februarie 1920, dar până la acea dată doar replica generală a putut fi finalizată, contrapropunerile detaliate fiind prezentate mai târziu. Acest fapt nu a avut o prea mare importanţă, deoarece domeniul fusese acoperit prin notele trimise înaintea primirii termenilor păcii[30].

O primă obiecţie a delegaţiei maghiare s-a referit la o frază din proiectul de Tratat, care privea forma de guvernământ: „...fosta Monarhie Austro-Ungară a încetat să mai existe şi a fost înlocuită în Ungaria de un regim republican". Maghiarii doreau să se elimine în întregime ultima parte a frazei şi să se statueze, pur şi simplu, că Monarhia îşi încetase existenţa. Aceasta nu era, susţinea delegaţia maghiară, „o chestiune de formă", ci una de substanţă[31]. Poziţia Puterilor Aliate şi Asociate în privinţa Habsburgilor fusese deja definită, de vreme ce ele declaraseră public că nu vor admite restauraţia, iar această declaraţie a fost din nou publicată la 4 februarie 1920[32]. Dar puterile învingătoare nu voiau să-i oprească pe maghiari de la adoptarea unei forme monarhice de guvernământ, dacă ei doreau aceasta. În consecinţă, în preambulul reformulat s-a folosit cuvântul „Ungaria" şi s-a introdus următorul amendament: „...fosta Monarhie Austro-Ungară a încetat să mai existe şi a fost înlocuită în Ungaria de un regim naţional maghiar"[33].

Replica generală a delegaţiei maghiare din 12 februarie 1920[34], conţinea unele paragrafe resentimentare şi vindicative: „Noi credem cu tărie că am dovedit că în fundamentele

28. Răspunsul românesc la acuzaţiile lui Apponyi poate fi găsit în *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, pp. 58-67.
29. *A History of the Peace Conference of Paris*, ed. by H.W.V. Temperley, vol. IV, H. Frowde Hodder & Stoughton, Londra, 1921, p. 416.
30. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 29; respectivul volum conţine excelentul studiu al secretarului de legaţie Zeno Câmpeanu, intitulat *Frontiera româno-ungară*, unde sunt prezentate, analizate şi „demontate" argumentele maghiare prin care erau contestaţi termenii păcii (f. 29-84).
31. H. Temperley, *op.cit.*, p. 417.
32. République Tchécoslovaque. Ministère des Affaires Étrangères, *Documents diplomatiques concernant les tentatives de restauration des Habsbourg sur le trône de Hongrie, août 1919 – novembre 1921*, Praga, 1922, pp. 15-16.
33. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, Bucureşti, 1986, p. 272; de altfel, la sfârşitul lunii februarie 1920, adunarea naţională maghiară, aleasă în perioada 25 ianuarie – 13 februarie, a adoptat, la sfârşitul lui februarie, Legea I/1920, prin care s-au abrogat toate actele legislative din perioada guvernărilor Károlyi şi Kun şi s-a restaurat monarhia (William M. Batkay, *Authoritarian Politics in a Transitional State, István Bethlen and the Unified Party in Hungary, 1919-1926*, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press, New York, Boulder, 1982, pp. 17-18).
34. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 49-80; *The Hungarian Peace Negotiations...*, vol. II, pp. 5-56; H. Temperley, *op.cit.*, pp. 418-427.

Tratatului, aşa cum a fost el propus, există erori serioase, ceea ce face necesară respingerea proiectului în totalitate". Principala obiecţie declarată era aceea că se remodela „un teritoriu care de zece secole fusese o unitate politică pentru că natura îl predestinase să fie aşa" şi că se diminua numeric sever „o naţiune a cărei coeziune fusese întărită... de aceste zece secole". Rezultatul ruinării Ungariei, susţineau maghiarii, va fi apariţia unor noi state, cel puţin la fel de compozite, însă lipsite de orice fel de „unitate organică".

Frontierele, afirma textul replicii, erau trasate arbitrar, separând districte industriale de cele agricole şi „agravând astfel condiţiile muncii productive". „Trăsătura caracteristică va fi transferul inevitabilei hegemonii naţionale către rasele cu un grad inferior de civilizaţie,... ceea ce nici popoarele afectate, nici conştiinţa umanităţii n-ar putea accepta fără a se revolta." Urmau alte aserţiuni, la fel de tranşante: „Dezmembrarea teritorială a Ungariei se va realiza fără a se lua câtuşi de puţin în considerare voinţa oamenilor afectaţi; ei vor fi mutaţi de la un stat la altul precum o cireadă e dusă din staul în staul... Numai un referendum poate stabili într-o măsură incontestabilă voinţa oamenilor"[35]. De asemenea, maghiarii au citat - ce-i drept, de efect - din replica Aliată către Austria prin care se respingea cererea acesteia pentru Boemia istorică: „Ele (Puterile Aliate - n.n.) au crezut că cel mai bine era să se conserve, pe cât posibil, frontierele istorice ale provinciilor ceheşti aparţinătoare de Regatul Boemiei. Ele au crezut că era convenabil ca populaţia de limbă germană de pe lângă aceste frontiere să rămână asociată cu poporul ceh,... istoria transformând cele două părţi în parteneri". Delegaţia maghiară comenta: „această declaraţie este perfectă,... aceste cuvinte... se aplică cu forţă egală şi în cazul teritoriilor locuite de nemaghiari dar aparţinând Ungariei de zece secole".

Noul stat ungar era pregătit să ofere „cetăţenilor lui nemaghiari o largă autonomie culturală şi chiar teritorială" şi concepuse „o soluţie specială pentru Transilvania". În consecinţă, delegaţia maghiară a înaintat propuneri pentru realizarea unui plebiscit care să fie controlat de comisii şi de o forţă militară sau poliţienească neutre, adică fără cehi, români sau sârbi.

A doua parte a replicii generale conţinea o prezentare a „chestiunilor vitale". Existau trei mari probleme. În primul rând, era vorba de „cazul celor 1.800.000 de maghiari care, deşi trăiau chiar în proximitatea teritoriului lăsat Ungariei, urmau să fie rupţi de acesta şi livraţi unei forţe străine ostile". Oraşele de lângă liniile de frontieră, susţineau ungurii, erau „aproape în exclusivitate maghiare". De asemenea, s-a cerut ca teritoriul secuilor să fie legat de Ungaria printr-un coridor cu populaţie mixtă. Astfel, sperau maghiarii, ar fi fost salvat şi Clujul „cu vechile sale instituţii culturale maghiare".

În al doilea rând, replica maghiară comenta „dezorganizarea economică a Ungariei ca urmare a dezmembrării plănuite". O soluţie provizorie era menţinerea unei uniuni economice pentru câţiva ani, chiar dacă varianta aceasta ar fi fost doar una paliativă.

În al treilea rând, se cereau garanţii mai serioase în privinţa protecţiei minorităţilor, cu toate că delegaţia maghiară susţinea că toate aceste probleme ar dispărea dacă ungurilor „le-ar fi dată posibilitatea de a-şi decide soarta printr-un referendum".

Aceste solicitări maghiare, schiţate doar în replica generală, aveau să fie suplimentate, completate şi repetate în zeci de memorii şi note adresate Conferinţei de pace[36]. În

35. Vezi şi Ferenc Pölöskei, *Hungary after Two Revolution, 1919-1922*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1988, p. 86.
36. *The Hungarian Peace Negotiations...*, vol. I, pp. 130-333, vol. II, pp. 90-145; A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 30-48.

acelaşi timp, statele afectate de cererile Ungariei – Cehoslovacia, România şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor – au răspuns şi ele printr-o multitudine de adrese, documente şi memorandumuri, pentru a contracara „ofensiva" maghiară[37]. Au fost multe note separate ale statelor respective, dar au existat şi unele comune. Spre exemplu, la 24 februarie 1920, cele trei delegaţii amintite au înaintat un răspuns comun în legătură cu protestul maghiar referitor la graniţe[38]. În acel document tripartit se afirma că frontiera fusese definitiv stabilită şi comunicată statelor interesate încă din iunie 1919. În plus, erau prezentate contraargumente ale unor aserţiuni maghiare : se contestau continuitatea statului maghiar vreme de zece secole şi unitatea sa lingvistică şi naţională ; erau blamate eforturile de maghiarizare forţată din jumătatea de secol precedentă ; se negau unitatea geografică a teritoriului vizat de maghiari şi dreptul istoric, acesta din urmă văzut doar ca un artificiu de susţinere a imperialismului maghiar[39].

Am prezentat câteva dintre ideile delegaţiei maghiare nu pentru că ele au avut vreo importanţă în privinţa deciziei pe care Conferinţa trebuia s-o adopte în privinţa frontierelor Ungariei, ci doar pentru a ilustra disperarea reprezentanţilor acestui stat, faptul că ei erau dispuşi să folosească orice mijloc aflat la dispoziţia lor pentru a-şi atinge scopul. Hotărârea finală privitoare la Ungaria avea să fie luată în culisele Conferinţei, singurele manifestări exterioare accesibile nouă fiind şedinţele Consiliului Suprem desfăşurate la Londra la sfârşitul lui februarie şi începutul lui martie 1920.

La reuniunea din capitala britanică[40], la 25 februarie, lordul Curzon – ministrul de externe al Marii Britanii din octombrie 1919[41] – a propus, în numele delegaţiei engleze, să se decidă doar în problemele majore, detaliile rămânând în sarcina Consiliului Ambasadorilor[42]. Alexandre Millerand, şeful delegaţiei franceze, a anunţat imediat că, în opinia sa, Conferinţa nu putea redeschide dezbaterea asupra Tratatului de pace cu Ungaria. Consiliul Suprem, considera el, trebuia să susţină deciziile care fuseseră deja luate cu privire la frontierele Ungariei şi problemele financiare[43]. În consecinţă, ar fi rămas doar câteva chestiuni de detaliu care trebuiau transmise la Paris Consiliului Ambasadorilor.

David Lloyd George şi Francesco Nitti s-au opus în mod ferm vederilor lui Millerand. Premierul britanic a pretins că nu se acceptaseră în nici un fel frontierele Ungariei, dar, noi ştim acum, el se înşela. Conferinţa nu numai că acceptase frontiera vestică a Ungariei, dar o şi inclusese în Tratatul de la Saint-Germain, semnat cu Austria cu cinci luni înainte, iar frontierele nordică şi răsăriteană fuseseră anunţate guvernelor interesate în iunie 1919. Lloyd George însă nu greşea atunci când afirma că, pentru prima oară, se

37. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 110-111 ; *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, pp. 9-23, 85-98, 98-106, 106-116, 480-485.
38. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, pp. 32-51.
39. Vezi şi Romulus Seişanu, *Principiul naţionalităţilor, Originile, evoluţia şi elementele constitutive ale naţionalităţii*, ed. a II-a, Ed. Albatros, Bucureşti, 1996, pp. 312-336.
40. În mai multe rânduri, unele şedinţe ale Conferinţei de pace s-au desfăşurat la Londra, la cererea expresă a autorităţilor britanice. Se pare că astfel influenţa engleză asupra deciziilor adoptate a sporit, aşa cum însuşi David Lloyd George îi spunea secretarei şi amantei sale la 28 februarie 1920 (Lloyd George, *A Diary by Frances Stevenson*, ed. by A.J.P. Taylor, Harper & Row, New York, 1971, p. 204).
41. P. Truhart, *op.cit.*, p. 25.
42. *D.B.F.P.*, vol. VII, p. 247.
43. *Ibidem*, p. 248.

primiseră opiniile ungurilor despre hotărârile ce-i priveau. El a cerut o cercetare minuţioasă şi lipsită de prejudecăţi în această privinţă şi la fel a făcut Nitti, primul-ministru italian. Deoarece Philippe Berthelot încercase să transfere justificarea criticismului maghiar la chestiunile financiare, Lloyd George a subliniat ferm că nu numai acestea, dar întregul proiect de Tratat trebuie reanalizat[44].

Astfel, la Londra, Marea Britanie şi Italia au ridicat din nou chestiunea maghiară iar ştirile despre aceste încercări au apărut în presa internaţională[45]. Nervozitatea a crescut în cercurile politice din ţările interesate, iar premierul francez a făcut tot posibilul pentru a o calma. În plus, situaţia României devenise din nou delicată, pentru că liderii marilor puteri îşi înteţiseră presiunile în vederea obţinerii din partea premierului Alexandru Vaida-Voevod a unei date certe şi cât mai apropiate pentru retragerea trupelor române de pe linia Tisei[46] ; aceasta pentru a nu mai aminti de dificultăţile pe care delegaţia română le întâmpina în privinţa reglementării internaţionale a chestiunii apartenenţei Basarabiei la România[47]. Deoarece Millerand a fost obligat să se întoarcă la Paris, pentru a-şi îndeplini sarcinile uzuale ale conducerii guvernului, la noua sesiune a Conferinţei de la Londra, care a început la 1 martie, Franţa a fost reprezentată de directorul Departamentului de relaţii politice şi comerciale din Ministerul de Externe, Philippe Berthelot. El îşi îndeplinea ultima sa sarcină politică majoră, înainte de a fi obligat să se dea la o parte în favoarea lui Maurice Paléologue[48].

În acelaşi timp, nu trebuie uitată nici conjunctura internaţională în cadrul căreia se desfăşurau aceste evenimente. Italienii, dorind atragerea simpatiei britanice în favoarea revendicărilor teritoriale de pe coasta dalmată, îşi modelaseră poziţia în conformitate cu cea engleză. În primele luni ale anului 1920, Anglia şi Italia au încercat să controleze politica franceză faţă de Germania. Spre exemplu, deşi Tratatul de la Versailles intrase în vigoare la 10 ianuarie 1920, la şedinţa Conferinţei de pace din 12 februarie, David Lloyd George şi Francesco Nitti au cerut pentru Germania concesii în domeniul economic, ca şi în chestiunea extrădării criminalilor de război. Astfel, în februarie-martie 1920, Marea Britanie şi Italia păreau dispuse să permită germanilor încălcări ale Tratatului de la Versailles[49]. În plus, la 9 februarie 1920, Senatul american reluase dezbaterea asupra ratificării păcii cu Germania, iar noul vot nefavorabil din 19 martie aproape a anulat speranţele ca Statele Unite să mai poată fi implicate în chestiunile politice europene. Întregul sistem de securitate francez se afla într-un impas. Acest impas a putut fi depăşit - şi numai în mod parţial - abia în aprilie 1920, când trupele franceze au ocupat cinci

44. *Ibidem*, pp. 248-249.
45. Spre exemplu, „The Times" din 4 martie 1920 (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 87) şi „The New York Times" din 7 martie (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, pp. 75-77).
46. Vezi stenogramele şedinţelor Consiliului Suprem din 20 ianuarie (*F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. IX, pp. 910-914) şi 26 februarie 1920 (*D.B.F.P.*, vol. VII, pp. 263-265).
47. Vezi Traian Sandu, *La France et la Bessarabie roumaine de 1918 à 1920 : une reconnaissance difficile*, în vol. *L'Établissement des Frontières en Europe après les deux guerres mondiales. Actes des colloques de Strasbourg et de Montréal (juin et septembre 1995)*, Publiés sous la direction de Christian Baechler et Carole Fink, P. Lang, Strasbourg, Montréal, 1996, pp. 369-387.
48. M. Ormos, *op.cit.*, p. 376.
49. K. Hovi, *op.cit.*, pp. 25-29.

oraşe germane din Ruhr, iar la Conferinţa de la San Remo – desfăşurată în perioada 12-28 aprilie – s-a obţinut acceptul Marii Britanii, cel puţin la nivel declarativ, pentru îndeplinirea completă a condiţiilor Tratatului de la Versailles[50].

Revenind la problematica Tratatului cu Ungaria, se poate spune că atmosfera şedinţei din 3 martie 1920 oferea puţină speranţă lui Philippe Berthelot că ar putea să-şi atingă ţelul de a nu se produce modificări semnificative în proiectul aflat în discuţie. În primul rând, exista o evidentă discrepanţă între efectivele marilor puteri : Marea Britanie şi Italia erau reprezentate de către premieri şi miniştri de externe, în timp ce Franţa era prezentă doar cu trei funcţionari superiori din *Quai d'Orsay*. David Lloyd George a început dezbaterea prezentând principalele date etnice din documentele şi hărţile înaintate de Apponyi. El a enumerat grupurile maghiare care urmau să fie atribuite altor ţări, declarând că un total de 2.750.000 de maghiari ar fi implicat astfel „o treime din toată populaţia maghiară", şi a spus că „nu va fi uşor de apărat această propunere"[51].

Asaltul antimaghiar al lui Berthelot, potrivit căruia maghiarii fuseseră „un inamic hotărât, perfid şi răuvoitor înainte, în timpul războiului şi după acesta"[52], nu i-a influenţat nici pe premierul britanic, nici pe cel italian (Francesco Nitti). Acesta din urmă a cerut să se facă dreptate şi a atacat în principal ideea că Iugoslavia ar trebui să obţină 400.000 de locuitori maghiari. Berthelot a încercat să arate că maghiarii nici măcar nu aveau o conştiinţă naţională. Nu există, spunea el, nici o naţiune maghiară, nici o dinastie maghiară, ci doar o Coroană şi 15.000 nobili luaţi de la Austria[53]. Această apărare a Tratatului, răuvoitoare faţă de maghiari, a fost, în mod natural, mai puţin potrivită pentru a-i dezarma pe britanici şi italieni decât alte argumente mai raţionale ale lui Berthelot.

În lunga sa replică[54], Lloyd George a spus că maghiarii au fost în mod clar trataţi incorect. Se pare că el ar fi întrebat : „Crede cu adevărat dl Berthelot că s-ar ajunge la pace în Europa Centrală dacă se va descoperi după aceea că cererile Ungariei erau corecte, că o întreagă comunitate a maghiarilor a fost condusă ca o turmă către Cehoslovacia şi România pentru că, pur şi simplu, Conferinţa a refuzat să examineze cazul maghiar ? ". Primul-ministru britanic credea că o asemenea eventualitate i-ar conduce mai târziu pe maghiari în braţele germanilor sau ale ruşilor.

Nitti a apărat cauza maghiară („o mie de ani de unitate naţională") pe temeiul că „o ultimă fortificaţie" trebuia clădită împotriva bolşevismului. Dacă Ungaria se prăbuşea – credea Nitti – atunci această ultimă apărare anticomunistă dispărea[55]. La sfârşitul dezbaterii, premierul britanic a anunţat încă o dată că el nu ştia nimic despre anunţarea frontierelor maghiare, că el nu avusese niciodată de-a face cu ele şi nu luase parte la trasarea lor.

50. *Ibidem*, pp. 30, 33.
51. *D.B.F.P.*, vol. VII, p. 384.
52. *Apud* M. Ormos, *op.cit.*, p. 376.
53. *D.B.F.P.*, vol. VII, pp. 385-386.
54. *Ibidem*, pp. 386-388.
55. „L'Indépendence roumaine", 5 mai 1920; Francesco Nitti şi-a menţinut punctul de vedere favorabil maghiarilor şi după ce nu a mai fost prim-ministru : vezi, spre exemplu, Francesco Nitti, *Peaceless Europe*, Cassell and Company, Londra, 1922, p. 161. Prestaţia lui Nitti din primăvara anului 1920 a fost comentată ironic de către Alexandru Marghiloman : „Fericită Italia, care găseşte întotdeauna, în momentul oportun, un om politic ! " (*op.cit.*, p. 352). Pe de altă parte, reprezentantul italian la Bucureşti a negat că revizuirea propusă urma să afecteze în vreun fel România (A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 91-93).

Aşa cum stăteau lucrurile, se părea că, în cazul în care Marea Britanie şi Italia îşi continuau acţiunea, modificarea proiectului de Tratat era inevitabilă. Dar între 3 şi 7 martie Lloyd George a realizat o întoarcere de 180 de grade. Primul-ministru britanic a înţeles că greşise, că memoria îi jucase o festă. După cum susţinuseră francezii, Conferinţa finalizase frontierele şi delegaţia britanică participase la această lucrare. Dacă ar fi dorit să continue acţiunea începută, David Lloyd George ar fi trebuit să spună că guvernul britanic greşise, că el şi întreaga Conferinţă greşiseră, că operaţiunea trebuia reîncepută. Dar premierul britanic nu intenţiona să urmeze acest curs al acţiunii[56].

În timpul unei conversaţii private, la 7 martie 1920, Curzon i-a indicat lui Berthelot că poate fi sigur de succes în privinţa chestiunii maghiare, că frontierele nu vor fi modificate[57]. Berthelot era uimit de această întorsătură a evenimentelor. A încercat să o explice prin fermitatea guvernului său şi prestigiul francez, dar probabil că nici el nu credea până la capăt această variantă.

La 8 martie, lordul Curzon a deschis dezbaterea la reuniunea miniştrilor de externe declarând că orice schimbare radicală era exclusă[58]. Conferinţa a rezolvat cu mare rapiditate câteva chestiuni majore. A respins ideea ca teritoriul locuit de secui să fie legat de Ungaria printr-un coridor. Allen Leeper a explicat că, din cauza intereselor economice cehoslovace, Csállóköz-ul nu poate fi lăsat în posesia Ungariei, în timp ce propunerea italianului Vannutelli Rey de a lăsa Bratislava maghiarilor a fost respinsă de Berthelot. Toţi au acceptat cu bucurie propunerea lui Curzon de a împuternici Comisia Frontierelor să investigheze chestiuni de interes minor. Oricum, Berthelot a precizat imediat că această comisie nu putea discuta frontierele în sine[59].

Deşi delegatul italian a acceptat rezoluţiile şedinţei fără un cuvânt de protest, Nitti a refuzat să aprobe schimbarea care se produsese în absenţa sa. El i-a cerut delegatului italian să încerce a modifica rezoluţia adoptată[60]. În consecinţă, acesta i s-a adresat lui Lloyd George; primul-ministru britanic a fost astfel obligat să-şi precizeze poziţia. El a spus că, de fapt, era de acord cu Nitti, dar după studierea documentelor a înţeles că, într-adevăr, frontierele fuseseră acceptate de Conferinţă în forma lor finală şi prin urmare nu rămânea altceva de făcut decât să fie aprobate[61]. Decizia a fost, de aceea, în acord cu poziţia delegaţiei franceze, spre „satisfacţia aliaţilor noştri cehi, români şi sârbi", aşa cum a afirmat Berthelot. Francezilor le-a plăcut să creadă şi să afirme că acest final s-a datorat atitudinii lor enegice. În realitate, un aport cel puţin la fel de substanţial a fost acela al lui Curzon şi al *Foreign Office*-ului[62], pe de o parte, şi al

56. V.V. Tilea, *Acţiunea diplomatică a României, noiembrie 1919-martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925, p. 73, consideră că atitudinea premierului britanic viza doar „şicanarea" francezilor, David Lloyd George neintenţionând cu adevărat să facă vreo modificare în Tratatul cu Ungaria.
57. M. Ormos, *op.cit.*, pp. 377-378.
58. *D.B.F.P.*, vol.VII, pp. 440-449.
59. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 88.
60. V.V. Tilea, *op.cit.*, p. 81.
61. M. Ormos, *op.cit.*, p. 378.
62. Nu era singurul caz din perioada respectivă când premierul britanic împărtăşea alte păreri de politică externă decât *Foreign Office*-ul (vezi Alan J. Sharp, *The Foreign Office în Eclipse, 1919-1922*, în „History, The Journal of the Historical Association", Birmingham, vol. 61/1976, pp. 198-218).

inerţiei lui David Lloyd George, pe de alta[63]. În acelaşi timp, datorită experienţei din 1919, probabil că toţi membrii Consiliului Suprem nu puteau să-l contrazică pe Berthelot care îi atenţionase că, dacă se vor modifica graniţele Ungariei, „micile puteri vor refuza să semneze Tratatul, iar Consiliul Suprem nu va putea face nimic"(!)[64].

Deşi deciziile fundamentale privitoare la soarta Tratatului cu Ungaria, mai ales cele referitoare la frontiere s-au luat în culisele Conferinţei de pace, nu trebuie minimalizată nici prestaţia delegaţiei româneşti de la forumul păcii, delegaţie condusă de primul-ministru Alexandru Vaida-Voevod. Intuind că, în condiţiile retragerii americane din afacerile europene, Marea Britanie urma să joace un rol important în finalizarea păcii cu Ungaria, Vaida a încercat să promoveze o apropiere româno-engleză, căutând să realizeze în relaţia cu Londra ceea ce guvernul român precedent al lui Ion I.C. Brătianu făcuse în relaţia cu Parisul. Premierul român a vizitat capitala britanică în perioada 28 ianuarie – 3 februarie, întâlnindu-se cu David Lloyd George şi alţi lideri britanici şi încercând, pe de o parte, să atenueze „asperităţile" create între cele două ţări de-a lungul anului 1919, iar, pe de altă parte, să contracareze propaganda antiromânească[65] orchestrată de către maghiari şi unele cercuri britanice apropiate punctului de vedere ungar[66].

Apoi, după trei săptămâni petrecute la Paris (4-21 februarie 1920), premierul român s-a reîntors la Londra, unde a participat la lucrările Conferinţei de pace de la sfârşitul lui februarie şi începutul lui martie 1920[67]. Deşi nu a luat parte la adoptarea propriu-zisă a deciziilor, premierul român nu s-a mulţumit doar cu postura de spectator, el încercând să coaguleze în opinia publică britanică şi în presa engleză un curent de opinie favorabil românilor[68], ceea ce ar fi putut influenţa hotărârile potentaţilor Conferinţei[69]. Până la urmă, principalul rezultat al eforturilor depuse la Londra de către delegaţia română condusă de Alexandru Vaida-Voevod a constat în realizarea unui schimb tacit între România şi marile puteri: trupele române urmau să fie retrase cât mai grabnic de pe Tisa[70], iar marile puteri urmau să recunoască unirea Basarabiei cu România[71]. Se pare însă că atitudinea probritanică a lui Vaida i-a nemulţumit pe francezi şi a stârnit aprehensiunile unor forţe politice de la Bucureşti[72]. În consecinţă, aflat încă la Londra, Vaida a fost

---

63. Vezi Thomas L. Sakmyster, *Great Britain and the Making of the Treaty of Trianon*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, pp. 120-125.
64. *D.B.F.P.*, vol. VII, pp. 387-388.
65. Vezi Ferenc Pölöskei, *Die Ungarische Friedensdelegation in Neuilly und die Revisionistische Propaganda*, în „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae", Sectio Historica, Budapesta, tomus XVIII/1977, pp. 45-73.
66. V.V. Tilea, *op.cit.*, pp. 39-48, 50-61; A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 86-91; Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Ed. Sincron, f.l., 1993, pp. 275-278, 284-293.
67. Delegaţia maghiară nu a fost invitată la Londra (Al. Marghiloman, *op.cit.*, p. 359).
68. Vezi Robert W. Seton-Watson, *The Hungarian Treaty*, în „The New Europe", vol. XIV, nr. 178/11, March 1920, pp. 210-213, *apud* Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson and the Romanians, 1906-1920*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988, vol. II, pp. 768-771.
69. V.V. Tilea, *op.cit.*, pp. 74-76; L. Maior, *op.cit.*, pp. 278-284.
70. Vezi A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Politica internă, 1920-1923, vol. 43, f. 7.
71. T. Sandu, *op.cit.*, p. 380.
72. Al. Marghiloman (*op.cit.*, p. 356) comenta: „...Guvernul Averescu era negociat şi *admis* la Paris. În acest concurs se vede puţină ostilitate contra lui Vaida, pe care Parisul îl acuză că s-ar fi dat prea mult de partea Londrei".

schimbat de la conducerea guvernului, fiind înlocuit cu un guvern prezidat de Alexandru Averescu[73], ministru de externe fiind în perioada martie-iunie 1920 Duiliu Zamfirescu, urmat de Take Ionescu[74].

În privinţa Tratatului cu Ungaria, tot ce putea face Consiliul Ambasadorilor, care s-a reunit la Paris la sfârşitul lui martie[75], era să schiţeze practic deciziile luate la Londra la 8 martie. Ambasadorul italian a cerut o interpretare cât mai largă a textului ; britanicii şi francezii s-au opus. Prin contrast, interpretarea lui Curzon era aceea că nu numai Comisia Frontierelor, dar şi părţile interesate să poată înainta propuneri. Millerand a găsit acest punct de vedere acceptabil, dar cu precizarea că părţile trebuie, mai întâi, să cadă de acord cu modificările plănuite. Ţelul lui Millerand era ca întreaga chestiune să fie inclusă într-o scrisoare însoţitoare, care ar fi fost adăugată la textul final al Tratatului trimis delegaţiei maghiare. Toţi au fost de acord cu includerea acestei note însoţitoare. Delegaţia italiană a crezut că acest act reprezenta o extindere semnificativă a dreptului de a se face modificări, dar, în realitate, capacitatea unui text separat de a produce schimbări era extrem de redusă. Delegaţiile britanică şi franceză au sprijinit această soluţie pentru că ele doreau să creeze impresia că ofereau ceva şi, în acelaşi timp, doreau să limiteze utilizarea practică. În privinţa formei, francezii au insistat ca scrisoarea să se refere doar la modificări minore. În mâinile lor, scrisoarea a servit atingerii simultane a câtorva scopuri. Ei au arătat-o la Praga, Belgrad şi Bucureşti, ca fiind un document care excludea chiar şi cea mai mică modificare fără aprobarea lor. Iar maghiarilor, francezii le-au prezentat-o ca o concesie importantă obţinută pentru Ungaria de către guvernul francez[76].

În scrisoarea însoţitoare din 6 mai 1920[77], redactată de către Secretariatul general al Conferinţei Ambasadorilor[78], Puterile Aliate şi Asociate au declarat că „ele erau animate

73. Vezi Gheorghe I. Florescu, *Despre împrejurările aducerii la putere a guvernului Alexandru Averescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", Iaşi, tom VI/ 1969, pp. 51-66.
74. Conducerea delegaţiei româneşti la Conferinţa de pace a fost preluată de către Nicolae Titulescu (Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966, pp. 122-123). Principala realizare a delegaţilor români în perioada aprilie-mai 1920 în privinţa Tratatului cu Ungaria a fost obţinerea modificării articolul 181, alineatul al cincilea. Forma iniţială a respectivului articol, promovată de către americani, preciza că România ar fi întreprins, după 3 şi 13 noiembrie 1918, operaţiuni militare „fără consimţământul Aliaţilor". Până la urmă, delegaţia română a reuşit să schimbe acea menţiune, stabilindu-se că acele acţiuni armate s-au efectuat „cu consimţământul Aliaţilor" (*Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, pp. 73-75, 84 ; Eliza Campus, *Recunoaşterea pe plan internaţional a desăvârşirii unităţii statale a României*, în „Studii", XXI, nr. 6/1968, pp. 1182-1183 ; Idem, *Paris 1920-Paris 1947, Precizări privind Tratatul de la Trianon*, în „Revista Română de Studii Internaţionale", XXIV, 1-2 (105-106)/1990, pp. 50-51).
75. *D.B.F.P.*, vol. VII, pp. 526-528, 553-554, 635-638.
76. M. Ormos, *op.cit.*, p. 379.
77. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, General, 1920-1932, vol. 1, f. 1-5 ; *The Hungarian Peace Negotiations...*, vol. II, pp. 545-547 ; N. Daşcovici, *Interesele şi drepturile României în texte de drept internaţional public*, Iaşi, 1936, pp. 46-50 ; Francis Deák, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, Columbia University Press, New York, 1942, pp. 551-554 ; Rodolfo Mosca, *Le Relazioni Internazionali del Regno d'Ungheria, Atti Internazionali e Documenti Diplomatici raccolti e ordinati*, volume primo, 1919-1938, Budapesta, 1943, pp. 3-6.
78. Vezi A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 114-116.

de dorinţa sinceră de a lua decizii conforme cu justiţia şi cu interesele superioare pe care le promovează". Dacă acele decizii nu erau în acord cu principalele contrapropuneri formulate de către delegaţia maghiară, aceasta se datora faptului că Aliaţii nu puteau accepta punctul de vedere maghiar. Erau accentuate partea din responsabilitatea declanşării războiului ce revenea Ungariei, acţiunile maghiare de dinainte de începerea conflagraţiei (în special anexarea Bosniei şi Herţegovinei) şi continuitatea din cadrul elitei politice maghiare (aluzie la contele Apponyi) ce făcea imposibilă delimitarea bruscă de trecut. Se respingea modificarea frontierelor, deoarece „ele [Puterile Aliate şi Asociate – n.n.] sunt convinse că orice schimbare a graniţelor fixate ar determina apariţia unor probleme şi mai neplăcute decât cele denunţate dė delegaţia maghiară". Totuşi, „se admitea că, în anumite puncte, frontiera trasată nu corespundea precis cu necesităţile etnice şi economice" şi că „o cercetare atentă a chestiunilor respective ar putea arăta că este necesară o anume schimbare"[79]. Dar aceste modificări nu se puteau face înainte de semnarea Tratatului ; abia după aceea, Comisiile pentru Delimitarea Frontierelor (numite în 15 zile de la intrarea în vigoare a actului) aveau posibilitatea de a raporta orice element care „nu corespundea cu necesităţile etnice şi economice" şi de a prezenta concluziile lor Ligii Naţiunilor, care îşi putea oferi bunele oficii pentru a aranja o modificare amicală. În concluzie, se afirma că astfel, prin puterile conferite Comisiilor de Delimitare şi prin retuşarea unora dintre articolele proiectului, se atinsese limita finală a concesiilor. Drept urmare, Tratatul trebuia semnat în cel mai scurt timp.

3. Ungaria şi tentativa franceză de constituire a unei „confederaţii economice danubiene" în 1920

În timpul războiului, cercurile guvernamentale şi oficiale franceze nu fuseseră dornice să dezmembreze Imperiul Habsburgic. Până la urmă, francezii au deschis calea acestei disoluţii prin recunoaşterea Consiliului Naţional Cehoslovac, dar existau anumite divergenţe în cercurile conducătoare franceze cu privire la aranjamentele din Europa Centrală şi Răsăriteană. Existau unele grupuri conservatoare franceze care se gândeau la o nouă uniune danubiană şi au criticat noile frontiere europene propuse de Conferinţă[80] ; dar delegaţia franceză a sprijinit cererile româneşti, cehoslovace şi iugoslave împotriva Ungariei[81]. În ceea ce-i privea pe italieni, care se opuneau cu tărie la orice semăna cu refacerea Imperiului Habsburgic, aceştia erau suspicioşi în legătură cu discuţiile franceze despre o confederaţie[82]. Cum Franţa dorea cu orice preţ să evite o unire între noua republică austriacă şi Germania, a apărut posibilitatea unui târg : Franţa nu va sprijini o uniune danubiană, dacă Italia se va opune *Anschluss*-ului. Bineînţeles, aceasta era doar o înţelegere tacită[83].

Ungaria pare să fi fost în mare măsură ignorată de către francezi până după căderea regimului lui Béla Kun, dar în iarna 1919/1920 ei au început să se gândească la ea ca la

79. H. Temperley, *op.cit.*, p. 421.
80. E. Campus, *Ideea federală...*, pp. 27-30.
81. P. Wandycz, *France and Her Eastern Allies...*, pp. 3-26, 62-74.
82. *D.B.F.P.*, vol. VII, pp. 526-527, 553-554.
83. A. Orde, *op.cit.*, în vol. *War and Society...*, vol. VI, p. 184.

o componentă a unei bariere împotriva Germaniei, un domeniu de interes economic şi o posibilă sursă de probleme dacă nu era adusă sub propria influenţă. Reprezentanţii francezi din regiune se temeau că Marea Britanie ajunsese acolo prima[84] şi favoriza „reacţionarii".

Într-adevăr, Marea Britanie era în acel moment văzută ca protectoarea specială a Ungariei[85]. Flotila Aliată de pe Dunăre era comandată de către amiralul britanic Troubridge (el era şi preşedintele Comisiei Aliate provizorii a Dunării)[86]; un englez, Sir George Clerk, fusese trimis în Ungaria de către Consiliul Suprem pentru a rezolva complicaţiile politice apărute după plecarea comuniştilor; secţiunea austriacă a Comisiei pentru Reparaţii, care în acel moment se ocupa şi de Ungaria, era condusă tot de un englez; amiralul Troubridge a fost acuzat de sprijinirea candidaturii la tronul maghiar a arhiducelui Joseph; iar Înaltul Comisar Britanic, T.B. Hohler, care ajunsese la Budapesta la începutul lui 1920, era un vechi prieten al amiralului Horthy[87]. Firmele britanice erau printre cele mai active în Europa Centrală, sperând să facă achiziţii ieftine şi să preia interesele germane din zonă[88]. Datorită acestor lucruri, deşi *Foreign Office*-ul nu a acordat prea multă atenţie Ungariei[89], temerile franceze nu erau fără substanţă.

Când delegaţia de pace maghiară a ajuns la Paris în ianuarie 1920, un grup de oameni de afaceri a ajuns aproape în acelaşi timp[90]: ei aveau de oferit avantaje economice şi sperau că Franţa va sprijini anumite modificări în Tratat. Pe la mijlocul lui martie[91] au început negocieri intense pentru acordarea unor concesii economice importante unui grup de firme condus de Schneider-Creusot, în schimbul cărora, sperau maghiarii, guvernul francez va asigura revizuiri teritoriale pe scară largă[92]. Iniţiativa pare să fi fost luată de către Károly Hálmos, un membru al grupului maghiar de oameni de afaceri, care în mod evident s-a considerat un intermediar politic. Versiunea maghiară a evenimentelor este aceea că Hálmos a obţinut de la Maurice Paléologue[93], secretarul general al Ministerului

84. Gyorgy Ránki, *Economy and Foreign Policy. The Struggle of the Great Powers for Hegemony in the Danube Valley, 1919-1939*, Boulder, Colorado, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press, New York, 1983, pp. 8-12.
85. *Desăvârşirea unităţii naţional-statale...*, vol. VI, pp. 2-3.
86. *D.B.F.P.*, vol. I, p. 313, vol. II, p. 187, vol. VI, p. 216; *F.R.U.S.*, *P.P.C.*, *1919*, vol. XII, p. 465.
87. *Ibidem*, vol. VI, p. 554; Sir Thomas Hohler, *Reminiscences of Hungary*, în „The Hungarian Quarterly", vol. V, no. 1/1939, p. 21.
88. Vezi „Analele statistice şi economice", anul III, nr. 6/iunie 1920, p. 19.
89. În privinţa politicii oficiale a Marii Britanii faţă de Europa Răsăriteană, vezi Alan J. Foster, *Britain and East Central Europe 1918-1948*, în vol. *Mitteleuropa, History and Prospects*, ed. by Peter S. Stirk, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1994, pp. 112-128.
90. F. Deák, *op.cit.*, p. 254 şi *passim*.
91. Este interesant de remarcat faptul că negocierile secrete dintre maghiari şi francezi au început exact după ce, mai ales datorită insistenţelor Franţei, Conferinţa de pace confirmase frontierele Ungariei! Probabil că startul acestor negocieri a depins de stabilizarea politică din Ungaria, realizată după alegerea lui Miklós Horthy, la 1 martie 1920, ca regent (W.M. Batkay, *op.cit.*, p. 18).
92. Vezi A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 93-107.
93. Maurice Paléologue l-a înlocuit pe Philippe Berthelot la mijlocul lunii martie 1920; el era un fost ambasador francez la Sankt Petersburg. Potrivit istoricilor francezi, în 1914 el a jucat un rol important în creşterea tensiunii internaţionale şi în promovarea intrării Rusiei în război. Paléologue era un adversar hotărât al comunismului şi, în consecinţă, un susţinător al unui sistem antibolşevic în Europa Centrală. În schimb, nu avea încredere în forţa unui asemenea

francez al Afacerilor Externe, o promisiune că Franţa va încuraja negocierile Ungariei cu vecinii săi şi o previziune că, dacă vor fi acordate concesii economice, Ungaria va deveni centrul unei noi combinaţii în Europa Centrală, o confederaţie economică danubiană[94].

După revenirea de la Budapesta, Hálmos i-a dat lui Paléologue o listă a dezideratelor maghiare : teritorii incluzând insula Grösse Schütt, Bratislava şi sudul Slovaciei, Rutenia, părţi din Transilvania, Bácská şi Báránya de Sud ; de asemenea, autonomie pentru minorităţile din România, plebiscite în Ungaria de Vest şi Banat şi facilităţi economice (stabilirea libertăţii tranzitului în regiunea danubiană şi plata daunelor cauzate de ocupaţia românească în Ungaria)[95]. În replică, s-a spus că Paléologue i-ar fi înmânat lui Hálmos o notă, datată 15 aprilie, prin care se puneau bazele unei înţelegeri româno-maghiare ce rezolva multe din dorinţele ungurilor în privinţa României, declarându-se în acelaşi timp că se va semna o convenţie militară şi economică franco-maghiară şi că guvernul francez îşi afirma disponibilitatea de a interveni în favoarea Ungariei şi de a pune în aplicare planul.

Autenticitatea acestui document a fost mai târziu negată de către Hálmos, Paléologue şi o serie de cercetători[96], iar el arată mai curând ca o notă maghiară decât ca una franceză. Potrivit maghiarilor înşişi, în toate celelalte ocazii Paléologue a oferit doar asigurări generale şi a spus că apropierea (*rapprochement*) va fi o afacere pe termen lung[97] ; nu se oferă nici o explicaţie de ce el s-ar fi pronunţat brusc atât de tranşant şi s-ar fi angajat atât de strict. De fapt, Paléologue promova negocierile şi o perspectivă a Ungariei ca jucând un rol în noua ordine central-europeană[98]. Dar faptul că el ar fi făcut oferte clare sau ar fi aprobat pretenţiile teritoriale maghiare pare mai improbabil. Când István Csáky şi István Bethlen, membri ai delegaţiei de pace maghiare, l-au înlocuit pe Hálmos la masa tratativelor, după 23 aprilie şi au înaintat propuneri de natură teritorială[99], ei nu au obţinut altceva de la Paléologue decât o asigurare că guvernul francez îşi va exprima dorinţa de a încuraja înţelegeri între Ungaria şi vecinii ei.

Termenii finali ai păcii, puţin schimbaţi de cei din ianuarie, au fost înmânaţi delegaţiei maghiare la 6 mai 1920. Ei au provocat mare agitaţie la Budapesta, dar guvernul a acordat multă greutate promisiunii din scrisoarea însoţitoare Aliată (*lettre d'envoi/covering*

---

sistem în relaţie cu Germania. Drept urmare, în cele câteva luni cât a influenţat politica externă franceză, el a neglijat relaţiile cu Cehoslovacia şi Austria şi a încercat să promoveze o alianţă polono-maghiaro-română, menită a ajuta Franţa împotriva Rusiei sovietice. Cel mai fericit final, dintre toate cele posibile, al acestei întreprinderi ar fi fost, în opinia lui Paléologue, ca Franţa, bazându-se pe această alianţă tripartită, să determine prăbuşirea regimului bolşevic. Rezultatul ar fi fost apariţia unei Rusii naţionaliste, o „adevărată" aliată antigermană a Franţei (M. Ormos, *op.cit.*, pp. 381-382).

94. A. Orde, *op.cit.*, p. 185.
95. K. Hovi, *op.cit.*, pp. 57-58.
96. Despre acest fals, ca şi despre un pretins tratat franco-maghiar din 22 iunie 1920, vezi Jacques Bariéty, *op.cit.*, pp. 75-83 ; Viorica Moisuc, *Le projet de Confédération danubienne...*, pp. 65-74 ; Idem, *1920. Un fals diplomatic şi substratul său politic*, în „Magazin istoric", an XIX, nr. 2/februarie 1985 (reluat în *Jocul periculos al falsificării istoriei*, coord. Ştefan Pascu, Ştefan Ştefănescu, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986).
97. A. Orde, *op.cit.*, pp. 186-187 ; M. Ádám, *The Little Entente and Europe...*, pp. 61-63.
98. K. Hovi, *op.cit.*, p. 56.
99. Ignác Romsics, *Graf István Bethlens Konzeption eines unabhängigen oder autonomen Siebenbürgen*, în „Ungarn-Jahrbuch", München, 15/1987, pp. 82-83.

letter)[100], potrivit căreia Comisiile de Delimitare a frontierelor vor avea posibilitatea să sugereze modificări minore. Faptul că scrisoarea era semnată de către Alexandre Millerand, primul-ministru francez, i-a făcut pe maghiari să o considere ca o dovadă a bunăvoinței franceze. Mai concret, francezii s-au angajat că, dacă Tratatul de pace era semnat și înțelegerile economice încheiate, ei vor declara că Franța era gata să faciliteze discuții între Ungaria și vecinii săi și își oferea bunele oficii pentru orice aranjament care, fără a afecta structura generală a Tratatului, va corecta injustiții minore. Maurice Fouchet[101], Înaltul Comisar francez în Ungaria, a citit o asemenea schiță de declarație lui Horthy și miniștrilor săi la 18 mai[102], cu efect încurajator ; iar Tratatul de pace a fost semnat la 4 iunie 1920[103]. Semnăturile pentru partea română au aparținut lui Nicolae Titulescu și Ioan C. Cantacuzino, iar pentru partea maghiară lui Ágoston Bernárd, ministrul muncii și ocrotirii sociale, și Alfréd Drasche Lázár, însărcinat extraordinar și ministru plenipotențiar[104].

Negocierile franco-maghiare devenind cunoscute au declanșat unele nemulțumiri chiar în Ungaria[105], iritare la Londra și Roma și reacții ferme în România, Cehoslovacia, Iugoslavia și Austria[106]. După semnarea Tratatului de la Trianon, guvernul britanic i-a anunțat pe maghiari că un monopol francez asupra unor părți semnificative ale economiei maghiare contravenea stipulațiilor Tratatului de pace. Englezii le-au atras atenția și francezilor asupra acestei incompatibilități, amenințându-i cu represalii economice, mai ales că ei oricum controlau traficul pe Dunăre[107].

---

100. Vezi *supra*, nota 77.
101. Acest diplomat francez a fost extrem de activ în catalizarea apropierii franco-maghiare ; vezi M. Ádám, *The Little Entente and Europe...*, pp. 56-58.
102. *Papers and Documents relating to the Foreign Relations of Hungary* (de aici înainte, *P.D.F.R.H.*), vol. I, *1919-1920*, Budapesta, 1939, p. 279.
103. F. Pölöskei, *Hungary after Two Revolutions...*, p. 87 ; interesant este faptul că presa română avea rețineri în privința unor concesii făcute maghiarilor în Tratat (vezi, spre exemplu, „Dacia" din 30 mai 1920 și „L'Indépendence roumaine" din 28 mai 1920), nemulțumirea esențială fiind aceea că „e un tratat care impune statului învins o serie de obligații succesive, fără a stabili nici un mijloc de constrângere eficace" („Ideea europeană", II, nr. 43/13-20 iunie 1920, p. 3) ; textul Tratatului este publicat în *Desăvârșirea unității național-statale...*, vol. VI, pp. 142-399.
104. Albert Apponyi a refuzat să semneze și și-a înaintat demisia de la conducerea delegației maghiare (din motive de „imposibilitate morală" și datorită „lezării manifeste a principiului de liberă dispozițiune a popoarelor" - A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Transilvania, vol. 348, f. 119), Horthy desemnându-l pe Pál Teleki, ministrul de externe, pentru a semna în numele Ungariei, dar Millerand nu a dorit să șubrezească poziția unui profrancez, astfel încât s-a ajuns la cele două personaje obscure ale căror nume vor rămâne legate de Tratatul de la Trianon (M. Ádám, *The Little Entente and Europe...*, p. 64). De altfel, guvernul pe care îl reprezentau cei doi, condus de Sándor Simonyi-Semadam, era unul de sacrificiu, destinat doar semnării „odiosului" act ; imediat după ce și-a îndeplinit misiunea, la 26 iunie, respectivul cabinet a demisionat, pentru ca la 19 iulie să fie instalat un guvern al cărui șef era Pál Teleki (W.M. Batkay, *op.cit.*, pp. 20-21).
105. V. Moisuc, *Premisele izolării politice...*, p. 90.
106. M. Ádám, *The Little Entente and Europe...*, p. 69.
107. Mario Toscano, *L'accordo revizionista franco-ungherese del 1920*, în Idem, *Pagine di storia diplomatica contemporanea*, vol. I, Giuffrè, Milano, 1963, pp. 399-410.

Este evident în zilele noastre că maghiarii au privit declaraţiile franceze în varianta cea mai favorabilă pentru ei. Ceea ce atrage atenţia din întreaga poveste este, într-adevăr, *bovarismul* maghiarilor, *„a wishful thinking"*, cum ar spune britanicii. Sir George Clerk comentase în noiembrie 1919 deziluzia lor că Aliaţii aveau mai multă nevoie de pace decât aveau ei[108]. Nu doar Hálmos, ci şi politicienii maghiari au împărtăşit iluzia că pacea poate fi schimbată sau ignorată. Încercările celor din urmă de a obţine o declaraţie privitoare la modalităţile prin care urmau să fie îndeplinite promisiunile făcute trădează o îndoială referitoare la capacitatea franceză de a controla ţările vizate[109] – îndoială în mod cert justificată din perspectiva dificultăţii Consiliului Suprem de a controla România în toamna lui 1919 –, dar nu îndeajuns de multe dubii în legătură cu puterea guvernului francez de a face astfel de promisiuni[110]. Explicaţia constă, probabil, în faptul că elita politică maghiară era disperată şi ignorantă. Ea încă nu se întâlnise cu „Noua Europă", era devotată regatului unitar al Sfântului Ştefan, iar economia se afla într-o stare de colaps ; astfel, s-au depăşit toate ezitările privitoare la concesii şi s-au agăţat cu disperare de orice speranţă de ajutor extern.

Din punctul de vedere francez, nu exista temei pentru ostilitate de durată faţă de Ungaria. Franţa dorea să-şi construiască un nou sistem regional, evident profrancez, în Europa Centrală şi Răsăriteană şi, din punct de vedere geografic, Budapesta era un centru potrivit. Dar dacă maghiarii au crezut că aceasta însemna ajutor francez în răsturnarea păcii, atunci ei au fost victimile propriilor lor dorinţe, şi nu schimbărilor din politica franceză[111]. Supradimensionarea de către liderii unguri a sprijinului Franţei a contribuit probabil la crearea unei coaliţii a ţărilor vecine ale Ungariei.

Sub aspect economic, Schneider-Creuzot şi băncile franceze construiau un imperiu în Europa Centrală, dar cele mai importante realizări ale lor se găseau în Cehoslovacia[112], şi, în ultimă instanţă, francezii nu erau capabili din punct de vedere financiar să exploateze toate ocaziile disponibile. Ofertele maghiare – monopolul căilor ferate, al vămilor, controlul asupra celei mai importante bănci comerciale din Ungaria, construirea unui mare port comercial pe Dunăre la Budapesta ş.a. – se adresau de fapt celui care era dispus să plătească preţul cel mai mare. Când, în iulie 1920, britanicii au încercat să explice că Franţa nu avea nici o putere să promită modificarea prevederilor teritoriale din Tratatul de pace[113], iar înstrăinarea proprietăţilor şi veniturilor de stat era incompatibilă cu clauzele de reparaţii, maghiarii au cerut, pur şi simplu, contrapropunerile britanice[114].

108. *D.B.F.P.*, vol.VI, p. 387.
109. De altfel, românii şi cehoslovacii au colaborat activ în privinţa contracarării planului de confederaţie economică dunăreană. Vezi Eliza Campus, „Praga", în vol. *Reprezentanţele diplomatice ale României*, vol. II, *1911-1939*, Ed. Politică, Bucureşti, 1971, pp. 191-192.
110. Britanicii s-au opus cu vehemenţă oricăror schimbări (G. Ránki, *op.cit.*, pp. 14-15).
111. K. Hovi, *op.cit.*, pp. 62-63.
112. A.M.A.E., *Fond 71/1920-1944*, Ungaria, Politica internă, 1920-1923, vol. 43, f. 320 ; vezi şi Alice Teichova, *An Economic Background to Munich. International Business and Czechoslovakia*, Cambridge University Press, Londra, 1974, pp. 92-101, 193-196 ; Fritz Weber, *From Imperial to Regional Banking System, 1918-1938*, în vol. *Banking, Currency, and Finance in Europe between the Wars*, ed. by Charles H. Feinstein, Clarendon Press, Oxford, 1995, p. 342.
113. *P.D.F.R.H.*, vol. I, p. 338.
114. A. Orde, *op.cit.*, p. 190 ; V. Moisuc afirmă chiar că britanicii s-au conformat, înaintând şi ei unele oferte (*Premisele izolării politice...*, pp. 90-91, 96).

Ungaria a încercat, de asemenea, să exploateze în favoarea sa războiul sovieto-polonez, mai ales că afinităţile maghiaro-poloneze nu erau de dată recentă[115]. Însă, în cele din urmă, totul s-a redus la încercarea de constituire a unei alianţe polono-româno-maghiare. Tentativa poloneză de a aplana, în vara lui 1920, tensiunile dintre România şi Ungaria n-a fost respinsă de autorităţile de la Bucureşti, mai ales că Parisul susţinea explicit această schemă de securitate, în detrimentul celei promovate de Praga, concretizată prin semnarea alianţei cehoslovaco-iugoslave din 14 august 1920[116]. În iulie 1920, au debutat discuţiile directe între România şi Ungaria în legătură cu normalizarea relaţiilor dintre cele două ţări. În numele guvernului său, colonelul Traian Stârcea, adjutant regal, reprezentantul României la Budapesta, a oferit guvernului maghiar posibilitatea stabilirii de relaţii diplomatice – la nivel de legaţie – chiar înainte de ratificarea Tratatului de pace de la Trianon, fapt neacceptat de către Cehoslovacia şi Iugoslavia. Bucureştiul a cerut la 7 august 1920 sprijin francez pentru acest proiect[117], iar Paléologue l-a acordat, dar, în acelaşi timp, a atenţionat guvernul maghiar să nu ridice de la început chestiuni teritoriale şi politice. Potrivit unui raport oficial maghiar[118], „insistenţa nepotrivită asupra acestor cereri va conduce cel mai probabil România în afara cursului favorabil nouă, care este în mod evident asumat sub presiune franceză, şi o va forţa pe ea să intre complet în mâinile cehilor şi sârbilor, în timp ce în jurul nostru se va închide cercul". În această situaţie, continua raportul, sarcina principală a politicii externe maghiare era să spargă încercuirea, şi aceasta putea fi realizată doar prin intermediul unei înţelegeri cu românii.

Până la urmă, guvernul maghiar, care nu avea decât o singură preocupare – teritoriul pierdut –, a înţeles că negocierile nu puteau decât să eşueze, deoarece antagonismul era implacabil. În timp ce România nu dorea să discute altceva decât probleme juridice, economice şi civice, principalul subiect al cabinetului maghiar era rectificarea frontierelor: referindu-se la aceea *lettre d'envoi* din 6 mai, el a cerut concesii teritoriale. Acestea au fost respinse în mod ritos de către români, care au argumentat că, în opinia lor, scrisoarea lui Millerand nu era parte a Tratatului de pace şi, în consecinţă, nu fusese semnată de către ei. Nici atunci şi nici mai târziu, România – ca de altfel şi Cehoslovacia, şi Iugoslavia – nu a arătat vreo disponibilitate de a discuta problema teritorială[119].

Evoluţiile politice din regiunea Europei Centrale şi Răsăritene aveau să sufere modificări serioase în septembrie 1920. Două au fost evenimentele care au determinat, în mare măsură, aceste schimbări. În primul rând, polonezii au reuşit să respingă ofensiva sovietică[120], fapt ce le-a permis să privească mai relaxaţi propunerile maghiare de alianţă.

---

115. P. Wandycz, *France and Her Eastern Allies*..., pp. 190-192; Janusz Cisek, *The Beginnings of Joseph Beck's Diplomatic Career: The Origins of His Mission to Admiral Horthy in October 1920*, în „East European Quarterly", XXVII, no. 1/1993, pp. 130-131.
116. *P.D.F.R.H.*, vol. I, pp. 332-333, 445; A.M.A.E., *Fond Dosare speciale*, Problema 71/1920, Polonia, Relaţii cu Ungaria, vol. 40/1, f. 1.
117. Vasile Netea, „Budapesta", în vol. *Reprezentanţele diplomatice*..., p. 163.
118. M. Ádám, *The Little Entente and Europe*..., pp. 81-82.
119. Deşi încă de la sfârşitul lunii septembrie 1920 se încheiaseră principalele formalităţi, însărcinaţii cu afaceri, András Horyi şi Traian Stârcea şi-au prezentat scrisorile de acreditare abia la 25 ianuarie şi, respectiv, 19 februarie 1921 (V. Netea, *op.cit.*, pp. 165-166). Până la urmă, şeful Legaţiei Ungariei la Bucureşti a devenit baronul Rubido Zichy.
120. La 12 octombrie 1920, s-a stabilit o linie de armistiţiu favorabilă polonezilor, fapt confirmat ulterior în cadrul Păcii de la Riga din martie 1921 (*D.B.F.P.*, vol. VIII, p. 796; K. Hovi, *op.cit.*, p. 53).

Deşi partea ungară a continuat să insiste vreme de câteva luni în privinţa unei combinaţii fie polono-maghiare, fie polono-maghiaro-române, conducătorii polonezi au început, pe de o parte, să-şi dea seama că intenţiile maghiare nu erau complet dezinteresate, iar, pe de altă parte, să realizeze faptul că, din perspectiva pericolului bolşevic, „drumul de la Varşovia spre Budapesta trecea prin Bucureşti". Altfel spus, apropierea de România era mai importantă pentru statul polonez decât orice fel de afinităţi istorice cu maghiarii. Iar aceştia din urmă aveau o singură şansă de a se alătura unei deja preconizate alianţe polono-române: să-şi reglementeze diferendele cu românii, bineînţeles în condiţiile stabilite de către liderii de la Bucureşti[121]. De altfel, acesta a fost şi cursul urmat de liderii de la Budapesta în ultima parte a anului 1920[122], însă normalizarea relaţiilor nu s-a putut realiza, divergenţele fiind mult prea substanţiale.

Iar în al doilea rând, la Paris s-au produs transformări în echipa de conducere, ceea ce a antrenat şi modificări ale politicii externe a Franţei. Datorită demisiei pe motive de sănătate a preşedintelui Paul Deschanel, Alexandre Millerand a devenit preşedinte al Republicii[123], Georges Leygues a preluat funcţiile de premier şi ministru de externe, iar Maurice Paléologue a demisionat de la *Quai d'Orsay*[124] şi a fost înlocuit de Philippe Berthelot[125]. Au apărut aproape imediat semnele unei schimbări în politica franceză[126]. Francezii au continuat să încurajeze înţelegerea polono-română, pe care Take Ionescu spera s-o vadă ca parte a unei combinaţii între toate statele victorioase din Europa Centrală şi Răsăriteană[127]. Însă noua echipă de la conducerea Ministerului de Externe francez avea o atitudine mai favorabilă faţă de încercările de extindere a alianţei ceho-slovaco-iugoslave şi asupra altor state din regiune[128]. Francezii au susţinut planul lui Take Ionescu, pe care acesta l-a prezentat în cursul vizitei sale de la Paris din toamna anului 1920[129]. Mai mult decât atât, în ultimele luni ale anului 1920, politica franceză a

121. A.M.A.E., *Fond Dosare speciale*, Problema 71/1920, Polonia, Relaţii cu Ungaria, vol. 40/1, f. 10.
122. Ministrul de externe maghiar, István Csáky, îi comunica, la 30 octombrie 1920, lui Josef Beck, trimis de către Pilsudski într-o misiune specială la Horthy, că Ungaria dorea, în ciuda tuturor dificultăţilor, să se apropie de România, fiind chiar de acord ca Polonia să garanteze frontiera româno-maghiară. Csáky mai spunea că, dacă românii vor face un „gest de bunăvoinţă", Budapesta va face presiuni asupra maghiarilor din Transilvania, pentru ca aceştia „să-şi modereze poziţia" (J. Cisek, *op.cit.*, p. 138).
123. Paul Lesourd, *Les Présidents de la République dans l'Histoire de la France*, Paris, 1960, p. 129.
124. *P.D.F.R.H.*, vol. I, p. 668.
125. În privinţa orientării politice şi a stilului acestui diplomat, vezi Richard Challener, *The French Foreign Office. The Era of Philippe Berthelot*, în vol. *The Diplomats, 1919-1939*, I, ed. by Gordon Craig and Felix Gilbert, Princeton University Press, Princeton, 1984, pp. 65-78.
126. Vezi A.M.A.E., *Fond Mica Înţelegere*, vol. 3, f. 55.
127. P. Wandycz, *France and Her Eastern Allies...*, pp. 201-207; *Desăvârşirea unităţii naţional--statale...*, vol. VI, pp. 454-469.
128. Diplomatul român acreditat la Varşovia, Alexandru Florescu, comenta faptul că ministrul Franţei în Polonia i-ar fi declarat că atitudinea Parisului faţă de o eventuală alianţă a cinci state din centrul şi răsăritul Europei s-a schimbat: „rezultă în realitate o recunoaştere oficială a faptului că Franţa nu a sprijinit la început această idee" (A.M.A.E., *Fond Dosare speciale*, Problema 71/1920, Polonia, Relaţii cu Ungaria, vol. 40/1, f. 14).
129. A.M.A.E., *Fond Mica Înţelegere*, vol. 4, f. 5-7, 14-15. De altfel, planul lui Take Ionescu a fost bine primit şi la Roma (*Ibidem*, f. 16-17; Eliza Campus, *Mica Înţelegere*, ed. a II-a, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1997, pp. 56-57). Nu însă şi la Varşovia, la începutul lui

fost aceea de a realiza un bloc compact, format din statele din regiunea Europei Centrale şi Răsăritene, liderii francezi sperând chiar că Mica Înţelegere s-ar fi putut extinde pentru a cuprinde Austria şi Ungaria[130].

Parisul le-a comunicat maghiarilor că nu exista vreo intenţie franceză de subminare a Ungariei, dar se dorea ca Tratatul de la Trianon să fie ratificat[131]. Maghiarii au făcut mari eforturi să obţină concesii şi asigurări preliminare, în special referitoare la armată, comisiile de frontieră şi o secţiune separată a Comisiei pentru Reparaţii. Dar Aliaţii au refuzat orice schimbare semnificativă, promiţând doar că ei vor cere statelor succesoare să-i trateze cu moderaţie pe foştii cetăţeni maghiari şi că vor fi luate măsuri pentru îndeplinirea promisiunii din scrisoarea Aliată din 6 mai, cu privire la ajustări minore ale frontierelor[132]. Aceste asigurări au fost date şi, la 15 noiembrie 1920, Adunarea Naţională Maghiară a consimţit, într-o atmosferă sumbră, să ratifice Tratatul de la Trianon[133], care la începutul anului următor a devenit Legea XXXIII/1921[134].

4. Tratatul de la Trianon

Tratatul de la Trianon dintre principalele Puteri Aliate şi Asociate şi Ungaria, semnat la 4 iunie 1920, a fost un act internaţional de o importanţă şi o complexitate deosebite, ale cărui urmări pot fi identificate până în zilele noastre. Spaţiul cercetării noastre nu ne permite să facem o analiză detaliată şi un comentariu extins asupra textului Tratatului ce cuprinde 364 de articole. Ceea ce putem însă face, *hic et nunc*, este o prezentare succintă a unora dintre prevederile documentului, în special a acelora care făceau referire directă la România, la relaţiile pe diverse planuri dintre statul român şi cel maghiar, şi care au influenţat semnificativ raporturile româno-ungare, precum şi acelea pe care cele două ţări le-au avut cu alte state din regiune şi cu marile puteri în perioada dintre cele două războaie mondiale.

---

noiembrie 1920, când vizita ministrului român de externe s-a încheiat cu un eşec, polonezii refuzând alăturarea la aranjamentul propus de partea română (*Desăvârşirea unităţii naţional--statale...*, vol. VI, pp. 454-466 ; J. Cisek, *op.cit.*, p. 135 ; Constantin Iordan, *România şi relaţiile internaţionale din Sud-Estul european : probleme ale păcii, securităţii şi cooperării (1919-1924)*, Ed. All, Bucureşti, 1999, p. 94).

130. K. Hovi, *op.cit.*, p. 110.

131. La 10 noiembrie 1920, a expirat şi ultimul termen când compania franceză Schneider-Creuzot putea să finalizeze opţiunea sa referitoare la preluarea controlului asupra căilor ferate maghiare (V. Moisuc, *Premisele izolării politice...*, p. 101).

132. A. Orde, *op.cit.*, p. 194.

133. Senatul României a ratificat Tratatul de la Trianon la 17 august 1920, iar Adunarea Deputaţilor la 26 august 1920 („Monitorul Oficial", nr. 136/21 septembrie 1920) ; Marea Britanie şi Italia au ratificat tratatul cu Ungaria în mai 1921, iar Franţa abia în iulie 1921 (V. Moisuc, *Tratatul de la Trianon - consacrarea internaţională a legitimităţii Unirii Transilvaniei cu România*, în „Anale de Istorie", an XXII, nr. 3/1976, p. 56 ; Idem, *Premisele izolării politice...*, p. 117). Despre discuţiile din Parlamentul de la Bucureşti, prilejuite de ratificarea Tratatului de la Trianon, vezi Ion Bitoleanu, *Politica externă a României Mari în dezbaterile Parlamentului, 1919-1939*, Ed. Mondograf, Constanţa, 1995, pp. 74-84.

134. *La Hongrie dans les relations internationales*, Budapesta, 1935, p. 337.

Alcătuit din 12 părţi, Tratatul de la Trianon începea, aidoma tuturor celorlalte Tratate de pace semnate la Conferinţa de pace de la Paris din 1919-1920, cu Pactul Societăţii Naţiunilor, adică materializarea ideii preşedintelui american Woodrow Wilson cu privire la necesitatea unui organism internaţional ce trebuia să simbolizeze „noua ordine mondială" de după prima conflagraţie planetară şi să reprezinte un fel de panaceu pentru toate problemele internaţionale care ar fi rămas în suspensie sau ar fi apărut după ce opera artizanilor păcii de la Paris va fi fost încheiată.

Partea a doua a Tratatului era dedicată frontierelor noii Ungarii. Pe lângă detaliile referitoare la traseele ce trebuiau urmate de către graniţele dintre statul maghiar şi statele vecine - Austria, Cehoslovacia, România şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor -, se mai stabilea, prin articolul 29, că trasarea pe teren urma să fie făcută de către nişte Comisii de Delimitare ce trebuiau să-şi înceapă activitatea în termen de 15 zile de la intrarea în vigoare a Tratatului. Hotarele Ungariei erau cele pe care le stabiliseră comisiile de experţi ale Conferinţei de pace încă din primăvara anului 1919. Cu alte cuvinte, nici interludiul comunist din Ungaria, nici ocupaţia românească din toamna anului 1919, nici eforturile delegaţiei maghiare şi ale liderilor maghiari din primăvara anului 1920 n-au influenţat în mod decisiv fruntariile statului maghiar. Singura modificare semnificativă viza teritoriul numit Bürgenland, atribuit Austriei[135]. De altfel, această componentă a Tratatului a dovedit cea mai mare durabilitate dintre toate. Practic şi în momentul de faţă graniţele Ungariei sunt extrem de asemănătoare cu cele stabilite prin Tratatul de la Trianon. Dacă proba timpului este una ce poate fi adusă în sprijinul demonstrării conectării la realităţi a unui act internaţional, atunci această parte a Tratatului semnat la 4 iunie 1920 a fost cea care a primit validarea oferită de faptul că de-a lungul întregului secol XX frontierele Ungariei au rămas cvasiintacte.

Din partea a treia a Tratatului, intitulată „Clauze politice europene", merită amintit articolul 45: „Ungaria renunţă, în ceea ce o priveşte, în favoarea României, la toate drepturile şi titlurile asupra teritoriilor fostei Monarhii Austro-Ungare, situate dincolo de fruntariile Ungariei". Prin articolul 46 erau stabilite componenţele Comisiilor de Delimitare a graniţelor; spre exemplu, frontiera româno-maghiară urma să fie trasată de către o Comisie alcătuită din şapte membri, cinci Aliaţi, un român şi un maghiar. Prin articolul 47, România se angaja să semneze un Tratat privitor la protejarea minorităţilor de rasă, de limbă şi de religie - ceea ce, în fapt, făcuse încă din decembrie 1919 -, precum şi să ocrotească „libertatea tranzitului şi să aplice un regim echitabil comerţului cu alte naţiuni".

Articolele 54-60 reprezentau angajamentele luate de statul maghiar în vederea protejării minorităţilor naţionale din Ungaria, iar articolele 61-66 erau clauze referitoare la naţionalitate şi cetăţenie, cele care ulterior aveau să dea naştere la complicata „afacere a optanţilor". Prin articolul 73 se stabilea că independenţa Ungariei este inalienabilă, „atât timp cât Consiliul Societăţii Naţiunilor n-a decis altfel". Cu alte cuvinte, Ungaria nu putea renunţa la independenţa sa decât cu acceptul marilor puteri reprezentate în Consiliul Societăţii Naţiunilor. Era un fel de reasigurare a faptului că reconstituirea, într-un fel sau

135. Ulterior, într-o parte a acestei regiuni, în jurul oraşului Sopron, s-a desfăşurat un plebiscit care a hotărât atribuirea respectivei zone Ungariei (vezi B. Hamard, *Le transfert du Bürgenland à l'Autriche 1918-1922, un arbitrage international de l'après-guerre*, în „Revue historique", tome CCXCIV, 2/1995, pp. 285-305).

altul, a Monahiei Bicefale nu se va putea face decât dacă şi Parisul, şi Londra, şi Roma erau de acord cu o asemenea operaţiune. Prin articolul 74, Ungaria recunoştea în totalitatea lor frontierele Austriei, Bulgariei, Greciei, Poloniei, României, Iugoslaviei şi Cehoslovaciei ; iar prin articolul 77, Ungaria se angaja să remită fără întârziere guvernelor Aliate şi Asociate interesate toate arhivele, registrele, titlurile şi documentele de orice natură ce aparţineau administraţiilor civile, militare, financiare sau judecătoreşti din teritoriile cedate.

Partea a cincea (articolele 102-143) era intitulată „Clauze militare, navale şi aeriene", fiind dedicată dezarmării, în termen de trei luni de zile, a Ungariei învinse. Este segmentul - nu unicul, dar poate unul dintre cele mai importante - din Tratatul de la Trianon, a cărui aplicare completă nu a putut fi realizată niciodată. Era desfiinţat serviciul militar obligatoriu, instituindu-se o armată bazată pe voluntariat (articolul 103). Ea trebuia să cuprindă maximum 30.000 de oameni, dintre care cel mult 1/20 ofiţeri şi 1/15 subofiţeri (articolul 104). Era interzisă mobilizarea, ca şi existenţa vreunor organisme militare paralele cu cele oficiale (articolele 105-106). De asemenea, numărul jandarmilor, agenţilor vamali, paznicilor silvici şi al agenţilor de poliţie nu putea depăşi numărul celor care exercitaseră aceste funcţii, pe teritoriul „actual" al Ungariei, în 1913 (articolul 107). Şcolile militare trebuiau să-şi adapteze cifrele de şcolarizare în raport cu „vacanţele produse în cadrele ofiţerilor" (articolul 111), iar nici o altă instituţie de învăţământ sau societate sportivă nu trebuia să se ocupe de vreo chestiune militară (articolul 112).

Articolul 113 stabilea cotele de armament atribuite Ungariei, articolul 114 preciza că stocul de muniţii urma să se afle sub control Aliat, iar articolul 115 obliga statul maghiar să-şi producă întregul material de război într-o unică uzină de stat. Ungaria nu avea dreptul să importe sau să exporte material militar (articolul 118), tot aşa cum îi erau interzise unele arme : aruncătoarele de flăcări, gazele de luptă, blindatele (articolul 119), marina militară (articolele 120, 122, 124) şi aviaţia militară (articolul 128).

Articolele 133-136 erau dedicate înfiinţării Comisiei Interaliate de Control, organism cu sediul la Budapesta, care avea misiunea de a monitoriza aplicarea clauzelor militare, navale şi aeriene pe întregul teritoriu maghiar, trebuind să beneficieze de „concursul guvernului ungar", ca şi de stipendiile pe care acesta era obligat să le plătească. În sfârşit, Ungaria trebuia ca, în termen de trei luni de zile, să-şi modifice legislaţia şi s-o adapteze clauzelor militare ale Tratatului (articolul 140) ; statului maghiar îi erau interzise misiunile militare din străinătate, cetăţenii maghiari neputând să intre în vreo armată străină ; iar Ungaria se obliga să se supună oricărei anchete pe care Consiliul Ligii Naţiunilor ar fi socotit-o necesară.

Partea a opta a Tratatului de Trianon - „Reparaţii" - debuta prin afirmarea responsabilităţii Ungariei pentru declanşarea războiului mondial, de unde decurgea şi responsabilitatea ei pentru „pierderi şi pagube" (articolul 161). Deşi se recunoştea că resursele Ungariei nu erau suficiente pentru reparaţii complete, totuşi Ungaria îşi lua angajamentul să „repare" toate pagubele, începând cu cele ale populaţiei civile (articolul 162). Cea care urma să stabilească suma ce avea să fie plătită de către Ungaria, şi în plus să analizeze resursele şi capacitatea de plată a statului maghiar, în vederea realizării unor reeşalonări era omnipotenta Comisie a Reparaţiilor (articolele 163-164, 181).

În partea a noua, intitulată „Clauze financiare", prin articolul 180, „se stabilea un privilegiu de rangul întâi asupra tuturor bunurilor şi veniturilor Ungariei, pentru plata reparaţiilor şi a altor sarcini". Articolul 181 stabilea că Ungaria urma să achite costul

total al întreţinerii tuturor armatelor Aliate şi Asociate aflate în teritoriile ungare după armistiţiul din 3 noiembrie 1918, iar articolul 183 preciza ordinea în care statul maghiar urma să facă plăţile. La articolul 186 se făceau referiri la aşa-numita „cotă de eliberare" : „statele succesoare" ale Monarhiei Austro-Ungare trebuiau să preia câte o cotă-parte din datoria publică ungară de la 28 iulie 1914, ca şi din reparaţiile datorate de către Austro-Ungaria. Aceste cote trebuiau scăzute din datoriile pe care Ungaria le avea faţă de statele respective. De asemenea, deoarece statele succesoare moşteneau toate bunurile şi proprietăţile statului maghiar şi ale Coroanei maghiare aflate pe teritoriile ce le reveniseră prin Tratat, valoarea acestor bunuri şi proprietăţi (cu excepţia şcolilor şi spitalelor) trebuia scăzută din reparaţiile datorate de Ungaria. În sfârşit, prin articolul 199 se stabilea că statul maghiar nu era obligat să asigure pensiile pentru foştii cetăţeni maghiari, care acum deveneau cetăţenii altui stat.

În partea a zecea a documentului - „Clauze economice" - se statua principiul egalităţii de tratament vamal în privinţa comerţului ungar (articolele 200-202), ca şi faptul că orice favoare acordată de Ungaria vreunuia dintre statele Aliate trebuia extinsă imediat la toate statele Aliate (articolul 203). Prin articolul 205 se încuraja realizarea unui aranjament vamal între Ungaria, Austria şi Cehoslovacia, dar numai pentru următorii cinci ani, iar prin articolul 207 se promova o reglementare temporară între Cehoslovacia, Ungaria şi Polonia în chestiunea cărbunilor. Tot la articolul 207 se stabilea că în următoarele şase luni de la intrarea în vigoare a Tratatului, statele succesoare (Polonia, România, Iugoslavia, Cehoslovacia, Ungaria şi Austria) trebuiau să negocieze convenţii comerciale bilaterale, Comisia Reparaţiilor putând să intervină pentru a „urgenta" încheierea respectivelor acte internaţionale. În articolul 216 se stabilea că, dacă Ungaria va face comerţ internaţional, ea nu putea să se bucure de „drepturile, privilegiile sau imunităţile suveranităţii".

Articolul 225 anula toate tratatele, convenţiile şi înţelegerile semnate de către Monarhia Austro-Ungară cu celelalte state care făcuseră parte din coaliţia Puterilor Centrale, iar articolul 227 anula actele semnate de Austro-Ungaria cu Rusia sau România înainte de 1914 sau în perioada 1914-1920. Prin articolul 239 se instituiau „tribunalele arbitrale mixte" ce trebuiau să rezolve eventualele litigii apărute în urma aplicării Tratatului de pace.

În cadrul părţii a XII-a -„Porturi, căi pe apă şi căi ferate"-, articolele 275-291 reprezentau clauze privitoare la Dunăre, care era declarată internaţională de la Ulm până la vărsare (articolul 275). Erau stabilite o Comisie Internaţională provizorie a Dunării (Statele Unite, Marea Britanie, Franţa şi Italia) şi una europeană (Marea Britanie, Franţa, Italia şi România) (articolele 284, 285). Prin articolul 294 i se asigura Ungariei „ieşire la Marea Adriatică", altfel spus libertatea de tranzit pe anumite drumuri comerciale ce traversau statul iugoslav. Iar articolul 302 permitea României să utilizeze, vreme de zece ani, tronsonul din linia de cale ferată Salonta - Arad ce intra pe teritoriul maghiar.

*

„Mai bine un sfârşit cu groază, decât o groază fără sfârşit", spune un proverb francez. Valabilă adeseori, această idee probabil nu este acceptată de către cei mai mulţi dintre maghiari atunci când se gândesc la Tratatul de la Trianon, semnat la 4 iunie 1920, între Ungaria şi Puterile Aliate şi Asociate învingătoare în primul război mondial. Ceea

ce s-a consfinţit la Trianon a părut - şi încă mai pare - pentru majoritatea poporului maghiar un blestem nemeritat, un cataclism incredibil de brutal sau, în cel mai bun caz, un coşmar, un vis urât care va trebui să se încheie cândva. Nu suntem în măsură să vedem ce se va întâmpla în viitor, pentru a valida sau a respinge asemenea opinii, din simplul motiv că partea ce va urma din Istoria cu majusculă nu poate fi comprehensibilă pentru noi. Putem doar aspira la înţelegerea, inevitabil limitată şi permanent nuanţabilă, a unora dintre evenimentele trecutului.

Din punct de vedere românesc, Tratatul de la Trianon nu a stârnit o reacţie opusă faţă de cea maghiară, adică un entuziasm fără limite. Nemulţumirea principală era aceea că Tratatul nu era însoţit de mijloacele care să-l fi făcut intangibil. Abia pe măsură ce revizionismul maghiar devenea din ce în ce mai activ şi mai periculos, românii au înţeles că Tratatul era fundamental pentru ei şi că trebuia apărat, în ciuda faptului că nu conţinea tot ceea ce ar fi dorit reprezentanţii naţiunii române.

Încheiere

În opinia noastră, Tratatul de la Trianon a fost rezultatul unui complex de factori în primul rând politici, dar şi istorici, economici, demografici şi sociali. Ceea ce a fost sancţionat la Trianon s-a datorat manifestărilor de voinţă ale diverselor naţiuni din spaţiul central şi răsăritean al Europei, relaţiilor dintre marile puteri după primul război mondial, prăbuşirii Monarhiei Austro-Ungare, acţiunilor întreprinse de către diferite state din Europa de Est şi Centrală şi, *last but not least*, contextului istoric - ceea ce presupune printre altele şi întâmplarea -, precum şi unui anume *Zeitgeist*.

În afară de noile idei, în special cele derivate din principiul autodeterminării naţionale, care deveneau treptat imperative, şi de contribuţia anumitor personalităţi de la Conferinţa de pace de la Paris la influenţarea trasării noilor graniţe, probabil cel mai important rol pentru stabilirea frontierei româno-maghiare a fost deţinut de liderii politici români şi maghiari.

În primul rând, trebuie să ne referim la Ion I.C. Brătianu. Deşi el a avut nenumăraţi oponenţi politici în România şi *toţi* diplomaţii şi politicienii pe care el i-a întâlnit la Paris şi-au exprimat opinii nefavorabile despre personalitatea şi politica sa, Brătianu a fost, practic, liderul de necontestat al României în acel moment şi aproape toţi cei care l-au criticat au fost nevoiţi să recunoască că el şi-a atins cele mai multe dintre ţeluri. În plus, politicienii români care i-au urmat la conducerea ţării au făcut relativ puţine schimbări în obiectivele şi mijloacele politicii externe româneşti.

Încă din toamna lui 1918, exista aproape un consens în mediile politice occidentale cu privire la faptul că Take Ionescu era de preferat lui Ion I.C. Brătianu la conducerea guvernului român. Un raport redactat de un expert în probleme româneşti din Ministerul francez de Externe, Lacombe, pare să ofere indicii semnificative despre poziţia Franţei în această chestiune[1]. Raportul îl considera pe regele Ferdinand „incapabil de a lua decizii", iar Ionel Brătianu, „deşi mai inteligent", se afla într-o situaţie personală instabilă şi avea nevoie de o declaraţie Aliată în favoarea sa, ceea ce ar „constitui pentru el o veritabilă învestitură". Lacombe îşi încheia nota prin indicarea lui Take Ionescu ca fiind cea mai potrivită alegere, din punct de vedere francez, pentru a conduce guvernul român şi delegaţia românească la Conferinţa de pace[2]. Este greu de spus în ce măsură acest raport a avut o influenţă decisivă asupra lui Clemenceau, însă trebuie remarcat faptul că Aliaţii nu i-au acordat „învestitura" lui Brătianu. Nu numai francezii l-ar fi vrut pe Take Ionescu ca prim-ministru ; britanicii manifestau aceeaşi simpatie pentru liderul

1. Nota Lacombe din 9 noiembrie 1918, în Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La Consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919), Témoignages français*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1990, pp. 128-131.
2. *Ibidem*, p. 131.

„conservator-democrat", în contrast cu atitudinea lor defavorabilă faţă de I.I.C. Brătianu[3]. Italienii aveau şi ei o poziţie similară[4].

Documentele perioadei şi literatura memorialistică stau mărturie în privinţa faptului că la forumul păcii de la Paris şeful delegaţiei româneşti era, practic, detestat de către mulţi dintre participanţi. Unul din membrii delegaţiei americane, maiorul Stephen Bonsal, scria în jurnalul său: „Una din neplăcerile marcante ale preşedintelui Wilson este aversiunea faţă de Brătianu, sprâncenatul prim-ministru al României, cu caracterul său bizantin notoriu"; americanii îl porecleau pe liderul român „Taurul"[5]. Diplomatul britanic Harold Nicolson îl considera: „...o femeie cu barbă, un impostor de forţă, un intelectual de Bucureşti, un om dintre cei mai neplăcuţi"[6]. Diplomatul francez Jules Laroche era de părere că prestaţia liderului român în susţinerea revendicărilor teritoriale ale ţării sale fusese „nesatisfăcătoare"[7]. Ministrul britanic la Bucureşti, Rattigan, îi scria şefului său, lordul Curzon, la 8 octombrie 1919: „Dl Brătianu este cu siguranţă un patriot, dar caracterului său îi lipseşte adaptabilitatea necesară unei asemenea activităţi (cea de la Conferinţa de pace), şi se pare că a reuşit să-i exaspereze pe toţi cei cu care a intrat în contact prin caracterul excesiv al pretenţiilor sale şi prin maniera cumva arogantă şi nesupusă în care le-a prezentat"[8]. În acelaşi timp, cei mai mulţi dintre liderii occidentali de la Conferinţa de pace îşi menţineau preferinţa pentru Take Ionescu, pe care l-ar fi dorit măcar atunci, în „ceasul al treisprezecelea", în fruntea guvernului de la Bucureşti şi a delegaţiei româneşti de la forumul păcii[9].

Fără a se lăsa copleşit de opiniile nefavorabile împărtăşite de occidentali, Brătianu a fost, mai presus de orice, un realist în spiritul *Principelui* lui Niccolo Machiavelli. S-a aflat în permanenţă la antipodul ideilor wilsoniene; a făcut parte, cu certitudine, din acea categorie de diplomaţi care i-a oferit preşedintelui american etalonul pentru ceea ce se numea „vechea diplomaţie". Liderul român s-a situat întotdeauna la o distanţă semnificativă de exaltarea celor care propovăduiau necesitatea noii ordini mondiale bazate pe „cele 14 puncte"; pentru el, idealurile, oricât de nobile ar fi ele, nu reprezentau nimic dacă nu erau însoţite de forţa aferentă concretizării lor. „Societatea internaţională a ordinii şi dreptăţii", întemeiată pe „raţiune şi forţă morală", nu era, în opinia premierului român, decât un concept lipsit de conţinut[10]. Alternativa înaintată de Brătianu era

3. Vezi *1918 la români, Desăvârşirea unităţii naţional-statale a poporului român, Documente externe, 1916-1918*, vol. II, coord. Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Muşat, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983, pp. 1186-1187, 1213-1214, 1219-1220, 1310-1312.
4. *1918 la români. Documentele Unirii, Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918*, vol. VII, coord. Ion Popescu-Puţuri, Ştefan Pascu, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989, vol. VII, pp. 467-468.
5. Stephen Bonsal, *Suitors and Suppliants. The Little Nations at Versailles*, Prentice Hall, New York, 1946, p. 169.
6. Harold Nicolson, *Peacemaking 1919*, Methuen, Londra, 1965, p. 248.
7. Jules Laroche, *Au Quai d'Orsay avec Briand et Poincaré, 1913-1926*, Hachette, Paris, 1957, p. 74; vezi şi Paul Cambon, *Corréspondance 1870-1924*, vol. III, *La Guerres balkanique. La grande guerre. L'organisation de la paix*, B. Grasset, Paris, 1946, p. 316.
8. *D.B.F.P.*, vol. VI, 1919, Londra, 1956, p. 280.
9. Anastasie Iordache, *Take Ionescu*, Ed. Mica Valahie, Bucureşti, 2001, pp. 255-265.
10. *D.B.F.P.*, vol. VI, p.174; Gheorghe Brătianu, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţii diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, ediţia a II-a, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1940, pp. 54-55.

una în primul rând eficientă: mai întâi şi-a pus în aplicare deciziile şi mai apoi a căutat principiile care să le justifice. Doar în acest fel ideile wilsoniene căpătau vreo relevanţă: erau un splendid veşmânt pentru obiectivele imediate şi de perspectivă ale României, se pretau perfect la rolul de argumente justificative redutabile.

Conflictul aproape permanent dintre premierul român şi liderii marilor puteri l-a supărat şi l-a dezamăgit pe Brătianu, dar indignarea nu l-a orbit în aşa măsură încât să nu vadă că această Conferinţă de pace nu era omnipotentă[11]. Aliaţii nu aveau mijloacele de a-şi pune în practică deciziile în Europa Centrală şi Răsăriteană, pentru că, pur şi simplu, nu ocupaseră regiunea, deşi ar fi putut s-o facă după semnarea armistiţiilor. Greutăţile războiului şi ţelurile antagonice au îndepărtat varianta unei ocupaţii Interaliate, singura modalitate eficientă pentru transpunerea în practică a aranjamentelor teritoriale. Cu toate pretenţiile celor de la Paris de a dirija totul, harta jumătăţii orientale a Europei s-a trasat pe teren şi nu în splendidele palate din preajma capitalei franceze. Conferinţa a putut doar să ratifice ori să regularizeze trasări de frontieră deja înfăptuite, în special de către România, dar şi de alte state localizate la periferia Austro-Ungariei. Situaţia politică şi militară existentă în iarna 1918/1919 a limitat libertatea de acţiune a Aliaţilor. Până atunci, eliberarea şi unificarea tuturor românilor fuseseră proclamate. Frontierele detaliate trebuiau să fie fixate prin negocieri, dar nu se poate nega faptul că „România Mare" era deja stabilită.

Disensiunile din rândurile Aliaţilor i-au oferit lui Ionel Brătianu tot atâtea pârghii de a controla evenimentele anului 1919. Încurajarea disputelor dintre Aliaţi şi abilitatea de a utiliza în favoarea lui urmările acestor divergenţe arată că liderul român era deosebit de înzestrat în manevrele diplomatice. Când Aliaţii au înţeles, în cele din urmă, că au nevoie de ajutorul lui, ei nu mai erau într-o poziţie care să le permită stabilirea amănuntelor. Brătianu a manevrat în aşa fel, încât să ocupe militar Transilvania, apoi teritoriul de până la Tisa şi, în final, cea mai mare parte a Ungariei propriu-zise. Fără aceste acţiuni militare, evenimentele care au influenţat trasarea graniţei româno-maghiare – stabilirea zonei neutre la 26 februarie 1919, finalizarea frontierei de către experţi în aprilie, comunicarea expresă şi repetată că hotarul este final (13 iunie şi 12 octombrie 1919) ş.a. – ori nu ar fi avut loc, ori s-ar fi transformat în altceva, ori urmările lor ar fi fost mult mai modeste.

A existat în perioada interbelică o polemică – Gheorghe Brătianu *vs.* Viorel Virgil Tilea sau „intransigenţă" *vs.* „tranzacţie" – referitoare la modalităţile şi stilurile diferite de abordare a relaţiilor dintre România şi Conferinţa de pace ale guvernelor conduse de Ion I.C. Brătianu şi Alexandru Vaida-Voevod. Deşi polemica s-a prelungit – dar în surdină – şi în istoriografia postbelică, ea a avut o mult prea pronunţată coloratură politică pentru a nu pierde contactul cu punctul de plecare. În opinia noastră, diferenţele dintre abordările celor două guverne au fost minime şi superficiale. De altfel, nici următorul guvern, cel condus de Alexandru Averescu, nu avea să-şi schimbe stilul într-un mod spectaculos. Vaida a trebuit să definitiveze retragerea din Ungaria de la vest

---

11. Un indiciu niţel hazliu privitor la imperturbabilitatea pe care Ionel Brătianu a manifestat-o la reuniunea de pace de la Paris ne este oferit de Alexandru Vaida-Voevod în memoriile sale: „...când este afectat de un doliu mare ori copleşit de griji grele, leacul său [al lui Brătianu] vindecător este somnul.[...] Că la Conferinţa păcii – putea să ploaie cu note diplomatice – era de obşte cunoscut că el îşi împlinea somnul de după-masă. Prefera să se culce de cu vreme, oricărei recepţii sau festivităţi, fiind matinal la trezire" (*Memorii*, vol. II, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1995, pp. 232-233).

de Tisa, să semneze Tratatul cu Austria şi cel privitor la minorităţi, dar aceasta nu s-a datorat faptului că el era mai conciliant, ci situaţiei sensibil modificate[12]. În plus, la obţinerea unor concesii - modificarea unor articole ce deranjau mândria noastră naţională - a contribuit, nu în ultimul rând, şi precedenta atitudine intransigentă a lui Brătianu[13]. Guvernul Vaida s-a situat, în fond, pe liniile stabilite cu subtilitate de predecesorul său. Nici guvernul român nu a cedat în multe rânduri şi privinţe, nici Conferinţa de pace nu şi-a modificat sensibil tonul şi nu a acordat o mai mare încredere românilor. De asemenea, nici guvernul Averescu - cu Take Ionescu, din iunie 1920, la conducerea Ministerului Afacerilor Străine[14] - nu s-a aflat în graţiile liderilor marilor puteri. În privinţa Tratatului cu Ungaria, singura modificare obţinută a fost cea privitoare la eliminarea din articolul 181 a menţiunii că operaţiunile militare întreprinse împotriva Ungariei bolşevice s-au realizat fără consimţământul Aliaţilor[15]. Era, în realitate, o recunoaştere indirectă a previziunilor corecte a lui Ionel Brătianu.

În decembrie 1919, la o şedinţă a Adunării Deputaţilor, Ion I.C. Brătianu a sintetizat cu precizie esenţa relaţiilor pe care le-a avut cu cei care conduceau Conferinţa de pace: „Consiliul Suprem, cu hotărârile sale, este o instituţie vremelnică. Peste el, pe deasupra lor, stă interesul superior şi permanent al unui popor civilizat, care vrea în aceste ţinuturi ale lumii să se aşeze şi să se dezvolte un Stat puternic, puternic prin ceea ce reprezintă, puternic prin ceea ce este, puternic prin constituirea sa internă, puternic mai presus de toate prin conştiinţa care o are despre înalta lui misiune..."[16].

Înainte de a ne exprima opiniile despre liderii maghiari, trebuie admis faptul că situaţia Ungariei era mult mai dificilă. În primul rând, ea era o ţară înfrântă şi această postură a fost întotdeauna una nefericită. În al doilea rând, starea de agitaţie socială continuă a înrăutăţit perspectiva Ungariei în relaţiile externe. Şi în al treilea rând, anumite acţiuni ale liderilor ei au contribuit la înrăutăţirea stării de lucruri din Ungaria, ca şi la periclitarea prestaţiei internaţionale a ţării.

Contele Mihály Károlyi, primul lider al Ungariei interbelice, a crezut în mod naiv că prin reconstituirea unei Ungarii independente el putea menţine loialitatea diferitelor naţionalităţi, putea apăra frontierele ei istorice şi putea câştiga sprijinul Aliat. El a eşuat pe toate cele trei fronturi, iar poziţia Ungariei s-a înrăutăţit datorită pacifismului ministrului de război, Béla Linder, care a desfiinţat forţele armate, lăsând securitatea internă şi

---

12. Ion Bitoleanu, *Politica externă a României Mari în dezbaterile Parlamentului, 1919-1939*, Ed. Mondograf, Constanţa, 1995, pp. 56-58.
13. Alexandru Vaida-Voevod bănuia această evoluţie a evenimentelor încă înainte de a ajunge prim-ministru, după cum se exprima în septembrie 1919: „Politica lui Brătianu a fost excelent condusă. Rezistenţa pe viitor va trebui însă interpretată în sensul că prin negocieri să obţinem maximul posibil cu minimum de jertfe" (Liviu Maior, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Ed. Sincron, f.l., 1993, p. 273).
14. Comparându-i pe Brătianu şi Ionescu, Vaida nota în memoriile sale: „Cred însă că nu mă înşel dacă sunt convins că Lascăr Catargiu, Sturdza, Carp ori T. Maiorescu nu ar fi putut vâsli luntriţa României prin valurile politice din 1914-19, cu atâta dibăcie ca I.I.C. Brătianu. Dintre contemporanii săi, Take Ionescu, distins ca jurist, strălucit ca orator, cunoscător de limbi străine şi dispunând de vastă cultură, personalitate plină de farmec, bărbat frumos, era totuşi lipsit de nuanţa bruscheţei virile proprie lui Brătianu, atât de oportună în anumite momente (*op.cit.*, vol. II, pp. 78-79).
15. *D.B.F.P.*, vol.VII, pp. 527-528.
16. „Monitorul Oficial", Dezbaterile Adunării Deputaţilor, nr. 17/4 ianuarie 1920 (20 decembrie 1919), p. 209.

externă în pericol. Urmarea a fost că, în câteva săptămâni, România, Cehoslovacia şi Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor au ocupat teritoriile revendicate şi, în final, regimul s-a prăbuşit pe plan intern şi a fost înlocuit de către o coaliţie dominată de bolşevicul Béla Kun. Károlyi a încercat să experimenteze principiile democratice şi wilsoniene într-un moment care presupunea hotărâre şi acţiuni ferme şi într-o ţară care nu mai cunoscuse ceva asemănător. Perspectiva sa „pe termen lung" s-a sfârşit într-un eşec sever „pe termen scurt" pentru el şi ţara sa.

Unde Károlyi a fost înfrânt, maghiarii au sperat că Béla Kun va reuşi să obţină sprijin extern pentru Ungaria, chiar unul sovietic. Dar în afară de declaraţii bombastice, maghiarii n-au obţinut nimic. Toate încercările Armatei Roşii ruseşti de a stabili o legătură cu forţele armate maghiare au eşuat datorită luptelor dure din Ucraina dintre forţele roşii şi cele albe. Deşi sorţii păreau la un moment dat favorabili Ungariei, ei s-au schimbat şi, până la urmă, intervenţia română a spulberat regimul Kun, al cărui amestec de comunism şi iredentism putea deveni periculos pentru ordinea europeană.

Politica externă a regimului Horthy a fost cea mai uşor de prevăzut. Ea a prezentat, chiar de la început, „puternice tendinţe naţionalist-iredentiste"[17], iar eforturile ei s-au îndreptat înspre folosirea oricăror mijloace pentru obţinerea schimbării termenilor păcii. Din nefericire pentru speranţele maghiare, era prea târziu.

Toţi cei care au ajuns la conducerea Ungariei în perioada 1918-1920 - radicali, pacifişti, socialişti, comunişti, conservatori sau legitimişti, revoluţionari sau contrarevoluţionari - au avut un ţel comun în politica externă: conservarea integrităţii teritoriale a Ungariei. Probabil că orice altă politică ar fi fost respinsă de către poporul maghiar căruia i se spusese în repetate rânduri, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul celui de-al XX-lea, despre superioritatea maghiară şi că actul de compromis din 1867 era doar unul tranzitoriu, realizat doar în vederea renaşterii maghiare; că el fusese necesar doar ca un instrument în urmărirea interesului maghiar în interiorul şi în exteriorul ţării; că el avea avantaje economice palpabile şi, în plus, aducea Ungariei o influenţă disproporţionată în politica europeană. Mai mult decât atât, cercurile conducătoare maghiare aveau o viziune dinamică asupra aranjamentului dualist, astfel încurajându-se speranţa că, într-o zi, centrul de putere se va muta de la Viena la Budapesta[18]. Realitatea crudă de după primul război mondial a dat o lovitură dură speranţelor maghiare, dar ea nu a reuşit să schimbe un tip de gândire care se raporta doar la „Regatul Sfântului Ştefan", o structură care dispăruse de pe harta Europei după 1526, fusese vreme de câteva secole doar un vis al maghiarilor, dar care păruse atât de aproape de transformarea în realitate înainte de 1914.

O contribuţie importantă la întărirea acestui mit al integrităţii teritoriale şi, ca o consecinţă, la privarea liderilor Ungariei de o posibilă moderaţie şi de un realism necesar a fost adusă de către mulţimile de refugiaţi care au invadat Ungaria, şi în special Budapesta, în 1918-1920[19]. Plecarea unei părţi a populaţiei maghiare din regiunile care aparţineau

---

17. Gyula Juhász, *Hungarian Foreign Policy 1919-1945*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1979, p. 41.
18. Andrew J. Janos, *The Decline of Oligarchy. Bureaucratic and Mass Politics in the Age of Dualism (1867-1918)*, în vol. A.J. Janos and William B. Slottman, eds., *Revolution in Perspective, Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, Berkeley University Press, Los Angeles, 1971, pp. 23-24.
19. Vezi István I. Mocsy, *Partition of Hungary and the Origins of the Refugee Problem*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 491-508.

acum ţărilor vecine a fost influenţată de varii factori : incapacitatea multora de a accepta pierderea statutului social ; teama de violenţă fizică din partea armatelor străine sau de răzbunare din partea populaţiei locale pentru nemulţumiri trecute, reale sau imaginare ; un naţionalism maghiar ardent, care i-a determinat pe mulţi oameni să respingă o viaţă sub dominaţie străină ; pierderea securităţii economice. În general, refugiaţii au reprezentat fosta elită socială şi politică din teritoriile pierdute, beneficiarii din trecut ai hegemoniei maghiare din vechile zone minoritare ale ţării. Existenţa lor era legată de menţinerea statului-naţiune maghiar, iar prin dezmembrarea acestuia ei şi-au pierdut puterea politică şi bunăstarea economică. Este de înţeles că ei erau cei mai activi sprijinitori ai „integrităţii teritoriale" şi, mai târziu, ai politicii revizioniste. Deloc surprinzător, mulţi lideri politici din Ungaria interbelică erau originari din Transilvania sau Slovacia.

În aceste circumstanţe, dezamăgirea tardivă a lui David Lloyd George în legătură cu faptul că Albert Apponyi, contele maghiar care a fost şeful delegaţiei Ungariei la Conferinţa de pace, „nu şi-a restrâns pledoaria la acele zone frontieră pe care, în ciuda faptului că maghiarii erau într-o majoritate indubitabilă, Comisia Teritorială le atribuise altor state din motive economice şi geografice"[20] este superfluă, deoarece nu era luată în considerare psihologia contemporană a maghiarilor.

Alături de aceste handicapuri psihologice şi de pierderea corespunzătoare a „sângelui rece" de către liderii maghiari, Ungaria a suferit datorită modului fragmentar în care a fost realizată pacea care o privea, luându-se în discuţie în mod individual şi secvenţial revendicările altor state asupra fostelor teritorii austro-ungare. Ea a avut şi dezavantajul suplimentar că Tratatul ei a venit târziu, într-un moment în care, aşa cum remarca un oficial maghiar, Aliaţii erau „cumplit de plictisiţi de întreaga Conferinţă de pace" şi „intraseră într-un labirint din care nu mai găseau calea de ieşire"[21].

Într-adevăr, cea mai tragică consecinţă pentru maghiari a Tratatului de la Trianon a fost aceea că un sfert din întreaga populaţie a fost atribuit vecinilor săi. Aceste minorităţi maghiare de dincolo de graniţele sale au oferit o motivaţie potrivită pentru exploatarea nemulţumirilor reale sau imaginare. Având sentimentul că „procesul" său nu fusese imparţial, Ungaria a rămas cel mai vehement şi mai ireconciliabil dintre statele revizioniste de-a lungul întregii perioade interbelice. Aşa cum a subliniat marele istoric britanic Edward H. Carr, „...frontierele Ungariei... sunt martore că ei [Aliaţii – n.n.] şi-au aplicat principiile oriunde a fost posibil în avantajul ţării Aliate şi în detrimentul celei inamice ; şi aceste injustiţii minore au fost folosite cu prisosinţă de către propagandiştii maghiari"[22]. Era, de partea maghiară, un „naţionalism al marilor deziluzii" sau un „naţionalism al frustrării"[23]. În relaţie cu românii, maghiarii nu puteau să uite că Ungaria cedase României mai mult teritoriu decât cel cu care a rămas : 36,2% faţă de 32,7%[24].

20. David Lloyd George, *The Truth about the Peace Treaties*, vol. II, V. Gollancz, Londra, 1938, p. 966.
21. *Apud* Alan Sharp, *The Versailles Settlement. Peacemaking in Paris, 1919*, St. Martin's Press, Londra, 1991, p. 148.
22. E.H. Carr, *International relations between the Two World Wars, 1919-1939*, second edition, Macmillan, Londra, 1990, pp. 10-11.
23. Camil Mureşanu, *Naţiune, naţionalism. Evoluţia naţionalităţilor*, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996, p. 287.
24. Raymond Pearson, *Hungary. A State Truncated, a Nation Dismembered*, în vol. *Europe and Ethnicity, The First World War and Contemporary Ethnic Conflict*, ed. by Seamus Dunn and T.G. Fraser, Routledge, Londra, 1996, pp. 95-96.

ANEXE

I. Telegramă a lui Alexandru Vaida-Voevod, de la Paris, trimisă lui Iuliu Maniu la Sibiu, la 28 aprilie 1919

Strict confidenţial !

Paris, 28/IV/1919.
52, Rue François I-er.

Iubite Iuliu !

Scrisoarea ta din 20-21 l.c. am primit-o în 26 l.c. Îţi mulţumesc pentru multele chestii de importanţă ce mi le comunici. Te rog să-mi trimiţi un radio îndată ce vei fi aflat ceva despre stimata ta mamă ca să nu mai continuu intervenţiile, dacă e eliberată.

Sper că, îndată ce va fi stabilit frontul, o să vă mutaţi cu Consiliul Dirigent şi cu comănduirea la Cluj ca să nu ne săsim cu totul. A fost un noroc că Brătianu l-a trimis pe Diamandy la Bucureşti. I-a dat instrucţia să avanseze frontul, dacă etc. Diamandy însă e băiat rezolut şi nu şovăieşte aşa de mult ca şeful său. Norocul nostru. Eu tot căutam, că trupele maghiare oricât de grozave se afişează, vor fugi ca curvele îndată ce se vor vedea în faţa armatei române disciplinate. Precum lui Prezan îi era teamă de un eşec, era firesc să-i fie teamă şi lui Brătianu. Ambii nu-i cunosc pe unguri.

Când evenimentele au început să-mi dea mie dreptate, am stăruit să dea telegramă să nu se oprească trupele până la Pesta. Am aranjat o mică conspiraţie : Danielopol, Antonescu şi colonelul Dumitrescu mă sprijineau, deşi cam cu jumătate de gură. Brătianu în ziua aceea era foarte indispus, căci englezii făceau greutăţi cu creditele, voind să ne stoarcă. A refuzat scurt, spunând că suntem prea ameninţaţi la frontul rusesc, nu ne putem desconcentra. Am arătat avantagiile : nu ne-ar mai ameninţa un nou Vix, am putea cădea de acord cu o grupare maghiară (Lovászy ori altul), ca ajutându-i să restabilească ordinea şi să ajungă la guvern, ei să încheie cu noi nu armistiţiu, ci *pace* (s.Vaida), renunţând la teritoriile pe care le-am reclama – inclusiv Banatul – şi punând astfel conferinţa în faţa unui fapt împlinit etc. Zadarnic.

Totuşi alaltăieri a dat un radio, dispunând ca, dacă cauze şi consideraţii militare pretind, să înainteze trupele până la Tisa. Azi dimineaţă iar i-am cântat la ureche în prezenţa colonelului Dumitrescu. Brătianu se plimba prin odaie şi, bine dispus, mă zeflemisea cu Budapesta. Deodată i se adresă colonelului : „Scrie o telegramă ! ". Şi începu să dicteze ca trupele, dacă cer consideraţiile militare, să ocupe şi pe malul drept punctele de importanţă strategică. Apoi mi se adresă râzând : „Eşti mulţumit, doctore ? ".

Eu atunci i-am expus cele depuse în... [fragment lipsă], la care el mă provoacă să le fixez într-un memoriu scurt, pe care şi dânsul îl va trimite, contrasemnat şi cu recomandaţie la Bucureşti. Aprobându-l dânsul, ţi-l alătur, fără să mai insist asupra importanţei ce o are

grabnica şi sistematica executare a acestei propuneri. Ţie însă să-ţi descriu ce aş crede că este util să se facă din punct de vedere politic.

Brătianu e de acord că un guvern democratic, la Budapesta, care să asigure o vecinătate liniştită, este în interesul nostru. A mea părere e că bolşevismul maghiar ne poate face încă mari servicii, dacă-l vom şti exploata cu dibăcie. Trebuie înainte de toate să fie izolat prin tăierea oricărui contact cu Rusia şi cu restul lumii. Astfel, la tot cazul va trebui nimicită radiostaţiunea, care fie în mâinile lui Kun Béla, fie în mâinile oricărui alt guvern maghiar le oferă lor prea mari avantagii şi ne poate fi astfel nouă prea primejdios.

Cât timp dincolo de Tisa, respectiv la Budapesta, domneşte Kun – l-aş chiar subvenţiona în caz de lipsă –, noi ar trebui să căutăm să arătăm populaţiei maghiare de dincolo de fruntaria reclamată de noi – spre Tisa – că singura ei salvare ar fi alipirea către România Mare. Avantagiile economice: dări mai mici, stări consolidate, sare, lemne, plus un parlament propriu care ar trimite delegaţie la Bucureşti şi i-am rezerva dreptul ca să se desfacă de noi când le va plăcea lor. Cred că în magnaţii şi gentrii de pe acolo am găsi propagandişti tot aşa de convinşi ca şi printre ţăranii care au ceva de pierdut. Poate chiar şi Roma calvină s-ar răzgândi. Şi slovacii din Ciaba ar trebui câştigaţi cu posibilă grabă. Ce admirabil lucru ar fi dacă, pe când în Pesta stăpânind anarhia Wilson nu şi-ar găsi guvernul care să-i iscălească pacea, în „Uj-Magyarország" constituanta neaoşe maghiaro--jidană ar *pretinde* (s.Vaida) alipirea către România.

O Ungarie liniştită, cu un guvern care dispune de autoritate, ne trebuie, da!, însă numai *după* (s.Vaida) încheierea păcii. Dacă s-ar forma mai curând, delegaţii ar zăpăci numai[decât] sindrofia aceasta. Căci întrebarea devine tot mai acută: cine va iscăli în numele Austro-Ungariei răposate tratatul de pace? Austriecii pentru ei? Ungurii pentru ei? Ori ambii deodată pentru fosta monarhie! Cine reprezintă astăzi Ungaria? Idioţia ticăloasă şi ostută a lui Lloyd George, acoperită şi de tovarăşii săi din sfatul celor patru, când cu expediţia lui Smuts ne-a făcut imens serviciu mulţumită îngâmfării proaste a lui Kun. Cei patru abia aşteaptă să aibă pe cineva, fie Mokány Berczi, fie Savanyu Joska ori Ben Menahem Cziczeszbeiszer, ca să le iscălească pacea. Noi trebuie, cât încă se poate, să împiedicăm realizarea dorinţei lor. De altcum ne expunem ca să ne pomenim cu Habsburgii în fruntea Austriei, dar şi a Ungariei, ceea ce ar însemna dualismul şi monarhia reînviate *en miniature*. René Pinon lucrează din însărcinarea lui Pichon *et consortes*, la Viena, din răsputeri în această direcţie. Acest domn e un foarte temeinic cunoscător – poate cel mai serios din Franţa – al relaţiilor din Austria, până la cele mai subtile imponderabile. Tot ce e om de importanţă cunoaşte şi în persoană. Astfel pe „amicii" noştri Renner, Funder, Scheimpflug, Redlich etc. etc.

Făcându-i cunoştinţa la o cină, am reuşit să-l descos. După sondările reciproce precaute ne-am descoperit ca Grossöstereichist emeritat. I-am arătat că pericolul german s-ar putea întru câtva paraliza prin reintegrarea Habsburgilor în Viena, i-am vorbit de Funder, de creştini sociali etc., în fine am reuşit să-l descos. Era în preajma plecărei la Viena ca ataşat expert (secret mai mult) pe lângă misiunea diplomatică franceză. Tactica e cea sfătuită de mine, adică pe care prevedeam că vor urmări-o sosind la Viena şi intrând în negoţieri: restabilirea ordinii, în schimbul alimentaţiei. Nu ştiu dacă îmi va urma şi sfatul ca să ataşeze comitatele nemţeşti ale Ungariei către Austria, spre a crea un măr de ceartă între austrieci şi unguri, spre a-i putea fixa pe aceştia din urmă ca contrari [adversari] ai germanismului. M-a aprobat cu multă căldură, încât poate că şi el a fost numai pişicher.

Scurt: din toate părţile găsesc confirmată ştirea cu repunerea Habsburgilor şi în Viena, şi în Budapesta. De asemenea, absurda fantasmagorie cu republica Banatului. Mobilizez zilnic tot ce pot în contra acestor naivităţi. Nimic nu ne poate ajuta aşa de sigur ca şi starea de fapt bazată pe putere.

Fă deci tot ce vei crede de bine, dar nu te sfii a aşeza conferinţa, a cărei autoritate se sfârşeşte în momentul iscălirii păcii, în faţa faptelor reale de forţă. Cum au fost gata să negoţieze cu Kun, crezi că nu vor voi să negoţieze cu noi, când vom fi stăpâni în Budapesta ? !

De altcum şi cutezanţa precautului şi înţeleptului Brătianu, care rumegă de zece ori tot ce se hotărăşte să facă, a crescut. Ieri le-a declarat englezilor, azi lui Pichon, că speră că înţelegerea nu va opri operaţiile armatei române, căci el *nu* (s.Vaida) se va supune. Am avut o întâlnire cu Madge şi cu Leeper (membru în comisia de zece pentru graniţa română), pe când Madge e un „magántudás" [cunoştinţă personală] care umblă după afaceri.

Am expus : conferinţa poate multe decide, dar întrebarea e cine va iscăli şi cine va executa. Dacă Fiume se dă iugoslavilor în urma considerărilor economice etc. proclamate de Wilson, din aceleaşi cauze şi consideraţii Banatul trebuie, dacă mai este logică în lume, să ni se dea nouă. Tratatele sunt zdrenţe de hârtie când e vorba de cei mici, bine, atunci vom învăţa şi noi să nu respectăm condiţiile de pace care ni se vor impune.

Decât să suferim, abia eliberaţi, un nou sclavagiu, mai bine vom deveni bolşevici. Avem 20-30 de proprietari cu peste 1.000 hectare. Eu sunt unul dintre cei mai mari, dar decât să suferim umiliri, prefer să mă pun în faţa bolşevismului de la noi, ducă-se dracului avere, nu pot cădea în cumpănă interesele celor 30 de familii când e vorba de soarta neamului. Atunci însă nici Franţa nu va scăpa de bolşevism, dar nici Anglia, şi nici să nu o scape Dumnezeu ! Brătianu poate iscăli cu Mişu, dacă vrea un tratat de pace cu jertfirea Banatului, dar atunci să nu vină acasă, va fi trântit şi huiduit. Take Ionescu – pe care întruna Madge îl afişa ca amicul său – nici nu poate aspira să ajungă şeful unui cabinet care ar ratifica o pace fără Banat.

Căci Consiliul Dirigent în chestia aceasta nu cunoaşte glumă. După ce Take a trădat cauza Banatului, nu poate fi primit ca şeful unui cabinet, căci cu el Consiliul Dirigent ar refuza colaborarea şi nici Regele nu are destulă putere să poată sili Consiliul Dirigent la o complicitate de trădare a Banatului. Dar şi dacă România ar iscăli un astfel de tratat, noi nu-l vom ratifica, chiar dacă Brătianu vrea – haid, subscrie. Eu atunci îi voi preda un protest în scris şi Consiliul Dirigent va fi solidar cu mine şi toată suflarea românească de la noi. Conversaţia a durat două ceasuri. Am folosit toată scala artei mele înnăscute şi perfecţionate de a spune „adevăruri" şi netezind iar vanitatea naţională şi personală a englezilor. În fine, ne-am despărţit ca amici călduroşi, rămânând să ne mai întâlnim, să ne întâlnim mai des.

Din atitudinea englezilor (şi a lui Steed şi Seton-Watson) şi a iugoslavilor am impresia că ei iau deja ca sigur că Banatul le va fi dat sârbilor (adică 2/3 din Torontal şi o fâşiuţă din Timiş). Harta îţi voi trimite-o peste 2-3 zile.

În faţa acestei situaţii grăbiţi cu recrutările. Echipamentele pentru 150.000 de soldaţi trebuie să sosească zilele proxime. Grijiţi ca să se rechiziţioneze destule alimente şi pe seama armatei şi pentru populaţia civilă până *peste* (s.Vaida) recolta nouă, atunci şi Brătianu va fi solidar cu noi pentru acţiune energică chiar şi în contra lumii întregi, reprezentată pentru moment prin această *cloaca gentium* în care cu cât o scocioreşte Wilson, mai mult se ridică mai condensat mirosul de cadavru.

Azi s-a ţinut a cincea şedinţă plenară a conferinţei. Penibilă impresie. Wilson a expus modificările în [Pactul] Ligii Naţiunilor. Apoi a cetit japonezul Makino un lung amendament, declarând însă că nu face caz, dacă nu se va considera. A urmat cel din Nicaragua ori alt stat din povestirile cu indieni. Francezul Bourgeois, fratele nostru latin din Panama, etc. Toţi au vorbit, respectiv au cetit enorm lungi amendamente, despre care ştiau că nici nu se vor discuta, necum să poată fi vorba să fie primite. Jumătate din delegaţi dormea lin.

Ceilalţi desenau cioare şi alte dobitoace. De-a lungul şi de-a latul sălii se plictiseau secretarii (între ei şi M-me Wilson), vreo sută de inşi şi peste 100 de gazetari (între ei şi Cornelia Brediceanu) dincolo de rampă. E o adunare poporală fiecare şedinţă plenară, fără nici o solemnitate, fără urmă de atmosferă de grandoare, ba măcar de demnitate. Oratorii statelor europene se sfiesc să vorbească spre a nu-l indispune pe Wilson – credite, mărfuri, flotă, egoism brutal, îmbrobodite în 14 puncte de ipocrizie. Azi numai francezul a fost european (lung şi plictisitor), apoi un englez (scurt la vorbă, bine, deştept şi simpatic prin timbrul foarte plăcut al glasului) şi, în fine, un reprezentant al Portugaliei. Cu acesta (cam opoziţional) s-a făcut proces scurt. Abia a terminat, când Clemenceau a adresat întrebarea dacă mai ia cineva cuvântul, spre a constata degrabă că nemaidorind nimenea să vorbească, proiectul de lege (ori ce va fi voind să fie) despre Liga Naţiunilor a fost *primit în unanimitate!* (s.Vaida) Dindărăt de şirul des al ziariştilor s-a născut un murmur de ilaritate. Ba şi dintre delegaţii de la masa potcoavă mulţi şi-au dat curs liber unor zâmbete nu de tot mute. În automobil eu comentam impresiile şi am constatat: prost ne-ar fi mers dacă învingeau nemţii, dar şi aşa nu ne merge prea bine, tot[uşi] e de preferat că avem numai cu cămătari parveniţi de-a face. Brătianu mi-a răspuns: să avem odată frontaria, alimente şi echipamente şi să scăpăm de bolşevism. Până atunci trebuie să înghiţim. Oricum ar fi nemţii, dar cu ei altfel te poţi înţelege şi ştiu să ţină ordine. Nu am avut însă ce face din cauza ungurilor. Dacă nu erau ungurii...!

Toată conferinţa face impresia unei bolşevizări a sistemului de guvernământ. Unul e dictator. 2-3 se împacă cu rolul de hiene. Ceilalţi sunt şacalii care mai prind câte un ciolan spre a-l duce la culcuş. Cu siguranţă trecem printr-o perioadă de devaloare a vechilor forme şi sisteme de guvernământ. Toate guvernele vor avea să conteze în viitor cu multă demagogie, multă lipsă de disciplină spre înjos şi cu un imperialism capitalistic spre înafară. Din această labilitate de componente politico-economice va rezulta mai curând ori mai târziu o răsturnare a sistemului capitalistic.

Aflu că Italia s-a apropiat de Japonia şi în acelaşi timp de Germania. Germania şi Japonia caută contact cu Rusia. Orientarea politicii noastre externe va fi determinată – în această direcţie – de dezvoltarea mai lină şi mai superficială ori mai intensivă şi mai repede a acestei grupări.

Cu polonii (Paderewsky şi Dmovsky) am căzut de acord să stăruim din toate puterile pentru obţinerea unei graniţe comune cât mai întinse. E pericolul ca în decursul săptămânii acesteia să se octroieze o pace ucraino-polonă, vârându-i pe ucraineni între noi şi poloni.

Alaltăseară, aflând acest pericol, am alergat de la Paderewsky la Brătianu, şi încă în noaptea aceea Brătianu a trimis un radio, dispunând ca trupele noastre care operează la aripa dreaptă să caute înaintând spre Galiţia să găsească contactul cu trupele poloneze. Astfel am putea aşeza conferinţa în faţa unui fapt împlinit. (Pacea între poloni şi ucraineni se face: comisia – fără a-i asculta şi fără ca ei să fie reprezentaţi – decide, iar popoarele au să se supună = autodeterminism).

Cu polonii vom discuta zilele acestea şi chestia evreiască. Evreii lor – cam 2-3 milioane – sunt în cea mai mare parte sionişti.

Sper că ziariştii au sosit în pace şi că-i vei fi trimis pe frontul unde ungurii au comis atrocităţile.

La Praga şi Varşovia ar fi bine [să fie] numiţi cât de curând reprezentanţi de-ai noştri. Cu Isopescul începe Brătianu a se împăca. Ieri a sosit un memoriu de la el prin care propune o comisie mixtă de lichidare compusă din moştenitorii Austriei şi pentru chestiile diverselor datorii.

Prizonierii noştri ardeleni din Franţa vor fi trimişi în curând acasă. Am reuşit în fine să învingem enormele greutăţi financiare şi birocratice. Cauzează mare greutate găsirea

lor. Sunt 15 tabere principale cu o mulţime de subtabere, detaşamente de muncă etc. Directorul Blaga şi prof. Lacea vor fi din partea noastră ataşaţii civili. Le vor sta într-ajutor vreo 12 ofiţeri ardeleni-bucovineni. Acţiunea e condusă de subcolonelul Ionescu-Munte, ataşatul militar şi de colonelul Dumitrescu, ambii oameni excelenţi, dar Dumitrescu Toma e un om, în toate privinţele, de mari calităţi.

Noi ne-am format o comisie de ravitaiere şi procurare de mărfuri specială ardeleană. Caius îţi va refera mai pe larg. Voi căutaţi să dispunem de destul numerar în franci ca să putem face plăţile mai urgente. Vom reuşi însă să ne exoperăm şi credite.

Aurul îl aştept. Nici personal, nici ce priveşte domnii ataşaţi mie, nu am cauză să mă plâng. Suntem bugetaţi în regulă şi suficient. Vreau însă să pot pune mai pe larg la cale diferitele acţiuni de propagandă, fără a cerşi întruna şi fără teamă de blamul că, angajându-mă într-o direcţie, nu pot satisface angajamentul. La tot cazul leagă-le de suflet domnilor care vor aduce transportul să păstreze la sosire şi după transport cel mai strict secret. Voi alege eu momentul dacă şi când să-i comunic lui Brătianu. Am de gând să-i fac surprinderea, să-i ofer ajutor, când se va mai plânge că nu are parale. Cred, de exemplu, că avem datoria să nu-i lăsăm baltă pe macedo-românii de aici, în frunte cu Murnu, care au fost buni când trebuia o carte *atout*, iar acuma nici Take, nici Brătianu nu vor să se compromită cu ei. În Macedonia însă uciderile aromânilor se ţin lanţ. Precauţiunea diplomatică prea mare devine crudelitate. La început Brătianu le-a mai dat mici ajutoare. De un timp însă intriga a răzbit să-l predispună contra macedo-românilor. Nu-i putem lăsa în cârca Italiei.

Pe Coltor sper să-l primească Brătianu în decursul săptămânii acesteia. Pasajul din scrisoarea ta, referitor la urgenţa concordatului, l-a convins. (I-am citit ceea ce-l putea interesa din scrisoarea ta.)

Şi Brătianu e de acord cu tine în chestia recrutării maghiarilor. Părerea mea ţi-am expus-o în raportul precedent.

Îmi faci nedreptate, crezând că aş putea avea ceva în contra unui băiat tânăr ca Tilea. Nu numai că ţin la tot neamul lui, dar şi el îmi este simpatic. Aceasta însă nu numai că nu mă poate împiedica, ci şi îmi impune datoria să-l păzesc de blam şi să mă feresc de a fi blamat prin lipsa lui de experienţă. Iată situaţia: interviul pe care l-a publicat în „Le Temps" nu-l iau deloc tragic. Nu a avut nici o importanţă şi de câte ori a venit vorba la acest interviu am luat apărarea lui Tilea. Necazul e aiurea.

Băiatul şi-a făcut o anumită idee asupra raporturilor dintre oameni, asupra felului cum e condusă politica noastră externă, dând largă influenţă asupra judecăţii sale sentimentelor subiective de simpatie uşuratică şi de tot aşa de uşuratică antipatie. Spre a şti suprima în judecata oamenilor sentimentul subiectiv şi a-i taxa obiectiv, ca figurile pe tabla de şah, se cere multă experienţă şi stăpânire de sine pe care nu şi le poate câştiga omul decât educându-se însuşi şi lăsându-se să fie educat prin greşelile comise în urma lipsei suficientei obiectivări. Tilea nu are şi nu poate avea experienţă. Nu e o vină. El ţine la Take, la Brătăşanu, la Goga. Eu nu ţin la nici unul mai mult decât pe cât e util ori păgubitor cauzei.

Tilea crede că Victor Antonescu nu e potrivit la postul de ministru la Paris. Eu nu o cred, oricâţi takişti ar striga cu Brătăşanu: „ticălosu de Antonescu". Eu am ajuns ca Take, Goga etc. să nu agite măcar în public în contra Banatului. Cu Brătăşanu ţin relaţii bune, tot aşa cu ceilalţi takişti. Le arăt că numai salvând Banatul se pot reabilita. (Ar trebui şi în „Patria" zgândăriţi din când în când.) Cu tactica aceasta am reuşit să ajung ca „La Roumanie" apără Banatul şi tratatul („La Roumanie" e foaia takistă de aici condusă de Brătăşanu).

De-o dată cu scrisoarea ta a sosit o scrisoare adresată lui Mocioni, în care Tilea scrie „vezi că Antonescu e cum am spus" etc. şi dă-i cu barda. Eu desfac orice scrisoare, căci nu sunt poştar şi am răspunderea pentru o cauză prea mare încât să mă neliniştească scrupuli naivi : ori nu e nimic ce ar putea strica cauzei [şi] atunci expediez scrisoarea, ori este ceva ce-i poate fi dezavantajos interesului obştesc [şi] atunci o confisc. E nu numai un drept, ci o datorie a mea să procedez astfel, de altcum nu aş merita să fiu ministru şi delegat la conferinţa de pace, ci poştameşter în Olpret. Scrisoarea i-am dat-o lui Mocioni, căci e destul de imunizat, mulţumită educaţiei ce i-a dat-o lăsându-l să expedieze şi să judece, încât nu merge să denunţe lui Brătăşanu (nenea Paulică al lui Tilea) pe Antonescu. Tilea vrea însă să corespondeze cu orice preţ cu Leeper şi cu Madge. Până acum scrisorile le-am confiscat *brevi manu*. El s-a plâns faţă de Madge. Acesta m-a întrebat ce s-a ales cu scrisorile pe care i le-a trimis Tilea. I-am spus că le-am returnat la Bucureşti, unde vor fi zăcând în vreun birou, de nu le vor fi aruncat. Pe atunci nu avusesem onoarea de a-l cunoaşte şi la necunoscuţi nu transmit scrisori din principiu.

Dă-ţi seama ce stricăciune ne poate face corespondenţa lui Tilea cu aceşti vulpoi de englezi şi opreşte-l să corespondeze cu ei o dată pentru totdeauna. Acum va putea expedia direct scrisorile. Şi să nu le trimită nici lor, nici lui Goga ziare. Nu le predau în zadar, le împachetează gata adresate. De ce să se delectez pe Goga în atacurile „Renaşterii"? De ce Seton-Watson şi Leeper, care ştiu româneşte, să câştige alte impresii din scrisorile lui Tilea şi din ziarele trimise de el, decât impresiile pe care le câştigă direct de la mine şi de la oamenii inspiraţi de mine în mod indirect? Felul cum l-aţi primit pe Madge, exagerarea onorurilor, aglomerarea Săliştei şi a comunelor din jur, discursul lui Lupaş, banchetul lui Moşoiu, pentru Madge! Pentru un agent, un *faiseur* în serviciul politicii externe engleze, care renomează cu *vulva sacratissimae nostrae Reginae*, fiindcă a asistat-o – ştiind să se vâre, odată ca *accoucheur*, cu toate că e neurolog şi ar fi avut datoria să declare că la naşteri nu se pricepe. Omul acesta e un simplu gheşeftar, care profită de conjuncturi. A tolerat tot timpul să fie sărbătorit ca membru în comisia economică engleză, dar aici în faţa lui Mişu şi a mea a declarat că ziarele din Sibiu au „făcut greşeala" etc.

Acestea sunt informaţii unanime asupra lui Madge. Apoi să nu-mi fie ciudă că Tilea v-a dus – nu de rău, ci de naiv – de nas, aranjând fasturile şi făcându-ne de râs prin înălţarea lui Madge. Nu simţi ce comic e : Lupaş în faţa lui Madge, cu capul dezvelit, ţinând un superb discurs : precum poporul englez, şi noi românii suntem credincioşi creştini şi democraţi. Repet : nu numai că nu am nimica în contra lui Tilea, ci îl iubesc, dar chiar de aceea şi pentru că tu ţii la el, te rog iară şi iară : înţarcă-l ! Să nu mai facă politică externă ! Ia-i parola de onoare că nu va mai face, nici chiar prin susţinerea corespondenţei cu prietenii lui englezi şi români din Paris ! Nu e o rugare nemodestă şi împlinirea ei îţi e o datorie faţă de mine, faţă de Tilea şi faţă de tine însuţi, care porţi toată răspunderea dacă din cauza naivităţii lui Tilea ar rezulta vreun rău pentru cauză.

Lucaciu mi-a făcut o poznă. Într-un interviu declară în „Tribune de Genève" că în chestia Banatului suntem aplicaţi a le face sârbilor concesii. Comnen e aici. Prin el îi voi trimite o scrisoare oficială cu întrebarea : dat-a ori nu acest interviu. Dacă nu a spus cele publicate, de ce nu a dezminţit ? În caz că a spus şi susţine cele spuse ori nu dezminte, am să-i comunic că nu-l mai primesc ca membru al delegaţiei, iar datoria noastră, a Consiliului Dirigent, este să-l provocaţi să-şi dea demisia. Şi cu Goga ar trebui să procedaţi la fel, până mai este timp, adică îndată ce va sosi să-l întrebi dacă e solidar sau nu. De altcum nu vei reuşi să susţii disciplina.

Racoţi nu are în contra sa decât pe Dragoş, care nici la un caz nu e uşă de altar. Cred că-l poţi numi şi trimite liniştit la Sătmar, iar pe Mihali va fi bine să-l trimiţi în calitate de delegat spre a-l instala.

Iubitul meu! Limba rămână-ți căptușită și pe viitor pe o parte cu mătase, pe cealaltă cu catifea! Și miere dulce fie cuvântul tău. Nu fi însă numai internist și mai cu seamă nu numai psihiatru, ci învață a fi și chirurg și mai și operează câte un buboiu. Spre a fi în poziția ta respectat și pe viitor nu vor fi de ajuns toate virtuțile extraordinare care te împodobesc și toată genialitatea ta. Numai dacă vor ști mișeii, proștii și obraznicii că știi și tăia, vei răzbi să-ți știe de frică și, temându-se de tine, să te respecteze cu iubirea ticălosului izvorâtă din frică!

Te îmbrățișează cu drag, al tău iubitor, Alexandru.

Ora 3 noaptea.

(Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, *Fond Vaida-Voevod*, dosar 56, f. 1-13)

II. Telegramă a lui Constantin Diamandy, Înaltul Comisar al României la Budapesta, către primul-ministru Ion I.C. Brătianu; 3 septembrie 1919

Socot necesar de a face o recapitulare a relațiunilor noastre cu comisiunea generalilor Aliați din Budapesta.

Chiar de la prima ședință la care am fost convocat, delegatul american, generalul Bandholtz, a luat o atitudine cominatorie.

D-sa a început prin a spune, între altele, că: „Guvernul Statelor Unite este foarte iritat contra României, că dacă Budapesta va fi înfometată, reprobarea și blamul vor cădea asupra noastră" și că, în sfârșit, „noi trebuie să ne supunem ordinelor ce ni se vor da".

Am curmat scurt. Mi-am exprimat mirarea că înainte chiar de a ne fi ascultat și de a fi făcut vreo cercetare să ia o asemenea atitudine.

Am răspuns la fiecare din insinuațiunile D-sale și am adăugat că dacă conferința va continua pe acest ton voi părăsi sala ședințelor și că ele vor putea continua, însă fără prezența delegatului român.

În ședințele care au urmat, atmosfera a fost mai conciliantă.

La data de 16 august, comisiunea ne-a prezentat instrucțiunile pe care le avea, începând cu litera a: „cesser toutes réquisitions etc.", ce v-am comunicat. Am declarat atunci că voi transmite această comunicare guvernului român așteptând instrucțiunile lui.

La data de 20 august, am comunicat comisiunii generalilor Aliați că primisem instrucțiunile; și la data de... [fragment lipsă] august am prezentat contrapropunerile după cuprinsul telegramei D-voastre.

Dacă stăruiesc asupra acestui punct, este pentru a înlătura învinuirea de a ne fi obligat, deja atunci, de a observa instrucțiunile Aliaților atunci când, la acea dată, ele nu vă fuseseră comunicate și nu primisem instrucțiunile D-voastre.

De la această dată și până astăzi conferința generalilor Aliați nu ne-a mai convocat, deși se țin ședințe zilnice. România, a cărei prezență la Budapesta se manifestă printr-o armată de ocupațiune, este complet înlăturată de comisiunea generalilor; nici atunci când au fost primiți, spre a-i asculta, membrii guvernului ungar; nici atunci când se discută chestiunea, atât de importantă pentru noi, a armatei ungurești, noi nu suntem convocați.

Conferința generalilor Aliați s-a constituit într-un grup separat, izolându-ne și lăsând ca între ei și noi să se țească o atmosferă întreagă de intrigi din partea ungurilor, astfel încât

cu toate că în repetate rânduri semnalasem inconvenientele, solidaritatea alianței nu s-a manifestat. României i s-au cerut obligațiuni, însă nu i s-au recunoscut drepturi. Raporturile noastre se mărginesc acum la note scrise pe un ton cominatoriu și cu cerința ca comandamentul să prezinte în fiecare zi la ora 11 raportul activității sale.

Comisiunea generalilor Aliați a zădărnicit colaborarea amicală cu noi, ținându-se strict și fără elasticitatea necesară de ordinele trimise de la Paris; ei nu au ținut seamă de realitatea lucrurilor. Opera lor de disociațiune nu putea duce decât la un rezultat negativ.

Pentru a nu cita decât un singur caz, am adus chiar în sala ședinței mostre de material sanitar răpit României și care se găsea în depozitele ungurilor; am semnalat că la fabrica de munițiuni Manfred și Weiss s-au găsit clopote de la bisericile noastre aduse aici pentru a fi topite. Aceste constatări n-au interesat conferința generalilor Aliați.

Greșeala inițială a Consiliului Suprem și a conferinței generalilor Aliați la Budapesta e că au vrut să sfideze realitatea, punându-se pe o premisă echivocă care nu putea duce decât la rezultate echivoce.

Teza noastră era că România a fost atacată de armatele lui Béla Kun, acele armate au fost învinse, acțiunea militară ne-a dus la Budapesta, am impus un armistițiu învinșilor. Rămânea ca, într-un spirit de conciliațiune, invocând solidaritatea tuturor Aliaților în ceea ce privește reparațiunile datorate de Ungaria, Aliații să reducă și să atenueze condițiunile armistițiului nostru.

Teza Aliaților a fost că există un singur fapt: armistițiul din noiembrie 1918 (la care, de altfel, România nu a luat parte). Istoria Europei Centrale se oprește la această dată. De atunci încolo toate evenimentele petrecute sunt inexistente. Acest păcat originar scrântește complet întreaga chestiune.

Comisiunea generalilor Aliați s-a mărginit a stabili înregistrări de plângeri și învinuiri contra României. Ei n-au înțeles marele folos pentru Antantă de a avea în Europa Centrală o armată care, punându-se de acord cu guvernul român, devenea singurul instrument de execuție a Conferinței.

După plecarea noastră, motivată în mare parte de atitudinea Aliaților noștri, Ungaria va fi lăsată într-o situație îngrijorătoare și haotică, nici o politică de asanare a țării nu a fost luată de conferința Aliaților.

Și acum apare și mai clar datoria noastră de a ne fi asigurat, cel puțin în parte, dreptul nostru aici. Căci într-o asemenea situațiune cine ne garantează că prezența celor patru generali, mai mult „musafirii noștri"* aici, va fi în măsură și va avea puterea să facă acea distribuire de premii după merite, care ni se promite, fără însă a ni se preciza nici data, nici posibilitatea unei asemenea serbări.

* Într-o convorbire intimă mi s-a spus că, deși mulțumiți de relațiunile personale ce le aveam cu generalii Aliați, ei totuși nu puteau admite ca România să trateze de la „Puissance à Puissance". Tot pe un ton intim și prietenesc am atras atențiunea interlocutorului meu că România nu trata de la „Puissance r Puissance", ci de la „Puissance à Impuissance", căci Domniile Lor erau patru generali, musafirii noștri, iar noi aveam o întreagă armată în Ungaria.

Constantin Diamandy

(Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 266-267)

III. Însemnare remisă ministrului de externe Take Ionescu privitoare la atitudinea României la Budapesta (aprilie 1921)

Acţiunea noastră politică la Budapesta a fost călăuzită de ideea de a ajunge la o înţelegere cu ungurii. Noi eram dispuşi a le face concesiunile economice cele mai largi, pentru a înlocui golul produs prin alipirea la România a teritoriilor care posedau materii prime. În schimb le ceream observarea strictă şi leală a tratatului de pace şi abţinerea lor de la orice propagandă iredentistă la noi. Acesta a fost cadrul acţiunii noastre.

Chiar din primele zile am înţeles că, deşi nu voiam a da impresiunea că ne amestecăm în afacerile lăuntrice ale Ungariei, totuşi trebuia să căutăm ca să întărim în Ungaria acele partide sau personalităţi care puteau înlesni raporturile cu Ungaria pe care le doream noi.

Socialiştii, democraţii şi, în general, partidele înaintate [progresiste] erau acelea cărora le dădeam sprijinul nostru; preocupate de chestiuni interne şi sociale, ele ne prezentau garanţii mai mari de bună vecinătate. Aici, alăturatele copii de documente arată că s-au făcut toate sforţările în acest sens.

Eu nu mă aflam încă la Budapesta în momentul sosirii trupelor noastre şi nici în momentul când arhiducele Iosif a pus mâna pe putere. După informaţiunile luate, acţiunea arhiducelui se explică prin faptul că el s-a folosit de prilejul sosirii trupelor noastre, de încurcătura care s-a produs şi de slăbiciunea guvernului Peidl, pentru a face lovitura de stat.

La început noi am păstrat faţă de el expectativa. Atunci însă când guvernul său, cu dl Friedrich, a făcut greşeala de a proclama starea de asediu la Budapesta, pe care o ocupau armatele noastre şi de a numi un prefect al lor... la Sătmar, energica noastră intervenţiune la Aliaţi a adus hotărârea Consiliului Suprem care a declarat căzut pe arhiducele Iosif, şi pe Habsburgi, „indezirabili".

Dl Friedrich a încercat în urmă să facă alegerile folosindu-se de prezenţa trupelor noastre pentru a-şi înjgheba o majoritate; am refuzat categoric, guvernul său neprezentând garanţii suficiente de libertate. În tot timpul şederii noastre am lăsat cea mai mare libertate de întrunire, am încuviinţat toate întrunirile partidelor socialiste şi am împiedicat orice persecuţiune religioasă.

Avem în dosare adrese de mulţumiri ale democraţilor, ale socialiştilor şi avem şi petiţiuni ale miilor de lucrători care cereau ca trupele noastre să reocupe teritoriile evacuate de ele de teama terorii albe ungare. Dar chiar proclamaţiunile noastre, aici alăturate, arată spiritul care ne-a animat: apărarea elementelor democratice contra tendinţelor şi asupririlor reacţionare. Am fost bănuit eu însumi de a fi evreu, căci nu-şi puteau închipui ungurii că românii, pe care îi credeau antisemiţi, să împiedice persecuţiunile evreilor.

Atunci când comandamentul nostru a descoperit că ungurii, cu toate ordinele noastre militare, pregăteau clandestin organizarea de depozite de muniţiuni şi recrutarea de tineri pentru a-i înrola, el a propus în şedinţă cu generalii Aliaţi, reprezentanţi ai Consiliului Suprem, arestarea dlui Friedrich şi a ministrului de război. Aliaţii, ca şi în alte chestiuni, nu s-au unit între ei, au fost şovăitori şi s-a renunţat.

Înaltul Comisariat n-a avut relaţiuni nici cu Friedrich, nici cu amiralul Horthy; nu i-am văzut niciodată. Am protestat împreună cu comandamentul împotriva înjghebării armatei lui Horthy dincolo de zona noastră. Am arătat că sub masca de trupe de poliţie se încearcă să se alcătuiască o nouă armată ungară; că o asemenea armată poate constitui o primejdie pentru noi chiar şi în momentul retragerii trupelor noastre; că orice încercare

de a se crea un guvern de coaliţie cu caracter democratic va fi zadarnică, de vreme ce la plecarea noastră cel care va avea puterea armată va fi stăpân; şi că Horthy va aduce dictatura cu tendinţe de restabilire monarhică şi chiar habsburgică. Nici în această chestiune n-am putut ajunge la un rezultat cu Consiliul Suprem. Generalii Aliaţi, fără a ţine seama de realitate şi de împrejurări, se ţineau rigid de primele lor ordine de la Paris; sau erau lăsaţi fără instrucţiuni şi nu li se dăduse latitudinea necesară. Nu o dată, în convorbirile ce le aveam, se tânguiau de aceasta.

În timpul când Sir George Clerk se străduia să alcătuiască guvernul de coaliţie, am cerut ca elementele democratice şi socialiste să fie reprezentate cât mai larg în acel guvern; şi când s-a zvonit că contele Bethlen, ale cărui sentimente antiromâneşti sunt cunoscute, ar fi printre candidaţi, am opus un veto formal. Dl Mihali, actual vicepreşedinte al Senatului, a luat parte la încercările noastre de a aduce la cârmă elementele democratice.

Faţă de unguri şi pe cât a fost posibil am căutat să scurtez durata ocupaţiunei şi să îndulcesc inconvenientele ei; să reduc rechiziţiile şi evacuările, să protejez pe cei săraci. S-au adus chiar din ţară alimente pentru a hrăni populaţia din Budapesta şi am considerat întotdeauna că, orice ne-ar rezerva din partea ungurilor viitorul, era de datoria noastră de ocupant, o datorie de umanitate, de a veghea pentru ca populaţiunea să nu sufere; n-a fost uşor [pentru] că totul a fost dezorganizat de bolşevici şi nu găseam adesea concursul necesar pe lângă autorităţile maghiare. Noi am înfiinţat pe lângă regimente cantine unde se distribuiau gratuit alimente calde populaţiei sărace. Intrigile ungurilor pe lângă Aliaţi – în speranţa de a provoca o spărtură în blocul Aliat – contribuiau şi acestea a mări dificultăţile noastre.

La plecarea noastră, dintr-un sentiment de umanitate, n-am vrut ca prizonieri din armatele lui Béla Kun luaţi de trupele noastre să fie lăsaţi pradă răzbunării guvernului ungar şi am cerut ca ei să fie luaţi sub garanţia Aliaţilor, cărora i-am predat.

În conformitate cu instrucţiunile primului-ministru Brătianu, noi nu ne-am condus în Ungaria de vreun sentiment de răzbunare, am căutat să păstrăm colaborarea cu Aliaţii noştri şi am dus în Ungaria o politică generoasă şi largă, în speranţa de a stabili raporturi normale pe baza respectării leale a tratatelor.

Constantin Diamandy

(Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti, *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 151, f. 92-93)

IV. Scrisoare a şefului Statului-Major General al Armatei române, generalul Cihoski, către Ministerul Afacerilor Străine al României, la 23 noiembrie 1919

1/ Am onoarea a vă trimite aici anexate cele două hărţi cerute;
2/ Pe ambele hărţi s-au trasat:
a) *linia pe care trebuie să fie menţinute trupele noastre până când Ungaria va accepta, semna şi chiar ratifica tratatul de pace care i se va impune* (s.Cihoski);
b) linia de frontieră care a fost recunoscută de Aliaţi, prin tratatul din 1916, că de drept ni se cuvine în caz de victorie;
c) linia de frontieră, denumită linia Clemenceau, fixată în mod arbitrar de Congresul [corect: Consiliul] Suprem.

3/ Din punctul de vedere al siguranţei militare este absolut necesar să menţinem frontul pe linia indicată cu albastru pe schiţele alăturate fiindcă :

a) Tisa constituie un obstacol care ne garantează, în condiţiuni superioare, în contra unei eventuale agresiuni armate din partea forţelor organizate ungare;
b) obstacolul poate fi uşor apărat şi cu puţine forţe, *ceea ce este esenţial în situaţia noastră militară actuală* (s.Cihoski);
c) se împiedică, în mai bune condiţiuni, infiltraţiunile agenţilor întrebuinţaţi pe o scară foarte întinsă de adversar cu scopul de a pregăti anarhia în interior; şi în sfârşit
d) fiind înapoia unui obstacol, trupele de apărare se vor putea grupa în astfel de condiţiuni încât să aibă putinţa a se adăposti şi instrui în toată siguranţa.

În rezumat, Tisa constituie pentru noi Rinul românesc şi, în consecinţă, ar fi surprinzător ca Congresul Suprem să nu găsească justificate argumentele pe care sprijinim dorinţa noastră în această privinţă, când se ştie că pentru aceleaşi consideraţiuni Aliaţii au luat hotărârea de a menţine forţele lor pe Rin până ce germanii vor executa complet condiţiunile de pace.

4/ Retragerea trupelor noastre înapoia „liniei Clemenceau" înainte de a se restabili în mod complet starea de pace cu Ungaria constituie pentru noi un mare pericol militar pentru următoarele motive:

a) *linia fiind cu totul convenţională şi având o dezvoltare mai mare de 300 (trei sute) km, se va apăra în condiţiuni grele şi, în consecinţă, va reclama numeroase forţe* (s. Cihoski);
b) în aceste condiţiuni, va fi absolut necesar *să dăm o densitate foarte mare trupelor de acoperire şi să menţinem în permanenţă numeroase rezerve* (s.Cihoski), fiindcă numai astfel vom putea, pe de o parte, să ne considerăm într-adevăr asiguraţi în contra unor eventuale agresiuni, iar, pe de altă parte, să împiedicăm inflitraţiunile agenţilor periculoşi.
   Comparativ cu frontul Tisei, va trebui să întrebuinţăm, pentru atingerea aceluiaşi scop, cel puţin un număr îndoit de forţe (s.Cihoski);
c) *linia se găseşte în imediata apropiere a regiunii muntoase* (s.Cihoski).
   Din această cauză rezultă numeroase şi mari neajunsuri militare. În primul rând, *lipsind spaţiul* (s.Cihoski), rezervele frontului nu vor putea fi ţinute decât pe linia Dej, Gluj, Alba-Iulia, *adică la o depărtare de 180-200 km de front* (s.Cihoski);
d) linia este, pe de o parte, paralelă cu calea ferată Oradea Mare – Careii Mari şi departe de ea *între 6 şi 10 km* (s.Cihoski), iar, pe de altă parte, taie în două şi *deci întrerupe* (s.Cihoski) comunicaţia directă cu calea ferată dintre Arad şi Oradea Mare.

Trecând peste neajunsurile de ordin economic şi administrativ la care în mod implicit va da naştere această situaţiune, este de remarcat că *din punctul de vedere militar inconvenientul este considerabil fiindcă la orice agresiune rezervele noastre nu vor putea fi aduse cu repeziciune în sectoarele unde vor fi necesare, deoarece mişcarea lor de la o aripă la alta sau de la aripi către centru nu se va putea face decât făcând un ocol cu trenul care variază, după caz, între 400 şi 600 de km* (s.Cihoski).

Inconvenientul este evident şi importanţa lui poate fi uşor apreciată chiar şi de aceia care sunt străini de arta conducerii operaţiunilor.

5/ În cazul în care totuşi Congresul Suprem va menţine în contra interesului tuturor, în general, şi al nostru, în special, dispoziţia luată, vă rog să binevoiţi a cunoaşte că pentru executarea ei avem nevoie de cel puţin două luni, deoarece, pe de o parte, din cauza

timpului, a distanţei[1], a naturii terenului şi a lipsei depozitelor în lungul liniilor de comunicaţie, trupele nu vor putea fi deplasate pe jos, iar, pe de altă parte, din cauza crizei de combustibil prin care trecem, capacitatea căilor ferate este extrem de redusă.

În afară de aceasta, sunt dator să atrag atenţiunea că în cazul când în contra logicii şi a dreptăţii vom fi forţaţi a ne retrage înapoia „liniei Clemenceau", este neapărat necesar să se obţină ca Congresul Suprem să *oprească până la încheierea păcii forţele militare ungureşti de a trece la est de Tisa* (s.Cihoski).

gen. Cihoski

(Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti, *Fond 71/1914*, E2, partea I, vol. 153, f. 89-92)

V. Referat din noiembrie 1922 despre poziţia Ministerului Afacerilor Străine al României faţă de solicitările de despăgubiri pentru pagubele suferite de unii cetăţeni din statele neutre în timpul operaţiunilor armatei române în Ungaria în 1919

Legaţiunea Olandei s-a adresat direct Ministerului de Război pentru a cere despăgubirea Societăţii „Donau Hypotheken Bank" pentru pagubele suferite cu ocazia operaţiunilor armatei române în Ungaria...

Din punctul de vedere al dreptului internaţional, statul român nu este obligat a despăgubi pe neutrii aflaţi în zona de operaţii, nici pentru persoana, nici pentru bunurile lor.

Cu ocazia elaborării memoriului prezentat de delegatul nostru în Comisia Reparaţiilor în chestiunea ungară, punctul de vedere al Ministerului Afacerilor Străine în această chestiune este următorul:

Situaţia unui străin într-o ţară asupra căreia se desfăşoară operaţiuni de ocupaţie decurgând din starea de război nu poate fi alta decât aceea a unui neutru. Supusul unui stat prieten sau aliat cu care nu operam împreună în Ungaria în acel moment nu poate intra decât în categoria neutrilor.

În 1906, la Institutul de Drept Internaţional din Gand şi în 1907, la a doua Conferinţă de pace de la Haga, s-au făcut încercări spre a se determina, într-un mod general, tratamentul persoanei neutre, dar nu s-a ajuns la nici o soluţie. Atât proiectul Kleen la Gand, în 1906, cât şi propunerea delegaţiei germane la Haga, în 1907, care stabileau situaţia persoanei şi bunurilor neutre, n-au fost admise. Renault a definit atunci situaţia neutrilor astfel: „rigorile războiului se aplică neutrilor pe teritoriul beligerant exact ca şi locuitorilor".

Conferinţa de la Haga din 1907, prin Convenţia a V-a asupra neutralităţii pe uscat, a stabilit numai situaţia materialului drumurilor de fier, proprietate neutră, ce s-ar găsi în ţara ocupată sau în teritoriul beligerant.

Este stabilit, în drept, că supuşii unui stat neutru continuă să se bucure de bunurile mobile şi imobile ce posedă în teritoriile beligerante, chiar atunci când sunt situate pe teatrul de război. Dar aceste bunuri nu pot, natural, să fie sustrase sarcinilor, riscurilor şi pericolelor de război.

1. Rezervele vor trebui să fie deplasate de pe Tisa în zona Dej – Cluj – Alba-Iulia.

Geffcken spune categoric : „Beligerantul trebuie să respecte, cât mai mult cu putinţă, bunurile neutre în ţară inamică, dar proprietarii acestor bunuri n-au dreptul să ceară acest respect. Ei sunt supuşi temporar jurisdicţiei ţării unde se găsesc acele bunuri şi beligerantul nu e ţinut să menajeze proprietatea lor mai mult decât pe aceea a locuitorilor ţării. Ca şi aceştia din urmă, ei sunt supuşi rechiziţiilor şi prescripţiilor beligerantului ce ocupă teritoriul inamic şi n-au dreptul să ceară a ieşi dintr-o fortăreaţă asediată ; nu pot deci să reclame privilegii pentru bunurile lor. Dreptul beligerantului de a lua aceste bunuri când nevoile războiului ar cere-o este incontestabil". Aceste soluţiuni se explică prin ideea că străinii, care profită în anii de prosperitate de avantagiile existente pe teritoriul unde sunt stabiliţi, trebuie, în timp de criză, să-şi ia partea lor la greutăţile ţării unde sunt aşezaţi, căci nu trebuie să existe o primă de neutralitate. În 1870, englezii au pretins să sustragă locuinţele lor faţă de germani, arborând drapelul britanic, [dar] guvernul englez a refuzat să susţină pretenţiunea lor şi germanii nu s-au oprit din acţiunea lor, tratându-i deopotrivă cu locuitorii francezi. Dacă, cu această ocazie, au fost cazuri când germanii au plătit oarecari despăgubiri unor supuşi englezi, au făcut-o nu ca o obligaţie decurgând din faptul neutralităţii, ci pe cale diplomatică, direct cu guvernul englez, ca un act de simplă curtenie faţă de Anglia.

În asemenea condiţiuni, plata reclamată de guvernul olandez nu poate fi făcută decât numai ca un simplu act de curtenie din partea guvernului român, care are tot interesul de a nu călca o regulă de drept internaţional creând un precedent periculos.

Gurănescu

(Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, Bucureşti,
Fond 71/1914, E2, partea I, vol. 163, f. 45-47)

IZVOARE ŞI BIBLIOGRAFIE

A. Izvoare

A.1. Izvoare inedite

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe - București (A.M.A.E.)
Fond 71/1914, E2, partea I, vol. 151, 152, 153, 163, 164.
Fond 71/1914, E2, partea a II-a, vol. 3, 12, 26, 28, 29, 31, 35, 45, 48, 49, 57, 58.
Fond 71/1920-1944, Ungaria, vol. 1, 25, 43, 84.
Fond 71/1920-1944, Transilvania, vol. 348.
Fond Mica Înțelegere, vol. 3, 4.
Fond Dosare speciale, vol. 40/1.

Arhivele Naționale Istorice Centrale - București (A.N.I.C.)
Fond Vaida-Voevod, dosar 32, 42, 55, 56, 78, 88, 89, 95, 248.
Fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 572/1922.
Fond Onisifor Ghibu, dosar 450.

A.2. Izvoare editate

A.2.a. *Colecții și volume de documente*

1918 la români, Desăvârșirea unității național-statale a poporului român, Documente externe, 1916-1918, vol. II, coord. Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.

1918 la români. Documentele Unirii, Unirea Transilvaniei cu România, 1 decembrie 1918, vol. VII-VIII, coord. Ion Popescu-Puțuri, Ștefan Pascu, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1989.

Gh. Iancu, G. Cipăianu, *La Consolidation de l'union de la Transylvanie et de la Roumanie (1918-1919), Témoignages français*, Ed. Enciclopedică, București, 1990.

Les Délibérations du Conseil des Quatre (24 mars - 28 juin 1919). Notes de l'officier interprète Paul Mantoux, tome I, *Jusqu'à la remise à la délégation allemande des conditions de paix*, Éditions du Centre National de la recherche scientifique, Paris, 1955.

Desăvârșirea unității național-statale a poporului român. Recunoașterea ei internațională. 1918, Documente interne și externe, august 1918 - decembrie 1920, vol. III-VI, coord. Ion Ardeleanu, Vasile Arimia, Mircea Mușat, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1986.

Documents on British Foreign Policy 1919-1939 (*D.B.F.P.*), ed. by E.L. Woodward and Rohan Butler, First Series, vol. I-VIII, XII, Her Majesty's Stationery Office, Londra, 1947-1962.

République Tchécoslovaque. Ministère des Affaires Étrangères, *Documents diplomatiques concernant les tentatives de restauration des Habsbourg sur le trône de Hongrie, août 1919 - novembre 1921*, Praga, 1922.

Gyula Litván, *Documents des relations franco-hongroises des années 1917-1919*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapesta, Tomus XXI, nr.1-2/1975.

The Hungarian Peace Negotiations. An Account of the Work of the Hungarian Peace Delegation at Neuilly S/S, from January to March 1920, The Royal Hungarian Ministry of Foreign Affairs, Budapesta, 1921-1922, vol. I - IIIA-B.

Marea Adunare Naţională întrunită la Alba-Iulia în ziua de 1 Decembrie 1918. Acte şi documente, f.a., f.l., vol. I.

Arhivele Statului din România, *Minorităţile naţionale din România, 1918-1925, Documente*, coord. Ioan Scurtu, Liviu Boar, Bucureşti, 1995.

Papers and Documents relating to the Foreign Relations of Hungary (*P.D.F.R.H.*), vol. I, 1919-1920, Budapesta, 1939; vol. II, 1921, Budapesta, 1946.

Department of State, *Papers relating to the Foreign Relations of the United States*,
- *The World War, 1916*, Supplement, Washington, 1929.
- *The World War, 1917*, Supplement 1, Washington, 1931.
- *The World War, 1918*, Supplement 1, Washington, 1933.
- *The Paris Peace Conference, 1919*, vol. I-IX, XI-XII, Washington, 1942-1947 (*F.R.U.S., P.P.C., 1919*).

Relaţiile româno-sovietice. Documente, vol. I, 1917-1934, redactor responsabil: Dumitru Preda, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1999.

Rodolfo Mosca, *Le Relazioni Internazionali del Regno d'Ungheria, Atti Internazionali e Documenti Diplomatici raccolti e ordinati*, volume primo, 1919-1938, Budapesta, 1943.

La Roumanie devant le congres de la paix, II: *Ses revendications territoriales*, ediţie de Alexandru Lapedatu, Paris, 1919.

France, *Travaux du Comité d'Études*, vol. II, *Questions européennes*, Paris, 1919.

The Wilson Reader, ed. by Frances Farmer, Oceana Publications, New York, 1956.

A.2.b. *Jurnale, memorii, amintiri, corespondenţă, discursuri*

Lord D'Abernon, *An Ambassador of Peace*, vol. 2, Londra, 1929.

Bandholtz, Harry Hill, *An Undiplomatic Diary, by the American Member of the Inter-Allied Military Mission to Hungary, 1919-1920*, ed. by Fritz-Konrad Kruger, Columbia University Press, New York, 1933.

General Henri Berthelot and Romania, Mémoires et Correspondance 1916-1919, edited, with a biographical introduction, by Glenn Torrey, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1987 (ediţie în limba română: General Henri Berthelot, *Jurnal şi corespondenţă, 1916-1919*, ed. de Gheorghe I. Florescu, Ed. Cronica, Iaşi, 1997).

Brown, Philip Marshall, *Foreign Relations of the Budapest Soviets in 1919. A Personal Narrative*, în „The Hungarian Quarterly", vol. III, no.1/1937.

Buşe, Constantin, Dascălu, Nicolae, *Nicolae Iorga şi revizionismul maghiar, Culegere de articole, conferinţe şi discursuri parlamentare (1918-1940)*, Ed. Universităţii Bucureşti, Bucureşti, 1993.

Cambon, Paul, *Correspondance 1870-1924*, vol. III, *Les Guerres balkaniques. La grande guerre. L'organisation de la paix*, B. Grasset, Paris, 1946.

Cuninghame, Sir Thomas, *Between the War and the Peace Treaties, A Contemporary Narrative*, în „The Hungarian Quarterly", vol. V, no. 3/1939.

George, David Lloyd, *A Diary by Frances Stevenson*, ed. by A.J.P. Taylor, Harper & Row, New York, 1971.

Idem, *The Truth about the Peace Treaties*, vol. II, V. Gollancz, Londra, 1938.

Goldiş, Vasile, *Corespondenţă (1888-1934), Scrisori trimise*, vol. I, ediţie şi studiu introductiv de Gheorghe Şora, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1992.

Gratz, Gustav, *Count Stephen Bethlen*, în „The Hungarian Quarterly", vol. III, no. 2/1937.

Hohler, Sir Thomas, *Reminiscences of Hungary*, în „The Hungarian Quarterly", vol. V, no. 1/1939.

Iorga, N., *În luptă cu absurdul revizionism maghiar*, ed. de Mihai Ungheanu, Ed. Globus, Bucureşti, 1991.

Károlyi, Mihály, *Faith without Illusion. The Memoirs of Count Michael Károlyi*, J. Cape, Londra, 1956.

Lansing, Robert, *The Big Four*, Boston, New York, 1922.

Laroche, Jules, *Au Quai d'Orsay avec Briand et Poincaré, 1913-1926*, Hachette, Paris, 1957.

Maior, Liviu, *Alexandru Vaida-Voevod între Belvedere şi Versailles (însemnări, memorii, scrisori)*, Ed. Sincron, f.l., 1993.

Marghiloman, Alexandru, *Note Politice*, vol. III, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 1995.

Maria, Regina României, *Însemnări zilnice (decembrie 1918 - decembrie 1919)*, vol. I, Ed. Albatros, Bucureşti, 1996.

Nicolson, Harold, *Peacemaking 1919*, Methuen, Londra, 1965.

Poincaré, Raymond, *Histoire politique, chronique de quinzaine*, Plon-Nourrit et cie, Paris, 1921.

Romanelli, Guido, *Nell'Ungheria di Béla Kun e durante l'ocupazione militare romena : la mia missione, maggio - novembre 1919*, Doretti, Udine, 1964.

Saint-Aulaire, Comte de, *Confession d'un vieux diplomate*, Flammarion, Paris, 1953.

Salcă, Horia, Salvan, Florin, *Dr. Alexandru Vaida-Voevod, corespondenţă, 1918-1919*, Ed. Transilvania Expres, Braşov, 2001.

Steed, Henry Wickham, *Through Thirty Years 1892-1922. A Personal Narrative*, Doubleday, Page & Company, New York, 1925.

Vaida-Voevod, Alexandru, *Memorii*, vol. I-IV, ed. de Alexandru Şerban, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1994-1998.

A.2.c. *Presă (1919-1924)*

„Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", Bucureşti

„Cronica financiară", Bucureşti

„Cultul eroilor (noştri)", Bucureşti

„Dacia", Cluj

„Democraţia", Bucureşti

„Epoca", Bucureşti

„Ideea contemporană", Bucureşti

„L'Indépendence roumaine", Bucureşti

„Monitorul Oficial", partea a III-a, Dezbateri parlamentare, Adunarea Deputaţilor, Senat, Bucureşti

„Neamul Românesc", Bucureşti

„The New Europe", Londra

„The New York Times", New York

„Revue de Deux Mondes", Paris

„The Times", Londra

„Universul", Bucureşti

„Viitorul", Bucureşti

B. Bibliografie

B.1. Instrumente de lucru

Bloch, Marc, *The Historian's Craft*, Knopf, New York, 1953.

Daşcovici, Nicolae, *Interesele şi drepturile României în texte de drept internaţional public*, Tipografia Concesionară Alexandru Terek, Publicaţiile Institutului de Drept Public al Universităţii Mihăilene din Iaşi, Iaşi, 1936.

Eco, Umberto, *Cum se face o teză de licenţă. Disciplinele umaniste*, Ed. Pontica, Constanţa, 2000.

Encyclopaedia Britannica, vol. 20, Londra, 1972.

Encyclopaedia Judaica, vol. 7, 10, Ierusalim, 1978.

Gheorghe, Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României, 1921-1939*, vol. II, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1980.

Iorga, N., *Generalităţi cu privire la studiile istorice*, ed. a IV-a, introd., note şi comentarii de Andrei Pippidi, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Pascu, Ştefan, Ştirban, Marcel, *Bibliografia Unirii Transilvaniei cu România*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", tom XI, 1968, pp. 171-258.

Politica externă a României, Dicţionar cronologic, coord. Ion Calafeteanu, Cristian Popişteanu, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Teodor, Pompiliu, *Istoriografia unirii Transilvaniei cu România*, în vol. *Convergenţe europene, Istorie şi societate în epoca modernă*, îngrijit de Nicolae Bocşan, Nicolae Edroiu, Vasile Vesa, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1993, pp. 76-84.

Truhart, Peter, *International Directory of Foreign Ministers, 1589-1989*, K.G. Saur, München, New York, 1989.

B.2. Lucrări generale

Agrigoroaiei, Ion, *Atitudinea României faţă de marile puteri (1918-1928)*, în vol. omagial *Profesorului Constantin Cihodaru la a 75-a aniversare*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1983, pp. 206-221.

Idem, *Poziţia marilor puteri faţă de România. 1914-1918*, în vol. *Românii în istoria universală*, I, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986, pp. 448-480.

Idem, *Contextul intern şi internaţional al înfăptuirii Marii Uniri*, în „Carpica", XXI/1990, pp. 123-129.

Idem, *Diplomaţie şi război : România 1914-1918*, în vol. *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale*, coord. Mihai Timofte, Ed. Ankarom, Iaşi, 1997, pp. 66-78.

Alatri, Pietro, *Nitti, D'Annunzio e la questione adriatica*, Milano, 1959.

Albrecht-Carrié, René, *Italy at the Paris Peace Conference*, Columbia University Press, New York, 1938.

Alter, Peter, *Nationalism*, E. Arnold, Londra, 1989.

Ambrosius, Lloyd E., *Dilemmas of National Self-Determination : Woodrow Wilson's Legacy*, în vol. *L'Établissement des Frontierès en Europe après les deux guerres mondiales. Actes des colloques de Strasbourg et de Montréal (juin et septembre 1995)*, Publiés sous la direction de Christian Baechler et Carole Fink, 1996, P. Lang, Strasbourg, Montréal, pp. 21-36.

Angerer, Thomas, *Henry Wickham Steed, Robert William Seton-Watson und die Habsburgermonarchie, ihr Haltungswandel bis Kriegsanfang im Vergleich*, în „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung", band 99, 3-4/1991, pp. 435-474.

Apponyi, Count, *Hungarian Foreign Policy*, Budapesta, 1921.

Aron, Raymond, *The Opium of the Intellectuals*, trad. de Terence Kilmartin, Doubleday, Lanham, 1957.

Idem, *The Century of Total War*, Doubleday, New York, 1954.

Idem, *D'Une Sainte Famille à l'autre. Essais sur les marxismes imaginaires*, Gallimard, Paris, 1969.

Azan, Paul, *Franchet d'Esperey*, Flammarion, Paris, 1949.

Azcarate, Pablo de, *League of Nations and National Minorities, An Experiment*, Klaus Reprint Co., New York, 1972.

Baker, Ray Stannard, *Woodrow Wilson and World Settlement*, vol. I, Doubleday, Page & Company, New York,1922.

Bodea, Cornelia, Seton-Watson, Hugh, *R.W. Seton-Watson şi românii, 1906-1920*, vol. II, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

Bitoleanu, Ion, *Politica externă a României Mari în dezbaterile Parlamentului, 1919-1939*, Ed. Mondograf, Constanţa, 1995.

Boia, Eugene B., *A Neglected Issue in Romanian Historiography : the Diplomatic Struggle over the Banat, 1914-1920*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIII, nos. 1-2/1994, pp. 43-61.

Boicu, L., Cristian, V., Platon, Gh., (coordonatori), *România în relaţiile internaţionale, 1699-1939*, Ed. Junimea, Iaşi, 1980.

Bold, Emilian, *Unele probleme privind participarea delegaţiei române la Conferinţa păcii (1919-1920)*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi", serie nouă, secţiunea a III-a, a. Istorie, tom XIV, 1968, pp. 27-45.

Idem, *Aspecte privind poziţia marilor puteri faţă de România la Conferinţa păcii (1919-1920)*, în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al.I. Cuza» din Iaşi", serie nouă, secţiunea a III-a, a. Istorie, tom XVI, 1970, pp. 217-223.

Idem, *Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920). Cîteva consideraţii generale*, în vol. omagial *Profesorului Constantin Cihodaru la a 75-a aniversare*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1983, pp. 195-205.

Bold, Emilian, Dobrinescu, Valeriu Florin, *Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920)*, în vol. *Românii în istoria universală*, I, coord. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986, pp. 481-495.

Bond, Brian, *The Pursuit of Victory, From Napoleon to Saddam Hussein*, Oxford University Press, Oxford, 1996.

Bonsal, Stephen, *Suitors and Supplicants. The Little Nations at Versailles*, Prentice-Hall, New York, 1946.

Borsody, Stephen, *The New Central Europe*, East European Monograph, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1994.

Bosworth, R.J.B., *Italy and the Wider World, 1860-1960*, Routledge, Londra, 1996.

Bradley, John, *Allied Intervention in Russia*, Basic Books, New York, 1968.

Brogan, D.W., *The Development of Modern France (1870-1939)*, Londra, 1949.

Bunea, A., Tomuţa, G., *Frământări în rândurile tineretului muncitor din Transilvania în perioada anilor 1917-1922*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", I-II, 1958-1959, pp. 345-367.

Buzatu, Gh., *România şi trusturile petroliere internaţionale pînă la 1929*, Ed. Junimea, Iaşi, 1981.

Idem, *O istorie a petrolului românesc*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1998.

Calafeteanu, Ion, *Opinia publică din România şi consacrarea internaţională a Marii Uniri*, în vol. *Probleme de politică externă a României 1918-1940*, vol. III, Ed. Militară, Bucureşti, 1988, pp. 17-66.

Idem, *Politică şi interes naţional în România interbelică*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

Callcott, W.R., *The Last War Aim: British Opinion and the Decision for Czechoslovak Independence, 1914-1919*, în „The Historical Journal", Cambridge, vol. 24, no. 4/1984, pp. 979-983.

Campbell, G.F., *Confrontation in Central Europe. Weimar Germany and Czechoslovakia*, University of Chicago Press, Chicago, 1975.

Campus, Eliza, *Din politica externă a României, 1913-1947*, Ed. Politică, Bucureşti, 1980.

Eadem, *Raymond Poincaré (1860-1934), Un om în istoria lumii, Din istoria relaţiilor româno-franceze*, Editura Universităţii din Bucureşti, 1998.

Carley, Michael Jabara, *Revolution and Intervention : The French Government and the Russian Civil War, 1917-1919*, McGill-Quenn's University Press, Kingston, 1983.

Carr, E.H., *International Relations between the Two World Wars, 1919-1939*, Macmillan, Londra, 1990.

Carsten, F.L., *Revolution in Central Europe, 1918-1919*, University of California Press, Los Angeles, 1972.

Challener, Richard, *The French Foreign Office. The Era of Philippe Berthelot*, în vol. *The Diplomats, 1919-1939*, I, ed. by Gordon Craig and Felix Gilbert, Princeton University Press, Princeton, 1984, pp. 65-78.

Ciupercă, I., *Bucureşti-Washington : diplomaţie şi petrol*, în vol. *Relaţii româno-americane în timpurile moderne*, editat de Gheorghe I. Florescu, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1993, pp. 161-184.

Idem, *Opoziţie şi putere în România anilor 1922-1928*, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1994.

Cobban, Alfred, *The Nation State and National Self-Determination*, Collins, Londra, 1969.

Corp, Edward, *Sir Eyre Crowe and Georges Clemenceau at the Paris Peace Conference, 1919-1920*, în „Diplomacy and Statecraft", vol. 8, no. 1/1997, pp. 10-19.

Cox, Frederick J., *The French Peace Plans, 1918-1919*, în F.J. Cox ş.a., eds., *Studies in Modern European History in Honor of Franklin Charles Palm*, Bookman Associates, New York, 1956, pp. 71-104.

Crespi, S., *Alla difesa d'Italia in guerra e a Versailles*, A. Mondadori, Milano, 1937.

Dafinescu, Traian, Boaţă, Ion, *Istoria serviciilor logistice ale armatei române*, Ed. Militară, Bucureşti, 1990.

Dansette, Adrien, *Histoire des Présidents de la République de Louis-Napoléon Bonaparte à Charles de Gaulle*, Le livre du contemporain, Paris, 1960.

Dascălu, Nicolae, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, Ed. Alternative, f.l., 1998.

Deák, István, *Historiography of the Countries of Eastern Europe : Hungary*, în „The American Historical Review", vol. 97, no. 4/1992, p. 1041-1059.

Idem, *The Habsburg Empire*, în vol. *After Empire, Multiethnic Societies and Nation-Building, The Soviet Union and the Russian, Ottoman, and Habsburg Empires*, ed. by Karen Barkey and Mark von Hagen, Westview Press, Boulder, 1997, pp. 129-141.

Djuvara, Mircea, *Cîteva consideraţiuni generale asupra Conferenţei de la Paris*, Bucureşti, 1919 (extras din revista „Democraţia").

Dobrinescu, Valeriu Florin, *Relaţii româno-engleze (1914-1933)*, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1986.

Idem, *Gh.I. Brătianu şi unele probleme ale consolidării statului naţional unitar*, în „Revista de istorie", tom 41, nr. 12/1988, pp. 1177-1184.

Idem, *Bătălia diplomatică pentru Basarabia 1918-1940*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991.

Idem, *România şi sistemul tratatelor de pace de la Paris (1919-1923)*, Institutul European, Iaşi, 1993.

Dobrinescu, Valeriu Florin, Tompea, Doru, *România la cele două Conferinţe de pace de la Paris (1919-1920, 1946-1947), Un studiu comparativ*, Ed. Neuron, Focşani, 1996.

Duţu, Alesandru, Botoran, Constantin, Retegan, Mihai, *Transilvania în evoluţia relaţiilor româno-maghiare*, Institutul de Istorie şi Teorie Militară, Bucureşti, 1993.

Elcock, Howard, *Portrait of a Decision. The Council of Four and the Treaty of Versailles*, Eyre Methuen, Londra, 1972.

Faur, Dr. Viorel, *Viaţa politică a românilor din Bihor (1848-1919)*, Oradea, 1992.

Ferris, John Robert, *The Evolution of British Strategic Policy, 1919-1926*, Macmillan, Londra, 1989.

Feuchtwanger, E.J., *From Weimar to Hitler, Germany, 1918-1933*, University Press of America, Lanham, Maryland, 1993.

Florescu, Gheorghe I., *Despre împrejurările aducerii la putere a guvernului Alexandru Averescu*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", Iaşi, tom VI/1969, pp. 51-66.

Idem, *Partidele politice în alegerile parlamentare din 1919*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", Iaşi, tom IX/1972, pp. 313-332.

Florescu, Radu R., *King Ferdinand I (1865-1927) : An Intimate View*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIV, nos. 1-2/1995, pp. 181-188.

Foster, Alan J., *Britain and East Central Europe 1918-1948*, în vol. *Mitteleuropa, History and Prospects*, ed. by Peter S. Stirk, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1994, pp. 112-128.

Galántai, József, *Hungary in the First World War*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1989.

Garlicki, Andrzej, *Józef Pilsudski, 1867-1935*, Scolar Press, Aldershot Hands, 1995.

Gelfand, Lawrence E., *The Inquiry : American Preparation for Peace, 1917-1919*, Yale University Press, New Haven, 1963.

Goldstein, Erik, *Winning the Peace. British Diplomatic Strategy, Peace Planning, and the Paris Peace Conference, 1916-1920*, Oxford University Press, Oxford, 1991.

Grandhomme, Jean-Noël, *Le Soutien de la France à la cause Transylvaine jusqu'à l'union d'Alba-Iulia (août 1916 - décembre 1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXVI, nos. 3-4/1997, pp. 223-240.

Hamard, B., *Le Transfert du Bürgenland à l'Autriche 1918-1922, un arbitrage international de l'après-guerre*, în „Revue historique", tome CCXCIV, 2/1995, pp. 285-305.

Hamilton, Keith, Langhorne, Richard, *The Practice of Diplomacy, Its Evolution, Theory and Administration*, Routledge, Londra, 1996.

Hanak, Harry, *The Government, the Foreign Office and Austria-Hungary, 1914-1918*, în „The Slavonic and East European Review", vol. XLVII, no. 108/1969, pp. 161-197.

Hartmann, Frederick H., *The Relations of Nations*, Sixth Edition, Macmillan, New York, 1983.

Heater, Derek, *National Self-Determination : Woodrow Wilson and His Legacy*, St. Martin's Press, New York, 1994.

Helmreich, Jonathan, *The Negotiations of the Franco-Belgian Military Accord of 1920*, în „French Historical Studies", III, no. 3/1964, pp. 360-378.

Henig, Ruth, *Foreign Policy*, în vol. *The First World War in British History*, ed. by Stephen Constantine, Maurice W. Kirby, Mary B. Rose, Londra, E. Arnold, 1995, pp. 204-230.

Eadem, *Versailles and After, 1919-1933*, Routledge, Londra, 1995.

Herbert, K., *Das Recht der Minderheiten*, Berlin, 1927.

Herman, Joost, *Toward the Great Areopagus, Some Remarks on Jewish Activities in Intergovernmental Circles in the Nineteenth and Twentieth Century*, în vol. *Homeward Bound*, ed. by Marij Leenders and Wim van Meurs, Utrecht, 1996, pp. 19-35.

Hetés, Tibor, *Stromfeld Aurél*, Kossuth Könyvkiadó, Budapesta, 1967.

Hiden, John, *Germany and Europe, 1919-1939*, Longman, Londra, 1993.

Hondius, Frits W., *The Yugoslav Community of Nations*, Mouton, The Hague, Paris, 1968.

Hovi, Kalervo, *Cordon Sanitaire or Barrière de l'Est ? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy, 1917-1919*, Turun Yliopisto, Turku, 1975.

Idem, *Alliance de revers, Stabilization of France's Alliance Policies in East Central Europe 1919-1921*, Turun Yliopisto, Turku, 1984.

Howard, Michael, *The Continental Commitment*, Ashfield Press, Londra, 1989.

Iacobescu, Mihai, *N. Titulescu şi Liga Naţiunilor, Rolul forului de la Geneva pe frontul păcii generale*, în vol. *Titulescu şi strategia păcii*, coord. Gh. Buzatu, Ed. Junimea, Iaşi, 1982, pp. 159-168.

Idem, *România şi Societatea Naţiunilor, 1919-1929*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1988.

Iklé, Fred Charles, *How Nations Negociate*, Frederick A. Praeger, New York, 1968.

Iordache, Anastasie, *Take Ionescu*, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 2001.

Iordan, Constantin, *România şi relaţiile internaţionale din Sud-Estul european : probleme ale păcii, securităţii şi cooperării (1919-1924)*, Ed. All, Bucureşti, 1999.

Iorga, Nicolae, *Politica culturii*, conferinţă ţinută la Institutul Social Român (20 noiembrie 1927), în „Arhiva pentru ştiinţă şi reformă socială", VII, nr. 3-4/1928, pp. 469-481.

Idem, *România contemporană de la 1904 la 1930, Supt trei regi, Istorie a unei lupte pentru un ideal moral şi naţional*, ed. de Valeriu şi Sanda Râpeanu, Ed. Pro, f.l., 1999.

Janos, Andrew J., *The Decline of Oligarchy. Bureaucratic and Mass Politics in the Age of Dualism (1867-1918)*, în vol. *Revolution in Perspective, Essays on the Hungarian Soviet Republic of 1919*, ed. by A.J. Janos and William B. Slottman, Berkeley University Press, Los Angeles, 1971, pp. 1-60.

Kernek, Stanley J., *The British Government's Reaction to President Wilson's „Peace" Note of December 1916*, în „The Historical Journal", Cambridge, vol. XIII, 1970, pp. 721-766.

Keylor, William R., *The Principle of National Self-Determination as a Factor in the Creation of Postwar Frontiers in Europe, 1919 and 1945*, în vol. *L'Établissement des Frontières en Europe après les deux guerres mondiales. Actes des colloques de Strasbourg et de Montréal (juin et septembre 1995)*, Publiés sous la direction de Christian Baechler et Carole Fink, P. Lang, Strasbourg, Montréal, 1996, pp. 35-44.

Keynes, John M., *The Economic Consequences of the Peace*, Macmillan and Co., Londra, 1920.

King, J.C., *Foch versus Clemenceau: France and German Dismemberment, 1918-1919*, Harvard, University Press, Cambridge, 1960.

Király, Béla K., *Total War and Peacemaking*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982.

Kiriţescu, Constantin, *Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1919*, ediţia a II-a, vol. II , Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.

Kitskis, Dimitri, *Le Rôle des experts à la Conférence de la Paix de 1919, Gestation d'une technocratie en politique internationale*, Éditions de l'Université d'Ottawa, Ottawa, 1972.

Kleine-Ahlbrandt, Wm. Laird, *The Burden of Victory, France, Britain and the Enforcement of the Versailles Peace, 1919-1925*, Londra, 1997.

Lazăr, Daniel, *Disputa româno-iugoslavă în problema Banatului (1919-1923)*, în „Cercetări Istorice", Iaşi, XVI/1997, pp. 319-345.

Idem, *Acţiuni diplomatice comune româno-iugoslave în perioada 1919-1929*, în vol. *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale*, coord. Mihai Timofte, Ed. Atheros, Iaşi, 1998, pp. 311-330.

Lederer, Ivo, *Yugoslavia at the Paris Peace Conference. A Study in Frontiermaking*, Yale University Press, New Haven, 1963.

Lee, Marshall M., Michalka, Wolfgang, *German Foreign Policy 1917-1933, Continuity or Break ?*, Berg, New York, 1987.

Lentin, Anthony, *Guilt at Versailles, Lloyd George and the Pre-history of Appeasement*, Louisiana State University Press, Baton Rouge, Louisiana, 1985.

Idem, *What Really Happened at Paris ?*, în „Diplomacy and Statecraft", I, no. 3/1990, pp. 264-275.

Idem, *Several Types of Ambiguity : Lloyd George at the Paris Peace Conference*, în „Diplomacy and Statecraft", VI, no. 1/1995, pp. 223-251.

Idem, *'Une aberration inexplicable' ? Clemenceau and the Abortive Anglo-French Guarantee Treaty of 1919*, în „Diplomacy and Statecraft", VIII, no. 2/1997, pp. 31-49.

Lesourd, Paul, *Les Présidents de la République dans l'Histoire de la France*, Paris, 1960.

Lowe, C.J., Marzari, F., *Italian Foreign Policy, 1870-1940*, Routledge & Paul, Londra, 1975.

Lukacs, John A., *The Great Powers & Eastern Europe*, American Book Co., New York, 1955.

Macartney, C.A., *National States and National Minorities*, Oxford University Press, H. Milford, Oxford, 1934.

Idem, *October Fifteenth. A History of Modern Hungary 1929-1945*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1956.

MacGinty, Roger, *War Cause and Peace Aim ? Small States and the First World War*, în „European History Quarterly", vol. 27, no. 1/1997, pp. 41-55.

Mares, Antoine, *Mission militaire et relations internationales : l'exemple franco-tchécoslovaque, 1918-1925*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine", tome XXX, 1983, pp. 559-586.

Marston, Frank S., *The Peace Conference of 1919 : Organization and Procedure*, Oxford University Press, Londra, 1944.

Mayer, Arno J., *The Politics and Diplomacy of Peacemaking, Containment and Counterrevolution at Versailles 1918-1919*, Knopf, New York, 1967 (există şi ediţia engleză - Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1968).

McCrum, R., *French Rhineland Policy at the Paris Peace Conference, 1919*, în „Historical Journal", no. 21/1978, pp. 625-648.

McDougall, Walter A., *France's Rhineland Diplomacy, 1914-1924 : The Last Bid for a Balance of Power in Europe*, Princeton University Press, Princeton, 1978.

Mitchell, J.M., *International Cultural Relations*, Allen & Unwins, Londra, 1986.

Moynihan, Daniel Patrick, *Pandaemonium : Ethnicity in International Politics*, Oxford University Press, New York, 1993.

Munholland, J. Kim, *The French Army and Intervention in Southern Russia*, în „Cahiers du Monde russe et soviétique", XII, 1/1981.

Munteanu, Ioan, *Mişcarea naţională din Banat, 1881-1918*, Ed. Antib, Timişoara, 1994.

Mureşanu, Camil, *Naţiune, naţionalism. Evoluţia naţionalităţilor*, Centrul de Studii Transilvane, Fundaţia Culturală Română, Cluj-Napoca, 1996.

Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I, 1918-1933, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

Nanu, Frederic C., *Politica externă a României, 1918-1933*, Institutul European, Iaşi, 1993.

Nitti, Francesco, *Peaceless Europe*, Cassell and Company, Londra, 1922.

Nouzille, Jean, *La Nouvelle frontière entre l'Autriche et la Hongrie (1919-1921)*", în vol. *Les Conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud-orientale*, (eds.) Pierre Ayçoberry, Jean-Paul Bled, Istvan Hunyadi, Associations des Publications près les Universités de Strasbourg, Université des Sciences humaines de Strasbourg, Centre de Recherches sur l'Europe centrale et sud-orientale (CRECSO) et Association internationale d'Histoire contemporaine de l'Europe, Strasbourg, 1987, pp. 23-34.

Nuţu, Constantin, *Partidul Naţional Român din Transilvania şi problema unirii*, în „Studii. Revistă de istorie", XXI, nr.6/1968, pp. 1010-1028.

Onişor, Titu, *Alba-Iulia în lumina Tehnicei juridice*, în „Revista de drept public", 1935.

Oprea, Ion M., *Nicolae Titulescu*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1966.

Idem, *România şi Imperiul Rus, 1900-1924*, vol. I, Ed. Albatros, Bucureşti, 1998.

Orde, Anne, *British Policy and European Reconstruction after the First World War*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Idem, *The Eclipse of Great Britain, The United States and British Imperial Decline, 1856-1956*, St. Martin's Press, New York, 1996.

Ouimet, Matthew J., *Woodrow Wilson şi naşterea globalismului american. Beligeranţa şi dincolo de ea*, în „Revista Română de Studii Internaţionale", XXVII, 1-2 (123-124), 1993, pp. 23-41.

Pamlenyi, Ervin (ed.), *Histoire de la Hongrie*, Éditions Corvina, Budapesta, 1974.

Pascu, Ştefan, *Făurirea Statului Naţional Unitar Român*, vol. I-II, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1983.

Păiuşan, Radu, *Mişcarea naţională din Banat şi Marea Unire*, Ed. de Vest, Timişoara, 1993.

Pearton, Maurice, *Diplomacy, War and Technology since 1830*, University Press of Kansas, Lawrence, Kansas, 1984.

Idem, *The Paris Peace Conference (1919) and British Opinion*, în vol. *Great Peace Congresses in History, 1648-1990*, Albert P. van Goudoever, ed., „Utrechtse Historische Cahiers", Jaargang 14, 1993, nr. 2, pp. 69-89 (există şi varianta în limba română : Maurice Pearton, *Conferinţa de pace de la Paris (1919) şi opinia britanică*, în „Revista Română de Studii Internaţionale", XXVII, nr. 1-2 (123-124)/1993, pp. 3-22).

Pearson, Raymond, *Hungary. A State Truncated, a Nation Dismembered*, în vol. *Europe and Ethnicity, The First World War and Contemporary Ethnic Conflict*, ed. by Seamus Dunn and T.G. Fraser, Routledge, Londra, 1996, pp. 88-109.

Perman, D., *The Shaping of the Czechoslovak State. Diplomatic History of the Boundaries of Czechoslovakia, 1914-1920 – Studies in East European History*, VII, ed. W. Philipp and P. Scheibert, E.J. Brill, Leiden, 1962.

Petrie, Charles, *Diplomatic History, 1713-1933*, Hollis and Carter, Londra, 1946.

Popescu-Puţuri, Ion, Deac, Augustin (sub redacţia), *Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1972.

Porţeanu, Alexandru, *Partidul Naţional Român din Transilvania – factor de seamă în lupta pentru făurirea Marii Uniri*, în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 11/1988, pp. 1043-1065.

Preda, Dumitru, *Generalul Henri Cihoski, un erou al României Mari*, Ed. Militară, Bucureşti, 1996.

Renouvin, Pierre, *Histoire des relations internationales 1914-1929*, vol. VII, Hachette, Paris, 1957.

Riekhoff, Harald von, *German-Polish Relations, 1918-1933*, John Hopkins Press, Baltimore, 1971.

România în anii primului război mondial, coord. Vasile Milea, Ştefan Pascu, Ilie Ceauşescu ş.a., autori Vasile Alexandrescu, Ion Ardeleanu, Vasile Arimia ş.a., vol. II, Ed. Militară, Bucureşti, 1987.

Roucek, Joseph S., *Contemporary Roumania and Her Problems : A Study in Modern Nationalism*, Stanford University Press, Stanford, 1932.

Sbârnă, Gheorghe, *Parlamentul şi politica externă a României, 1919-1940*, Ed. Sylvi, Bucureşti, 2000.

Schulzinger, Robert D., *American Diplomacy in the Twentieth Century*, third edition, Oxford University Press, New York, 1994.

Seişanu, Romulus, *Principiul naţionalităţilor, Originile, evoluţia şi elementele constitutive ale naţionalităţii*, ed. a II-a, Ed. Albatros, Bucureşti, 1996.

Seton-Watson, Christopher, *Italy from Liberalism to Fascism, 1870-1925*, Methuen, Londra, 1967.

Seton-Watson, Hugh, *Robert W. Seton-Watson and the Romanians*, în „Revue Roumaine d'Histoire", X, 1/1971, pp. 25-41.

Seton-Watson, Hugh and Christopher, *The Making of a New Europe, R.W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*, University of Washington Press, Seattle, 1981.

Sforza, Carlo, *Diplomatic Europe since the Treaty of Versailles*, Yale University Press, New Haven, 1928.

Sharp, Alan J., *The Foreign Office în Eclipse, 1919-1922*, în „History, The Journal of the Historical Association", Birmingham, vol. 61/1976, pp. 198-218.

Idem, *The Versailles Settlement. Peacemaking in Paris, 1919*, St. Martin's Press, Londra, 1991.

Idem, *Standard-bearers in a Tangle : British Perceptions of France after the First World War*, în vol. *Statecraft and Diplomacy in the Twentieth Century, Essays presented to the P.M.H. Bell*, ed. by David Dutton, Liverpool University Press, Liverpool, 1995, pp. 55-73.

Sierpowski, Stanislav, *Minorities in the System of the League of Nations*, în vol. *Ethnic Groups in International Relations, Comparative Studies on Governments and Non-dominant Ethnic Groups in Europe, 1850-1940*, vol. V, ed. by Paul Smith, Kalliopi Koufa, Arnold Suppan, New York Univerisity Press, New York, 1991, pp. 13-37.

Smith, Tony, *America's Mission : The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, Princeton University Press, Princeton, 1994.

Stanciu, Ion, *Aliaţi fără alianţă. România şi SUA, 1914-1920*, Ed. Albatros, Bucureşti, 1992.

Stevenson, David, *The First World War and International Politics*, Oxford University Press, Oxford, 1988.

Idem, *The Failure of Peace by Negotiation in 1917*, în „The Historical Journal", Cambridge, vol. 34, no.1/1991, pp. 65-86.

Stoessinger, John S., *Crusaders and Pragmatists, Movers of Modern American Foreign Policy*, Norton, New York, 1979.

Şeicaru, Pamfil, *România în Marele Război*, Ed. Eminescu, Bucureşti, 1994.

Ştefănescu, Alexe N., *Tratatul de pace de la Bucureşti*, în „Arhiva pentru Ştiinţă şi Reformă Socială", Bucureşti, an I, nr.1/aprilie 1919, pp. 243-256.

Taylor, A.J.P., *Originile celui de-al doilea război mondial*, trad. Lucian Leuştean, Ed. Polirom, Iaşi, 1999.

Teichova, Alice, *An Economic Background to Munich. International Business and Czechoslovakia*, Cambridge University Press, Londra, 1974.

Temperley, H.W.V., (ed.), *A History of the Peace Conference of Paris*, H. Frowde and Hodder & Stoughton, Londra, 1921, vol. I-VI.

Thompson, John M., *Russia, Bolshevism and the Versailles Peace*, Princeton University Press, Princeton, 1966.

Thornberry, Patrick, *International Law and the Rights of Minorities*, Oxford University Press, Oxford, 1992.

Ullman, Richard H., *Anglo-Soviet Relations, 1917-1921*, vol. II, *Britain and the Russian Civil War, November 1918 – February 1920*, Princeton University Press, Princeton, 1968.

Varga, V.A., *Retragerea armatei germane din România la sfârşitul anului 1918*, în „Studii. Revistă de istorie", XIV, nr. 4/1961, pp. 873-896.

Viefhaus, Erwin, *Die Minderheitenfrage und die Entstehung der Minderheitenschutzvertrage auf der Pariser Friedenskonferenz*, 1919, Holzner, Würzburg, 1960.

Walworth, Arthur, *America's Moment: 1918, American Diplomacy at the End of World War I*, Norton, New York, 1977.

Wambaugh, Sarah, *Plebiscites since the World War*, vol. I, Carnegie Endowment for International Peace, Washington, 1933.

Wandycz, Piotr S., *France and Her Eastern Allies 1919-1925, French-Czechoslovak-Polish Relations from the Paris Peace Conference to Locarno*, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1962.

Idem, *Soviet-Polish Relations, 1917-1921*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1969.

Idem, *Foreign Policy of Edvard Beneš, 1918-1938*, în *A History of the Czechoslovak Republic, 1918-1948*, ed. by Victor S. Mamatey and Radomir Luza, Princeton University Press, Princeton, 1973, pp. 216-238.

Idem, *East Central Europe 1918: War and Peace, Czechoslovakia and Poland*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, Boulder, Colorado, Social Science Monographs; Highland Lakes, New Jersey, Atlantic Studies on Society on Change, Distributed by Columbia University Press, New York, 1988, pp. 397-408.

Idem, *The Twilight of French Eastern Alliances, 1926-1936, French-Czechoslovak-Polish Relations from Locarno to the Remilitarization of the Rhineland*, Princeton University Press, Princeton, 1989.

Watson, D.R., *The Making of the Treaty of Versailles*, în vol. *Troubled Neighbours. Franco-British Relations in the Twentieth Century*, ed. by Neville Waites, Weidenfeld, Londra, 1971, pp. 67-99.

Weber, Fritz, *From Imperial to Regional Banking System, 1918-1938*, în vol. *Banking, Currency, and Finance in Europe between the Wars*, ed. by Charles H. Feinstein, Clarendon Press, Oxford, 1995, pp. 335-357.

Whittam, John, *Fascist Italy*, Manchester University Press, Manchester, 1995.

Xeni, Constantin, *Take Ionescu*, ed. a II-a, Ed. Profil, Bucureşti, 1999.

Zeman, Z.A.B., *The Gentlemen Negotiators: A Diplomatic History of the First World War*, Macmillan, New York, 1971.

Zeman, Zbynek, Klimek, Antonin, *The Life of Edvard Beneš, 1884-1948, Czechoslovakia in Peace and War*, Clarendon Press, Oxford, 1997.

Zivojinovic, Dragan R., *America, Italy and the Birth of Yugoslavia (1917-1919)*, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1972.

Zöllner, Erich, *Istoria Austriei de la începuturi până în prezent*, ediţia a VIII-a, vol. II, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1997.

B.3. Lucrări speciale

Ádám, Magda, *Confédération Danubienne ou Petite Entente*, în „Acta Historica", nr.1-2/1979, pp. 61-116.

Eadem, *The Little Entente and Europe (1920-1929)*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1993.

Anghel, Florin, *O componentă a sistemului federalist polon: despre alianţa strategică dintre Varşovia şi Bucureşti, 1919-1921*, în vol. *Concepte şi metodologii în studiul relaţiilor internaţionale*, coord. Mihai Timofte, Ed. Atheros, Iaşi, 1998, pp. 300-310.

Idem, *O dilemă teritorială şi un debut diplomatic. Ocuparea Pocuţiei de către armata română (24 mai - începutul lunii august 1919) şi debutul relaţiilor româno-polone*, în „Revista istorică", VI, nr. 9-10/1995, pp. 761-772.

Arifeanu, Virgil, *Răsboiul nostru contra Ungurilor 1918-1920*, Bucureşti, 1925.

Balogh, Eva S., *Romanian and Allied Involvment in the Hungarian Coup d'État of 1919*, în „East European Quarterly", vol. IX, no. 3/1975, pp. 297-314.

Bányai, L., *Din istoricul evenimentelor de după unirea Transilvaniei cu România*, în „Studii. Revistă de istorie", XVII, nr. 3/1964, pp. 459-478.

Barany, George, *Hungary : From Aristocratic to Proletarian Nationalism*, în vol. *Nationalism in Eastern Europe*, ed. by Peter F. Sugar and Ivo J. Lederer, University of Washington Press, Seattle, 1969, pp. 259-309.

Bariéty, Jacques, *L'Accord révisioniste franco-hongrois de 1920. Histoire d'un mythe*, în vol. *Les Conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud--orientale*, (eds.) Pierre Ayçoberry, Jean-Paul Bled, Istvan Hunyadi, ed. cit., Strasbourg, 1987, pp. 75-83.

Idem, *Le Comité d'Études du Quai d'Orsay et les frontières de la Grande Roumanie, 1918-1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXV, 1-2/1996, pp. 43-51.

Batkay, William M., *Authoritarian Politics in a Transitional State, István Bethlen and the Unified Party in Hungary, 1919-1926*, Boulder, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press, New York, 1982.

Idem, *Trianon : Cause or Effect – Hungarian Domestic Politics in the 1920's*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I : Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, New York, Brooklyn College Press, 1982, pp. 509-527.

Batowski, Henryk, *Le Sort des frontières tracées en Europe centrale et sud-orientale après la Premiere Guerre mondiale, dans les années vingt at au début des années trente,* în vol. *Les Conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud--orientale*, (eds.) Pierre Ayçoberry, Jean-Paul Bled, Istvan Hunyadi, ed. cit., Strasbourg, 1987, pp. 15-22.

Băldescu, Radu, *Răsboiul Naţional, Operaţiunile din anii 1917, 1918 şi 1919, Curs pentru ofiţerii-elevi ai Şcoalei de Aplicaţie a Infanteriei*, Institutul de Arte Grafice Dacia Traiană, Sibiu, 1934.

Bernachot, Général Jean, *Les Armées Françaises en Orient après l'Armistice de 1918*, vol. I-II, *L'Armée Française d'Orient, L'Armée de Hongrie*, État-Major de l'Armée de terre, Service historique, Paris, 1970-1971.

Bold, Emilian, *Diplomaţia de conferinţe. Din istoria relaţiilor internaţionale între anii 1919-1933 şi poziţia României*, Ed. Junimea, Iaşi, 1991.

Borcea, Liviu, *Agonia. Oradea – 1919*, Oradea, 1992.

Borsody, Stephen, *Hungary's Road to Trianon : Peacemaking and Propaganda*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I : Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 23-38.

Botoran, Constantin, *România şi statele succesorale din centrul şi sud-estul Europei la Conferinţa de pace de la Paris (1919-1920)*, în „Revista de Istorie", tom 36, nr. 11/1983, pp. 1120-1135.

Idem, *De ce a fost menţinută armata română pe aliniamentul Tisei*, în „Revista de istorie militară", nr. 5/1990, pp. 33-35.

Idem, *Atacul armatei ungare împotriva trupelor române pe Tisa*, în „Revista de istorie militară", nr. 3/1991, pp. 22-24.

Botoran, Constantin, Calafeteanu, Ion, Campus, Eliza, Moisuc, Viorica, *România şi Conferinţa de pace de la Paris (1918-1920), Triumful principiului naţionalităţilor*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983.

Brătianu, Gheorghe, *Acţiunea politică şi militară a României în 1919 în lumina corespondenţii diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, ediţia a II-a, Ed. Cartea Românească, Bucureşti, 1940.

Calafeteanu, Ion, *Recunoaşterea statutului de aliat al României de către marile puteri în ajunul Conferinţei de pace de la Paris*, în „Revista arhivelor", anul LV, vol. XL, nr. 3/1978, pp. 277-287.

Campus, Eliza, *Recunoaşterea pe plan internaţional a desăvârşirii unităţii statale a României*, în „Studii. Revistă de istorie", XXI, nr. 6/1968, p. 1165-1183.

Eadem, *Praga*, în vol. *Reprezentanţele diplomatice ale României*, vol. II, *1911-1939*, Ed. Politică, Bucureşti, 1971, pp. 181-200.

Eadem, *La Roumanie rentre en guerre (novembre 1918)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", tome X, no. 6/1971, pp. 1063-1069.

Eadem, *State mici şi mijlocii din centrul şi sud-estul Europei în relaţiile internaţionale, prima jumătate a secolului al XX-lea*, Ed. Politică, Bucureşti, 1988.

Eadem, *Paris 1920 - Paris 1947, Precizări privind Tratatul de la Trianon*, în „Revista Română de Studii Internaţionale", XXIV, 1-2(105-106)/1990, pp. 47-56.

Eadem, *Ideea federală în perioada interbelică*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1993.

Eadem, *Mica Înţelegere*, ed. a II-a, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1997.

Cheresteşiu, V., *Pătrunderea ideilor Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie în masele din Transilvania*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", I-II, 1958-1959, pp. 241-276.

Cisek, Janusz, *The Beginnings of Joseph Beck's Diplomatic Career : The Origins of His Mission to Admiral Horthy in October 1920*, în „East European Quarterly", XXVII, no. 1/1993, pp. 129-138.

Ciupercă, I., *Dincolo de „faţada impunătoare" a Conferinţei de pace de la Paris*, în vol. *Românii în istoria universală*, II.1, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1987, pp. 607-620.

Idem, *Din istoria contemporană a unei idei : Confederaţia economică danubiană*, în vol. *Românii în istoria universală*, III/1, Universitatea „Al.I. Cuza", Iaşi, 1988, pp. 667-684.

Idem, *Romania Facing Recognition of Its National Unity*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie «A.D. Xenopol»", Iaşi, tom XXV/2, 1988, pp. 23-57.

Idem, *România în faţa recunoaşterii unităţii naţionale. Repere*, Ed. Universităţii „Al.I. Cuza", Iaşi, 1996.

Clopoţel, Ion, *Revoluţia din 1918 şi Unirea Ardealului cu România*, Cluj, 1926.

Comnen, N.P., *O primă experienţă comunistă în Ungaria, Amintiri şi documente inedite*, Madrid, 1957 (reprodus şi în „Revista istorică", tom III, nr. 5-6/1992, pp. 627-642).

Congdon, Lee, *Trianon and Emigrés Intellectuals*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I : Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 391-406.

Conte, Francis, *Christian Rakovski et l'usage de la force armée dans un mouvement révolutionnaire : le cas de l'Ukraine (janvier – août 1919)*, în „Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine", XX, no. 4/1973, pp. 523-552.

Csöppüs, István, *The Economic Consequences of the Occupation in Hungary, 1919-1922*, în „Ungarn-Jahrbuch", Band 19/1991, München, pp. 143-174.

Idem, *Statistische Daten zu den wirtschaftlichen Folgen des Friedensvertrags von Trianon*, în „Ungarn-Jahrbuch", Band 21/1993-1994, München, pp. 175-192.

Dascălu, Nicolae, *Diplomaţia franceză şi unirea românilor din 1918* (I), în „Revista de istorie", tom 41, nr. 11/1988, pp. 1099-1112.

Idem, *Diplomaţia franceză şi unirea românilor din 1918* (II), în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 12/1988, pp. 1185-1198.

Idem, *Nicolae Iorga şi revizionismul maghiar*, în „Revista Română de Studii Internaţionale", XXVI, 1(117)/1992, pp. 37-49.

Deac, Augustin, *1918: Marea Unire*, în „Revista arhivelor", an LV, vol. XL, nr. 4/1978, pp. 386-400.

Idem, *Revizionismul ungar – permanent factor destabilizator în Europa (1920-1938)*, vol. I, Ed. Bravo Press, Bucureşti, 1996.

Déak, Francis, *Hungary at the Paris Peace Conference. The Diplomatic History of the Treaty of Trianon*, Columbia University Press, New York, 1942.

Dobrinescu, Valeriu Florin, *România şi Ungaria de la Trianon la Paris (1920-1947). Bătălia diplomatică pentru Transilvania*, Ed. Viitorul Românesc, f.l., 1996.

Enache, Florin, *România, marile puteri şi graniţa de Vest până la 1919*, în vol. *Omagiu istoricului Dan Berindei*, coord. Horia Dumitrescu, Ed. D.M. Press, Focşani, 2001, pp. 256-282.

Ghişa, Alexandru, *Discussions roumano-hongroises à la fin de la Premiere Guerre mondiale*, în „Transilvanian Review", vol. 5, no.1/1996.

Idem, *Instaurarea comunismului în Ungaria şi raporturile cu România*, în vol. *Omagiu istoricului Dan Berindei*, coord. Horia Dumitrescu, Ed. D.M. Press, Focşani, 2001, pp. 224-255.

Glatz, F., *Historiography, Cultural Policy, and the Organization of Scholarship in Hungary in the 1920s*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", 17, nos. 3-4/1971, pp. 273-293.

Hajdu, Tibor, *A Contribution to the History of the Proclamation of the Hungarian Republic of Councils in 1919*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Tomus XIX, nos. 1-2/1973, pp. 55-85.

Idem, *Plans of Strategic Cooperation between the Russian and Hungarian Red Armies*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, ed. cit., New York, 1988, pp. 367-374.

Haslinger, Peter, *Arad, November 1918. Oszkár Jászi und die Rumänen in Ungarn 1900 bis 1918*, Böhlan, Viena, 1993.

Hitchins, Keith, *W. Wilson and the Union of Transylvania with Romania, 1917-1918*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XVIII, nr. 4/1979, pp. 803-810.

Hoffmann, Robert, *The British Military Representatives in Vienna, 1919*, în „Slavonic and East European Review", vol. LII, no. 129/April 1974, pp. 252-271.

Horváth, J., *A trianoni békeszerzödes megalkotása és a revizió útja* (*Geneza Tratatului de la Trianon şi calea spre revizuire*), vol. II , Budapesta, 1939.

Iacobescu, Mihai, *Activitatea României la Societatea Naţiunilor în problema ocrotirii minorităţilor naţionale (1919-1935)*, în „Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie Cluj-Napoca", XXV/1982, pp. 149-173.

Iancu, Gheorghe, *Contribuţia Consiliului Dirigent la consolidarea statului naţional unitar român (1918-1919)*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1985.

Idem, *The Ruling Council, The Integration of Transylvania into Romania, 1918-1920*, Center for Transylvanian Studies, The Romanian Cultural Foundation, Cluj-Napoca, 1995.

Iordache, Nicolae, *La Petite Entente et l'Europe*, Institut Universitaire de Hautes Études Internationales, Genève, 1977.

Jászi, Oszkár, *Revolution and Counter-revolution in Hungary*, H. Fertig, New York, 1969.

Juhász, Gyula, *Hungarian Foreign Policy 1919-1945*, Budapesta, 1979.

Kalvoda, Josef, *The Czechoslovak-Hungarian Dispute*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 275-296.

Kertész, Maya, *Caracterul şi activitatea sfaturilor din perioada revoluţiei burghezo-democratice în Ardeal (octombrie 1918 – martie 1919)*, în „Studii. Revistă de istorie", X, nr. 5/1957, pp. 127-140.

Király, Béla K., Pastor, Peter, Sanders, Ivan, eds., *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking. A Case Study on Trianon*, Brooklyn College Press, New York, 1982.

Koszorus Jr., Frank, *The Forgotten Legacy of the League of Nations Minority Protection System*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 547-571.

Kovács, Josif, *Date cu privire la lupta ţărănimii din Transilvania în toamna anului 1918*, în „Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca", I-II, 1958-1959, pp. 313-342.

Krizman, Bogdan, *The Belgrad Armistice of 13 November 1918*, în „The Slavonic and East European Review", vol. XLVIII, no. 110/1970, pp. 67-87.

Laky, Dezsö, *Csonka-Magyarország megszállásának közgazdasági kárai* (*Prejudiciile economice ale ocupaţiei Ungariei dezmembrate*), Budapesta, 1923.

Lengyel, Zsolt K., *„Östliche Schweiz" und Siebenbürgen 1918/1919. Aus der Geschichte der ungarischen Alternativvorstellungen zu großrumänischen Staatidee*, în „Siebenbürgische Semesterblätter", München, 6, 2/1992.

Leuştean, Lucian, *Conferinţa de pace de la Paris, Liga Naţiunilor şi problema minorităţilor*, în „Xenopoliana", V, 1997, nr. 1-4, p. 181-195.

Idem, *România şi Ungaria la sfârşitul primului război mondial (noiembrie 1918 – ianuarie 1919)*, în vol. *Naţional şi social în istoria românilor, Profesorului Gheorghe Platon la a 70-a aniversare*, Supliment al „Analelor Universităţii «Al.I. Cuza»", s. Istorie, XLII-XLIII, 1996-1997, pp. 417-428.

Idem, România, *Ungaria şi Conferinţa de pace de la Paris (ianuarie 1919 – martie 1919)*, în „Anuarul Institutului de Istorie «A.D. Xenopol»", XXXV/1998, pp. 103-124.

Idem, *Tratatul de la Trianon în manualul de Istorie a românilor, clasa a XII-a*, în vol. *Studii istorice româno-ungare*, editat de Lucian Nastasă, Fundaţia Academia „A.D. Xenopol", Iaşi, 1999, pp. 343-352.

Livezeanu, Irina, *Cultură şi naţionalism în România Mare, 1918-1930*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998.

Low, A.D., *The First Austrian Republic and Soviet Hungary*, în „Journal of Central European Affairs, no. 20/1960, pp. 196-201.

Idem, *The Soviet Hungarian Republic and the Paris Peace Conference*, în „Proceedings of the American Philosophical Society", New Series, vol. 53, part 10, 1963.

Macartney, C.A., *Hungary and Her Successors, The Treaty of Trianon and Its Consequences, 1919-1937*, Oxford University Press, Oxford, 1937.

Manciulea, Ştefan, *Granița de Vest*, ed. a II-a, Ed. Gutinul, Baia Mare, 1994.

Mărdărescu, G.D., *Campania pentru dezrobirea Ardealului şi ocuparea Budapestei, 1919-1920*, Bucureşti, 1921 (1922).

Mermeix, *Les Négotiations secrètes et les Quatre Armistices avec pièces justificatives*, Société d'Éditions littéraires & artistiques, Librairie Ollendorf, Paris, 1919.

Minassian, Taline Ter, *Les Géographes français et la délimitation des frontières balkaniques à la Conférence de la paix en 1919*, în „Revue d'histoire moderne et contemporaine", tome 44, 2/1997, pp. 252-286.

Mocsy, István I., *Partition of Hungary and the Origins of the Refugee Problem*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking. A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 491-508.

Moisuc, Viorica, *Varşovia*, în vol. *Reprezentanțele diplomatice ale României*, II, *1911-1939*, Ed. Politică, Bucureşti, 1971, pp. 134-151.

Eadem, *Tratatul de la Trianon – consacrarea internațională a legitimității Unirii Transilvaniei cu România*, în „Anale de Istorie", an XXII, nr. 3/1976, pp. 44-57.

Eadem, *1920. Un fals diplomatic şi substratul său politic*, în „Magazin istoric", an XIX, nr. 2/februarie 1985 (reluat în *Jocul periculos al falsificării istoriei*, coord. Ştefan Pascu, Ştefan Ştefănescu, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986).

Eadem, *Le Projet de Confédération danubienne et les intérêts des États successeurs*, în vol. *Les Conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud--orientale*, (eds.) Pierre Ayçoberry, Jean-Paul Bled, Istvan Hunyadi, ed. cit., Strasbourg, 1987, pp. 65-74.

Eadem, *Considerații privind procesul izolării politice a României pe plan internațional*, în vol. *Probleme de politică externă a României, 1918-1940*, vol. III, Ed. Militară, Bucureşti, 1988, pp. 229-281.

Eadem, *Premisele izolării politice a României, 1919-1940*, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1991.

Nagy, Zsuzsa L., *Italian National Interests and Hungary*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 201-226.

Eadem, *The Hungarian Democratic Republic and the Paris Peace Conference, 1918-1919*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, ed. cit., New York, 1988, pp. 261-275.

Netea, Vasile, *Budapesta*, în vol. *Reprezentanțele diplomatice ale României*, II, *1911-1939*, Ed. Politică, Bucureşti, 1971, pp. 152-167.

Idem, *Take Ionescu*, în vol. *Diplomați iluştri*, IV, Ed. Politică, Bucureşti, 1983, pp. 301-354.

Nouzille, Jean, *The July Campaign of the Hungarian Red Army against Romania as Seen by France*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, ed. cit., New York, 1988, pp. 81-87.

Oprea, Ion M., *Apărarea suveranităţii naţionale a României la Conferinţa păcii de la Paris (1919-1920)*, în „Revista de istorie", tom 34, nr. 12/1981, pp. 2177-2198.

Idem, *Activitatea politico-diplomatică pentru recunoaşterea internaţională a unirii Transilvaniei cu România* (I), în „Revista de istorie", tom 40, nr. 11/1987, pp. 1111-1125.

Idem, *Activitatea politico-diplomatică pentru recunoaşterea internaţională a unirii Transilvaniei cu România* (II), în „Revista de istorie", tom 40, nr. 12/1987, pp. 1199-1213.

Orde, Anne, *France and Hungary in 1920. Revisionism and Railways*, în „Journal of Contemporary History", no. 3/1980, pp. 475-482 (reluat în vol. *War and Society...*, vol. VI, pp. 183-200).

Ormos, Mária, *The Hungarian Soviet Republic and Intervention by the Entente*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 357-365.

Eadem, *Le Traité de paix de Trianon et l'assemblée nationale hongroise 1920-1926, Idées et réalité*, în vol. *Les Conséquences des traités de paix de 1919-1920 en Europe centrale et sud-orientale*, (eds.) Pierre Ayçoberry, Jean-Paul Bled, Istvan Hunyadi, ed. cit., Strasbourg, 1987, pp. 135-146.

Eadem, *The Foreign Policy of the Hungarian Soviet Republic*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, ed. cit., New York, 1988, pp. 357-365.

Eadem, *From Padua to the Trianon, 1918-1920*, Social Science Monographs; Atlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey, Distributed by Columbia University Press, Boulder, 1990.

Osusky, Stefan, *La Genèse de la Petite Entente*, în „Revue d'Histoire Diplomatique", nr. 2/1932, pp. 131-142.

Pandea, Adrian, *Românii la Budapesta*, în „Document. Buletinul Arhivelor Militare Române", an II, nr. 2(6)/1999, p. 13-21.

Pastor, Peter, *Hungary Between Wilson and Lenin: the Hungarian Revolution of 1918 and the Big Three*, East European Quarterly, Distributed by Columbia University Press, New York, 1976.

Idem, *Hungarian Territorial Losses during the Liberal-Democratic Revolution of 1918-1919*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking. A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 260-274.

Idem, *The French Military Mission in Hungary, 1918-1919*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, ed. cit., New York, 1988, pp. 251-260.

Idem, ed., *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolutions and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. cit., New York, 1988.

Pölöskei, Ferenc, *Die Ungarische Friedensdelegation in Neuilly und die Revisionistische Propaganda*, în „Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae", Sectio Historica, Budapesta, tomus XVIII/1977, pp. 45-73.

Idem, *Hungary after Two Revolution, 1919-1922*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1988.

Preda, Dumitru, Alexandrescu, Vasile, Prodan, Costică, *În apărarea României Mari, Campania armatei române din 1918-1919*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994.

Ránki, Gyorgy, *Economy and Foreign Policy. The Struggle of the Great Powers for Hegemony in the Danube Valley, 1919-1939*, East European Monographs, Distributed by Columbia University Press, New York, 1983.

Romsics, Ignác, *Graf István Bethlens Konzeption eines unabhängigen oder autonomen Siebenbürgen*, în „Ungarn-Jahrbuch", München, 15/1987, pp. 74-93.

Rus, Traian, *Atitudinea democratică a Consiliilor Naţionale Române în perioada octombrie – decembrie 1918*, în „Revista de Istorie", tom 41, nr. 11/1988, pp. 1067-1082.

Rusu Abrudeanu, Ion, *România şi războiul mondial, Contribuţiuni la istoria războiului nostru*, Ed. Librăriei Socec & Comp., Bucureşti, 1921.

Sakmyster, Thomas L., *Great Britain and the Making of the Treaty of Trianon*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 107-130.

Sandu, Traian, *La Coopération franco-roumaine face à la Russie lors du passage de Take Ionescu au Ministère des Affaires Étrangeres (juin 1920 - décembre 1921)*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIV, nos. 3-4/1995, pp. 367-382.

Idem, *La France et la Bessarabie roumaine de 1918 à 1920 : une reconnaissance difficile*, în vol. *L'Établissement des frontières en Europe après les deux guerres mondiales. Actes des colloques de Strasbourg et de Montréal (juin et septembre 1995)*, Publiés sous la direction de Christian Baechler et Carole Fink, P. Lang, Strasbourg, Montréal, 1996, pp. 369-387.

Idem, *L'Appui contesté du général Berthelot aux revendications roumaines au sujet de la Transylvanie et du statut d'Allié, décembre 1918 - avril 1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXIV, nos. 3-4/1997, pp. 241-248.

Sangiorgi, Giorgio Maria, *L'Ungheria dalla Repubblica di Karoly alla Reggenza di Horthy*, Bolonia, 1927.

Schmidt-Rösler, Andrea, *Pläne für eine Personalunion zwischen Rumänien und Ungarn, 1919-1932*, în „Ungarn Jahrbuch", München, 20/1992, pp. 91-115.

Seton-Watson, Robert W., *The Hungarian Treaty*, în „The New Europe", vol. XIV, nr. 178/11 March 1920, pp. 210-213, *apud* Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R. W. Seton-Watson and the Romanians, 1906-1920*, Bucureşti, 1988, vol. II, pp. 768-771.

Seton-Watson, Robert W., *The Little Entente*, în „The New Europe", vol. XVII, nr. 209/14 October 1920, pp. 2-9, *apud* Cornelia Bodea, Hugh Seton-Watson, *R.W. Seton-Watson and the Romanians, 1906-1920*, Bucureşti, 1988, vol. II, pp. 772-779.

Siklós, András, *The Hungarian Soviet Republic and the National and Nationality Question*, în „Acta Historica Academiae Scientiarum Hungaricae", Budapesta, Tomus 17, nos. 1-2/1971, pp. 73-84.

Idem, *Revolution in Hungary and the Dissolution of the Multinational State. 1918*, Akadémiai Kiadó, Budapesta, 1988.

Spector, David Sherman, *România şi Conferinţa de Pace de la Paris, Diplomaţia lui Ion I.C. Brătianu*, Institutul European, Iaşi, 1995 (ediţia originală: *Rumania at the Paris Peace Conference. A Study of the Diplomacy of Ioan I.C. Brătianu*, Bookman Associates, New York, 1962).

Stanciu, Ion, *România şi condiţiile financiare internaţionale după primul război mondial (1919-1929)*, în „Revista de istorie", tom 37, nr. 12/1984, pp. 1212-1227.

Idem, *Un nou document privitor la acţiunea politică şi militară a României în aprilie 1919*, în „Revista istorică", serie nouă, tom 1, nr. 2/1990, pp. 187-191.

Szabo, Ladislau, *Bolşevismul în Ungaria (din documentele dictaturii proletariatului)*, f.a., f.l. (copie dactilografiată la Biblioteca Academiei Bucureşti).

Şora, Gheorghe, *Vasile Goldiş – o viaţă de om aşa cum a fost*, Ed. Helicon, Timişoara, 1993.

Taraszovics, Sandor, *American Peace Plans and the Shaping of Hungary's Post-World War I Borders*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 227-252.

Tilea, V.V., *Acţiunea diplomatică a României, noiembrie 1919 – martie 1920*, Tipografia Poporului, Sibiu, 1925.

Torrey, Glenn E., *General Henri Berthelot and the Army of the Danube, 1918-1919*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, ed. cit., New York, 1988, pp. 277-292.

Idem, *The Romanian Intervention in Hungary, 1919*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. XX, *Revolution and Interventions in Hungary and Its Neighbor States, 1918-1919*, ed. by Peter Pastor, ed. cit., New York, 1988, pp. 301-320.

Toscano, Mario, *L'accordo revizionista franco-ungherese del 1920*, în Idem, *Pagine di storia diplomatica contemporanea*, vol. I, Giuffrè, Milano, 1963, pp. 399-410.

Tökés, Rudolf L., *Béla Kun and the Hungarian Soviet Republic*, F.A. Praeger, New York, 1967.

Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul, 1918-1928, vol. I, Bucureşti, 1929.

Tuţu, Dumitru, *Les Actions de l'Armée roumaine en Transylvanie au cours des années 1918-1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", nos, 1-2/1987, pp. 101-123.

Ţepelea, Ioan, *1919-1920. O campanie pentru liniştirea Europei – bilanţuri paradoxale*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1996.

Idem, *Republica celor 133 de zile*, Ed. Timpul, Iaşi, 1998.

Unc, Gheorghe, Zaharescu, Vladimir, *Din cronica relaţiilor româno-maghiare în anii 1918-1920*, în „Anale de istorie", XXVII, nr. 4/1981, p. 105-126.

Vardy, Stephen Bela, *Trianon in Interwar Hungarian Historiography*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982, pp. 363-389.

Vesa, Vasile, *Les Rapports entre les généraux Henri Mathias Berthelot et Louis Franchet d'Esperey durant l'hiver 1918-1919*, în „Revue Roumaine d'Histoire", XXXV, nos. 1-2/1996, p. 53-57.

Vigh, Károly, *Causes and Consequences of Trianon: A Re-Examination*, în vol. *War and Society in East Central Europe*, vol. VI, *Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*, ed. by Béla K. Király, Peter Pastor, and Ivan Sanders, Brooklyn College Press, New York, 1982.

Zobel, Olga, *Ungarn Gesellshaft und Staat bei Oszkár Jászi*, în „Ungarn-Jahrbuch", München, 3/1971.

Zsuppán, Ferenc Tibor, *The Early Activities of the Hungarian Communist Party, 1918-1919*, în „The Slavonic and East European Review", vol. XLIII, no. 101/1965, pp. 314-334.

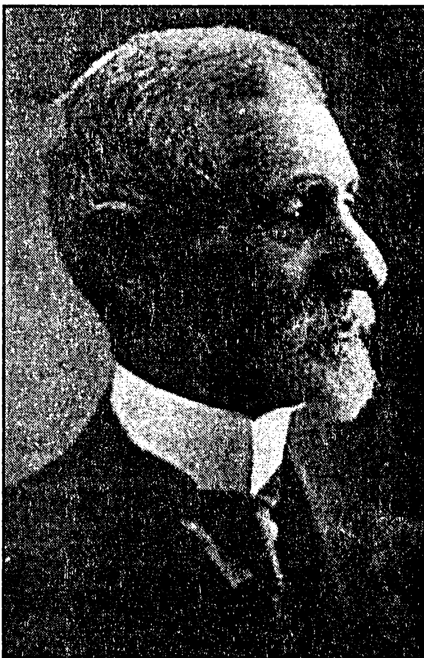
Idem, *The Hungarian Soviet Republic and the British Military Reprezentatives, April-June 1919*, în „The Slavonic and East European Review", XLVII, 108/1969, pp. 198-218.

Iuliu Maniu

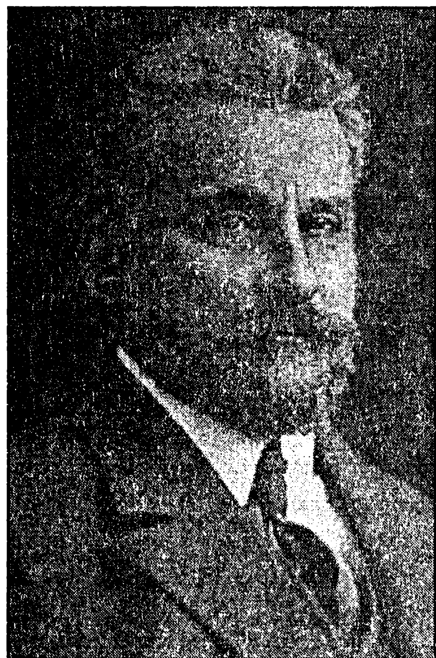
Alexandru Vaida-Voevod

Alexandru Averescu

G. Mironescu

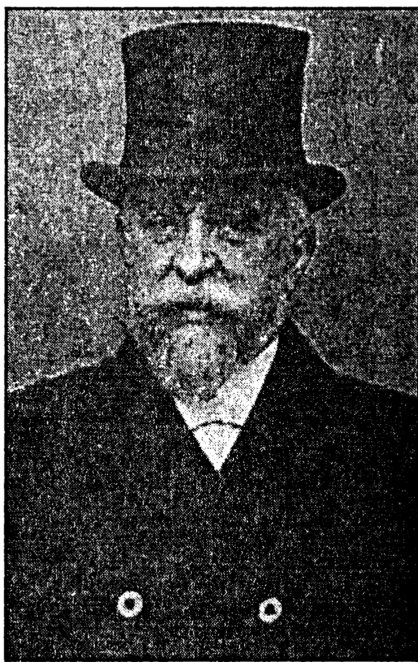
Vintilă Brătianu

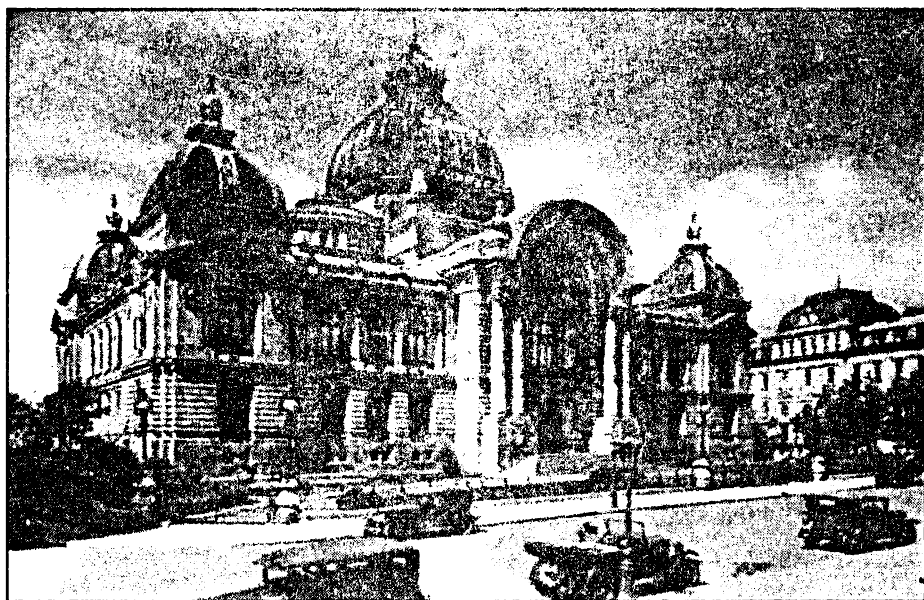
Constantin Angelescu

Gheorghe Brătianu

Ion I.C. Brătianu

Casa de Economii şi Consemnaţiuni, Bucureşti

Calea Victoriei, Bucureşti

Index

A

B

C

G

H

I

J

R

S

W

X

Y

Z

Cuprins

POLIROM

HISTORIA

„Este greu să scrii despre relaţiile dintre români şi unguri tocmai pentru că trebuie să te confrunţi cu aserţiunile aparent infailibile ale celor mai mulţi dintre cei care s-au ocupat înaintea ta de această temă. Este, de asemenea, dificil să abordezi ştiinţific un subiect tratat de obicei în registru pasional, să fii echilibrat, deşi implicaţiile politice ale oricărei afirmaţii sunt majore, să ţii cumpăna dreaptă acolo unde nu sunt mulţi care par a se sinchisi de aşa ceva. Tratând o asemenea temă, de un inconfort psihologic evident, prin metodele cercetării istorice, îţi asumi un risc deloc neglijabil, acela al izolării: «ai tăi» te vor considera, dacă nu «trădător», atunci cel puţin «slab», «şovăitor» şi «mult prea flexibil», iar pe «duşmani» nu-i vor convinge echilibrul şi nuanţările tale." (Lucian Leuştean)

„Azi s-a ţinut a cincea şedinţă plenară a Conferinţei. Penibilă impresie... Toţi au vorbit, respectiv au cetit enorm lungi amendamente, despre care ştiau că nici nu se vor discuta, necum să poată fi vorba să fie primite. Jumătate din delegaţi dormea lin. Ceilalţi desenau cioare şi alte dobitoace. E o adunare poporală fiecare şedinţă plenară, fără nici o solemnitate, fără urmă de atmosferă de grandoare, ba chiar de demnitate. Oratorii statelor europene se sfiesc să vorbească spre a nu-l indispune pe Wilson: credite, mărfuri, flotă, egoism brutal, îmbrobodite în 14 puncte de ipocrizie." (Alexandru Vaida-Voevod către Iuliu Maniu, într-o telegramă din 28 aprilie 1919)

• Primul război mondial şi soarta Austro-Ungariei • Adunarea Naţională de la Alba-Iulia • Soarta istoriografică a Conferinţei de la Paris • Cine a atacat în aprilie 1919? • Ocupaţia românească din Ungaria • Confederaţia economică danubiană • Tratatul de la Trianon

ISBN 973-683-928-1

Editura POLIROM
www.polirom.ro